Rekonstituované rodiny

Jana Paloncyová
Jana Barvíková
Sylva Höhne
Věra Kuchařová
Olga Nešporová

VÚPSV, v. v. i.
2019

Publikace byla schválena ediční vědeckou radou ve složení:

doc. Ing. Ladislav Průša, CSc. (VÚPSV, v. v. i. Praha)
Ing. Martin Holub, Ph.D. (VÚPSV, v. v. i. Praha)
Mgr. Miriam Kotrusová, Ph.D. (FSV UK Praha)
Ing. Robert Jahoda, Ph.D. (MU Brno)
Ing. David Prušvic, Ph.D. (MF ČR)
Ing. Jan Mertl, Ph.D. (VŠFS Praha)
Ing. Jan Molek, CSc. (JU České Budějovice)
doc. Ing. Olga Poláková, CSc. (Metropolitní univerzita Praha)

Tato studie je výstupem projektu „Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů (2018-2022)“, řešeném v rámci *Dlouhodobé koncepce rozvoje výzkumné organizace na období 2018-2022*, která byla schválena na MPSV na základě *Rozhodnutí č. 7-RVO/2018 o poskytnutí institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace*.

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.
Dělnická 213/12, 170 00 Praha 7
jako svou 555. publikaci
Vyšlo v roce 2019, 1. vydání, počet stran 161
Tisk: VÚPSV, v. v. i.

Recenze: PhDr. Hana Hašková, Ph.D.
Mgr. Petra Michalová, DiS.
Ing. Dana Lipová

ISBN 978-80-7416-345-6

http://www.vupsv.cz

Jana Paloncyová (kapitola 1, 3, 4, 5)

Jana Barvíková (kapitola 10)

Sylva Höhne (kapitola 2, 6)

Věra Kuchařová (kapitola 8, 9)

Olga Nešporová (kapitola 7)

Abstrakt

Publikace přináší poznatky o tzv. rekonstituovaných rodinách, neboli rodinách, kde má alespoň jedno dítě jednoho nevlastního rodiče. Tento typ rodiny, ač se lze domnívat, že je v realitě poměrně běžný, zcela uniká pozornosti standardní demografické statistiky i velkých výběrových šetření v gesci Českého statistického úřadu. Studie se proto opírá o výsledky výběrového šetření a hloubkové rozhovory se zástupci těchto rodin. V první řadě je pozornost věnována složení těchto rodin z hlediska základních sociodemografických charakteristik (např. zda je v roli nevlastního rodiče muž, nebo žena či oba, kolik a jak starých dětí v rodině žije, jaké je sociálně ekonomické postavení rodičů). Dále studie přináší vhled do každodenního fungování těchto rodin s důrazem na vztahy mezi jejich členy, finanční situaci, slaďování pracovního a rodinného života. Představuje i životní postoje a názory na rodinnou politiku.

Cílem studie bylo poukázat na to, s čím se tyto rodiny potýkají, kde potřebují pomoc zvnějšku a co se jim naopak ve společném životě daří. Tento výzkum a jeho výsledky mohou být podkladem pro opatření sociální a rodinné politiky na úrovni státu i na regionální úrovni, ale jsou i zdrojem informací pro samotné rekonstituované rodiny. V neposlední řadě mohou sloužit jako východisko pro další výzkumy tohoto typu rodiny.

Studie je výstupem první etapy dlouhodobého projektu Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů (2018-2022), v jehož rámci jsou postupně sledovány různé typy rodin.

Klíčová slova: rekonstituovaná rodina; nevlastní rodič; úplná rodina; partnerství; rodičovství; vztahy; příjmy; výdaje; slaďování práce a rodiny; rodinná politika; kvalitativní výzkum

Abstract

The publication provides an insight into the functioning of so-called reconstituted families, i.e. families in which at least one child has one step-parent. Although such families are becoming increasingly common in society, they have, to date, completely escaped the attention of standard demographic statistics and large sample surveys commissioned by the Czech Statistical Office. The study is based on the results of a sample survey and in-depth interviews with members of such families. The first part of the study considers the composition of such families in terms of basic socio-demographic characteristics (e.g. whether the step-parent is the man or the woman or both, how many children live in the family and their ages and the socio-economic status of the parents). Further, the study provides insight into the daily functioning of such families with particular reference to relationships between family members, the financial situation, the reconciliation of work and family life, attitudes to life in general and their views concerning family policy.

The aim of the study was to indicate the issues that such families are confronted with, the problems that require outside assistance and, conversely, the positive aspects of such family arrangements. This research and its results can serve as a basis for social and family policy measures at national and regional level, but it is also a source of information for reconstituted families themselves. Last but not least, it provides inspiration for further research into this type of family unit.

The study constitutes one of the outcomes of the first phase of the long-term Comprehensive Research of the Situation of Families and Seniors (2018-2022) project involving the ongoing monitoring of various types of families.

Key words: reconstituted family; step-parent; complete family; partnership; parenting; relationships; income; expenses; reconciliation of work and family life; family policy; qualitative research

Obsah

Shrnutí hlavních zjištění 9

Úvod 10

I. Rekonstituované rodiny v dostupných statistických datech 14

1. Demografická statistika 14

2. Statistika se zaměřením na finanční situaci 16

II. Rekonstituované rodiny podle výběrového šetření 17

3. Základní informace o výběrovém souboru 17
3.1 Popis souboru 17
3.2 Sociodemografické charakteristiky respondentů 18
3.3 Děti v rekonstituovaných rodinách 21
3.3.1 Děti žijící v domácnosti respondenta 22
3.3.2 Děti žijící jinde než v domácnosti respondenta 26
3.3.3 Celkový počet dětí v rekonstituovaných rodinách 28

4. Rodinný život 31
4.1 Partnerství 31
4.2 Rodičovství 39

5. Vztahy a vybrané problémy 44

6. Příjmová, výdajová a materiální situace rekonstituovaných rodin 53
6.1 Příjmy 53
6.2 Půjčky 57
6.3 Výdaje 59
6.4 Bydlení 63
6.5 Majetek 65

7. Mezigenerační vztahy mezi rodiči a jejich rodiči, prarodiči dětí 68
7.1 Vzdálenost bydliště respondentů a jejich rodičů 68
7.2 Výpomoc mezi respondenty a jejich a partnerovými rodiči 69
7.3 Problematické vztahy s rodiči 71

8. Sladování rodiny a zaměstnání 72
8.1 Ekonomická aktivita a pracovní vytížení rodičů 72
8.2 Kombinace plnění rodinných a pracovních rolí 75
8.3 Strategie zvládání rodinných rolí 78
8.3.1 Dělba činností mezi partnery 78
8.3.2 Spokojenost rodičů s plněním pracovních a rodinných rolí 80
8.3.3 Využívání služeb 84

9. Názory a postoje rodičů 87
9.1 Postoje a hodnotové orientace 87
9.2 Vnímání a hodnocení rodinné politiky 91

III. Rekonstituované rodiny podle kvalitativního šetření 99

10. Rekonstituované rodiny v hloubkových rozhovorech 99
10.1 Úvod 99
10.2 Příběhy 102
10.3 Společné dítě v rekonstituované rodině 117
10.4 Stabilita současného partnerství 118
10.5 Rodinné finance a výživné 121
10.6 Problémy a konflikty kvůli expartnerovi 127
10.7 Co pomáhá zvládat problémy 130
10.8 Využívání podpůrných služeb při řešení problémů členů rodiny 136
10.9 Výhrady respondentů k systému a přístupu státu 141
10.10 Doporučení respondentů na podporu rekonstituovaných rodin 143

Shrnutí 150

Literatura 154

Výtahy z oponentských posudků 159

Shrnutí hlavních zjištění

- Demografická statistika zatím o existenci rekonstituovaných rodin vypovídá pouze nepřímo, jediným zdrojem informací o nich je výběrové šetření.
- Podle výběrového šetření je nevlastním rodičem v těchto rodinách většinou muž.
- Na rozdíl od „běžných“ rodin jsou partneři tvořící rekonstituovanou rodinu většinou nesezdaní.
- Ve dvou pětinách domácností žijí dvě děti, častější je případ, kdy je jedno z předchozího vztahu některého z partnerů a jedno společné. Do každé páté rodiny patří i děti, které v šetřené domácnosti většinou nebydlí, tj. bydlí převážně jinde, např. u svého druhého rodiče. Dvě třetiny rodin tak mají celkem dvě nebo více dětí.
- Stabilitu rekonstituovaných rodin ohrožuje kromě faktorů společných všem rodinám i komplexnější síť vztahů mezi členy. Vůle problémy společně překonávat a vzájemné porozumění mezi partnery, případně narození společného dítěte, ji naopak posilují.
- Svoji příjmovou a materiální situaci hodnotí zástupci rekonstituovaných rodin poměrně příznivě, podobně jako v jiných rodinách i u nich platí, že s vyšším počtem dětí v rodině potíže vyjít s příjmem narůstají, což souvisí s jejich častějším pobíráním sociálních dávek, ale i s pociťovanou větší zátěží při úhradě potřeb dětí.
- Jako v „běžných“ rodinách je pro ty rekonstituované rodiny nejvíce problematické hradit volnočasové aktivity dětí.
- Polovina rodin má nárok na výživné, třetině z nich je však hrazeno nepravidelně, v nižších částkách, či je nedostává vůbec.
- Ekonomická aktivita a strategie slaďování rodiny a zaměstnání se v rekonstituovaných rodinách zásadně neliší od „běžných“ rodin.
- Slaďování práce a rodiny usnadňuje dělba činností mezi partnery a naopak ji ztěžují nároky na péči o děti nebo jiného člena rodiny. Partnerská dělba rolí nese rysy tradičního chápání, ale většina rodičů je s ní spokojená.
- Jako problém je vnímán nedostatek času na aktivity s dětmi a osobní život.
- V péči o děti je kladen důraz na autonomii rodiny, od státu je očekávána nejen finanční podpora, ale i pomoc nefinanční, jež je relativně méně dostupná.
- Rekonstituované rodiny by uvítaly větší dostupnost podpůrných služeb pro dospělé (psychoterapie a poradenství, mediátor) i děti (psycholog) a osvětu laické i odborné veřejnosti.
- Více než čtyři pětiny rekonstituovaných rodin bydlí relativně blízko svým prarodičům. Mezigenerační výpomoc je poměrně vyrovnaná (v případě emocionální podpory a péče o domácnost) nebo směřuje spíše od generace starší k té mladší (materiální a finanční podpora nebo pomoc s péčí o děti).

Úvod

Podobně jako celá společnost se rodina z historického pohledu vyvíjí. Instituce rodiny se začala proměňovat v 19. století, výrazně pak ve století 20., kdy do pozadí ustoupil tradiční model rodiny založený zejména na křesťanských hodnotách a zvyklostech a postupně se prosadil postmoderní koncept založený na mezilidských vztazích a uspokojování individuálních potřeb. Od poloviny 20. století se v západních společnostech snižuje počet dětí v rodině, roste podíl dětí narozených mimo manželství, zvyšuje se rozvodovost, snižuje se sňatečnost při rostoucím podílu nesezdaných soužití (např. Singly, 1999). Postupující modernizace, digitalizace a globalizace na konci 20. století přispěly k urychlování způsobu života a k dalšímu oslabování či rozvolňování rodinných vazeb. Do středu zájmu se dostala osobní svoboda jednotlivce, jeho potřeby, zájmy a osobní štěstí. Tyto hodnoty se promítly i do pojetí rodiny, jak z pohledu formy soužití, tak z pohledu chápání a plnění rodinných funkcí. Výběr partnera a setrvání v daném svazku je zejména důsledkem svobodné volby. Rodiny jsou zakládány především pro uspokojování citových a dalších potřeb partnerů, stabilita rodiny je proto silně spjata se stálostí citového vztahu partnerů (např. Matoušek, 2003). Díky odklonu od tradiční normy a společenskému přijetí pluralizace rodinných forem se zlepšil osobní a rodinný život zejména těch skupin, které dříve stály mimo rámec tradiční rodiny (homosexuálové, svobodné matky atd.). Možnost uspořádat si rodinný život dle vlastních představ je sice na jedné straně osvobozující, na druhé straně s sebou přináší řadu rizik, neboť fungování rodiny je založeno na pravidlech vyjednaných mezi jejími členy, jež však nejsou jednou provždy daná, ale mohou se dle aktuálních potřeb měnit (Beck-Gernsheim, 2013).

V české společnosti se v posledních letech výrazně změnilo zejména chápání partnerského vztahu. Rodina jako hodnota si v konkurenci s ostatními uchovává stále poměrně pevnou pozici, mění se však vnímání manželství, které sice není považováno za zbytečnou instituci, je však možné se bez něho docela dobře obejít. Zvyšuje se tak tolerance k rozvodům či rozpadům vztahu, k netradičním formám soužití (stejnopohlavní partnerství, nerezidenční partnerství apod.), respektováno je i rodičovství bez trvalého partnerství (Kuchařová a kol., 2017). V české společnosti se tedy jako v jiných vyspělých státech postupně prosadil tzv. koncept „post-rodinné rodiny“ (post-familial family, Beck-Gernsheim, 2002), jenž poukazuje na různorodost rodinných forem, které však stále zůstávají rodinou. Mezi nové rodinné formy, které se v posledních letech výrazně prosazují, patří i tzv. rekonstituované rodiny.

Za rekonstituovanou rodinu je obecně považována taková domácnost, kde je alespoň jeden ze sezdaných či nesezdaných partnerů nevlastním rodičem alespoň jednoho dítěte (např. Bumpass et al., 1995). Tyto rodiny jsou také označovány jako složené, patchworkové, komponované, sešívané, znovusložené, rodiny s nevlastním rodičem, rodiny s třetím rodičem apod. Tento typ rodiny není v historii ničím novým. Podle historických pramenů byly druhé sňatky, zejména ovdovělých mužů v důsledku vyšší úmrtnosti žen spojené s mateřstvím, jež vedly ke vzniku složené rodiny, poměrně časté již v 18. a 19. století (Fialová a kol., 1996). V té době tedy byly častější rodiny s nevlastní matkou, jež tu biologickou nahradila. V současnosti vznikají rekonstituované rodiny nejčastěji po rozchodu či rozvodu, tj. děti získávají „třetího rodiče“, a to častěji otce vzhledem k tomu, že jsou děti svěřovány většinou do péče matky.

Je zřejmé, že rozšíření nových typů rodiny klade nové nároky na demografickou statistiku. Jednou ze stěžejních otázek je, kdo je ještě členem rodiny a kdo není (Seltzer, 2019). Výzkumy ukazují, že studium různých typů rodiny je pro společnost velmi

důležité. Rodinné vazby se mimo jiné odráží v míře mezigenerační solidarity, jejíž součástí je např. péče o seniory v rámci rodiny. Studie např. ze Spojených států amerických upozorňují na to, že pocit povinnosti pomáhat ve stáří svým rodičům je silnější v případě biologických dětí než dětí nevlastních (Parker, 2011). Podíl rekonstituovaných rodin v populaci má také významný vliv na úroveň plodnosti (Thomson, 2004; Guzzo, 2017).

Ve standardní demografické statistice nejsou ve většině zemí složené rodiny systematicky zachyceny. Není tedy zřejmé, jak tyto rodiny vznikají, do jaké míry jsou založené na manželství, kolik dětí v nich žije, respektive má tzv. třetího rodiče, kolik dětí se v těchto rodinách narodí, kolik dětí má nevlastní sourozence, třetí prarodiče a další příbuzné apod. Některé státy realizují výběrová šetření cílící právě na specifické typy rodin. Ve Velké Británii bylo k tomuto účelu např. využito Výběrové šetření pracovních sil (Labour Force Surveys, Wilson, 2010), ve Francii bylo ke každoročnímu censu obyvatel (více na https://www.insee.fr/fr/metadonnees/source/serie/s1321) v roce 2011 připojeno šetření „Rodiny a byty“, kde byly podrobněji rozpracovány otázky na příbuzenské vazby v rámci domácnosti (Lapinte, 2013). Cenným zdrojem může být i populační registr v zemích, kde je tímto způsobem zajištěna evidence obyvatelstva (např. Dánsko, viz Toulemon, Knudsen, 2004).

V České republice nebyla doposud statistice rekonstituovaných rodin věnována dostatečná, ne-li žádná pozornost.[1] Předložený výzkum je ve své podstatě pilotní, neboť se snaží na otázky týkající se vzniku a složení rekonstituovaných rodin odpovědět. Popisu rodin je tedy věnována poměrně velká pozornost (kapitola 3).

Výzkum složených rodin se částečně prolíná či navazuje na výzkum rozvodového chování (např. Beaujouan, 2016; Šťastná, 2006), dopadů rozvodu či rozchodu na rodiče (např. Dudová, 2007) a zejména na dítě (např. Gustavsen et al., 2016). Otázkou je i samotný vstup do dalšího manželství či partnerství. Dle některých výzkumů je výlučná péče matky překážkou pro navázání nového vztahu, ačkoli jsou to právě tyto matky, které jsou silně prorodinně orientovány (např. Schnor et al., 2017; Vanassche et al., 2015). Někteří autoři naopak uvádějí, že míra zapojení biologického otce do výchovy dítěte pravděpodobnost, že jeho bývalá partnerka naváže další vztah, zásadním způsobem neovlivňuje (Berger et al., 2018). Na míru utváření rekonstituovaných rodin může mít vliv i sociální politika. Pokud podporuje svými opatřeními samoživitele, může být pro vznik nové rodiny brzdou, pokud je životní úroveň samoživitelů v porovnání s úplnými rodinami nižší, jsou snahy vytvořit novou rodinu intenzivnější (Kreyenfeld, Martin, 2011).

Řada studií či výzkumů se však spíše než na vznik a složení rekonstituované rodiny soustředí na její fungování. Rodina je obecně velmi komplikovaný systém, rekonstituovaná o to více, neboť dává vzniknout dalším typům vztahů. Vznik nové rodiny může být zvláště pro děti na jedné straně stresující, na druhé straně, pokud je založena na toleranci, respektu a jasných pravidlech, může být pro dítě život v ní lepší než v atmosféře konfliktů mezi biologickými rodiči. Dítě navíc může získat do života schopnost přizpůsobit se, vyjednávat s druhými a skloubit různé zájmy, zvládat zásadní změny i ztráty (Šance dětem, 2015).

Stěžejním tématem jsou vztahy mezi jednotlivými členy v rekonstituované rodině. Ústředním je v tomto smyslu vztah nového rodiče a dítěte. Někteří nevlastní rodiče o vztah s dítětem nijak zvlášť neusilují, jiní se snaží navázat vztah s dítětem zejména na počátku, než dojde k sestěhování do společné domácnosti, někteří se snaží vztah budovat kontinuálně. Většinou však platí, že rodič se snaží navázat vztah rychleji

[1] Rovněž český sociologický kvalitativní výzkum problematiku tohoto typu rodin v podstatě pomíjí.

než nevlastní dítě. Dítě se snaží zachovat loajalitu k původní rodině, nového rodiče vnímá nezřídka jako cizince či nepřítele. Na druhé straně oceňuje, co nový partner pro jeho rodiče znamená (Bartošová, Slepičková, 2009).

Otázkou je rovněž role nevlastního rodiče ve výchově dětí. Výzkumy ukazují, že na výchově svých dětí více spolupracuje matka se svým novým partnerem, tedy nevlastním rodičem dětí, než s jejich biologickým otcem. Je to na jedné straně důsledek rozporů z období před rozchodem, na druhé straně je pro každodenní fungování nové rodiny kooperace mezi stávajícími partnery nezbytná (Favez et al., 2015). S tím je dále spojena otázka, v jakých případech a do jaké míry může nevlastní rodič rozhodovat o běžných záležitostech dítěte, které s ním žije v domácnosti. Např. ve Francii byl v této souvislosti upraven zákon o rodičovské zodpovědnosti tak, aby se na základě dohody mezi oběma rodiči mohl nový partner rodiče, se kterým dítě žije v domácnosti, podílet na jeho péči a výchově. Jedná se zejména o praktické otázky doprovodu do školy, na volnočasové aktivity, k lékaři, o zmocnění k podpisu žákovské knížky, účasti na třídních schůzkách apod. (Assemblée nationale, 2014). Zvládání nových vztahů v rekonstituované rodině je však zejména předmětem výzkumu v oboru psychologie s přesahem do rodinné terapie či sociální péče. V českém prostředí se touto otázkou zabýval např. Zdeněk Matějček (1999), byla rovněž založena platforma Třetí rodič (www.tretirodic.cz), v rámci které vznikla i stejnojmenná kniha jako praktický průvodce nevlastním rodičovstvím.

Specifická je rovněž ekonomická situace rekonstituovaných rodin. Tyto rodiny mohou být v porovnání s „běžnými“ (tj. rodiči s vlastními dětmi) co do počtu členů větší, zvlášť pokud mají nějaké děti z předchozích vztahů oba partneři, což s sebou přináší zvýšené finanční nároky na uspokojování potřeb celé rodiny i jednotlivých členů. Kromě pracovních příjmů mohou být tyto rodiny častěji příjemcem sociálních dávek, mohou však být příjemcem, ale i plátcem výživného na děti. Dle zahraničních výzkumů může za horší ekonomickou situací složených rodin stát právě skutečnost, že je v rodině více dětí (např. Francie), v některých státech však není mezi ekonomickou situací rekonstituovaných a běžných rodin takový rozdíl, z hlediska typu rodiny jsou na tom nejhůře neúplné rodiny (např. Rusko, bývalé Východní Německo; Kreyenfeld, Martin, 2011). Lze si rovněž klást otázku, do jaké míry by se měl na péči o nevlastní děti finančně podílet nevlastní rodič. Poznání toho, jak z tohoto pohledu rekonstituované rodiny fungují, by mělo přispět k nastavení příslušné sociální politiky ve prospěch těchto rodin (Maclean et al., 2016).

Při analýze specifik rekonstituovaných rodin je důležité podívat se i na to, jak se případně může vztahově složitější rodinná situace promítnout do míry a formy ekonomické aktivity a rovněž do úspěšnosti a strategií slaďování rodinných a pracovních rolí a aspirací. Odlišné proti jiným rodinám může být pracovní vytížení s ohledem na rodinné povinnosti a naopak, genderová dělba rolí mezi partnery, incidence a zdroje napětí mezi rodinou a zaměstnáním i subjektivní reflexe těchto skutečností. Je též otázkou, kolik a jakou podporu v těchto oblastech rodiny využívají a je-li jim nabízena.

Předchozí odstavce nastínily některé okruhy otázek týkajících se života v rekonstituovaných rodinách, jejich výčet však není samozřejmě úplný. Předložený výzkum se zaměřil na stěžejní oblasti života těchto rodin a jejich (možné) problémy. Využita byla jednak kvantitativní metodologie (dotazníkové výběrové šetření), jednak metodologie kvalitativní (hloubkové rozhovory).

Významná část této zprávy je věnována samotnému popisu těchto rodin, což do značné míry nahrazuje chybějící demografickou statistiku. Výzkum se snažil rovněž postihnout vztahy mezi členy složené rodiny, a to jak kvantitativně, tak zejména kvalitativně. Nedílnou součástí je i popis a hodnocení finanční a materiální situace samotnými

rodinami, otázky týkající se slaďování práce a rodiny a dělby rolí, v neposlední řadě je pozornost věnována postojům k rodinné politice. Daný výzkum je součástí víceleté výzkumné aktivity „Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů (2018-2022)“, v rámci které budou postupně šetřeny různé typy rodiny. Výběr daných výzkumných oblastí byl tedy výsledkem hledání kompromisů mezi specifickými oblastmi, které se váží právě k rekonstituovaným rodinám, a oblastmi, jež jsou společné i jiným typům rodin. Celá výzkumná aktivita a její dílčí výstupy v jednotlivých letech slouží jako podklady pro koncepční činnost MPSV a dalších institucí v oblasti opatření ve prospěch rodin. Ta mimo jiné vychází z usnesení vlády č. 654 ze dne 18. září 2017, kterým byla přijata Koncepce rodinné politiky. Toto usnesení ukládá ministryni práce a sociálních věcí připravit každé tři roky počínaje rokem 2017 komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů financovaný z rozpočtové kapitoly MPSV, jehož výstupy budou promítnuty do přípravy Zprávy o rodině, jež bude předložena pro informaci vládě každé tři roky, a Koncepce rodinné politiky, jež bude MPSV ve spolupráci s ostatními resorty aktualizována každých pět let (usnesení vlády č. 654).

I. Rekonstituované rodiny v dostupných statistických datech

1. Demografická statistika

Jana Paloncyová

Tzv. rekonstituovaná rodina je pro účely tohoto projektu definována jako rodina s nezaopatřenými/závislými dětmi,[2] mezi nimiž je alespoň jedno dítě z předchozího vztahu některého z partnerů. Nový druh či manžel rodiče tohoto dítěte (případně dětí) je tedy jeho (resp. jejich) nevlastním rodičem. Dle upřesňujících kritérií se jedná o domácnosti, v nichž žije trvale nebo převážnou část měsíce alespoň jedno dítě s jedním vlastním a druhým nevlastním rodičem. Nepatří sem tedy případy, kdy např. dítě bydlí převážně u matky a u svého otce, který založil novou rodinu, pobývá jen některé dny v týdnu, o víkendech apod.

Standardní demografická statistika, tj. běžná každoroční evidence pohybu obyvatelstva a sčítání lidu, domů a bytů, údaje o takto definovaných rodinách nezachycuje, ačkoli ze zkušeností každodenního života je zřejmé, že takové rodiny jsou poměrně běžné. Z dat demografické statistiky je možné usuzovat pouze to, že tyto rodiny pravděpodobně existují, není však možné říci, kolik jich je, ani co je pro ně typické.

Úroveň rozvodovosti je v české populaci stále vysoká navzdory nižšímu počtu uzavíraných manželství. V době, kdy společnost přijímá nesezdané soužití jako alternativní formu svazku (Kuchařová a kol., 2017), by bylo možné předpokládat, že ti, kteří se pro sňatek rozhodnou, v manželství spíše setrvají. Ve více jak polovině případů mají rozvádějící se manželé nezletilé děti (59 % v roce 2017). V posledních pěti letech se rozvod rodičů dotýká v průměru 23 tisíc nezletilých dětí ročně (Kuchařová a kol., 2017). Rozpad nesezdaných soužití (neboli v terminologii ČSÚ „faktických manželství“) není nijak evidován. Dle dílčích výzkumů se však zdá, že riziko rozchodu je na rozdíl od rozvodu vysoké zejména v prvních letech kohabitace (Šťastná, Paloncyová, 2012). Pokud však nesezdaná soužití přežijí přibližně pět až sedm let, pak se stávají podobně ne/stabilní jako manželství (Maříková, Vohlídalová, 2012). Přibližně každé druhé dítě se rodí mimo manželství (viz kapitola 1 in Kuchařová a kol., 2019b). Tyto statistiky patří mezi ty, jež vypovídají o rozmanitosti dnešní rodiny. Mezi její typy, ač statisticky zatím nepodchycené, patří právě rodiny rekonstituované.

Obrázek č. 1.1 zjednodušeně znázorňuje základní princip vzniku rekonstituované rodiny. Červeně jsou vyznačeny některé příklady demografické statistiky, které se pro analýzu rekonstituovaných rodin ve velmi omezené míře mohou nabízet. U každého z nich je však uveden alespoň jeden argument, proč nelze tuto statistiku pro popis rekonstituovaných rodin použít.

[2] Za závislé dítě je považována každá osoba v domácnosti tvořené jednou rodinou, která má k osobě v čele vztah „syn/dcera“, je ekonomicky neaktivní a je ve věku 0-25 let.

Obrázek č. 1.1 Rekonstituované rodiny

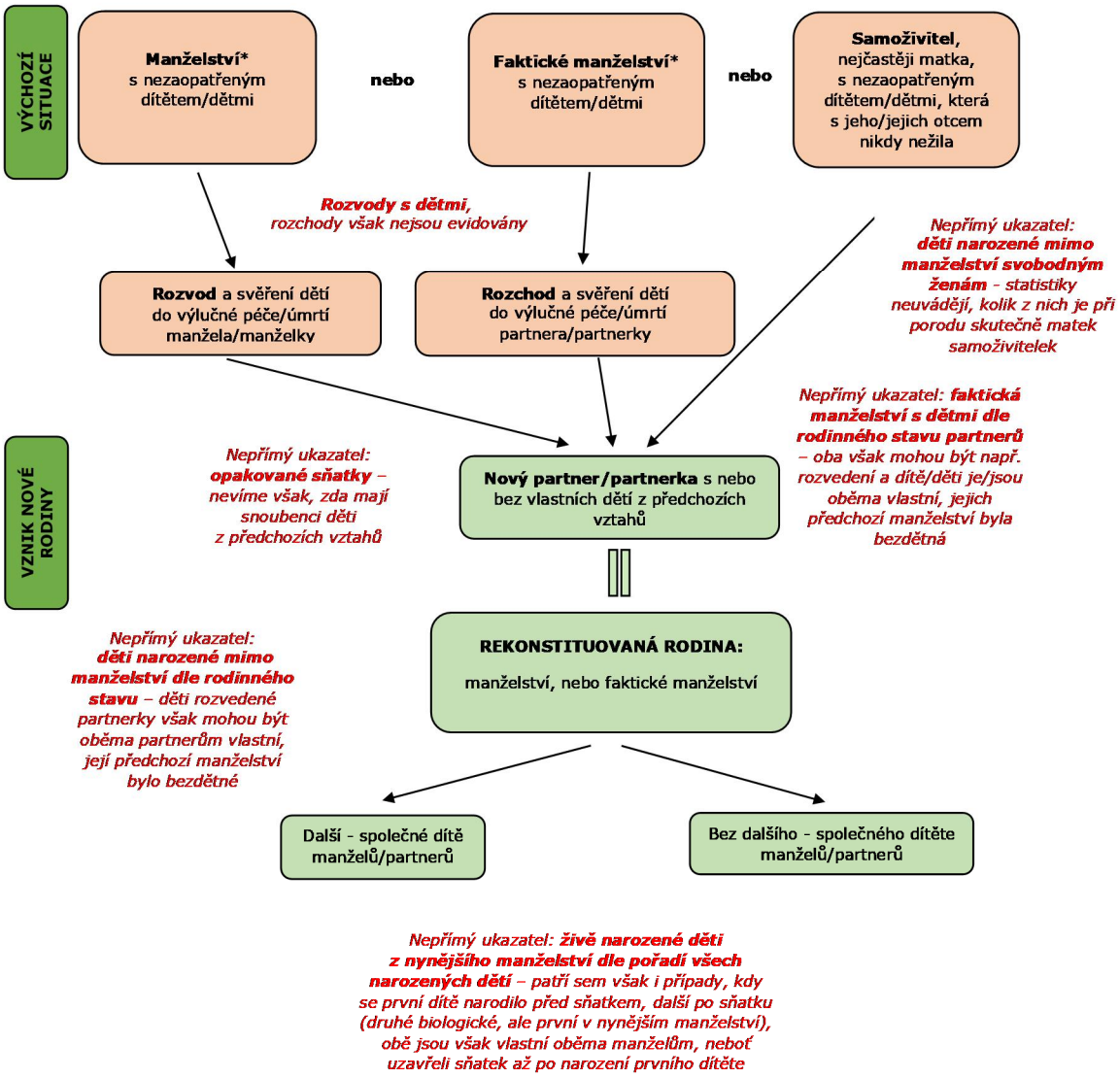

*Pozn.: * Předchozích manželství a faktických manželství může být více.*

Uvedené nedostatky demografické statistiky jsou jedním z argumentů pro revizi stávající evidence. Rekonstituované rodiny by mohly být zachyceny např. při sčítání lidu, domů a bytů. V případě běžné evidence se nabízí např. údaje o tom, v jakém pořadí se dítě narodilo v nynějším partnerství a kolik dětí matka předtím již porodila bez ohledu na počet partnerství. V současné době je možné získat informace o rekonstituovaných rodinách pouze cíleným šetřením.

2. Statistika se zaměřením na finanční situaci

Sylva Höhne

Standardní součástí výzkumných zpráv v projektu Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů je analýza ekonomické situace daného typu rodiny dle dostupných statistických dat. Proto bylo snahou zařadit tuto kapitolu i do této publikace. O příjmech a životní situaci rodin, jejich úrovni, struktuře a vývoji nejlépe vypovídá samostatné výběrové šetření ČSÚ označované díky anglickému názvu zkratkou SILC (Statistics on Income and Living Condition). Z dat tohoto šetření lze získat informace o příjmové struktuře rodin s dětmi, nelze však rozlišit, zda se jedná o rodiny založené na soužití rodičů a biologických dětí nebo o rodiny rekonstituované. Jiná dostupná data o příjmech těchto rodin nejsou. Obraz o finanční situaci rekonstituovaných rodin s dětmi tak přináší pouze výsledky výběrového šetření (viz kapitola 6).

II. Rekonstituované rodiny podle výběrového šetření

3. Základní informace o výběrovém souboru

Jana Paloncyová

3.1 Popis souboru

Výzkum rekonstituovaných rodin byl součástí víceletého projektu „Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů“ (2018-2022). Ten se každý rok zaměřuje na vybrané typy rodin. V roce 2018 byly v centru zájmu rodiny rekonstituované a rodiny se třemi a více biologickými dětmi (viz Kuchařová a kol., 2019b).

Za rodinu rekonstituovanou byla v daném výzkumu považována úplná rodina s alespoň jedním nevlastním rodičem pečující nejméně o jedno nezaopatřené dítě ve věku do 26 let. V rodině tedy žilo alespoň jedno dítě z předchozího vztahu některého, případně obou z partnerů. Partneři mohli být sezdáni či nikoliv, podmínkou však bylo, aby jejich soužití ve společné domácnosti trvalo alespoň jeden rok. Partneři spolu mohli mít i nemuseli společné děti. Při výběru respondenta nehrálo roli, zda byl nevlastním rodičem on, nebo jeho partner či případně oba. Podmínkou však bylo, aby nezaopatřené dítě s respondentem žilo v jedné domácnosti trvale nebo po většinu dnů v měsíci. Nebyly tedy šetřeny rodiny, kde dítě pouze hostuje. Definice rekonstituované rodiny byla zúžena tak, aby se co nejvíce podobala běžné rodině. Do výzkumu nebyli zahrnuti ani další členové rodiny (např. druhý biologický rodič, ke kterému dítě dochází). Důvodem pro to bylo zachování určité míry homogenity souboru. Zahrnutí dalších členů rekonstituované rodiny by vyžadovalo výrazně větší výběrový soubor a finanční zdroje.

Jak bylo uvedeno výše (kapitola 1), standardní demografická statistika neposkytuje žádné údaje o tomto typu rodin. Z toho důvodu neexistuje opora pro výběr respondentů. Jeho jedinou podmínkou proto bylo, aby mezi respondenty (vlastními či nevlastními rodiči) bylo minimálně 30 % mužů. Východiskem byla skutečnost, že po rozpadu rodiny je stále většina dětí svěřena do výlučné péče matky a budou to tedy ženy se svými dětmi, kdo budou tvořit jádro rekonstituované rodiny.

Tématem výzkumu byla reflexe životních podmínek, slaďování zaměstnání a rodiny, hospodaření, výchova dětí a vztahy v rodině, hodnotové orientace a postoje. Sběr dat zajistila agentura STEM/MARK, a.s. v období od 2. 10. do 30. 11. 2018, a to kombinací osobního (PAPI) a internetového (CAWI) dotazování. CAWI dotazování probíhalo mezi respondenty registrovanými v Českém národním panelu (ČNP), na panelu Dialog a mezi respondenty získanými metodou snowball. Poměr mezi sběrem dat metodikou PAPI a CAWI byl 55:45 % (473 rozhovorů prostřednictvím PAPI a 388 rozhovorů formou CAWI), celkem bylo tedy dotázáno 861 respondentů, z toho 36 % mužů. Daný počet respondentů byl v již tak poměrně dlouhém období sběru dat maximální možný. Aktuální zkušenost se sběrem dat v této cílové skupině ukázala, že při případném požadavku na vyšší množství rozhovorů by byla nutná spolupráce s více agenturami a doplnění jiného online panelu. V publikaci je datový soubor označen zkratkou *RekRod 2018*.

3.2 Sociodemografické charakteristiky respondentů

Vzhledem k tomu, že neexistují žádné jiné údaje o rekonstituovaných rodinách, jsou následující, ač převážně popisné kapitoly jediným, a tedy významným zdrojem informací o tomto typu rodiny.

Mezi dotázanými muži bylo 69 % jediným nevlastním rodičem dětí žijících v domácnosti, 9 % spolu s partnerkou, mezi dotázanými ženami byly nevlastní matky dětí žijících v domácnosti zastoupeny v 15 %, resp. 9 % (tabulka č. 3.1). Ve většině dotázaných rodin to byl však právě muž, kdo byl nevlastním rodičem některého z dětí žijících v domácnosti (pouze muž 74 %, muž i žena 9 %, tedy celkem 83 % rodin; tabulka č. 3.1). V téměř třech čtvrtinách rodin měla tedy dítě či děti s bývalým partnerem (či partnery) pouze žena, přibližně v každé šesté rodině měl děti pouze muž, v každé jedenácté pak měli děti z předchozích vztahů oba partneři.

Tabulka č. 3.1 Nevlastní rodič dětí žijících v domácnosti

	pohlaví respondenta				celkem	
nevlastní rodič	muž		žena			
	absolutně	relativně	absolutně	relativně	absolutně	relativně
pouze respondent	211	68,7	81	14,6	292	33,9
pouze partner	69	22,5	425	76,7	494	57,4
oba	27	8,8	48	8,7	75	8,7
celkem	307	100,0	554	100,0	861	100,0

nevlastní rodič	absolutně	relativně
muž	636	73,9
žena	150	17,4
oba	75	8,7
celkem	861	100,0

Zdroj: RekRod 2018

O specifičnosti rekonstituovaných rodin vypovídá mimo jiné poměr manželských a nesezdaných párů - 39 % šetřených rodin bylo tvořeno manželskými páry a 61 % páry nesezdanými. V porovnání s výsledky sčítání v roce 2011, kdy nesezdaná soužití představovala pouze 12 % úplných rodin se závislými dětmi, je zjištěný podíl nesezdaných párů přibližně pětinásobný. Čím vyšší bylo v našem výzkumu vzdělání jednoho z partnerů, tím byl podíl manželů vyšší. Partneři, kteří měli společné dítě či děti, uzavřeli sňatek častěji než ti, kteří společně vychovávali pouze dítě či děti z předchozích vztahů (více než polovina oproti přibližně čtvrtině).

S manžely, kteří spolu vytvořili novou rodinu, žily v domácnosti častěji než s nesezdanými dvě děti, nesezdaní žili ve více než jedné třetině pouze s jedním dítětem (tabulka č. 3.2). Jedním z důvodů je, že manželé měli v porovnání s nesezdanými častěji společné dítě (viz dále kapitola 4.1). Přibližně každá pátá domácnost manželů i nesezdaných měla tři děti, čtyři a více děti byly spíše výjimečné.

Tabulka č. 3.2 Počet dětí v domácnosti dle typu soužití partnerů

počet dětí v domácnosti	manželé		nesezdaní		celkem	
	abs.	rel.	abs.	rel.	abs.	rel.
jedno	82	24,4	197	37,5	279	32,4
dvě	157	46,7	208	39,6	365	42,4
tři	73	21,7	98	18,7	171	19,9
čtyři a více	24	7,1	22	4,2	46	5,3
celkem	336	100,0	525	100.0	861	100,0

Zdroj: RekRod 2018

Typ soužití souvisí s rodinným stavem partnerů (graf č. 3.1). Nejčastěji byli oba partneři rozvedení (19 %) či svobodní (16 %), mezi manžely byli nejvíce zastoupeni ti, kde byla žena vdaná opakovaně (muž prvně ženatý, nebo opakovaně).

Graf č. 3.1 Rodinný stav partnerů – nejčastější kombinace, v %

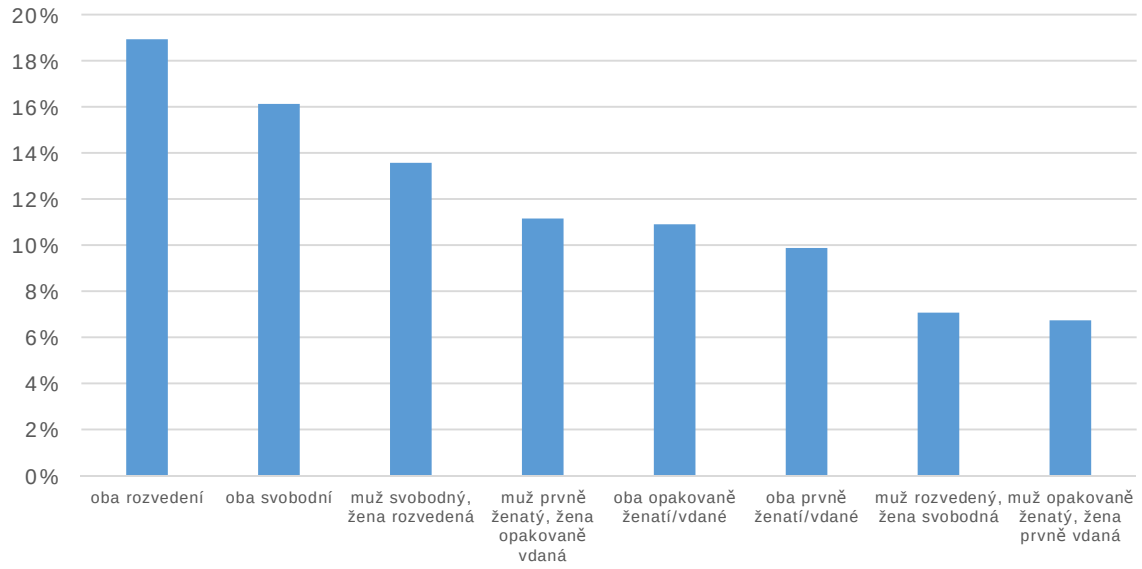

Zdroj: RekRod 2018

Věk respondenta a jeho partnera nebyl ve výběru nijak omezen, jedinou podmínkou bylo, aby v rodině žilo alespoň jedno nezaopatřené dítě do 26 let. Z tohoto důvodu se věk respondenta pohyboval v rozmezí od 18 do 73 let (partnera do 72 let). V dotázaných rekonstituovaných rodinách byly nejvíce zastoupeny osoby ve středním věku (30 až 49 let, tabulka č. 3.3). Průměrný věk muže v rekonstituované rodině činil 41 let a ženy 38 let, průměrný věkový rozdíl partnerů byl 3 roky.[3]

Z hlediska vzdělání byli nejvíce zastoupeni respondenti s maturitou (45 %), dále bez maturitního vzdělání (35 %), nejméně početní byli vysokoškoláci (20 %; tabulka č. 3.4). Oproti výsledkům posledního sčítání v roce 2011 bylo mezi dotázanými méně

[3] Bez ohledu na to, zda byl dotazován muž, nebo žena.

osob bez maturitního vzdělání a naopak více osob s maturitou, což je možné vysvětlit odlišnou věkovou strukturou s výrazným podílem věkové skupiny 30 až 49 let[4] (tabulka č. 3.3). Roli hraje i vyšší podíl dotázaných žen (64 %), které mají obecně maturitu častěji než muži. Dle jiných výzkumů i demografické statistiky stále obecně platí relativně silná vzdělanostní homogamie partnerů, tj. oba partneři mají stejnou výši vzdělání (49 % dle sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011, viz např. Kuchařová a kol., 2017). Podobně tomu bylo i v případě rekonstituovaných rodin, kdy měli oba partneři stejné vzdělání v 56 %. Nejčastějším případem heterogenity byly páry, kde má muž vysokoškolské vzdělání a žena maturitní (více než třetina partnerství muže vysokoškoláka), a ty, kde nemá muž ani maturitní vzdělání, ale žena maturitu složila (přibližně třetina partnerství muže bez maturity).

V porovnání s rodinami, kde žily tři a více dětí s oběma vlastními rodiči (Kuchařová a kol., 2019b), se respondenti v rodinách s nevlastním rodičem méně často hlásí k náboženskému vyznání. Za věřícího se označila čtvrtina respondentů, za nevěřícího pak dvě třetiny, každý desátý se nechtěl k této otázce vyjádřit.

Naprostá většina (71 %) respondentů byla zaměstnaná, případně samostatně výdělečně činná (8 %; tabulka č. 3.5). Druhou nejvýznamnější skupinou dotázaných byli rodiče na rodičovské dovolené (v 98 % ženy), a to bez souběžné výdělečné činnosti (10 %, s výdělečnou činností 2 %, na mateřské dovolené 2 %). V souhrnném pohledu pracovali oba partneři v 68 % rekonstituovaných rodin, ve 20 % byl jeden z nich na mateřské, případně rodičovské dovolené a druhý pracoval. Ve zbývajících 12 % byly nejvíce zastoupeny případy, kdy byl muž zaměstnaný a žena nezaměstnaná, případně v domácnosti, či starobní důchodkyně a dále ty, kde pracovala žena a muž byl starobní důchodce, případně nezaměstnaný.

Tabulka č. 3.3 Věk respondenta a partnera

věk	absolutně						relativně					
	pohlaví respondenta			pohlaví partnera			pohlaví respondenta			pohlaví partnera		
	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem
do 30 let	17	82	99	52	41	93	5,5	14,8	11,5	9,4	13,4	10,8
30 až 39 let	112	238	350	194	139	333	36,5	43,0	40,7	35,0	45,3	38,7
40 až 49 let	125	199	324	233	107	340	40,7	35,9	37,6	42,1	34,9	39,5
50 a více let	53	35	88	75	20	95	17,3	6,3	10,2	13,5	6,5	11,0
celkem	307	554	861	554	307	861	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: RekRod 2018

[4] Nejnižší úroveň vzdělání je častější v mladších a naopak vyšších věkových skupinách.

Tabulka č. 3.4 Vzdělání respondenta a partnera

vzdělání	absolutně						relativně					
	pohlaví respondenta			pohlaví partnera			pohlaví respondenta			pohlaví partnera		
	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem
bez maturity	120	177	297	244	114	358	39,1	32,2	34,7	44,2	37,1	41,7
s maturitou	133	255	388	218	129	347	43,3	46,4	45,3	39,5	42,0	40,4
VOŠ, VŠ	54	117	171	90	64	154	17,6	21,3	20,0	16,3	20,8	17,9
celkem	307	549	856	552	307	859	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Pozn.: v pěti rodinách nebylo uvedeno vzdělání respondenta, ve dvou partnera.

Zdroj: RekRod 2018

Tabulka č. 3.5 Ekonomická aktivita respondenta a partnera

ekonomická aktivita	absolutně						relativně					
	pohlaví respondenta			pohlaví partnera			pohlaví respondenta			pohlaví partnera		
	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem
zaměstnanec	251	363	614	424	213	637	81,8	65,6	71,4	76,7	70,1	74,3
osoba samostatně výdělečně činná	40	26	66	99	17	116	13,0	4,7	7,7	17,9	5,6	13,5
nezaměstnaný /ná	3	13	16	15	8	23	1,0	2,4	1,9	2,7	2,6	2,7
na mateřské/ rodičovské dovolené	2	125	127	4	62	66	0,7	22,6	14,8	0,7	20,4	7,7
jiné	11	26	37	11	4	15	3,6	4,7	4,3	2,0	1,3	1,8
celkem	307	553	860	553	304	857	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Pozn.: v jedné rodině nebyla uvedena ekonomická aktivita respondenta, ve čtyřech partnera.

Zdroj: RekRod 2018

3.3 Děti v rekonstituovaných rodinách

V rekonstituovaných rodinách se setkávají či společně vyrůstají děti, které mají různé biologické rodiče. Tím je utvářen složitý systém vztahů, s nimiž se každý člen nově vzniklé rodiny snaží vyrovnat. V nejjednodušším případě zde žije pouze jedno či více dětí jednoho z partnerů, druhý z nich děti (zatím) nemá. Nejsložitější situace co do příbuzenských a dalších vazeb je ta, kde mají děti z předchozích vztahů oba partneři, některé s nimi žijí převážnou část měsíce, některé ne, a partneři spolu mají další, tj. oběma vlastní děti. Rozmanitost reality rekonstituovaných rodin se snaží postihnout obrázek č. 3.1. Tento výzkum se zaměřil, není-li uvedeno jinak, na děti, které žijí převážně (po většinu dní v měsíci) v domácnosti respondenta. Nicméně ani děti, které je možné nazvat „hostující“, tedy žijící převážně u svého druhého biologického rodiče či jinde a bydlící s respondentem pouze např. několik dnů v měsíci, či vůbec, nebyly výzkumem, jak bude uvedeno dále, zcela opomenuty.

Obrázek č. 3.1 **Dě**ti v rekonstituovaných rodinách

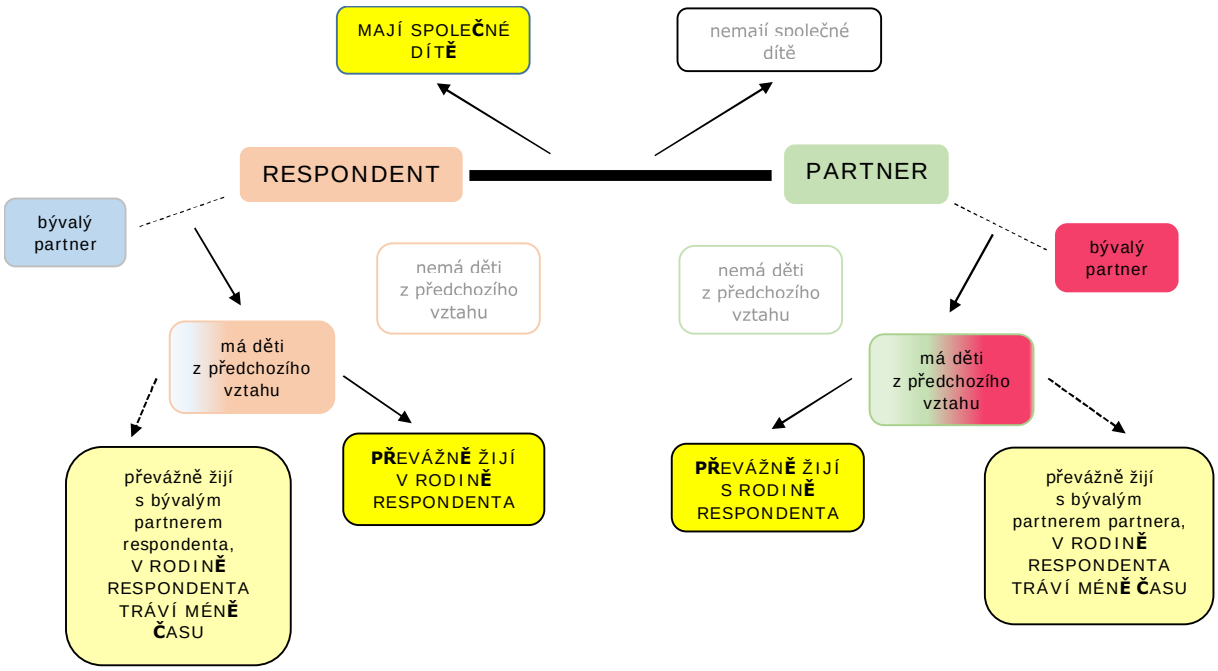

3.3.1 Děti žijící v domácnosti respondenta

V přibližně jedné třetině rekonstituovaných rodin žilo pouze jedno dítě (tabulka č. 3.6). Nejvíce zastoupeny (42 %) byly rodiny se dvěma dětmi, mezi nimi byly častější ty, kde žilo pouze jedno dítě z předchozího vztahu jednoho z partnerů a druhé bylo oběma partnerům vlastní. V každé páté rodině žily tři děti, ve většině z nich měli nynější partneři spolu jedno nebo dvě děti. Společné dítě současných partnerů žilo v téměř polovině všech rodin (48 %).

Tabulka č. 3.6 **Dě**ti v rekonstituovaných rodinách – žijící v domácnosti

počet dětí v domácnosti	počet nevlastních a společných dětí	absolutně	relativně	relativně celkem
jedno dítě	respondenta	175	62,7	20,3
	partnera	104	37,3	12,1
	celkem	279	100,0	32,4
dvě děti	jedno dítě nevlastní a jedno společné	235	64,4	27,3
	dvě děti nevlastní a žádné společné	130	35,6	15,1
	celkem	365	100,0	42,4
tři děti	tři děti nevlastní a žádné společné	28	16,4	3,3
	dvě děti nevlastní a jedno společné	81	47,4	9,4
	jedno dítě nevlastní a dvě společné	62	36,3	7,2
	celkem	171	100,0	19,9
čtyři a více dětí	více dětí společných než nevlastních	24	52,2	2,8
	více dětí nevlastních než společných	22	47,8	2,6
	celkem	46	100,0	5,3
celkem		861	X	100,0

Pozn.: Nevlastní dítě je biologické dítě respondenta, nebo partnera z předchozího vztahu žijící v domácnosti respondenta.

Zdroj: RekRod 2018

Výsledky uvedené v tabulce č. 3.6 jsou důležité pro další analýzu, např. postojů v tomto výzkumu. Představují základní souhrnný přehled složení rekonstituované rodiny. Neméně zajímavý je však pohled na rekonstituované rodiny z hlediska toho, **čí** jsou d**ě**ti v ní žijící, tedy zda muže, nebo ženy. V rodinách s jedním dítětem je ve více než třech čtvrtinách nevlastním rodičem muž (tabulka č. 3.7). Rodiny se dvěma dětmi jsou z poloviny tvořeny těmi, kde má žena jedno dítě s bývalým partnerem a jedno dítě má s partnerem nynějším, obě děti jsou ženy z předchozího vztahu v jedné čtvrtině případů. Čím více dětí žije v dané domácnosti, tím více je možných kombinací vztahů mezi nimi. Mezi třídětnými rodinami jsou zastoupeny nejvíce ty, kde má žena z předchozího vztahu jedno, nebo dvě děti a má i děti, respektive dítě s nynějším partnerem (celkem necelé dvě třetiny).

Tabulka č. 3.7 **Dě**ti v rekonstituovaných rodinách dle pohlaví rodi**č**e – žijící v domácnosti

počet dětí	děti dle rodiče	absolutně	relativně
jedno dítě	dítě muže	66	23,7
	dítě ženy	213	76,3
	celkem	279	100,0
dvě děti	jedno dítě muže a jedno ženy	29	7,9
	dvě děti muže	10	2,7
	dvě děti ženy	91	24,9
	jedno dítě muže a jedno společné	49	13,4
	jedno dítě ženy a jedno společné	186	51,0
	celkem	365	100,0
tři děti	tři děti muže	3	1,8
	tři děti ženy	11	6,4
	dvě děti muže a jedno ženy	6	3,5
	dvě děti ženy a jedno muže	8	4,7
	dvě děti muže a jedno společné	13	7,6
	dvě děti ženy a jedno společné	57	33,3
	jedno dítě muže, jedno dítě ženy a jedno společné	11	6,4
	jedno dítě muže a dvě společné	11	6,4
	jedno dítě ženy a dvě společné	51	29,8
	celkem	171	100,0

Pozn.: Vícedětné rodiny nebyly zahrnuty vzhledem k velmi malým počtům v jednotlivých skupinách (celkem 46 rodin).

Zdroj: RekRod 2018

Do třetice lze popsat rekonstituované rodiny z pohledu nevlastního rodi**č**e. Pokud je nevlastním rodičem muž, což je, jak bylo uvedeno (tabulka č. 3.1) ve třech čtvrtinách rodin, pak žije nejčastěji s jedním nevlastním dítětem a nemá žádné svoje, nebo žije s jedním nevlastním dítětem a má společné dítě s nynější partnerkou (tabulka č. 3.8). Každý sedmý je sám bezdětný a žije v domácnosti se dvěma dětmi partnerky. Pokud je nevlastním rodičem žena, pak sdílí domácnost nejčastěji s jedním dítětem z bývalého vztahu partnera, nebo má kromě jednoho nevlastního dítěte jedno dítě s nynějším partnerem. Vyšší podíl rodin, kde je žena bezdětná a je nevlastním rodičem partnerova dítěte, je do značné míry dán obecně nižším počtem žen v roli nevlastní matky, působit zde může i to, že ženy mají častěji staršího partnera, kde je i vyšší pravděpodobnost, že má dítě s předchozí partnerkou. Pokud jsou nevlastními rodiči v rodině muž i žena, každý má tedy nějaké dítě z předchozích vztahů, pak téměř dvě třetiny z nich nemají žádné společné dítě. U třídětných i vícedětných rodin platí, že počet nevlastních dětí obou partnerů je vyšší než počet společných dětí.

Podíl rodin se společným dítětem současných partnerů se zvyšuje s délkou společného soužití. Naopak, negativně působí počet dětí z předchozích vztahů partnerů – čím více jich žije v domácnosti, tím méně často mají další společné dítě (s jedním nevlastním dítětem má společné dítě 52 % párů, se dvěma jen 43 %). Bylo by možné předpokládat, že ženy, které jsou obecně stále více prorodinně orientované oproti mužům, budou mít v případě, že nemají vlastní děti z předchozích vztahů, dítě s nynějším partnerem častěji. To však tento výzkum neprokázal.

Tabulka č. 3.8 Rodiny z pohledu nevlastního rodiče podle počtu dětí žijících v domácnosti, v %

počet dětí v domácnosti		pohlaví nevlastního rodiče			celkem
		muž	žena	oba	
jedno dítě	jedno dítě – nevlastní	24,8	7,7	-	32,5
dvě děti	jedno nevlastní a jedno společné se současným partnerem	21,6	5,7	-	27,3
	dvě nevlastní a žádné společné se současným partnerem	10,6	0,9	3,6	15,1
tři děti	tři nevlastní a žádné společné se současným partnerem	1,3	0,2	1,7	3,3
	dvě nevlastní a jedno společné se současným partnerem	6,6	1,3	1,5	9,4
	jedno nevlastní a dvě společné se současným partnerem	5,9	1,3	-	7,2
čtyři a více dětí	více společných se současným partnerem než nevlastních	2,4	0,2	0,1	2,8
	více nevlastních než společných se současným partnerem	0,7	0,1	1,7	2,6
celkem		73,9	17,4	8,7	100,0

Zdroj: RekRod 2018

V rekonstituovaných rodinách s jedním dítětem je toto dítě nejčastěji ve věku docházky na základní školu (43 %), nebo starší (30 %; graf č. 3.2). V rodinách se dvěma dětmi chodí rovněž starší z nich nejčastěji na základní školu (50 %), více jak jedna třetina je pak starší. Mladší dítě je také v téměř polovině případů ve školním věku, jedna třetina je však mladší tří let. Tento výsledek je ovlivněn zejména rodinami, kde je mladší dítě společné oběma partnerům. Téměř polovině z nich se společné dítě narodilo před méně než třemi lety, v rodinách, kde jsou obě děti z předchozích vztahů jednoho nebo obou partnerů, je mladšímu dítěti nejčastěji 7 až 15 let (69 %). Souhrnně jsou v rekonstituovaných rodinách se dvěma dětmi nejvíce zastoupeny ty, kde jsou obě děti ve věku školní docházky, případně je jedno starší (44 %).

V rodinách se třemi dětmi je většinou nejstarší z nich ve věku školní docházky nebo starší (54 %, resp. 42 %). Nejmladší je v jedné třetině mladší tří let, každý pátý je předškolák a každý čtvrtý je ve věku docházky na základní školu. V každé třetí rodině je jedno dítě mladší tří let, jedno ve věku školní docházky a jedno mezi nimi. Ve třídětných rodinách, kde mají partneři alespoň jedno společné dítě, je nejmladší dítě v 60 % ve věku mladším tří let. V rodinách s více než čtyřmi dětmi, jež však nebyly příliš početné (46), bylo nejstarší z dětí nejčastěji ve věku 7 až 15 let, nebo starší, nejmladší dítě bylo naopak často mladší tří let. Souhrnně, bez ohledu na počet dětí v rodinách, bylo v téměř polovině nejstarší dítě ve věku 7 až 15 let, v další více než třetině bylo starší. Naopak, nejmladší dítě bylo ve třetině rodin mladší tří let, díky rodinám s jedním, nebo dvěma dětmi však chodily nejmladší děti nejčastěji (39 %) na základní školu.

Graf č. 3.2 **Věk** nejstaršího a nejmladšího **dítěte** žijících v domácnosti, v %

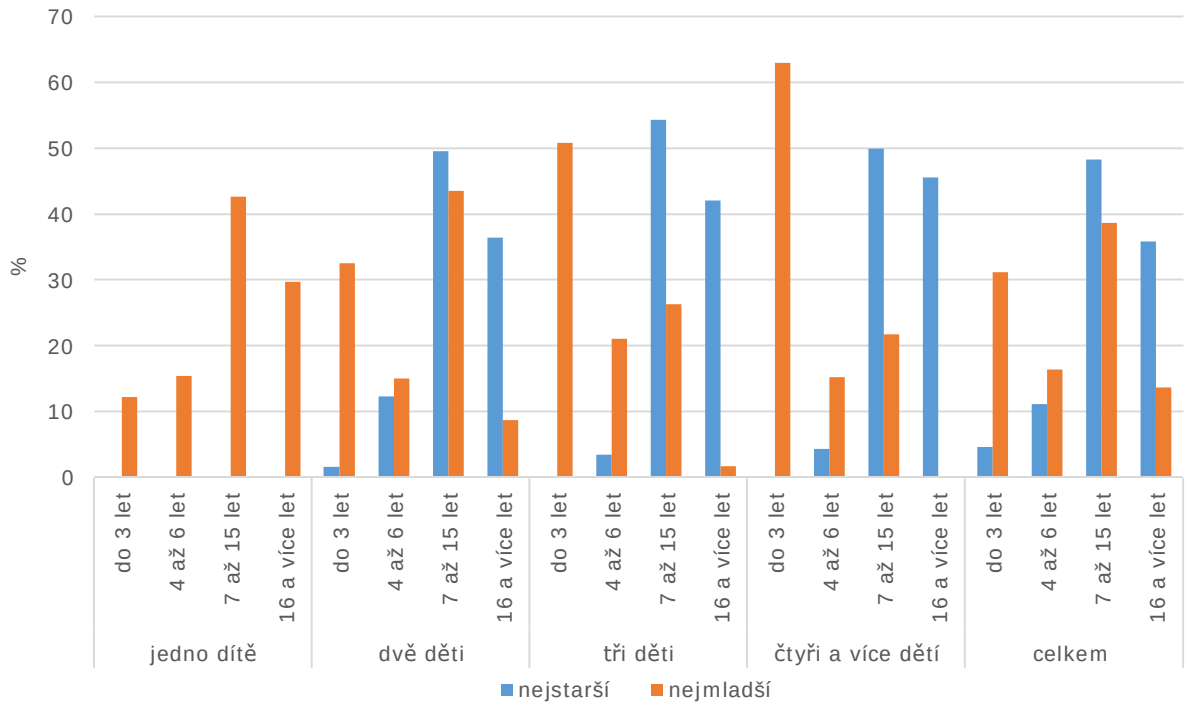

Zdroj: RekRod 2018

Závěrem lze říci, že alespoň jedno dítě ve věku 7 až 15 let žilo ve dvou třetinách rodin, tento podíl se zvyšuje spolu s počtem dětí (tabulka č. 3.9). V rodinách s jedním, nebo se dvěma dětmi byly dále nejpočetnější ty, kde bylo alespoň jedno dítě starší 16 let, naopak v rodinách s více dětmi je významnější podíl těch, kde je alespoň jedno dítě mladší tří let.

Tabulka č. 3.9 **Věk dětí** žijících v domácnosti dle **počtu dětí**, podíly v %

	počet dětí v rodině				celkem
	jedno	dvě	tři	čtyři a více	
aspoň jedno mladší 3 let	12,2	32,6	50,9	63,0	31,2
aspoň jedno ve věku 4 až 6 let	15,4	26,0	40,9	50,0	26,8
aspoň jedno ve věku 7 až 15 let	42,7	72,1	88,9	93,5	67,0
aspoň jedno starší 16 let	29,7	36,4	42,1	45,7	35,9

Zdroj: RekRod 2018

3.3.2 Děti žijící jinde než v domácnosti respondenta

Po rozvodu či rozchodu rodičů je dítě svěřeno na základě soudního rozhodnutí či v případě nesezdaných párů podle jejich mimosoudní dohody do výlučné péče jednoho z rodičů, nebo do střídavé či společné výchovy. Za **děti** žijící mimo domácnost respondenta, či hostující děti, považuje tento výzkum děti mladší 26 let, které žijí

převážnou část běžného měsíce jinde, např. u druhého biologického rodiče. V domácnosti respondenta tedy pobývají po kratší čas, případně vůbec, pravidelně či nepravidelně.

Dítě, případně děti z předchozích vztahů, které s respondentem nebydlely ve společné domácnosti, mělo dle výzkumu 19 % dotázaných rodin. Ve většině těchto rodin (63 %) se jednalo pouze o jedno dítě, přibližně v jedné třetině o děti dvě. Vzhledem ke skutečnosti, že jsou děti svěřovány častěji do výlučné péče matky než otce, hostovaly v rodině respondenta častěji děti muže (14 % všech rodin) než ženy (4 %, v 1 % všech rodin měli děti žijící mimo domácnost muž i žena). Muži měli ve dvou třetinách jedno hostující dítě, v jedné třetině dvě, mezi ženami měla většina pouze jedno (80 %, dvě 20 %).

Děti docházející do rodiny respondenta jsou většinou starší než ty žijící v domácnosti. Více než polovina z nich (60 %) byla starší než 15 let, přibližně každé třetí dítě bylo ve věku povinné školní docházky, předškoláci byli zastoupeni spíše výjimečně (6 %). Nejmladší dítě tak bylo ve více než jedné třetině v době výzkumu ve věku povinné školní docházky, ve více než jedné polovině bylo starší. Podobně tomu bylo v případě nejstarších dětí, mezi nimiž bylo mladších šesti let pouze 5 %.

Vezmeme-li v úvahu všechny děti, které patří do rekonstituované rodiny, bez ohledu na to, kterého partnera jsou a zda žijí v dané rodině převážně, nebo do ní docházejí, pak je nejčastějším typem rodina, kde žijí pouze děti ženy z předchozího vztahu, případně společné děti s nynějším partnerem a žádný z partnerů nemá děti bydlící mimo jejich společnou domácnost (celkem 58 %; tabulka č. 3.10). Dalším typem jsou rodiny, kde žijí pouze děti ženy z jejích předchozích vztahů, případně společné děti s nynějším partnerem, a zároveň do rodiny dochází nějaké děti bydlící převážně jinde (celkem 16 %). Stejně zastoupeny jsou i ty, kde žijí pouze děti z předchozích vztahů muže, případně společné s nynější partnerkou a žádné další do rodiny nedochází (16 %).

Tabulka č. 3.10 Typ rodiny dle přítomnosti dětí podle pohlaví rodiče

složení domácnosti dle přítomnosti dětí	absolutně	relativně
v domácnosti pouze děti ženy a společné, žádné hostující	258	30,0
v domácnosti pouze děti ženy, žádné hostující	244	28,3
v domácnosti pouze děti ženy, nějaké hostující	71	8,2
v domácnosti pouze děti ženy a společné, nějaké hostující	63	7,3
v domácnosti děti muže a společné, žádné hostující	66	7,7
v domácnosti pouze děti muže, žádné hostující	67	7,8
v domácnosti pouze děti obou z předchozích vztahů, žádné hostující	42	4,9
v domácnosti děti obou z předchozích vztahů a společné, žádné hostující	20	2,3
v domácnosti pouze děti muže, nějaké hostující	9	1,0
v domácnosti pouze děti obou z předchozích vztahů, nějaké hostující	12	1,4
v domácnosti pouze děti muže a společné, nějaké hostující	8	0,9
v domácnosti děti obou z předchozích vztahů a společné, nějaké hostující	1	0,1
celkem	861	100,0

Pozn.: Šedivě jsou označeny ty rodiny, v nichž nejsou žádné hostující děti, tj. všechny děti bydlí převážnou část měsíce v dané rodině. Vzhledem k nízkým počtům nebylo dále rozlišováno, zda se jedná o hostující děti muže či ženy.

Zdroj: RekRod 2018

Tabulka č. 3.10 přináší pohled na rekonstituované rodiny z hlediska příbuzenských vztahů mezi dětmi a mužem a ženou, kteří danou rodinu utvářejí. Pro úplnost a pro porozumění dalším kapitolám je třeba popsat typy rekonstituovaných rodin i z pohledu respondenta. Byl to právě výlučně on, kdo o životě dané rodiny vypovídal a k němuž je nutné vztahovat např. postojové otázky. Proto je nutné vědět, z jakého typu rodiny pochází.

V téměř polovině dotázaných rodin žilo alespoň jedno dítě respondenta z předchozího vztahu, případně další dítě/děti z jeho nynějšího vztahu a žádné jiné dítě do rodiny nedocházelo (tabulka č. 3.11). V necelé třetině rodin žilo naopak alespoň jedno dítě partnera, případně jedno či více dětí z nynějšího vztahu, a ani jeden z partnerů neměl další dítě či děti žijící jinde.

Tabulka č. 3.11 Typ rodiny dle přítomnosti dětí respondenta a/nebo partnera

složení domácnosti dle přítomnosti dětí	absolutně	relativně
pouze děti respondenta, žádné hostující	202	23,5
pouze děti respondenta a společné, žádné hostující	192	22,3
pouze děti partnera a společné, žádné hostující	132	15,3
pouze děti partnera, žádné hostující	109	12,7
pouze děti respondenta, nějaké hostující	55	6,4
pouze děti respondenta a společné, nějaké hostující	45	5,2
pouze děti obou z předchozích vztahů, žádné hostující	42	4,9
pouze děti partnera a společné, nějaké hostující	26	3,0
pouze děti partnera, nějaké hostující	25	2,9
děti obou z předchozích vztahů a společné, žádné hostující	20	2,3
pouze děti obou z předchozích vztahů, nějaké hostující	12	1,4
pouze děti obou z předchozích vztahů a společné, nějaké hostující	1	0,1
celkem	861	100,0

Pozn.: Šedivě jsou označeny ty rodiny, v nichž nejsou žádné hostující děti, tj. všechny děti bydlí převážnou část měsíce v dané rodině.

Zdroj: RekRod 2018

3.3.3 Celkový počet dětí v rekonstituovaných rodinách

Jak již bylo zmíněno, v rekonstituovaných rodinách mohou žít děti respondenta či jeho současného z partnera z jejich předchozích vztahů, některé však mohou v domácnosti pobývat pouze příležitostně, nepravidelně, většinu času tedy bydlí jinde, např. s druhým biologickým rodičem. V domácnosti respondenta pak mohou bydlet i děti, které má se svým současným partnerem. Všechny tyto děti však pravděpodobně určitým způsobem ovlivňují fungování rodiny, a to po všech stránkách, jako jsou např. bytové a finanční podmínky, plánování a způsob trávení volného času, podíl na péči o domácnost a o děti, výchova dětí.

Shrneme-li poznatky z předchozích kapitol, pak bez ohledu na to, kdo je biologickým rodičem dítěte a zda žije trvale v domácnosti respondenta, vychovávala každá čtvrtá rekonstituovaná rodina jedno dítě, více než jedna třetina dvě děti, každá čtvrtá měla děti tři a přibližně každá osmá měla více dětí (tabulka č. 3.12). Ve více než polovině rodin se dvěma dětmi se druhé dítě narodilo v nynějším partnerství respondenta. Ve třech čtvrtinách rodin s celkově třemi dětmi bylo alespoň jedno

společné dítě, mezi vícedětnými rodinami byly zastoupeny nejvíce ty se třemi a více nevlastními dětmi. Celkově bylo v 56 % rekonstituovaných rodin (bez ohledu na to, kde převážně žilo) jedno dítě z předchozího vztahu některého z partnerů, v 29 % byly trvale přítomny či do rodiny docházely dvě nevlastní děti, v 15 % případů v rodině pobývaly, trvale či méně často, tři a více dětí z předchozích vztahů.

Tabulka č. 3.12 Celkový počet dětí v rekonstituovaných rodinách a děti z předchozích vztahů žijící v domácnosti respondenta i jinde

počet dětí v rodině celkem – bez ohledu na biol. rodiče a místo převážného pobytu			z toho z předchozích vztahů - v domácnosti i žijící jinde					
			absolutně			relativně – řádková %		
	abs.	rel.	jedno	dvě	tři (a více)	jedno	dvě	tři (a více)
jedno	225	26,1	225	0	0	100,0	0	0
dvě	321	37,4	192	129	0	59,6	40,4	0,0
tři	210	24,3	52	104	54	24,9	49,3	25,8
čtyři a více	105	12,2	9	19	77	8,6	18,1	73,3
celkem	861	100,0	478	252	131	55,5	29,3	15,2

Zdroj: RekRod 2018

Jak již bylo zmíněno výše (tabulka č. 3.6), v domácnosti respondenta žily v době výzkumu nejčastěji dvě děti (42 %), v každé třetí pak pouze jedno dítě a v každé čtvrté tři a více dětí. Jak je zřejmé z tabulky č. 3.12, mezi rodinami, které vychovávaly celkem dvě děti (bez ohledu na to, čí byly, či kde převážně žily - 37 %), převládaly ty, kde žily obě tyto děti v domácnosti respondenta (91 %), tedy pouze v 9 % z nich bydlelo s respondentem pouze jedno dítě a druhé do rodiny docházelo. Podobná situace byla i v případě vícedětných rodin, kdy ve většině z nich žily děti respondenta, případně partnera v jejich společné domácnosti.

Tabulka č. 3.13 Celkový počet dětí v rekonstituovaných rodinách a děti žijící v domácnosti respondenta

počet dětí v rodině celkem – bez ohledu na biol. rodiče a místo převážného pobytu			z toho žijících v domácnosti – vlastní i nevlastní					
			absolutně			relativně – řádková %		
	abs.	rel.	jedno	dvě	tři a více	jedno	dvě	tři (a více)
jedno	225	26,1	225	0	0	100,0	0,0	0,0
dvě	322	37,4	29	293	0	9,0	91,0	0,0
tři	209	24,3	21	47	141	10,0	22,5	67,5
čtyři a více	105	12,2	4	25	76	3,8	23,8	72,4
celkem	861	100,0	279	365	217	32,4	42,4	25,2

Zdroj: RekRod 2018

Tabulka č. 3.14 je komplementární k předchozí tabulce č. 3.13. V naprosté většině (91 %) rekonstituovaných rodin, které mají celkem dvě děti, bydlí obě tyto děti s respondentem, žádné dítě z předchozích vztahů tedy nežije jinde. Podobně je tomu u dvou třetin rodin se třemi dětmi, u přibližně každé čtvrté z nich nežije v domácnosti respondenta jedno z dětí, u každého desátého pak dvě děti. Mezi vícedětnými rodinami

jsou případy, kdy některé z dětí nebydlí s respondentem v domácnosti, daleko častější (63 %).

Tabulka č. 3.14 Celkový počet dětí v rekonstituovaných rodinách a děti žijící jinde než v domácnosti respondenta

počet dětí v rodině celkem – bez ohledu na biol. rodiče a místo převážného pobytu			z toho z předchozích vztahů žijících jinde							
			absolutně				relativně – řádková %			
	abs.	rel.	žádné	jedno	dvě	tři a více	žádné	jedno	dvě	tři a více
jedno	225	26,1	225	0	0	0	100,0	0,0	0,0	0,0
dvě	321	37,4	293	28	0	0	91,0	9,0	0,0	0,0
tři	210	24,3	141	47	22	0	67,5	22,5	10,0	0,0
čtyři a více	105	12,2	38	27	31	9	36,2	25,7	29,5	8,6
celkem	861	100,0	697	102	53	9	81,0	12,0	6,0	1,0

Zdroj: RekRod 2018

4. Rodinný život

Jana Paloncyová

4.1 Partnerství

V rekonstituované rodině žije dle definice nejméně jedno dítě z předchozího vztahu alespoň jednoho z partnerů. Ve výběrovém souboru to byla většinou žena, kdo se svými dětmi založil novou rodinu (tabulka č. 3.1). Zkušenost s předchozími vztahy, ve kterých se narodilo dítě či děti, tak mělo 85 % žen žijících v dotázaných rodinách a 47 % mužů[5]. Z těchto vztahů skončila většina rozvodem (56 %, resp. 60 % z nich), přibližně třetina pak rozchodem. Případy, kdy spolu rodiče dítěte, případně dětí nikdy nežili, byly spíše ojedinělé (6 %, 1 %), podobně nízký byl podíl těch, jež skončily úmrtím druhého partnera (3 %, 4 %).

Jak bylo již zmíněno, pouze 39 % párů tvořících rekonstituovanou rodinu uzavřelo sňatek. Manželé však spolu na rozdíl od nesezdaných párů sdíleli jednu domácnost v průměru déle (7,5 let, resp. 5 let). Čím déle vztah trval, tím větší podíl párů měl v době výzkumu společné dítě či děti. Mezi páry, které spolu začali žít před méně než třemi lety, mělo alespoň jedno společné dítě pouze 30 %, mezi těmi, jejichž vztah trval více než 10 let, 70 %.

Polovina manželů uzavřela sňatek před více než čtyřmi lety (v průměru pak před 5,4 lety). Každé páté manželství bylo uzavřeno bez předchozího společného soužití, a to bez ohledu na výši dokončeného vzdělání partnerů. Většina manželských párů spolu tedy před sňatkem nějakou dobu žila (v průměru tři roky). Pro 42 % vdaných žen a 54 % ženatých mužů byl sňatek s nynějším partnerem prvním v životě. Nejvíce byly zastoupeny manželské páry, kde byla žena opakovaně vdaná a muž prvně ženatý, a ty, kde měli s manželstvím předchozí zkušenost oba dva (po 29 %).

Podíl rekonstituovaných rodin založených na manželství klesá jak s rostoucím počtem dětí z předchozích vztahů žijících s respondentem v domácnosti, tak s celkovým počtem nevlastních dětí, tedy i těch, které s respondentem po většinu času nebydlí (tabulka č. 4.1). Jinými slovy čím více dětí v rodině je, tím méně často jsou partneři manželi. Nicméně i u rekonstituovaných rodin platí podobně jako u běžných, že v nesezdaném soužití žije v průměru méně dětí než v manželství (1,9 resp. 2,1), což je zejména ovlivněno vyšším podílem nesezdaných s jedním dítětem a naopak nižším se dvěma i třemi a více dětmi v porovnání s manželi (37 %, 40 %, 23 %, resp. 24 %, 47 %, 29 %).

Rozhodnutí uzavřít sňatek zřejmě rovněž souvisí s tím, zda partneři plánovali mít spolu dítě či děti (a v době výzkumu je skutečně měli). Společné dítě měly v době výzkumu dvě třetiny manželů, ale pouze poloviční podíl nesezdaných párů (tabulka č. 4.1). Podrobnější analýza vyvrátila, že by na podíl manželů se společným dítětem v době výzkumu měla vliv délka soužití (jak bylo uvedeno výše, žili spolu manželé v průměru déle než nesezdaní). Nesezdaní měli proti manželům společné dítě méně často i při kontrole doby sdílení jedné domácnosti. Čím více je v rodině dětí z předchozích vztahů (v domácnosti i jinde), tím méně často mají partneři společné dítě.

[5] Bez ohledu na to, zda s nimi v době výzkumu děti žily ve společné domácnosti. Děti mohly být v době výzkumu již zaopatřené, nejsou tedy zahrnuty mezi ty, jichž se analýza obecně v této zprávě týká.

Tabulka č. 4.1 Uzavření sňatku a narození společného dítěte, podíly v %

		počet dětí z předchozích vztahů žijících v domácnosti				počet dětí z předchozích vztahů žijících v domácnosti i mimo			
		jedno	dvě	tři a více	celkem	jedno	dvě	tři a více	celkem
sňatek	ano	43,8	31,4	18,0	39,0	46,4	33,3	22,9	39,0
	ne	56,2	68,6	82,0	61,0	53,6	66,7	77,1	61,0
společné dítě ano	manželé	68,0	63,4	33,3	66,1	68,5	64,3	53,3	66,1
	nesezdaní	40,1	32,9	26,8	37,0	39,5	40,5	24,8	37,0
	celkem	52,3	42,5	28,0	48,3	52,9	48,4	31,3	48,3

Zdroj: RekRod 2018

Uvedené charakteristiky manželských párů však mohou být navzájem v interakci. Chceme-li znát jejich „čistý“ vliv na uzavření sňatku, použijeme logistickou regresi. Z tabulky č. 4.2 je zřejmé, že při kontrole vlivu ostatních proměnných vstoupili do manželství častěji dotázaní muži než ženy, kteří, jak již bylo uvedeno, byli častěji v roli nevlastního rodiče. Vstup do manželství v těchto případech může znamenat stvrzení stability nově vzniklé rodiny. Naopak, žena v roli nevlastní matky musí o svoji pozici v rodině pravděpodobně více bojovat. Ty rodiny, kde byly v době výzkumu společné děti současných partnerů, měly vyšší šanci, že budou založeny na manželství. Čím však bylo v rodině více dětí z předchozích vztahů, tím nižší byla šance na uzavření sňatku, naopak s délkou soužití se tato šance mírně zvyšovala. Zajímavé je, že páry, kde měl alespoň jeden z partnerů předchozí zkušenost s manželstvím a tedy rozvodem, měly při kontrole vlivu ostatních proměnných šanci na vstup do manželství vyšší než ostatní, tedy ty páry, kde byly předchozí vztahy nesezdané a skončily rozchodem. Zdá se, že navzdory neúspěchu předchozího manželství si tato instituce u této skupiny uchovala svoji hodnotu.

Tabulka č. 4.2 Faktory mající vliv na uzavření sňatku v rekonstituované rodině - výsledky logistické regrese

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
pohlaví respondenta (ref. kategorie muž)	-0,579	0,193	9,004	1	0,003	0,560
typ rodiny (ref. kategorie pouze děti respondenta)	-	-	49,504	4	0,000	-
- v rodině pouze děti partnera	-0,150	0,274	0,300	1	0,584	0,861
- v rodině děti obou z předchozích vztahů, případně společné	0,764	0,356	4,618	1	0,032	2,148
- v rodině děti respondenta a společné	1,210	0,211	33,027	1	0,000	3,353
- v rodině děti partnera a společné	0,960	0,253	14,411	1	0,000	2,612
vzdělání (ref. kategorie - bez maturity)	-	-	6,066	2	0,048	-
- s maturitou	0,389	0,176	4,899	1	0,027	1,475
- vyšší	0,434	0,218	3,971	1	0,046	1,543
délka společného soužití v letech	0,085	0,018	21,821	1	0,000	1,089
počet dětí z předchozích vztahů (ref. kategorie – jedno)	-	-	10,755	2	0,005	-
- dvě	-0,461	0,195	5,581	1	0,018	0,631
- tři a více	-1,309	0,454	8,326	1	0,004	0,270
zkušenost jednoho z partnerů s rozvodem (ref.kategorie „ne“)	0,388	0,164	5,564	1	0,018	1,473
konstanta	-1,567	0,208	56,772	1	0,000	0,209

Pozn.: Nagelkerke $R^2$0,200, Cox & Snell R^2 0,147, metoda Forward Stepwise, test dobré shody Hosmera a Lemeshowa – signifikance *0,878*.

Zdroj: RekRod 2018

Pro polovinu nesezdaných párů bylo jedním z hlavních důvodů, proč sňatek s partnerem neuzavřeli, **přesvědčení**, že svatba není **důkazem** jejich vzájemné lásky.[6] Přibližně třetina respondentů se domnívala, že manželství by páru nepřineslo žádné podstatné výhody, např. finanční, materiální, právní. U přibližně každého čtvrtého dotázaného hrála roli v odmítnutí sňatku špatná zkušenost jednoho, nebo obou partnerů s předchozím manželstvím. Každý šestý respondent také uvedl, že uspořádání svatby by bylo příliš finančně nákladné. Jedním z důvodů, proč partneři v rekonstituovaných rodinách odmítají uzavřít s novým partnerem manželství, mohou být i ohledy na děti z předchozích vztahů, pro něž by nový sňatek jednoho z rodičů mohl být zatěžující. Tento důvod však připouštělo pouze necelých 8 % respondentů.

Nesezdané páry se dle výpovědí respondentů zdají být o svém rozhodnutí sňatek neuzavřít poměrně přesvědčené. O **sňatku** zatím nepřemýšlí každý druhý, každý **přibližně čtvrtý** jej již nyní odmítá. Pouze každý pátý by rád vstoupil do manželství v horizontu tří let. Postoj ke sňatku byl konzistentní napříč různými skupinami (např. dle pohlaví, vzdělání, délky společného soužití, počtu dětí v domácnosti, toho, zda současní partneři měli společné dítě).

Více než dvě třetiny dotázaných hodnotily své současné partnerství jako velmi šťastné či převážně spokojené. Občasné potíže či problémy připustil každý čtvrtý dotázaný, pouze 5 % respondentů považovalo nynější vztah za komplikovaný, s častými problémy, či ho dokonce označilo za nešťastný. Manželé byli se současným soužitím spokojenější než nesezdaní (graf č. 4.1). Ženy byly v porovnání s dotázanými

[6] Respondenti měli vybírat z předložených důvodů dva hlavní.

muži častěji v obou typech soužití velmi šťastné, na druhé straně o něco vyšší podíl z nich připouštěl určité potíže či problémy. Roli zde může hrát skutečnost, že ve většině rodin byl nevlastním rodičem dětí žijících v domácnosti muž, děti v nich žijící se tedy narodily ženě v předchozím vztahu či vztazích. Matkami tak byl nový vztah v porovnání s tím předchozím, který ve většině případů skončil rozchodem či rozvodem, vnímán jako lepší, pro ně šťastnější. Na druhé straně je pravděpodobné, že soužití nevlastního rodiče, častěji otce, s dětmi není vždy bezproblémové a ženy to častěji než muži připouštějí. Poněkud překvapivé je, že v míře spokojenosti s partnerským životem se zásadně neprojevilo to, zda mají současní partneři spolu další dítě či děti.

Graf č. 4.1 Spokojenost se současným partnerstvím, v %

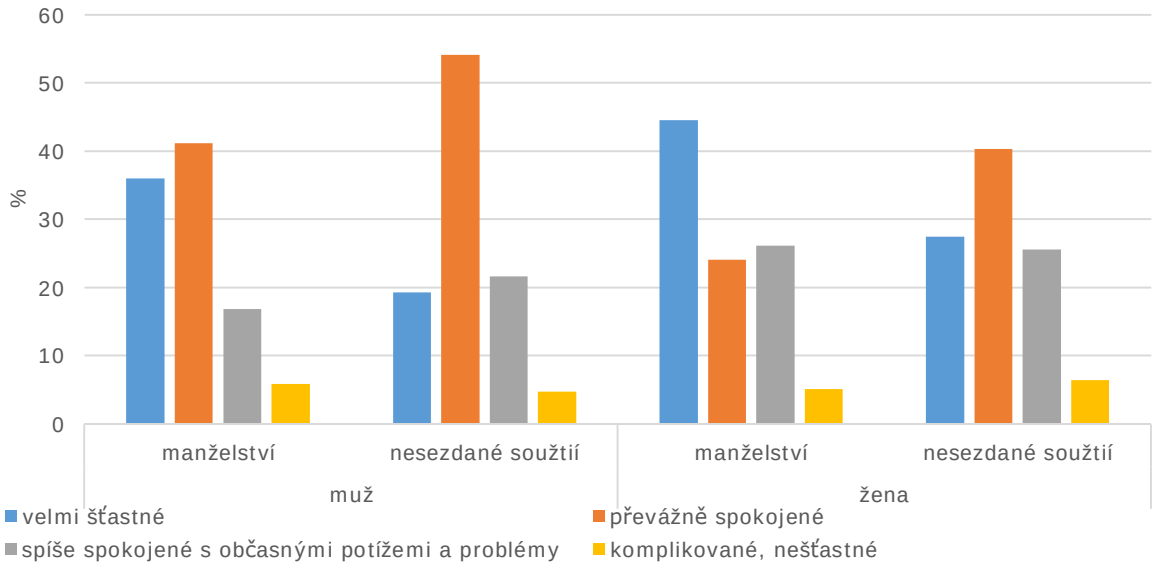

Zdroj: RekRod 2018

Na spokojenost se současným partnerským životem má vliv řada faktorů. Zaměříme-li se na ty, které jsou zejména spojeny s každodenním fungováním rodiny, pak se dle výpovědí respondentů podobně jako v rodinách s více biologickými dětmi (Kuchařová a kol., 2019b) partneři nejvíce shodnou na tom, jak je pro život důležité vzdělání a také na okruhu svých přátel a známých (graf č. 4.2). Tak jako v jiných rodinách je i v rekonstituovaných třeba dbát na potřeby a zájmy jejích členů. V tomto typu však může být složitější časový harmonogram, preference a potřeby všech členů rodiny skloubit a naplnit, ohledy je navíc třeba brát i na ty členy rodiny, kteří v domácnosti nebydlí. Dle výpovědí respondentů se však zdá, že ve většině rodin se partneři poměrně snadno na tom, jak budou trávit volný čas, dohodnou. Velká shoda panuje i v otázce, jak hospodařit s penězi. Relativně častěji, i když stále v zanedbatelné míře, je respondenty pociťován nesoulad partnerů v otázce výchovy dětí a v dělbě rolí, tj. v otázce participace na domácích pracích a povinností a rovněž v míře pracovního vytížení. Pohled dotázaných mužů a žen se nijak významně nelišil, pouze v otázce výchovy dětí byly ženy o shodě mezi partnery rozhodně přesvědčeny častěji než muži, kteří byli zdrženlivější (rozhodně shoda 31 %, resp. 24 %, spíše shoda 52 %, resp. 64 %). Důvodem může být to, že je to právě muž, kdo je ve většině rodin nevlastním rodičem a musí se pravděpodobně stylu výchovy nevlastních

dětí častěji přizpůsobit. Dle kvalitativního šetření je nejčastějším důvodem napětí či konfliktů mezi partnery právě rozdílný názor na výchovu (jeden obvykle klade důraz na důslednost vůči dětem a jejich zodpovědnost, druhý hranice povoluje nebo nedrží) a chování dětí. Je důležité, aby nevlastní otec rozpoznal, kam až může vůči dítěti zajít. Velmi přitom záleží na tom, jakou roli hraje v životě dítěte jeho biologický otec, a na věku dítěte v době seznámení s otčímem. S dětmi bývají konflikty nejčastěji kvůli plnění školních povinností a zapojování se do domácích prací. Má-li jeden z rodičů názor, že dítě by mělo své domácí povinnosti plnit, a druhý na tom netrvá, může to vést k nesouladu mezi nimi (více kapitola 10).

Graf č. 4.2 Shoda partnerů ve vybraných oblastech partnerského života, v %

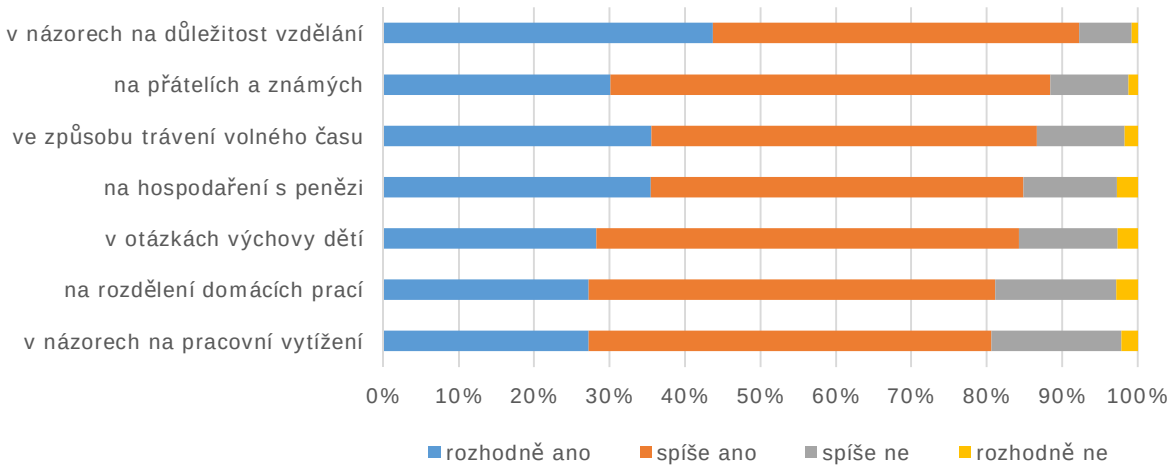

Zdroj: RekRod 2018

Samozřejmě se nabízí otázka, do jaké míry má na míru shody ve způsobu fungování rodiny vliv to, čí děti, tj. respondenta, partnera a/nebo obou v domácnosti žijí. Nemají-li partneři společné děti, pak se v míře shody partnerů ve výše uvedených oblastech nijak zásadně neprojevuje to, zda jsou děti žijící ve společné domácnosti vlastní pouze respondentovi či partnerovi. Větší vliv na shodu partnerů má to, zda spolu mají děti. Muži, kteří mají s nynější partnerkou dítě či děti, se častěji než ti, kteří společné dítě nemají, domnívají, že mezi partnery nepanuje shoda, a to zejména v otázce hospodaření s penězi (neshodu pociťuje 22 %, resp. 9 %) a trávení volného času (17 %, resp. 4 %). Důvodem je do určité míry to, že nevlastním rodičem v rodině jsou většinou právě muži. Pokud mají s partnerkou dítě, mohou v uvedených oblastech více vnímat rozdíly mezi vlastním a nevlastním dítětem. Muži i ženy, kteří mají s nynějším partnerem dítě, pociťují častěji než ti, kteří ho nemají, neshody i v oblasti pracovního vytížení (27 %, resp. 14 % mužů, 24 %, resp. 14 % žen). V těchto rodinách je přibližně každé druhé dítě mladší tří let. Právě v tomto období života dítěte, kdy je nejčastěji žena na mateřské či rodičovské dovolené, je slaďování práce a rodiny pro oba rodiče poměrně obtížné. Větší míra tenze v otázce pracovního vytížení může u žen pramenit na jedné straně z jejich přání zapojit se (více) do pracovního procesu, na druhé straně zde může hrát roli vysoká míra pracovního nasazení jejich partnerů, kteří jsou zejména v tomto období hlavními živiteli rodiny.

Míru shody partnerů v různých oblastech může ovlivňovat i počet dětí žijících v domácnosti či rodině. Pokud se zaměříme nejprve na počet dětí žijících v domácnosti, pak je míra shody partnerů ve výše uvedených oblastech stále vysoká, určité napětí je pociťováno v otázce pracovního vytížení v rodinách s více než dvěma dětmi, a to muži i ženami. To může pramenit z obtížnějšího slaďování pracovních a rodinných povinností, jež spolu s počtem dětí přibývají. V oblasti pracovního vytížení panuje menší míra shody také v rodinách, kde je alespoň jedno dítě mladší tří let, a to dle dotázaných žen (28 % se s partnerem neshodne, u dětí školního věku je to méně než 15 %). Dvě třetiny těchto žen byly v době výzkumu na mateřské či rodičovské dovolené, což je, jak bylo uvedeno výše, období, kdy jsou role ženy a muže jasně vymezené. Ve shodě o rozdělení domácích povinností však věk nejmladšího dítěte nehraje roli.

Vezmeme-li v úvahu všechny děti, které do rekonstituované rodiny patří, tedy i ty žijící mimo domácnost respondenta, pak je zřejmé, že čím více dětí rodina má, pak je dle dotázaných žen hledání shody o něco obtížnější, a to v oblasti hospodaření, pracovního vytížení a výchovy dětí. V hodnocení mužů se počet dětí významně neprojevil, výjimkou je o něco nižší míra shody partnerů v otázce trávení volného času ve vícedětných rodinách.

Na rozdíl od běžných rodin, kde žijí děti s oběma svými biologickými rodiči, existují v rekonstituovaných rodinách další možné zdroje napětí. Příkladem mohou být neshody mezi partnery kvůli nevlastním dětem pramenící z odlišného stylu výchovy, související s věkem dětí, s jejich zájmy a potřebami, ale i s citovými zraněními provázejícími rozchod jejich biologických rodičů apod. Tři čtvrtiny dotázaných mužů i žen uvedly, že se svým současným partnerem mívají kvůli dětem z předchozích vztahů určité neshody. Pouze každý devátý z nich je však označil za časté či velmi časté, u poloviny z nich dochází k těmto nedorozuměním či konfliktům spíše zřídka, u ostatních pak občas. Zda se jedná o děti z předchozího vztahu muže či ženy nemá na to, jak často dochází kvůli nim mezi partnery k neshodám, zásadní vliv. Hádky v tomto smyslu výrazně nezintenzivňuje ani přítomnost společného dítěte partnerů. Frekvence neshod však vzrůstá spolu s počtem dětí z předchozích vztahů, ať s rodinou bydlí či ne (graf č. 4.3).

Graf č. 4.3 Neshody partnerů kvůli dětem z předchozích vztahů, v %

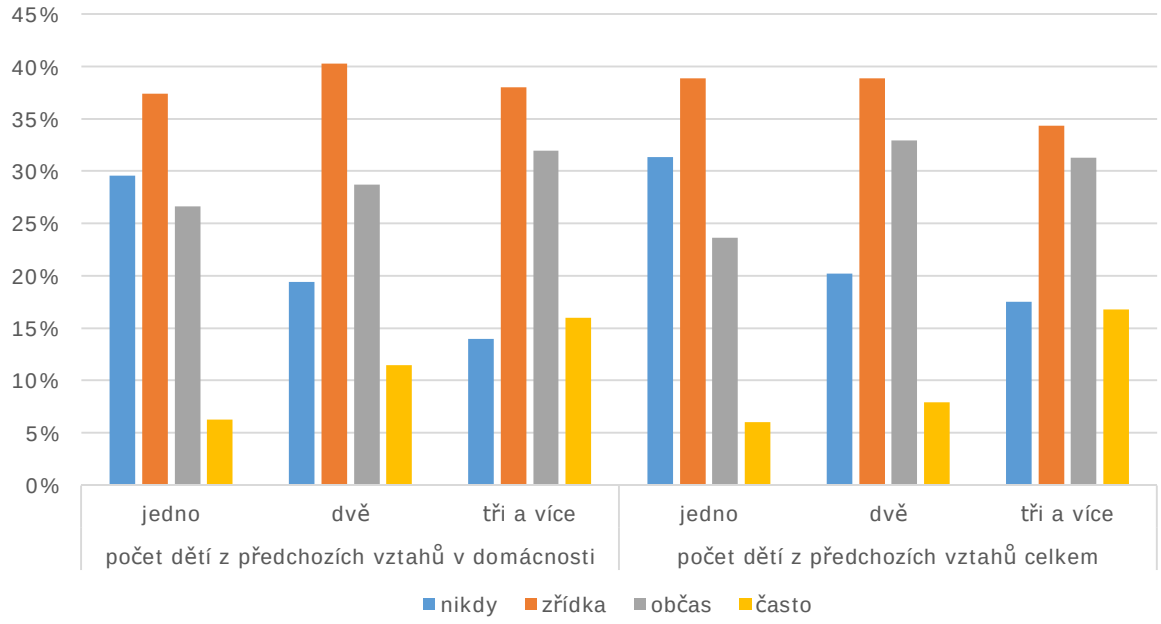

Zdroj: RekRod 2018

Do života tzv. nevlastních dětí žijících v domácnosti respondenta i mimo ni by měl patřit i jejich druhý biologický rodič, tedy bývalý partner či partnerka respondenta či jeho současného partnera/partnerky. Oba biologičtí rodiče by se měli podílet na péči a výchově svých dětí, měli by spolu být tedy alespoň minimálně, v zájmu svých společných dětí, v kontaktu. To může vyvolávat napětí, či konflikty s jejich současnými partnery. Neshody ohledně bývalého partnera či partnerky jsou však dle respondentů méně časté než neshody týkající se nevlastních dětí. Přibližně 60 % respondentů připustilo, že k nim někdy dochází, v přibližně polovině z nich však pouze zřídka, ve dvou pětinách občas. Dle kvalitativního šetření bývají partneři v názoru na bývalé partnery spíše zajedno. Nicméně jako problém mnohdy vnímají negativní vliv zejména expartnerek na výchovu dětí a jejich chování vůči otci a jeho nové partnerce (více kapitola 10). Z pohledu dotázaných mužů v dotazníkovém šetření nemá na frekvenci neshod kvůli bývalým partnerům vliv to, čí děti (jejich či partnerky) s nimi žijí ve společné domácnosti. Ženy připouštějí v tomto směru častější neshody, pokud jsou v domácnosti biologické děti partnera (někdy 81 % proti 55 %, pokud žijí s vlastními dětmi z předchozího vztahu). Podobně jako v případě rozporů týkajících se nevlastních dětí dochází k nesouladu partnerů ohledně bývalých partnerů, tj. biologických rodičů nevlastního dítěte či dětí, častěji, pokud je v dané rodině takových dětí více, nezáleží přitom na tom, zda v domácnosti bydlí či ne.

V rekonstituovaných rodinách může složitá vztahová síť vyvolávat i rozepře mezi respondentem a jeho bývalým partnerem, mají-li spolu děti. Necelá pětina respondentů uvedla, že se s bývalým partnerem, tj. druhým biologickým rodičem svých dětí, nestýká. Zaměříme-li se tedy jen na ty, kteří jsou s bývalým partnerem v kontaktu, pak téměř tři čtvrtiny z nich uvedly, že k neshodám kvůli dětem mezi nimi alespoň občas dochází (graf č. 4.4). Napětí mezi bývalými partnery týkající se současného druha respondenta, jež může být vyvoláno odlišným přístupem k výchově dětí, jiným systémem hodnot apod., připustila více než polovina dotázaných.

Závěrem lze říci, že dle respondentů jsou důvodem neshod mezi současnými i bývalými partnery v rekonstituovaných rodinách častěji děti než vztahy mezi dospělými (graf č. 4.4).

Graf č. 4.4 Neshody v rekonstituovaných rodinách – shrnutí, v %

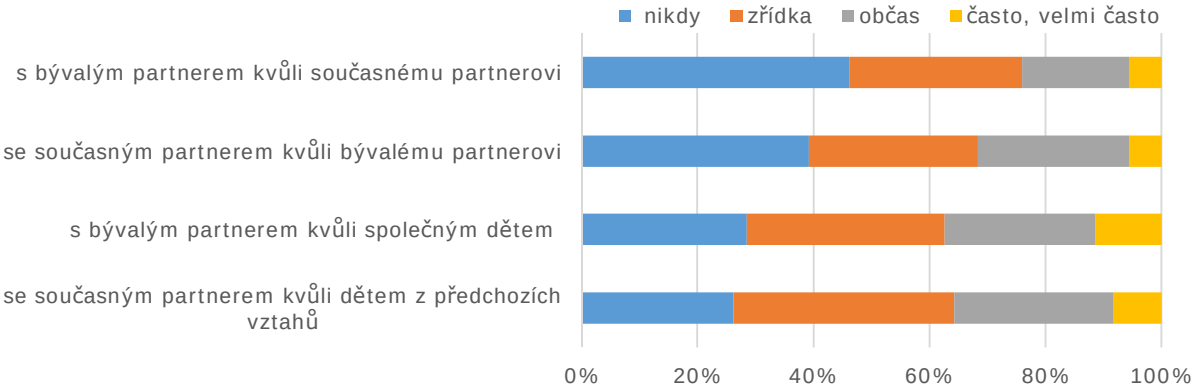

Zdroj: RekRod 2018

Výše uvedené i další více či méně časté neshody mezi partnery v rekonstituovaných rodinách však mohou být vnímány jako natolik závažné, že respondent uvažuje o ukončení svého současného vztahu. Rozvod či rozchod se svým nynějším partnerem zvažovala pětina dotázaných, častěji ženy než muži (24 %, resp. 13 %). Dle kvalitativního šetření nemusí být v pozadí úvah o rozchodu nespokojenost s partnerem, ale problémy s nevlastními dětmi nebo zasahování expartnerky do současné rodiny. Spíše než narození společného dítěte, případně dětí, je určitým stabilizačním faktorem partnerství, i když ne nijak silným, uzavření sňatku (17 % manželů uvažovalo o rozvodu, 22 % nesezdaných o rozchodu). Čím více je v rodině dětí z předchozích vztahů respondenta a/nebo partnera, tím častěji respondent pomýšlel na rozvod či rozchod (17 % s jedním dítětem, 27 % se třemi a více dětmi). Přítomnost nevlastních dětí klade zcela jistě zvýšené nároky na vzájemnou toleranci, respekt a možnosti a ochotu vyjít vstříc potřebám jednotlivých členů rodiny. Na druhé straně se nabízí i otázka, zda již zkušenost s rozpadem předchozího vztahu či vztahů do určité míry předem nevyděluje ty, kteří nemají obecně vhodné předpoklady pro život ve stabilním partnerství. V téměř čtvrtině rodin, které dle respondenta čelily někdy riziku rozpadu, krize trvala i v době výzkumu. Více než polovina rodin problémy alespoň dočasně vlastními silami překonala, u třetiny dotázaných měly na udržení vztahu výrazný vliv obavy z toho, jaké by měl rozpad rodiny dopady na děti, podobnou váhu měly i obavy z ekonomických důsledků.[7] Role ekonomických dopadů zejména na ženy po rozvodu či rozchodu byla zmiňována i v kvalitativních rozhovorech.

[7] Respondenti vybírali dva hlavní důvody z předloženého seznamu. Součet proto nedává 100 %.

4.2 Rodičovství

Jak již bylo zmíněno, mezi dotázanými byly více zastoupeny ženy (64 %), ve třech čtvrtinách rodin byl nevlastním rodičem ve vybrané domácnosti pouze muž (viz kapitola 3.2). Přibližně v každé páté rodině měl některý z partnerů, většinou muž, vlastní děti, které s ním v době výzkumu nebydlely. V polovině rodin měli současní partneři spolu jedno či více dětí. Tyto skutečnosti se promítají do struktury respondentů podle toho, kolik mají vlastních dětí, a to bez ohledu na to, kde děti žijí či zda jsou nezaopatřené (graf č. 4.5).

Mezi dotázanými muži bylo v porovnání se ženami více bezdětných. Více než třetina mužů měla v době výzkumu jedno dítě, z toho přibližně polovina se narodila z nynějšího svazku. O něco nižší podíl mužů měl děti dvě, přičemž téměř polovina z nich neměla dítě se svojí současnou partnerkou. Tři a více dětí měl téměř každý osmý dotázaný muž, většině z nich se narodilo alespoň jedno dítě v nynějším svazku. Dotázaným ženám se narodilo v průměru více dětí (1,96) než mužům (1,54). Mezi jednodětnými převládaly ty, které měly dítě z předchozího vztahu, mezi dvoudětnými mírně převažovaly ty, které měly alespoň jedno dítě se současným partnerem. Pokud měla žena v době výzkumu tři, nebo více dětí, pak se většinou nějaké z nich narodilo v jejím nynějším vztahu.

Graf č. 4.5 Počet vlastních dětí respondenta, v %

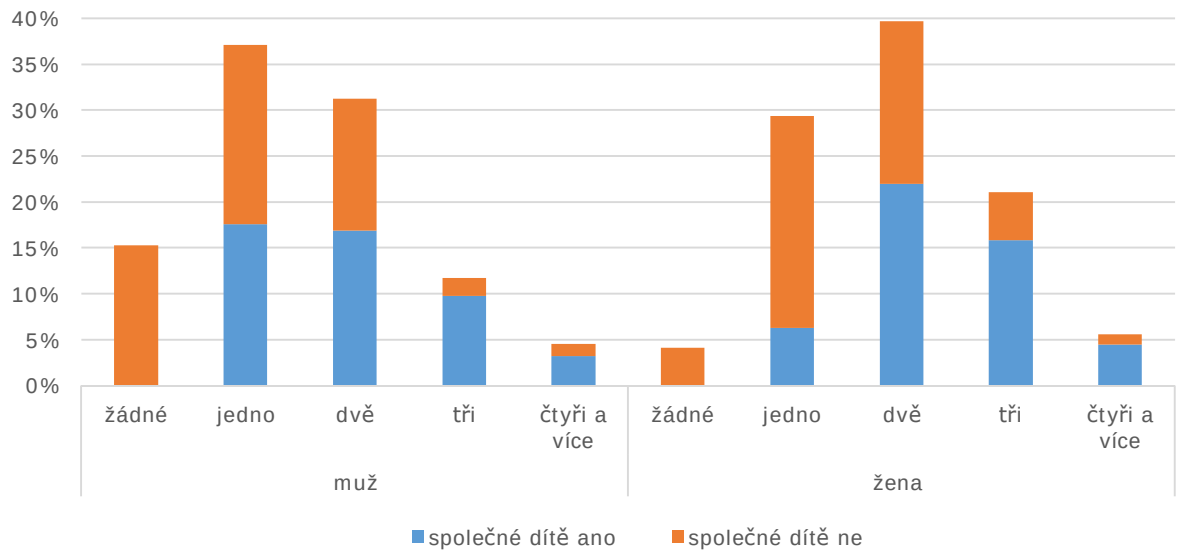

Pozn.: Bez ohledu na to, kde děti žijí či zda jsou nezaopatřené.
Zdroj: RekRod 2018

Z definice rekonstituovaných rodin vyplývá, že respondent a/nebo partner, příp. oba jsou nevlastními rodiči alespoň jednoho dítěte žijícího v domácnosti. Respondent, ačkoli žije v domácnosti s dětmi, může být sám zatím bezdětný. Otázkou je, zda společné soužití s nevlastními dětmi ovlivňuje přání mít nějaké či další vlastní děti. Dotázané ženy by si v průměru přály více dětí než dotázaní muži (2,33, resp. 2,02). Pouze 1 % dotázaných by nejraději volilo být bezdětným (graf č. 4.6). Respondenti

by sice upřednostňovali dvě děti, na rozdíl od představy většinové populace šetřené např. v pravidelných výzkumech CVVM o ideálním počtu dětí v rodině, je tento podíl nižší (muži 52 %, ženy 54 %, CVVM 2016: 69 %). V porovnání s nimi by se dotázané ženy a ještě více muži přikláněli ve svém životě častěji k jednomu dítěti (11 %, resp., 22 %, CVVM 2016: 9%), a naopak každá třetí žena a každý čtvrtý muž by chtěl dokonce tři či více vlastních dětí (CVVM 2016: 18 %). Soužití s nevlastními dětmi tedy může na jedné straně omezovat vlastní rodičovské plány. Důvodem mohou být např. bytové či finanční podmínky, ale také otázka organizace volného času, péče a výchovy více dětí či nevlastních dětí. Za vyšším podílem respondentů, kteří by osobně chtěli mít tři a více dětí, může být přání mít společné dítě či děti s novým partnerem, ale i dosavadní pozitivní spokojenost s životem v domácnosti, kde žije či se potkává více dětí. V otázce chtěného počtu dětí se rovněž promítá to, zda se respondent považuje za věřícího. Věřící by se častěji přikláněli k ideálu tří a více dětí (38 % proti 26 % nevěřícím) a méně často k počtu dvou dětí (49 %, resp. 56 %).

Graf č. 4.6 Počet narozených vlastních dětí a počet chtěných dětí, v %

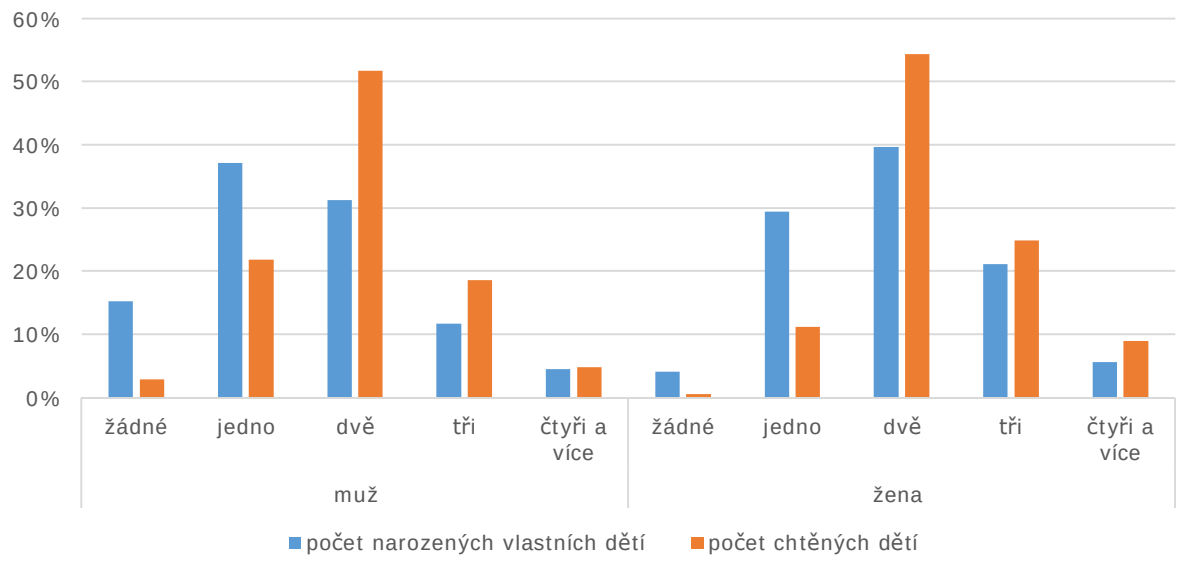

Zdroj: RekRod 2018

Polovina respondentů již měla v době výzkumu tolik dětí, kolik by si ve svém životě přála. Více než dvě pětiny však své rodičovské plány ještě plně nezrealizovaly, zbývajících 8 % mělo naopak více dětí, než zamýšlelo. Více spokojení ohledně počtu vlastních dětí byli ti, kteří měli alespoň jedno dítě se svým nynějším partnerem, a to zejména ženy (62 %, resp. 54 % mužů mělo tolik dětí, kolik si přeje). Naopak ti, kteří neměli dítě v současném vztahu, deklarovali častěji, že mají méně dětí, než by chtěli (ženy 52 %, muži 58 %). Zaměříme-li se navíc na počet dětí, které se respondentovi narodily, pak nejspokojenější byli ti, kteří měli v době výzkumu dvě vlastní děti (71 %), přibližně každý čtvrtý by jich chtěl ale mít více, a to bez ohledu na to, zda se některé z jeho dětí narodilo v současném vztahu. Ti, kteří byli rodiči jedináčka, by chtěli ve svém životě dětí více, a to zvláště ti, kteří dosud měli dítě pouze z předchozího vztahu (73 % proti 63 % těch, kteří měli toto dítě se současným partnerem). Téměř třetina rodičů tří a více dětí uvedla, že má více dětí, než si

přála. Mezi vícenásobnými rodiči mající alespoň jedno dítě se současným partnerem byli však zastoupeni i ti, kteří by chtěli další dítě, případně děti (14 % proti 7 %, kteří společné dítě s partnerem neměli). S čím větším počtem nevlastních dětí žil respondent v domácnosti, tím častěji uvedl, že má méně dětí, než by si přál. Nově navázaný vztah tedy může na jedné straně vést k vyššímu počtu narozených dětí v rodině, na druhé straně mohou být nevlastní děti překážkou pro to, aby měl respondent (další) děti.

Ti, kteří v době výzkumu neměli zatím tolik dětí, kolik by chtěli (výše zmíněné dvě pětiny), se svého snu zcela nevzdávají a plánují mít dítě později (téměř třetina z nich; tabulka č. 4.2). To souvisí mimo jiné i s tím, že téměř polovina partnerství, kde by chtěl mít respondent více vlastních dětí, trvala v době výzkumu méně než tři roky. Jedním z dalších hlavních důvodů, proč měl respondent zatím dětí méně, bylo to, že nežil s vhodným partnerem. Za vznikem rekonstituované rodiny stojí právě zkušenost s neúspěšným vztahem (ať se v něm narodily děti či ne) a hledání lépe fungujícího soužití. Významnou roli hraje i věk. Jelikož měl alespoň jeden z partnerů dítě či děti s bývalým partnerem, je nový vztah obvykle navázán až ve vyšším věku – v polovině rekonstituovaných rodin bylo v době, kdy spolu nynější partneři začali žít ve společné domácnosti, muži více než 35 let, ženě bylo více než 31 let. Připočteme-li dobu, po kterou partneři testují, zda jim nový vztah vyhovuje, a zvažují mít spolu dítě, může být početí dítěte z důvodu věku obtížnější, neboť z biologického hlediska pravděpodobnost početí dítěte spolu s rostoucím věkem klesá. Jako překážka narození (dalšího) dítěte jsou právě zdravotní problémy uváděny respondenty poměrně často (tabulka č. 4.3). V kvalitativním šetření v této souvislosti zaznívalo, že počáteční období, než si v rodině vše sedlo a všichni si zvykli (zejména pokud bylo v rodině dítě s problémovým chováním, nebo výpady ex), bylo tak náročné, že jeden nebo oba z páru měli obavu, že na další dítě nemají dost energie a sil. Po pár letech, když se vše zklidnilo, už bylo vzhledem k věku pozdě, nebo těhotenství nevyšlo a vícekrát už se o početí dítěte nepokoušeli. Přibližně v každé desáté rodině, v níž by chtěl mít respondent více vlastních dětí, s daným záměrem nesouhlasil jeho partner. Pokud se jednalo o bývalého partnera, je možné, že tato neshoda o počtu dětí byla jedním z důvodů, proč byl vztah ukončen. Pokud s narozením (dalšího) dítěte nesouhlasil současný partner respondenta, lze předpokládat, že byl podle něho dosavadní počet dětí v rekonstituované rodině již dostačující. Počet respondentů ve výzkumu byl však na potvrzení těchto hypotéz příliš malý. Nedostatečné zázemí ve smyslu finančních a bytových podmínek bylo důvodem pro (prozatímní) omezení natalitních plánů u každého šestého respondenta. Přibližně každý sedmý respondent pak omezil své vlastní rodičovské aspirace proto, že měl jeho partner děti z předchozího vztahu, které respondentovi jeho vlastní dokázaly nahradit.

Tabulka č. 4.3 **Důvody, proč má respondent zatím méně dětí, než by si přál, v %**

plánuji/plánujeme mít další dítě/děti až později	29,0
nemám/neměl/neměla jsem vhodného partnera/partnerku	27,2
můj věk a/nebo věk partnera/ky	24,3
můj zdravotní stav a/nebo partnera/ky	21,9
nedostatečné finanční podmínky a/nebo nevhodné bytové podmínky	15,7
děti partnera/partnerky jsou jako moje vlastní	13,6
nesouhlas mého partnera/partnerky	10,4
jiný důvod	10,1
péče a výchova dalšího dítěte by už pro nás představovala velkou zátěž	5,9
nedostatečná finanční podpora státu pro rodiny s dětmi	5,0
obtížné sladění mých pracovních a rodinných povinností	4,7
nejistota či nestabilita mého zaměstnání/podnikání nebo zaměstnání/podnikání partnera	3,0
obtížné sladění pracovních a rodinných povinností partnera/ka	1,8

Pozn.: Respondent měl vybrat dva hlavní důvody z nabídky. Součet tedy nedává 100 %.
Zdroj: RekRod 2018

Navázání nového vztahu a přání mít s novým partnerem další, společné dítě je jednoznačně jedním z hlavních důvodů, proč má respondent více dětí, než by si býval přál (každý druhý z výše uvedených 8 % respondentů). Stejný podíl respondentů má více dětí v důsledku neplánovaného početí či narození vícerčat. Poměrně často se respondent nechal ovlivnit i přáním partnera, který chtěl mít další dítě (každý třetí z daných 8 %).

Tři čtvrtiny rekonstituovaných rodin mají více než jedno dítě (tabulka č. 3.12). V horizontu tří let by další dítě chtěla mít přibližně čtvrtina dotázaných, a to muži i ženy. Toto přání je silně spojeno jednak s počtem dětí, které jsou respondentovi vlastní, jednak s celkovým počtem dětí, které v rekonstituované rodině žijí nebo do domácnosti docházejí (graf č. 4.7). V následujících třech letech by dítě chtěla mít více než polovina bezdětných mužů a dvě třetiny bezdětných žen. Podíl respondentů s jedním vlastním dítětem, kteří by chtěli v nejbližší době druhé dítě, byl zhruba poloviční. Natalitní plány se však dále zdají být ovlivněny počtem dětí v domácnosti, bez ohledu na to, kdo je jejich biologický rodič, ale i celkovým počtem dětí v rekonstituované rodině (žijící v domácnosti i jinde). I když dítě v rodině nebydlí, může být kvůli např. problémovému chování, placení výživného pro partnery zátěží. Pokud má rodina pouze jedno dítě, žijící tudíž s respondentem v domácnosti, pak by další dítě chtělo 43 % dotázaných mužů a 42 % žen. Podíl mužů i žen, kteří uvažují rozšířit rodinu, je z pohledu počtu všech dětí v rodině (graf č. 4.7, poslední skupina sloupců) vyšší než při stejném počtu dětí žijících v domácnosti (graf č. 4.7, druhá skupina sloupců). To je poměrně logické, neboť kromě daného počtu dětí žijících v domácnosti mohou do rodiny patřit i děti bydlící převážně jinde. Celkový počet dětí v rodině je tak větší než daný počet dětí v domácnosti, což rodičovské aspirace snižuje. Jak naznačuje graf č. 4.7, výraznou roli zde hrají právě ty rodiny, v nichž má respondent a/nebo partner nějaké dítě či děti žijící převážně mimo společnou domácnost. V těchto rodinách si respondenti většinou další dítě v blízké budoucnosti nepřejí. Určitou výjimkou jsou dotázané ženy, s nimiž žije v domácnosti pouze jedno dítě a v rodině jsou i nějaké děti žijící jinde.

Graf č. 4.7 **Přání respondenta mít (další) dítě v nejbližších třech letech - podle počtu dětí v rodině či domácnosti (podíl kladných odpovědí v %)**

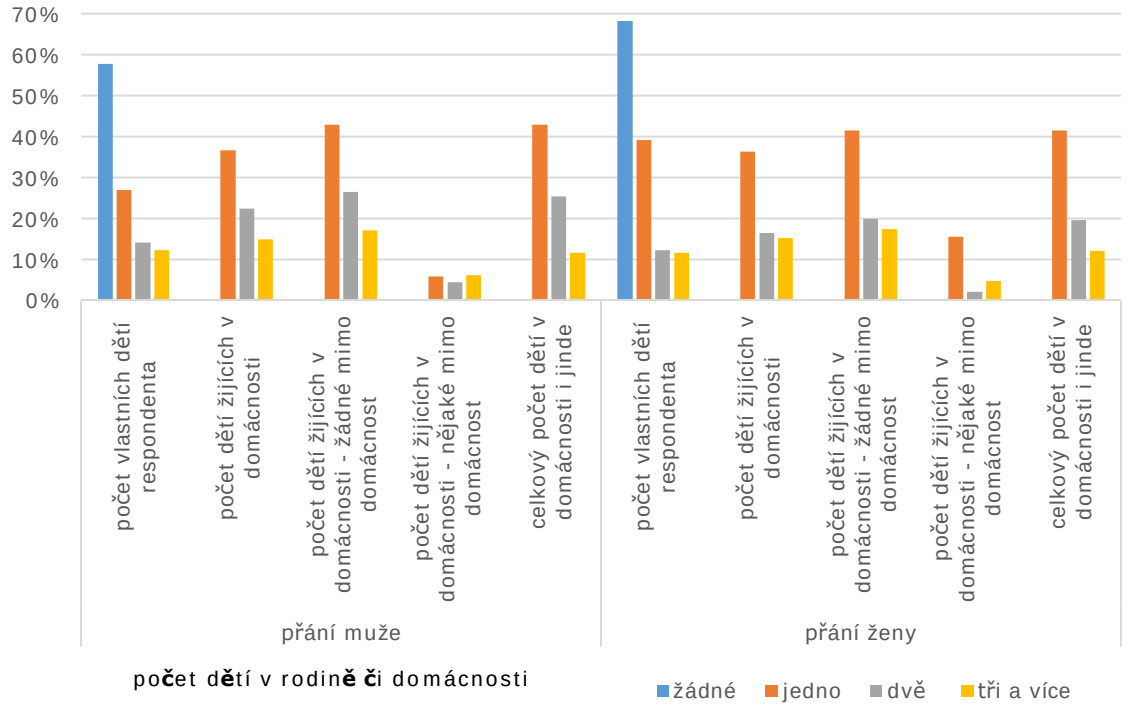

Zdroj: RekRod 2018

Vliv na rozhodnutí mít další dítě má i věk nejmladšího dítěte v domácnosti. K rozšíření rodiny se přiklánějí spíše ti muži a ženy (po jedné třetině), v jejichž domácnosti žije dítě mladší tří let, případně dítě předškolního věku (26 % mužů a 32 % žen) či mladšího školního věku (27 % mužů, 21 % žen). Na natalitní plány má bez ohledu na věk nejmladšího dítěte v domácnosti vliv to, zda se narodilo v současném vztahu. Vyšší zájem mít další dítě tak deklarují ti, kteří zatím nemají dítě se svým nynějším partnerem.

Rozhodnutí mít (dítě) nezávisí jen na tom, zda a kolik dětí již respondent sám má nebo „získal“ díky navázání nového vztahu. Důležitý je samozřejmě i jeho věk. Polovina mužů i žen mladších 30 let dítě v nejbližších letech plánuje, další dítě by však chtělo i 44 % mužů a 31 % žen ve věku 30 až 39 let. Čím méně vlastních dětí měl respondent v daném věku, tím je jeho přání stát se (znovu) rodičem silnější. Podobně působí na natalitní plány respondentů mladších 40 let i počet dětí patřící do rekonstituované rodiny.

5. Vztahy a vybrané problémy

Jana Paloncyová

Pro rekonstituované rodiny jsou typické velmi rozvětvené vztahy, a to i mezi osobami žijícími v domácnosti. Komplexnost možných vztahů byla nastíněna na obrázku č. 3.1. Zachytit kvalitu vztahu v kvantitativním výzkumu je velmi obtížné, vždy jde o určité zjednodušení a tím i zkreslení reality. V případě rekonstituovaných rodin není např. možné, aby respondent hodnotil všechny duální vztahy v rodině, neboť by to pro něj bylo příliš zatěžující, a to jak z hlediska samotného posouzení jednotlivých dvojic vztahů, tak také z hlediska potřebného času. Z tohoto důvodu byly otázky kladeny tak, aby respondent vztahy mezi dětmi a dospělými v rodině zhodnotil v určitých skupinách, tj. např. posoudil vztahy se všemi svými dětmi z předchozích vztahů žijícími v domácnosti. Tyto skupiny, o nichž respondent vypovídal, jsou uvedeny v tabulce č. 5.1.

Tabulka č. 5.1 **Př**ehled vztah**ů** v rekonstituované rodin**ě**, které byly respondentem hodnoceny

vztah dítěte k respondentovi	hodnocení vztahu…
společné dítě/děti s nynějším partnerem	respondenta se společným dítětem/společnými dětmi
	partnera se společným dítětem/společnými dětmi
respondentovo dítě/děti z předchozích vztahů žijící s ním v domácnosti	respondenta s tímto dítětem/těmito dětmi
	respondenta s jejich matkou/otcem
	tohoto dítěte/těchto dětí s jejich matkou/otcem
	současného partnera/partnerky s tímto dítětem/těmito dětmi
	současného partnera/partnerky s matkou/otcem tohoto dítěte/těchto dětí
partnerovo dítě/děti z předchozích vztahů žijící s ním v domácnosti	partnera s tímto dítětem/těmito dětmi
	partnera s matkou/otcem tohoto dítěte/těchto dětí
	tohoto dítěte/těchto dětí s jejich matkou/otcem
	respondenta s tímto dítětem/těmito dětmi
	respondenta s matkou/otcem tohoto dítěte/těchto dětí
respondentovo dítě/děti z předchozích vztahů žijící mimo domácnost	respondenta s tímto dítětem/těmito dětmi
	respondenta s jejich matkou/otcem
	dítěte/těchto dětí s jejich matkou/otcem
	současného partnera/partnerky s tímto dítětem/těmito dětmi
	současného partnera/partnerky s matkou/otcem tohoto dítěte/těchto dětí
partnerovo dítě/děti z předchozích vztahů žijící mimo domácnost	partnera s tímto dítětem/těmito dětmi
	partnera s matkou/otcem tohoto dítěte/těchto dětí
	tohoto dítěte/těchto dětí s jejich matkou/otcem
	respondenta s tímto dítětem/těmito dětmi
	respondenta s matkou/otcem tohoto dítěte/těchto dětí
děti v domácnosti	mezi dětmi žijícími převážně v domácnosti
děti v rodině	mezi dětmi žijícími trvale/převážně v domácnosti a těmi, které bydlí převážně jinde

Pozn.: Všechny vztahy hodnotil pouze respondent.

Zdroj: RekRod 2018

V dané rodině byl dotázán pouze jeden rodič, a to bez ohledu na to, zda je pro děti v domácnosti nevlastním rodičem, zda je to on, kdo má děti z předchozích vztahů, které s ním nebydlí apod. Jak bylo uvedeno v úvodu, o rekonstituovaných rodinách nejsou k dispozici žádné oficiální údaje, proto bylo při výběru respondenta zohledněno pouze, zda je to muž či žena. Obrázek č. 5.1 znázorňuje typy rodin z pohledu respondenta a jeho partnera podle toho, kdo z nich má jaké děti. Na úvod této kapitoly je tedy možné si představit, kolik mužů a žen vypovídalo o výše uvedených vztazích (obrázek č. 5.1) v rekonstituované rodině.

Obrázek č. 5.1 Respondent a partner dle biologického vztahu k dětem (abs. počty)

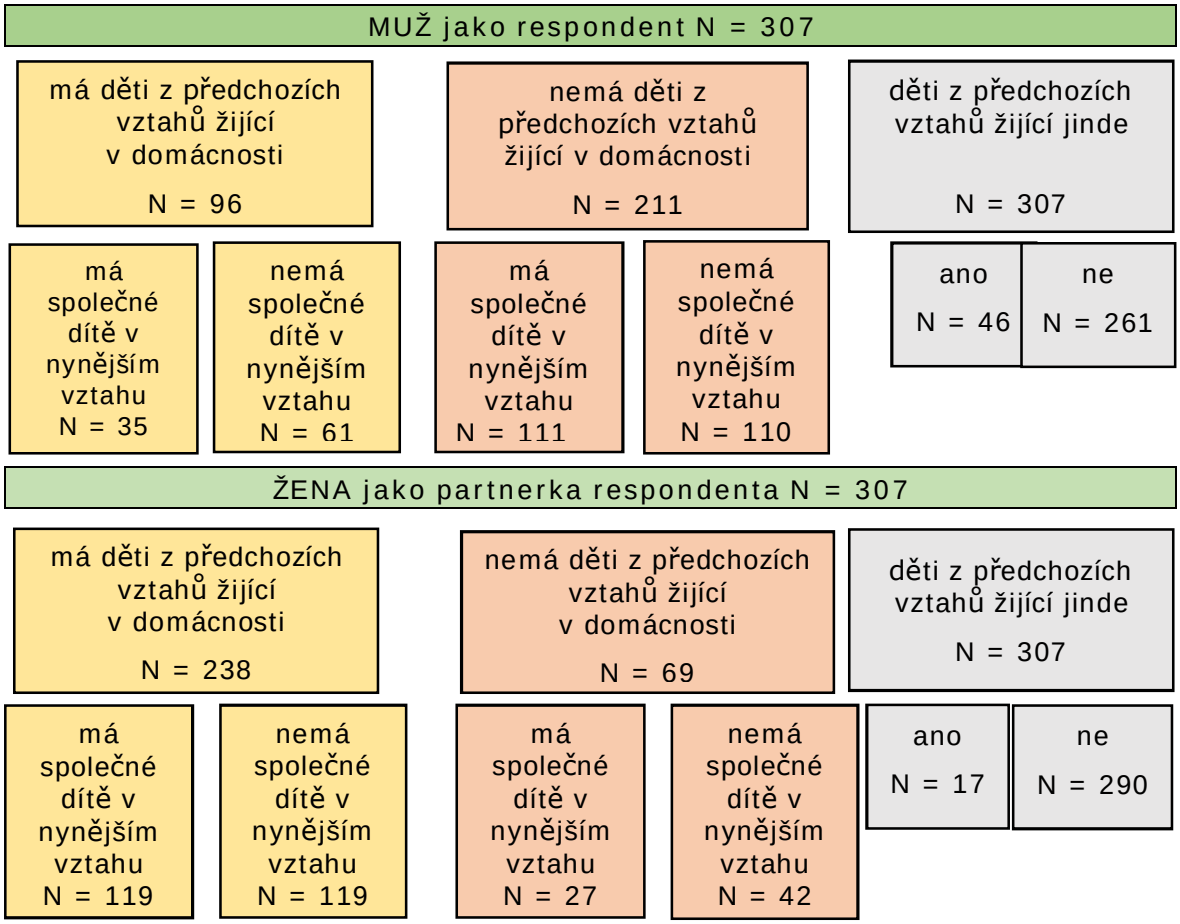

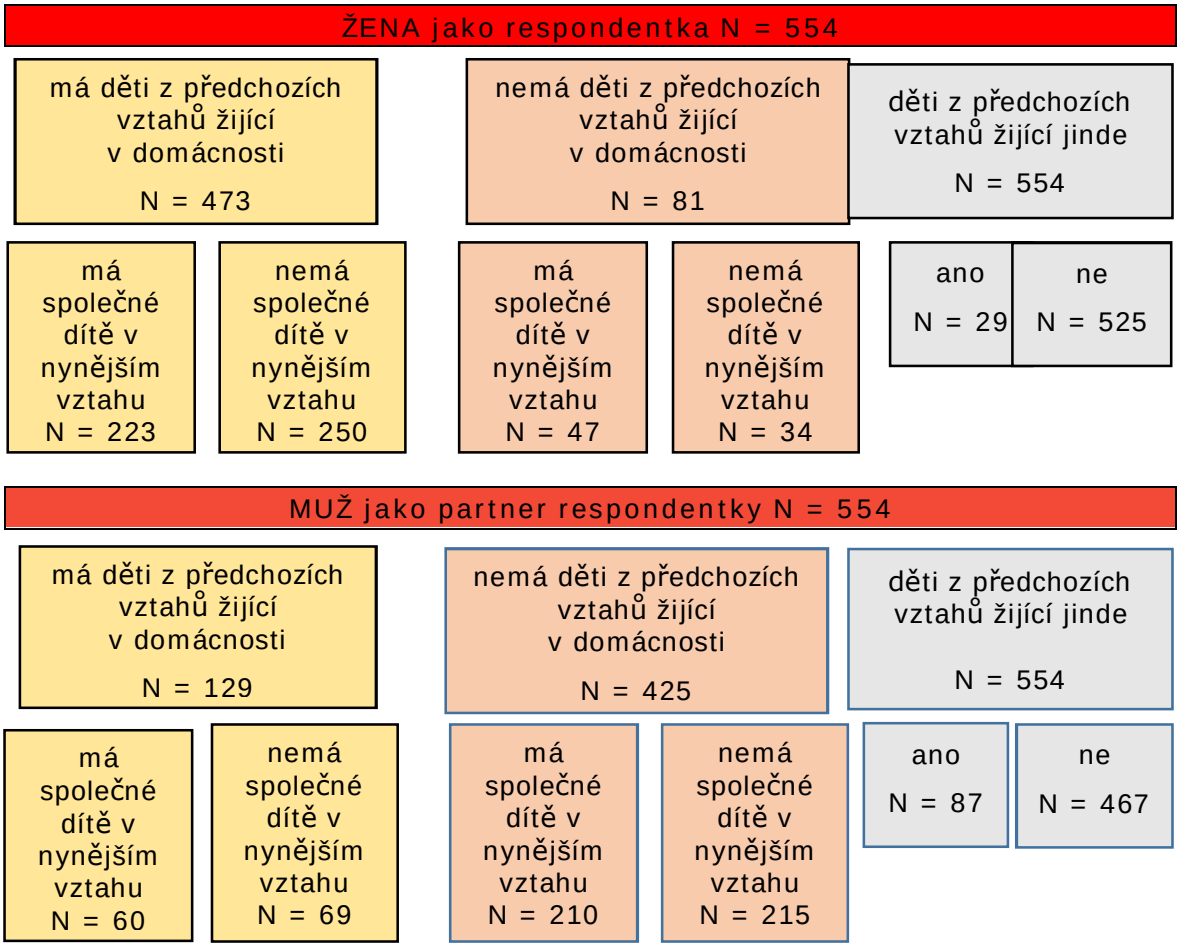

Zdroj: RekRod 2018

Srovnáme-li jednotlivé vztahy v rekonstituovaných rodinách podle toho, jak jsou respondentem vnímány, není asi překvapením, že nejlépe byly hodnoceny ty mezi respondentem i jeho partnerem a jejich společnými dětmi (graf č. 5.1). Málo napětí je i mezi dětmi z předchozích vztahů žijícími v domácnosti a jejich vlastním rodičem, s nevlastním rodičem jsou o něco horší. Jako poměrně problematické se zdá být postavení dětí z bývalých partnerství, které žijí jinde, tj. většinou se svým druhým biologickým rodičem, neboť dle názoru respondentů nevycházejí nejlépe ani s ním. Nejvíce napětí a neshod je v rekonstituovaných rodinách mezi bývalými partnery.

Podle názoru respondenta spolu děti žijící v domácnosti vycházejí poměrně dobře, pouze každý desátý mezi nimi vnímá určité vážnější rozepře. O něco více kritičtí ke vztahům mezi dětmi byli ti respondenti, kteří neměli se svým partnerem společné dítě. V těchto domácnostech byly tedy pouze děti z předchozích vztahů, z nichž nejmladší byly v téměř 80 % ve věku povinné školní docházky či starší. S vyšším věkem, tj. předpubertálním a pubertálním obdobím, jsou pravděpodobně spojeny i o něco, i když ne nijak zásadně, napjatější vztahy mezi nimi. To, zda je respondent jejich biologickým rodičem, nehraje v tomto hodnocení roli. Ani v rodinách, kde žily některé děti převážně mimo domácnost respondenta, se v hodnocení vztahu mezi nimi a těmi v domácnosti zásadně nepromítlo to, zda se jedná přímo o děti respondenta nebo o jeho nevlastní děti.

Graf č. 5.1 Hodnocení vztahů v rekonstituované rodině respondentem, v %

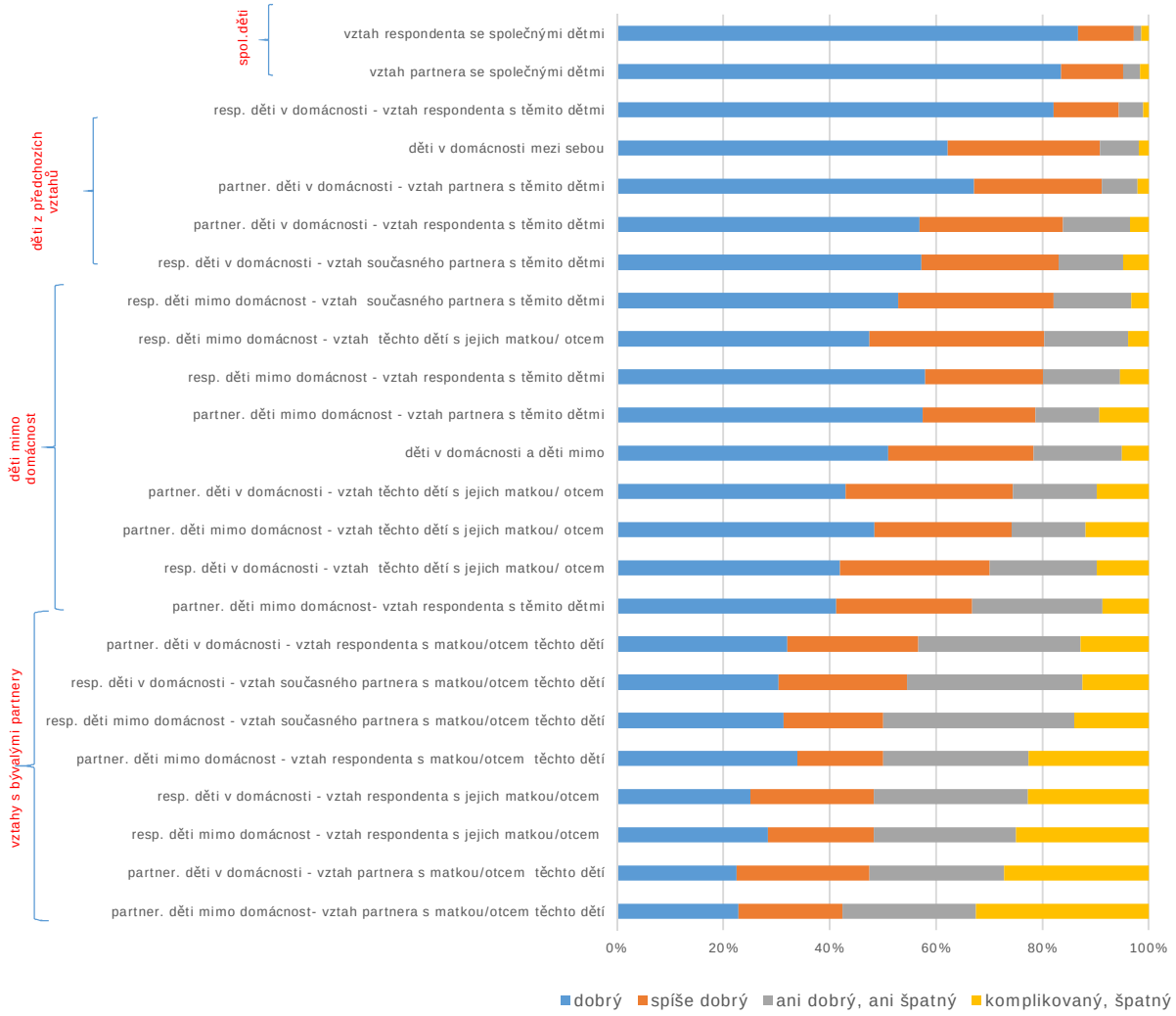

Zdroj: RekRod 2018

Jak je patrné z obrázku č. 5.1, výběrový soubor o 861 respondentech žijících v rekonstituovaných rodinách se v rámci analýzy podle toho, jaké děti do rodiny patří, rozpadá na podsoubory o menších četnostech. To limituje nejen podrobnost další analýzy, ale i míru zobecnění výsledků. Níže uvedené výsledky je proto třeba chápat jako nástin tendencí, jež budou dokresleny výstupy z hloubkových rozhovorů. Pokládáme však za nutné je uvést, neboť daný výzkum rekonstituovaných rodin je možné považovat za pilotní a může být inspirací pro další obdobná šetření, např. s větším počtem respondentů.

Jednou ze základních otázek zcela jistě je, zda se nějak liší kvalita vztahů mezi rodinnými příslušníky z pohledu dotázaných mužů a žen. Jak vyplynulo z grafu č. 5.1, nejlépe vychází respondent i jeho současný partner s jejich společnými dětmi. Muži a ženy hodnotí svůj i partnerův vztah s těmito dětmi v průměru velmi dobře, dotázané ženy však mají tendenci své pouto k nim v porovnání s jejich vztahem s otcem mírně nadhodnocovat, muži naopak v průměru nespatřují ve vztazích společných dětí s matkou

a otcem výrazný rozdíl. Vztahy respondenta se svými dětmi z předchozích partnerství, které s ním sdílí domácnost, jsou o něco více komplikované než s dětmi, které se narodily v nynějším svazku. To se zřejmě odvíjí od toho, za jakých okolností a s jakými důsledky se těmto dětem rozpadla původní rodina a jak dobře se cítí v té nové. Roli zde hraje i věk dětí, kdy jsou děti z předchozích vztahů logicky starší než děti společné, narozené až v rekonstituované rodině: nejmladší děti narozené oběma současným partnerům byly ve více než jedné polovině mladší tří let, naproti tomu 80 % těch, které byly nejmladší z dětí z předchozích vztahů žijících v domácnosti, bylo starší šesti let. Určité obtíže se svými dětmi z bývalých partnerství vnímají muži i ženy, přičemž zároveň vypovídají, že tyto jejich děti vycházejí s nevlastním rodičem hůře než s nimi, tj. biologickými rodiči. Za problémovější byly dotázanými muži i ženami označeny i vztahy dětí jejich partnera, a to dokonce i mezi těmito dětmi a jejich vlastním rodičem. V roli nevlastního rodiče se pak cítí méně komfortně muži než ženy, které v průměru nevnímaly významný rozdíl mezi svým vztahem k nevlastním dětem a vztahem těchto dětí s jejich otcem.

Míru porozumění a souladu mezi dospělými a dětmi v rekonstituované rodině může ovlivňovat to, zda spolu mají současní partneři dítě či děti. Narození společného dítěte na jedné straně upevňuje vztah mezi rodiči, může však být i zdrojem žárlivosti mezi dětmi i dospělými. V rodinách, kde jsou vychovávány děti různých biologických rodičů, se mohou lišit i výchovné přístupy, neboť v případě nevlastních dětí je v ideálním případě do výchovy zapojen i bývalý partner, tj. druhý biologický rodič. To může v rodině vyvolávat napětí. V hodnocení vztahu respondenta se svými dětmi z předchozích vztahů se logicky vliv narození společného dítěte neprojevil. Společné rodičovství se však nepromítlo ani do respondentova vnímání vztahu mezi jeho dětmi a partnerem. Podle výpovědí žen se zdá, že narození společného dítěte může narušit atmosféru v rodině, pokud jsou v rodině děti jejich partnera z předchozího vztahu. O něco hůře jsou v rodinách se společnými dětmi hodnoceny ženami jak vztahy mezi respondentkou a nevlastními dětmi, tak mezi nimi a jejich vlastním otcem. V souboru mužů se narození společného dítěte na hodnocení vztahů s dětmi jejich partnerky významně neprojevilo.

Za nejméně harmonické byly respondenty označeny vztahy s dětmi, které nežijí s respondentem v domácnosti. Z pohledu respondenta byly takové děti pouze v 75 rodinách, z pohledu partnerů pak ve 104 rodinách (obrázek č. 5.1). Tyto malé počty vylučují podrobnější analýzu. Přibližně tři pětiny respondentů a stejný podíl partnerů se s těmito svými dětmi stýkaly alespoň jednou za 14 dní, přibližně po jedné třetině byli s nimi v kontaktu méně často, ostatní se se svými dětmi nevídali vůbec. V hodnocení vztahů mezi vlastními a nevlastními rodiči tvořícími rekonstituovanou rodinu a dětmi, které s nimi nebydlely, nebyly (pravděpodobně kvůli zmíněným nízkým počtům) shledány žádné významné rozdíly.

Vztah respondenta s bývalým partnerem, s nímž má dítě, které žije převážně u něho, byl polovinou mužů i žen hodnocen jako dobrý, necelá třetina ho charakterizovala neutrálně, pro přibližně každého pátého respondenta byl však komplikovaný, s většími či menšími problémy. Velmi podobně byl nazírán i vztah mezi respondentovým partnerem majícím děti z předchozího vztahu a jejich druhým rodičem. Možná překvapivě se zdají být v průměru o něco lepší vztahy mezi expartnery a současnými partnery. Důvodem může být i to, že se spolu příliš nestýkají. Dotázané ženy i muži vnímali poměrně lépe vztahy mezi nevlastním a vlastním otcem dětí, naopak větší napětí bylo patrné z výpovědí týkajících se relace mezi nevlastní a vlastní matkou v rekonstituované rodině, což potvrzuje i kvalitativní výzkum (viz kapitola 10).

Není překvapením, že muži i ženy vnímají svůj vztah ke svým dětem z předchozích vztahů, které s nimi žijí, jako více harmonický než vztah těchto dětí s druhým biologickým rodičem, u kterého pobývají méně či vůbec. Podobně smýšlejí i o vztahu mezi dětmi partnera a jejich druhým rodičem.

Objektivní i subjektivně vnímanou kvalitu vztahů ovlivňují různé problémy či okolnosti v rodině. Zaměříme-li se na ty nejdůležitější (výběr viz graf č. 5.2), pak pouze třetina respondentů uvedla, že z nabízeného výčtu problémů nemuseli ve své současné domácnosti řešit ani jeden. Každý čtvrtý respondent čelil pouze jednomu typu problému, každý šestý dvěma, ale každý čtvrtý třem a více.

Z problémů, které byly středem pozornosti v tomto výzkumu, se v dotázaných rodinách nejčastěji (v jedné třetině) setkali s tím, že **dě**ti tráví p**ř**íliš mnoho **č**asu na po**č**íta**č**i, mobilu **č**i na internetu (graf č. 5.2). Velice podobně tomu bylo i v rodinách se třemi a více dětmi, které měly stejné biologické rodiče (Kuchařová a kol., 2019b). Více než dvě třetiny dotázaných rodin měly alespoň jedno dítě ve věku povinné školní docházky, více než třetina pak alespoň jedno dítě starší (tabulka č. 3.9). Jsou to právě tyto věkové kategorie, v nichž je využívání informačních technologií velmi časté. Jak ukázal např. nedávný výzkum Masarykovy univerzity (Bedrošová a kol., 2018), k internetu se telefonem připojuje 84 % dětí a dospívajících, prostřednictvím počítače 45 %, třetina z dětí a dospívajících (29 %) je na mobilním internetu „skoro pořád“. Během školního dne tráví 35 % dětí a dospívajících 4 a více hodin online, během víkendového dne je to dokonce 51 %. Dívky častěji navštěvují sociální sítě a používají internet pro práci do školy, chlapci častěji hrají hry, sledují zprávy, dívají se na videa anebo vytvářejí vlastní videa a hudbu. Navzdory vysokému počtu dotázaných, kteří spatřují v trávení času na počítači, mobilu či internetu u dětí určitý problém, naprostá menšina z nich zatím chtěla nebo byla nucena vyhledat pomoc odborníků, kteří by jim tento problém pomohli překonat (graf č. 5.2).

S nadměrným užíváním drog, alkoholu, ani s gamblerstvím neměly rodiny příliš mnoho zkušeností (7 % u dospělých, 2 % u dětí). Pokud však k takovému problému dojde, je zvláště v případě dětí vyhledávána odborná pomoc.

Každá **č**tvrtá rodina uvedla, že musela **č**elit výrazn**ě**jším problém**ů**m materiálního charakteru, např. finančním potížím, bytovým problémům, ztrátě bydlení. V podobné míře se tyto problémy dotkly i rodin s více biologickými dětmi (Kuchařová a kol., 2019b). Většina dotčených rekonstituovaných rodin tyto problémy řeší či řešila bez vnější pomoci, pouze 28 % se obrátilo v této věci na odborníky. V daleko větší míře se rodiny obrací o pomoc v případě nezaměstnanosti delší než 6 měsíců, tj. většinou kontaktují úřad práce (79 % nezaměstnaných) či jiné zprostředkovatele pracovního místa.

Odborná pomoc je samozřejmě rodinami ve velké míře vyhledávána v případě zdravotních potíží některého z členů rodiny. Poměrně často rekonstituované rodiny kontaktovaly profesionální pomoc i v případě jiných problémů s dětmi, mezi něž patří výchovné problémy, špatné výsledky ve škole apod. S těmito situacemi se setkalo 23 % rodin a 43 % z nich pomoc vyhledalo, což je více než v případě rodin s více biologickými dětmi (Kuchařová a kol., 2019b). Nejčastěji hledaly v těchto případech[8] rodiny s nevlastním dítětem pomoc a podporu v pedagogicko-psychologické poradně (68 %), ve škole (56 %), u psychologa (48 %), odbor sociálně-právní ochrany dětí byl

[8] Pomoc u příslušných odborníků mohla být vyhledána i z jiných důvodů. Otázka v dotazníku musela být v zájmu času a komfortu respondentů položena souhrnně, procenta v této větě vyjadřují podíl rodin s výchovnými problémy, které z nějakého důvodu navštívily daného odborníka či instituci.

kontaktován pouze pětinou rodin majících s výchovou dětí potíže, internetové poradny a krizové telefonní linky jsou spíše okrajovým řešením (12 % a 4 %).

Naproti tomu partnerské neshody překonávají rodiny spíše vlastními silami, není zřejmě stále zcela běžné vyhledávat rodinné či manželské poradny, případně nejsou rozpory či nedorozumění tak vážná, aby bylo nutné odborníka zapojit. Poradnu pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy vyhledalo pouze 27 % těch respondentů, kteří připustili, že měli v partnerství nějaké problémy.

Graf č. 5.2 Problémy v rodině, v %

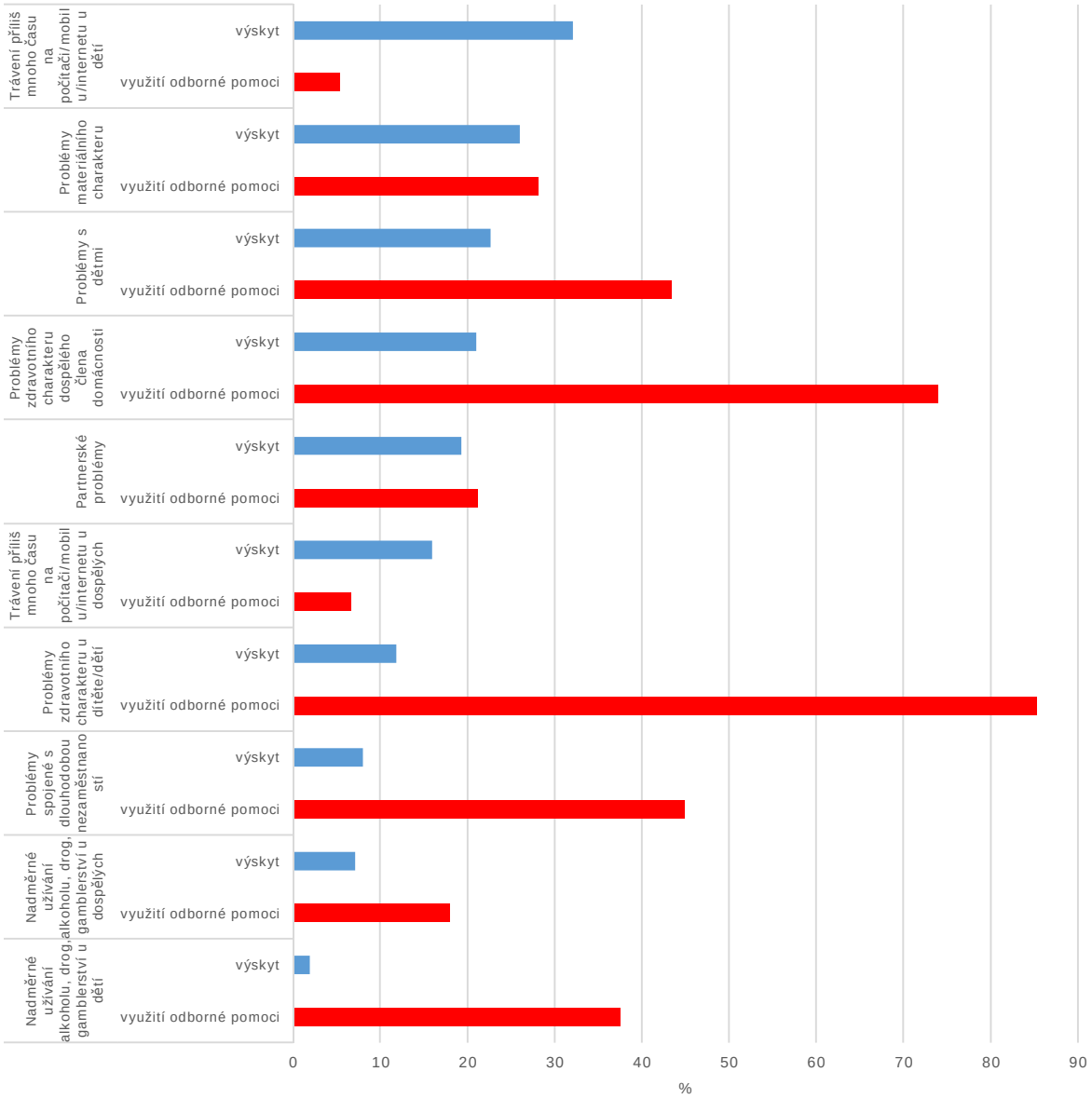

Zdroj: RekRod 2018

Z celkového pohledu vyhledaly rodiny, které uvedly, že čelily nebo čelí alespoň jednomu z uvedených problémů, zejména lékařskou pomoc (69 %), dále téměř polovina dotázaných měla zkušenost s pedagogicko-psychologickou poradnou (44 %), psychologem (39 %) a učitelem ve škole (34 %). Mezi méně využívané služby patří již zmíněná poradna pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy (14 %), dále internetové poradenství (9 %) a téměř nevyužívané jsou krizové telefonní linky (2 %). Tyto linky se často specializují na specifické situace a jsou spíše určeny pro akutní řešení velmi závažných problémů. V porovnání s rodinami s více biologickými dětmi se rekonstituované rodiny v míře kontaktu s danými institucemi či organizacemi zásadně nelišily (Kuchařová a kol., 2019b).

Zaměříme-li se podrobněji na neshody či konflikty rodi**čů** s d**ě**tmi, pak bylo jejich nej**č**ast**ě**jším d**ů**vodem v posledních 12 m**ě**sících neplnění domácích povinností (graf č. 5.3). Ve třech čtvrtinách rodin byl alespoň někdy zdrojem konfliktů mezi rodiči a dětmi způsob, jakým děti tráví volný čas, což může souviset s výše uvedenou otázkou trávení příliš mnoho času na počítači či mobilu. Dvě třetiny respondentů mají v daném období rovněž zkušenost se špatnou komunikací s dětmi. Tématem, které bývá relativně často v rodinách řešeno, jsou i výsledky ve škole, v případě rodin s více dětmi dochází i k neshodám mezi sourozenci. Jablkem sváru mezi rodiči a dětmi byl v posledním roce nejméně často rozdílný názor na to, jak se děti oblékají a s kým se přátelí. V tomto ohledu se situace v rekonstituovaných rodinách a v rodinách s více biologickými dětmi neliší (Kuchařová a kol., 2019b.). Pohled mužů a žen rodinách s nevlastním dítětem se neliší, roli ve vnímání konfliktů s dětmi nehraje ani to, zda je respondent nevlastní rodič. Významnější je ve vnímání důvodů, proč a jak často dochází mezi rodiči a dětmi k rozporům, to, zda je mezi nimi i nějaké dítě, které má respondent se svým současným partnerem. Na jedné straně jsou tyto děti, jak bylo uvedeno výše, mladší, na druhé straně mohou být právě proto, že jsou oběma partnerům vlastní, důvodem pro napětí ve vztazích jak mezi dětmi, tak mezi dospělými. Obecně lze říci, že pokud spolu mají partneři dítě, pak v této rodině dochází častěji k rozepřím mezi dětmi a rodiči. Jedná se zejména o otázku, jak děti tráví volný čas, jak se chovají k sourozencům, muži jsou rovněž méně spokojeni s plněním domácích povinností dětí, ženy pak s komunikací dětí s rodiči. Důvodem mohou být jednak vyšší nároky kladené na vlastní děti oproti těm nevlastním, jednak vyšší nároky kladené na všechny členy rodiny ohledně výchovy dětí s různými příbuzenskými vztahy, případně většího počtu dětí. Konflikty mezi rodiči a dětmi jsou spojené i s věkem dětí, kdy neplnění domácích povinností podobně jako školní výsledky a způsob trávení volného času vyvolává častěji napětí v rodinách, kde je nejmladší dítě ve věku povinné školní docházky, u starších to je již problém menší. V rodinách s mladšími dětmi jsou naopak častější hádky či rozepře mezi sourozenci. Čím více dětí je v rodině, tím jsou rozepře mezi rodiči a dětmi běžnější. S výjimkou otázky výběru přátel a známých a způsobu oblékání je tomu tak u všech sledovaných důvodů.

Graf č. 5.3 **Důvody konfliktů mezi dětmi a rodiči v posledních 12 měsících, v %**

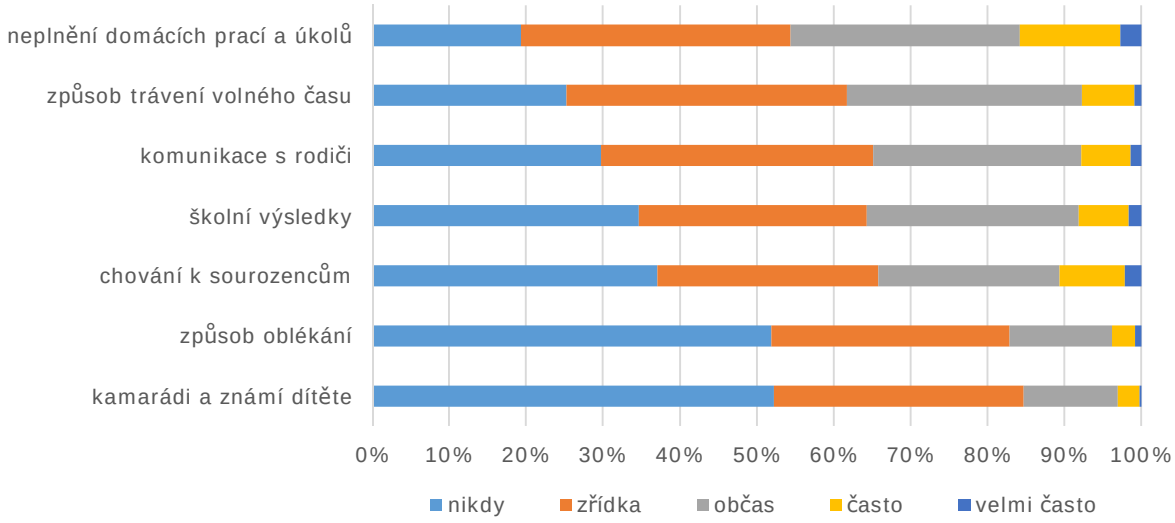

Zdroj: RekRod 2018

6. Příjmová, výdajová a materiální situace rekonstituovaných rodin

Sylva Höhne

Na finanční situaci a hospodaření rekonstituovaných rodin můžeme nahlížet podobně jako v případě úplných rodin s dětmi. Roli bude hrát ekonomická aktivita obou partnerů, počet dětí v rodině, příp. jejich věk, forma soužití partnerů apod. Následující analýza se navíc pokusí přinést odpověď na otázku, jaký vliv na finanční situaci a vycházení s příjmy mohou mít specifika rekonstituovaných rodin, tzn. přítomnost vlastních i nevlastních dětí v rodině nebo existence dalších dětí z předchozích vztahů mimo domácnost a jejich docházení do rodiny s různou pravidelností, např. na několik dní v měsíci.

6.1 Příjmy

Celkový čistý měsíční příjem zhruba poloviny dotázaných rodin se pohyboval v intervalu mezi 30 a 50 tisíci Kč, čtvrtina disponovala příjmy vyššími, pětina naopak nižšími (tabulka č. 6.1). Respondenti se většinou zařadili do příslušné příjmové kategorie, nicméně přibližně každý sedmý odmítl[9] výši příjmu uvést, jen výjimečně respondenti hodnotu příjmu domácnosti neznali. **Příjmová situace manželských párů** je lepší, k čemuž přispívá zejména častější ekonomická aktivita i vyšší vzdělanostní úroveň (předpokládající vyšší výdělky) obou manželů ve srovnání s nesezdanými partnery. Zatímco čtyřicetitisícové a vyšší příjmy mají dvě třetiny manželských párů s oběma pracujícími manžely, mezi nesezdanými se v této kategorii nachází mírně nadpoloviční většina výdělečně činných partnerů. V případě existence pouze jednoho pracovního příjmu v rodině hospodaří se 40 tisíci a více Kč dvě pětiny manželů a necelá čtvrtina nesezdaných.

[9] Při on-line (CAWI) vyplňování dotazníků byli respondenti v tomto směru o dost sdílnější. Příjem odmítlo uvést „jen“ 6 % respondentů, kdežto při standardním dotazování „face to face“ neuvedlo příjem 23 % respondentů.

Tabulka č. 6.1 Struktura rodin podle výše čistého měsíčního příjmu domácnosti, v %

čistý měsíční příjem domácnosti	celkem	typ soužití		ekonomická aktivita partnerů	
		manželé	nesezdaní	oba pracují	jeden pracuje
do 19 999 Kč	4,0	2,1	5,3	2,3	6,1
20 000-29 999 Kč	16,9	12,7	19,6	10,3	30,4
30 000-39 999 Kč	30,5	26,4	33,1	27,9	34,3
40 000-49 999 Kč	25,1	28,2	23,1	30,0	16,5
50 000-59 999 Kč	13,6	19,7	9,6	17,0	7,4
60 000 a více Kč	10,0	10,9	9,4	12,6	5,2
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	722	284	438	477	230
odmítl, nechce uvést	15,0	15,2	14,9	17,1	9,8
nezná výši příjmu	1,2	0,3	1,7	1,5	0,4

Pozn.: šedě označené intervaly ukazují mediánovou hodnotu

Zdroj: RekRod 2018

Nějaké další osoby, většinou zaopatřené děti nebo prarodiče dětí, žily v 8 % dotazovaných rodin. Jejich přítomnost výši celkového příjmu rodiny zásadně neovlivnila. S počtem dětí trvale žijících v domácnosti se příjmová struktura rodin rovněž významně neměnila. S vyšším počtem dětí v rodině je ale spojeno častější čerpání sociálních dávek. Alespoň jednu sociální dávku[10] pobírala celkově každá druhá rodina, podíl jejich příjemců roste od 44 % u rodin s jedním dítětem, přes 52 % u rodin se dvěma dětmi na 67 % u rodin se třemi a více dětmi. Typ partnerského soužití není navzdory očekávání diferencujícím faktorem. Nesezdaní partneři mají ve srovnání s manžely sice nižší příjmy, ne všechny uvedené dávky jsou však příjmově testované. Hlavní roli hraje ekonomická aktivita partnerů, protože zatímco v rodinách s oběma výdělečně činnými partnery pobírá některou z dávek 37 % rodin, v rodinách jen s jedním pracujícím dospělým je příjemcem vybraných sociálních dávek 87 % z nich. Se zvyšujícím se příjmem rodiny míra čerpání sociálních dávek klesá, rodiny s příjmem do 30 tisíc Kč je dostávají v 74 % případů, rodiny s příjmy 40 tisíc a více Kč ze 42 %.

Přídavky na děti dostává čtvrtina rodin, z rodin se třemi a více dětmi třetina (tabulka č. 6.2). Horší příjmová situace zakládá nárok na přídavky výrazně častěji, přesto je nečerpá 38 % nejchudších rodin (s příjmem pod 20 tisíc). Nadprůměrný podíl příjemců přídavků (38 %) je ještě v rodinách s příjmy mezi 20 a 30 tisíci Kč. Vyšší příjmové kategorie je podle odpovědí respondentů dostávají v pětině případů. Nižší příjmy rodiny plynoucí z pracovní neaktivity jednoho z partnerů zvyšují míru čerpání přídavků. Podle věku nejmladšího dítěte v rodině se nepotvrdily statisticky významné diference.

Rodiče pobírající rodičovský příspěvek jsou častěji přítomni v rodinách s vyšším počtem dětí (tabulka č. 6.2). Přítomnost nejmenších dětí zakládajících nárok na rodičovský příspěvek je totiž s rostoucím počtem dětí v rodině častější. V rodinách s nejmladším dítětem do dvou let věku jej pobírá 83 % rodičů, v rodinách s nejmladším dítětem tříletým 39 %. Jeho čerpání je častěji spojeno s ekonomickou neaktivitou rodiče (ženy), příspěvek navyšuje rodinný rozpočet až 88 % rodin

[10] Respondenti odpovídali, zda některý z členů jejich domácnosti pobírá přídavek na dítě, rodičovský příspěvek, příspěvek na bydlení, dávky hmotné nouze, důchod, podporu v nezaměstnanosti, příp. jiné dávky.

s nejmladším dítětem do dvou let věku a jedním nepracujícím rodičem. Rodiče pobírající rodičovský příspěvek se ve vyšší míře nacházejí v nižších příjmových kategoriích (42 % v rodinách s příjmem do 30 tisíc Kč) než v těch vyšších (15 % v rodinách se 40 tisíci a více Kč).

Tabulka č. 6.2 **Př**íjemci vybraných sociálních dávek podle po**č**tu d**ě**tí a typu rodiny, podíly v %

	počet dětí			typ rodiny		celkem
	1	2	3 a více	manželé	nesezdaní	
přídavek na dítě	25,4	24,4	35,5	28,0	27,2	27,5
rodičovský příspěvek	12,5	24,9	41,5	22,6	26,7	25,1
příspěvek na bydlení	6,1	8,2	12,0	3,6	11,6	8,5
dávky hmotné nouze	3,2	1,6	2,8	0,3	3,8	2,4
důchod	14,3	14,5	13,8	13,7	14,7	14,3
podpora v nezaměstnanosti	3,2	1,4	1,8	1,2	2,7	2,1

Zdroj: RekRod 2018

Příspě**v**ek na bydlení reflektuje zatížení domácnosti náklady na bydlení ve vztahu k jejím příjmům. Pobírá jej 41 % nejchudších rodin a 16 % rodin s příjmem 20 až 30 tisíc Kč, 22 % rodin žijících v nájmu a téměř polovina rodin, která zvládá hradit náklady na bydlení jen s velkými obtížemi. Nesezdaní jsou kvůli nižším příjmům i častějšímu bydlení v nájemních bytech (předpokládajících vyšší náklady na bydlení) častějšími příjemci příspěvku na bydlení. Pobírání dávek hmotné nouze uvedla 2 % dotázaných. K jejich četnějšímu čerpání dochází v obdobných situacích jako v případě příspěvku na bydlení (nízké příjmy rodiny, větší zatížení výdaji na bydlení, bydlení v nájemním bytě, ekonomická neaktivita jednoho z partnerů).

Pobírání (starobního, invalidního nebo pozůstalostního) **dů**chodu závisí na jiných charakteristikách než pobrání předchozích sociálních dávek. Roli nehraje počet dětí, forma soužití ani výše příjmu. Častěji s ním ve svém rozpočtu počítají rodiny, které sdílejí svou domácnost s prarodiči dětí. Ve vyšší míře přispívá k příjmům rodin, ve kterých má některý z jejích členů dlouhodobé zdravotní potíže nebo zdravotní postižení.

S p**ř**íjmem tém**ěř** nebo zcela bez obtíží vychází tém**ěř** dv**ě** t**ř**etiny dotázaných, ostatní uvádějí velké nebo určité obtíže (graf č. 6.1). Ve srovnání s jinými výzkumy a daty (např. Kuchařová a kol., 2019a; 2019b; SILC 2017)[11] je podíl rekonstituovaných rodin, které svůj příjem hodnotí jako celkem dostačující, poměrně vysoký. Nicméně i u nich platí, že s vyšším po**č**tem d**ě**tí v rodin**ě** potíže vyjít s p**ř**íjmem nar**ů**stají. Se zvyšujícím se věkem nejmladšího dítěte v rodině naopak klesají. Období péče o děti předškolního věku spojené s častější ekonomickou neaktivitou jednoho z rodičů tak rodiny vnímají z hlediska finančního hospodaření častěji jako náročnější. Výdělečná činnost sice zlepšuje příjmy rodiny, ale ani dva pracovní příjmy vždy nezaručí, že budou pro pokrytí potřeb rodiny dostatečné. Velké těžkosti vyjít s příjmem mají rodiny s (nej)nižšími příjmy, rodinný rozpočet také zatěžují vysoké náklady na bydlení. Větší potíže vyjít s příjmem uvádějí příjemci sociálních dávek.

[11] Podle dat SILC 2017 vychází se svými příjmy s obtížemi až dvoutřetinová většina rodin s dětmi. Rozdíly mohou částečně plynout z podrobnější a mírně odlišně specifikované škály možných odpovědí v datech SILC: vycházení s velkými obtížemi, s obtížemi, s menšími obtížemi, docela snadno, snadno, velmi snadno. Roli však zřejmě má i současná příznivá ekonomická situace doprovázená růstem průměrných mezd.

Graf č. 6.1 Jak vychází Vaše rodina s příjmem? Podle počtu a typu dětí, typu rodiny a příjmu, podíly v %

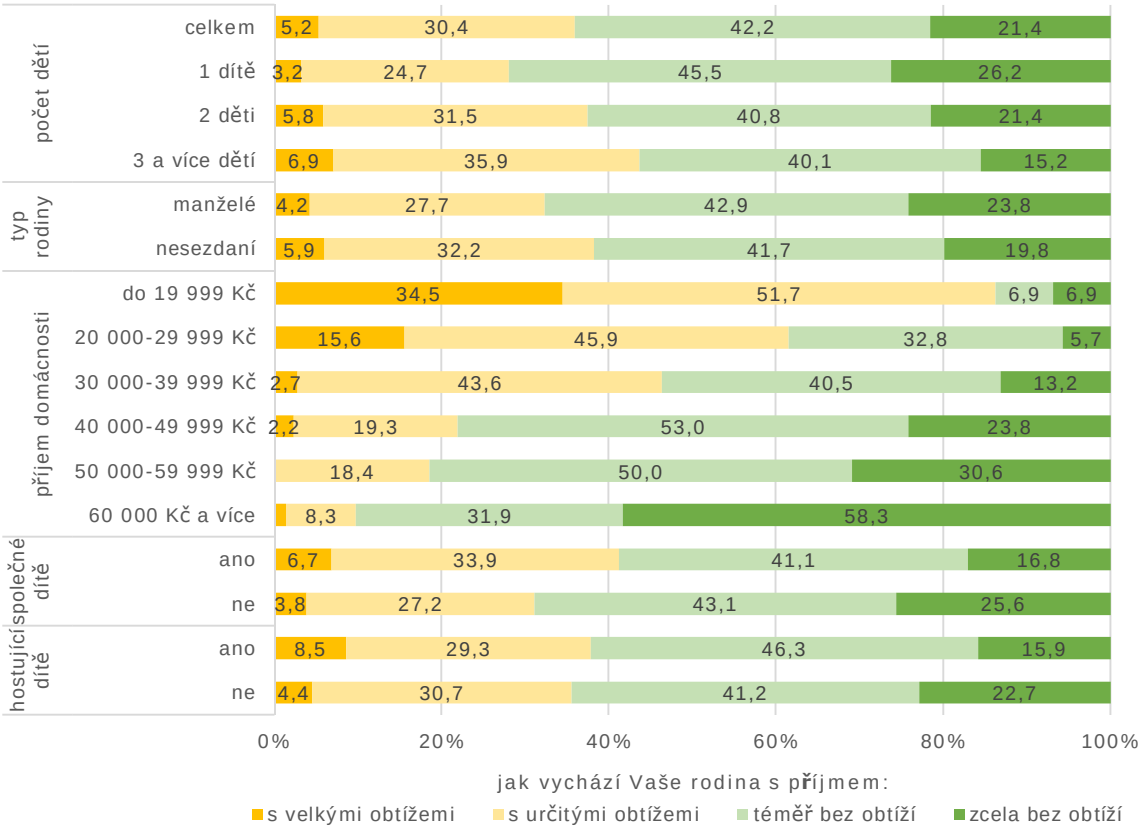

Zdroj: RekRod 2018

Jak bylo uvedeno v kapitole 4.1, s přítomností společného dítěte obou partnerů v rodině jsou spojené větší partnerské neshody v oblasti hospodaření s penězi, a to zejména ve výpovědích mužů, zvláště jsou-li tito muži současně nevlastním rodičem dalšího dítěte/dětí v rodině. Tato skutečnost se projevuje i v otázce hodnocení dostatečnosti rodinného rozpočtu. Respondenti z rodin, ve kterých žijí nevlastní i společné děti, statisticky významně častěji vyjadřují velké a určité obtíže s příjmem vyjít (41 %) než ti, kteří s partnerem nebo partnerkou společné děti nemají (31 %). Vyšší počet dětí v rodině nemá v tomto případě na finanční hospodaření vliv.

Pokud do rodiny dochází některé dítě/děti z předchozích vztahů, částečně to prohlubuje potíže při nakládání s příjmy, neboli zvyšuje se podíl rodin vykazujících velké obtíže vyjít s příjmem. Naproti tomu nedochází-li žádné dítě do respondentovy rodiny, roste podíl rodin, které jsou v tomto smyslu bezproblémové (graf č. 6.1). Pokud mají v rodinách nastavená nějaká „pravidla“ co se případné finanční podpory hostujících dětí týče, tak počítají-li rodiče s tím, že svým docházejícím dětem přispějí vždy, když je třeba, nakládání s rodinným rozpočtem to negativně neovlivní. Naopak v případě, že rodiče finančně pomohou těmto dětem jen výjimečně, bývá to častěji spojeno s určitým napětím v rodinném rozpočtu.

V rekonstituovaných rodinách, ve kterých vyrůstají děti z předchozích vztahů jednoho či obou partnerů, by jedním ze zdrojů příjmů mělo být výživné. O tom, zda

některé z dětí žijících v domácnosti na něj nárok má a následně jej dostává, nevěděla desetina dotázaných. Další dvě pětiny uvedly, že děti nárok nemají. V polovině dotázaných rodin tak žijí děti, které mají nárok na výživné. Pravidelně každý měsíc ve stanovené částce dostávají výživné dvě třetiny z nich, další pětina obdrží výživné nepravidelně, příp. v nižší částce, ostatní jej nedostanou vůbec (tabulka č. 6.3).[12] Problémy s výběrem výživného, zkušenosti s jeho případným vymáháním a další souvislosti, např. z hlediska možných dopadů na vztahy mezi rodiči a dětmi, přibližují výsledky kvalitativního šetření (viz kapitola 10.5). Určitou roli ovlivňující dodržování povinnosti plátce platit výživné může mít přítomnost vlastních dětí obou partnerů v dané rodině, neboť v těchto rodinách oprávněné děti dostávají výživné mnohem častěji nepravidelně nebo vůbec. Naproti tomu ve třech čtvrtinách rodin, ve kterých žijí pouze nevlastní děti, získávají tyto děti výživné pravidelně a v určené výši (tabulka č. 6.3).

Tabulka č. 6.3 Dostávají děti výživné? Podíly v %

	celkem		partneři mají společné dítě	
			ano	ne
ano, pravidelně každý měsíc ve stanovené částce	32,9	65,4	56,9	72,9
ano, pravidelně každý měsíc, ale v nižší částce	3,4	6,7	6,9	6,6
ano, nepravidelně	6,7	13,4	17,2	10,0
ne, i když mají nárok	7,3	14,5	19,1	10,5
ne, nemají nárok	38,9	-	-	-
nevím, neuvedeno	10,8	-	-	-
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: RekRod 2018

Rodin, potažmo rodičů, kteří mají nějaké dítě z předchozího vztahu do 26 let věku, které s nimi nežije v domácnosti, je mezi dotazovanými necelá pětina (viz kapitola 3.3.2). Z 81 % se jedná o muže, z 28 % o ženy.[13] Výživné na tyto děti nemusí platit třetina mužů. Důvody, proč nemusí platit, nebyly zjišťovány, pravděpodobně se bude jednat o již zaopatřené děti nebo o dohodu rodičů. Zbývající dvě třetiny mužů tedy mají povinnost platit výživné a své závazky plní (pouze ve dvou případech bylo uvedeno, že muži výživné neplatí, i když by měli). Ženy nemají povinnost platit výživné na své děti nežijící s nimi v domácnosti až v 83 % případů, ostatní uvádějí, že výživné platí.

6.2 Půjčky

Vzít si spotřebitelskou půjčku nebo úvěr na financování bydlení je v současnosti poměrně běžné. Mezi dotázanými rekonstituovanými rodinami splácí nějakou půjčku nebo úvěr 60 % z nich. S vyšším počtem dětí v rodině míra využívání půjček roste (tabulka č. 6.4), s věkem nejmladšího dítěte v rodině klesá (z 69 % u rodin s nejmladším dítětem do dvou let věku na 45 % s nejmladším dítětem 16letým a starším). Mezi jednotlivými příjmovými skupinami nebyly prokázány statisticky významné rozdíly

[12] Relativní rozložení odpovědí vyjadřující nakolik jsou povinné osoby schopné dostát svým závazkům platit výživné ve stanovené výši a včas je srovnatelné s výsledky jiných výzkumů (např. Kuchařová a kol., 2019a; 2019b).

[13] Součet nedává 100 %, protože v některých rodinách mají děti z předchozích vztahů muži i ženy.

v celkovém využívání půjček. Manželské a nesezdané páry se v míře čerpání půjček neliší.

Nejčastěji rodiny financují prostřednictvím půjček nebo úvěrů své bydlení (39 %). Hypotékou nebo pomocí stavebního spoření splácí své stávající bydlení více než polovina vlastníků bytů (51 %) a rodinných domů (57 %). Podíl rodin splácejících úvěr na bydlení v závislosti na věku nejmladšího dítěte v rodině zůstává poměrně stabilní na úrovni 37 % až 43 %, s výjimkou rodin s nejmladším dítětem 16letým a starším (30 %). Manželské páry splácejí hypotéku častěji v porovnání s nesezdanými. Rodiny se středními a hlavně vyššími příjmy jsou častějšími plátci těchto splátek, rodiny nízkopříjmové na hypotéku spíše nedosáhnou.

Spotřebitelské úvěry na pořízení předmětů dlouhodobé spotřeby (např. pračky, ledničky, auta) splácí 23 % dotázaných rodin. Na rozdíl od hypoték jsou častějšími uživateli těchto půjček rodiny s nižšími příjmy (20-30 tisíc Kč), jejich čerpání však s růstem příjmů rodiny plynule neklesá, spíše osciluje kolem průměrné hodnoty (tabulka č. 6.4). Z hlediska typu bydlení jsou nejčastějšími plátci nájemníci bytů (34 %), majitelé bytů a domů je využívají v necelé pětině případů.

Tabulka č. 6.4 Rodiny, které splácejí nějakou půjčku (celkem a podle účelu), podíly v %

		podíl rodin splácejících půjčky	za účelem		
			řešení bytové situace	pořízení předmětů dlouhodobé spotřeby	zajištění běžných potřeb rodiny
celkem		60,3	38,7	22,8	5,6
typ rodiny	manželé	61,0	44,9	18,2	5,1
	nesezdaní	59,8	34,7	25,7	5,9
počet dětí	1 dítě	52,7	31,5	22,2	5,4
	2 děti	62,7	42,7	21,4	5,2
	3 a více dětí	65,9	41,0	25,8	6,5
příjem domácnosti	do 19 999 Kč	65,5	10,3	27,6	24,1
	20 000-29 999 Kč	60,7	21,3	32,0	11,5
	30 000-39 999 Kč	62,3	36,8	26,8	4,1
	40 000-49 999 Kč	56,4	44,2	16,6	3,9
	50 000-59 999 Kč	71,4	55,1	23,5	5,1
	60 000 a více Kč	70,8	61,1	20,8	5,6

Zdroj: RekRod 2018

Necelých 6 % rodin má půjčku na zajištění běžných potřeb členů domácnosti. Za rozhodnutím vzít si danou půjčku stojí pravděpodobně složitá finanční situace rodiny, což lze vyvodit z nadprůměrného využívání těchto půjček nízkopříjmovými rodinami (tabulka č. 6.4). Nutnost splácet tyto půjčky však může hospodaření těchto rodin dále ztížit, jak je zřejmé z nadprůměrně často uváděných obtíží při vycházení s příjmem. Ve vyšší míře splácí půjčky na zajištění základních potřeb rodiny žijící v nájmu (12 %).

Kromě uvedených půjček doplnila ještě 3 % dotázaných, že mají půjčky za jiným účelem. Uváděny byly hlavně dluhy nebo insolvence (13x), často v souvislosti s nutností finančního vypořádání se s předchozím partnerem, další půjčky mají spíše

investiční charakter nebo by se daly zařadit i mezi výše uvedené účelové půjčky (6x), souvisejí s podnikáním (1x) nebo s pomocí v rodině a mezi kamarády (2x).

Existence půjčky a nutnost jejích splátek se negativně odráží v možnostech rodiny vyjít s příjmem. Přidá-li se k tomu kumulace půjček, problémy vyjít s rozpočtem se ještě prohloubí. Přitom dvě a více půjček splácí každá sedmá rodina, která má nějakou půjčku, z celku všech rodin se jedná o 9 % domácností.

6.3 Výdaje

Výdaje související se zajištěním potřeb a vhodných podmínek života dětí představují jednu z hlavních výdajových položek rodinného rozpočtu. Zaplatit dětem vše, co potřebují, zvládne 84 % rodin, v tom každá třetí rodina si to může dovolit určitě, každá druhá spíše. Ve složité finanční situaci se tak ocitá zbývajících 12 % rodin, které spíše nemohou koupit dětem vše potřebné, a především 4 % rodin, které si to nemohou dovolit vůbec (graf č. 6.2). Obdobně rozložené byly odpovědi rodičů v šetření rodin s nejmladším dítětem školního věku v roce 2016 (viz Kuchařová a kol., 2108: 57). Představitelé úplných rodin v něm uvedli, že svým dětem mohou určitě nebo spíše zaplatit vše v 80 % případů.

Souvislost s příjmovou situací je zřejmá. Největší nesnáze pokrýt potřeby svých dětí pociťují rodiče s rodinným příjmem do 30 tisíc Kč, rodiny s padesátitisícovými a vyššími příjmy nezvládnou dětem zaplatit vše potřebné jen výjimečně. Binární logistická regrese[14] upřesnila, že právě příjmy v intervalu mezi 30 a 40 tisíci Kč představují jakousi hranici, od které pravděpodobnost, že rodiny nezvládnou koupit dětem vše potřebné, významně klesá. To, že rodiny nemohou finančně zajistit dětem vše, je mnohem častěji spojeno se subjektivně deklarovanými většími obtížemi vyjít s celkovým příjmem, roli hraje i zátěž dalšími výdaji rodiny (např. bydlením nebo splácením půjček). Rodiny vychovávající tři a více dětí vykazují v této souvislosti větší obtíže, především ve srovnání s rodinami dvoudětnými. S věkem nejmladšího dítěte v rodině nebyly prokázány významné statistické diference, stejně jako s přítomností společného dítěte v rodině nebo existencí hostujících dětí docházejících do rodiny.

[14] Při kontrole vlivu počtu dětí v rodině a ekonomické aktivity rodičů.

Graf č. 6.2 Možnosti rodin zaplatit dětem vše, co potřebují, podle vybraných charakteristik, podíly v %

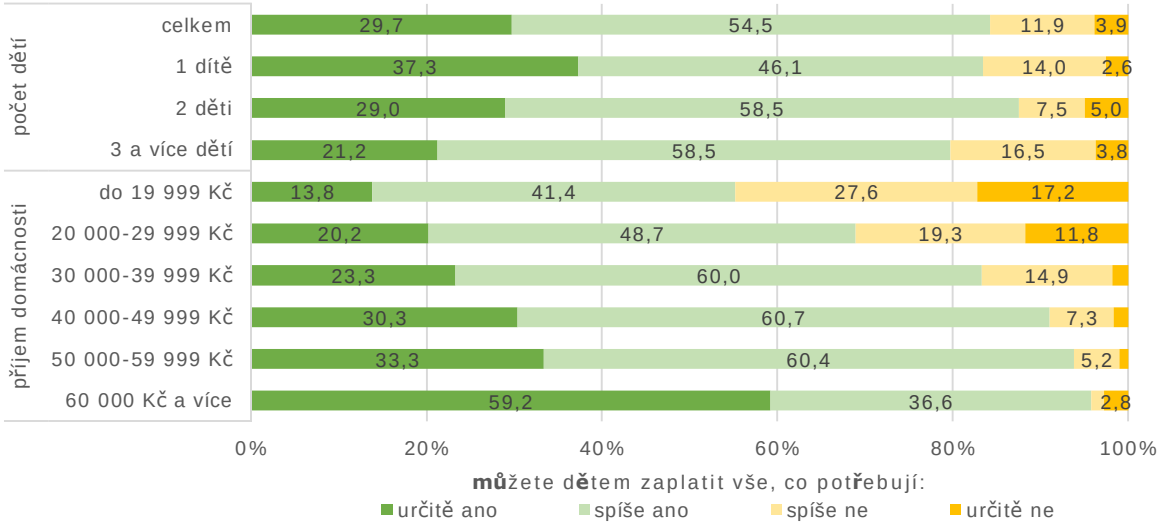

Zdroj: RekRod 2018

Kvalitativní šetření rekonstituovaných rodin ukázalo, že nevlastní rodiče se na úhradě potřeb dětí v domácnosti více nebo méně vždy podílejí, i když konkrétní přístup se může lišit (např. v závislosti na výši přijatého výživného na dítě, vztazích v rodině nebo na jejich postojích a hodnotách). Blíže viz kapitola 10.5.

Porovnáme-li některé konkrétní výdaje vázané na děti a jejich finanční náročnost, v souladu se zjištěními z dosavadních výzkumů se mezi nejobtížnější řadí zaplacení volnočasových aktivit dětí (viz např. Kuchařová a kol., 2019a; 2019b). Pro rodiny jsou větší finanční zátěží jednorázové aktivity dětí (například školy v přírodě, lyžařské výcviky nebo letní tábory) než pravidelné zájmové činnosti dětí (graf č. 6.3). Devět z deseti rodin obě tyto aktivity svých dětí financuje, zbývající desetina dané výdaje nemá, a to především z jiných než finančních důvodů. Vyšší podíly rodin, které si nemohou dovolit platit volnočasové aktivity svých dětí, najdeme v rodinách s příjmy do 30 tisíc Kč (5 % u jednorázových a 8 % u pravidelných aktivit), naproti tomu rodiny, které dané výdaje vůbec nemají, jsou logicky nejčastěji rodiny s nejmladším dítětem předškolního věku (15 %, resp. 14 %). Rodiny s nejmladším dítětem ve školním věku (6-15 let) naopak platí volnočasové aktivity svých dětí ve více než 96 % případů.

S rostoucím příjmem hradí rodiny volnočasové aktivity dětí bez větších komplikací, nicméně velkou zátěž nepředstavují až pro rodiny s příjmem vyšším než 40 tisíc Kč. Rodiny s jedním dítětem relativně častěji dané výdaje nemají. Se zvyšujícím se počtem dětí v rodině ale míra zatížení rozpočtu těmito výdaji roste.

Mezi základní potřeby dětí, jež musí rodina zabezpečit, patří oblečení a obuv. Větší potíže činí pořízení potřebného oblečení a obuvi dětem celkově 15 % rodin. Opět se zde potvrzuje úzká souvislost s příjmem. Velké nebo určité obtíže uhradit dětské oblečení a obuv uvádí až třetina rodin s příjmem do 30 tisíc Kč, necelá pětina rodin s příjmem mezi 30 a 40 tisíci Kč a jen každá sedmnáctá rodina s příjmem vyšším. S počtem dětí v rodině ani s věkem nejmladšího dítěte v rodině se vnímané obtíže významně neproměňují.

Graf č. 6.3 Jak zvládáte hradit vybrané výdaje na děti? Podíly v %

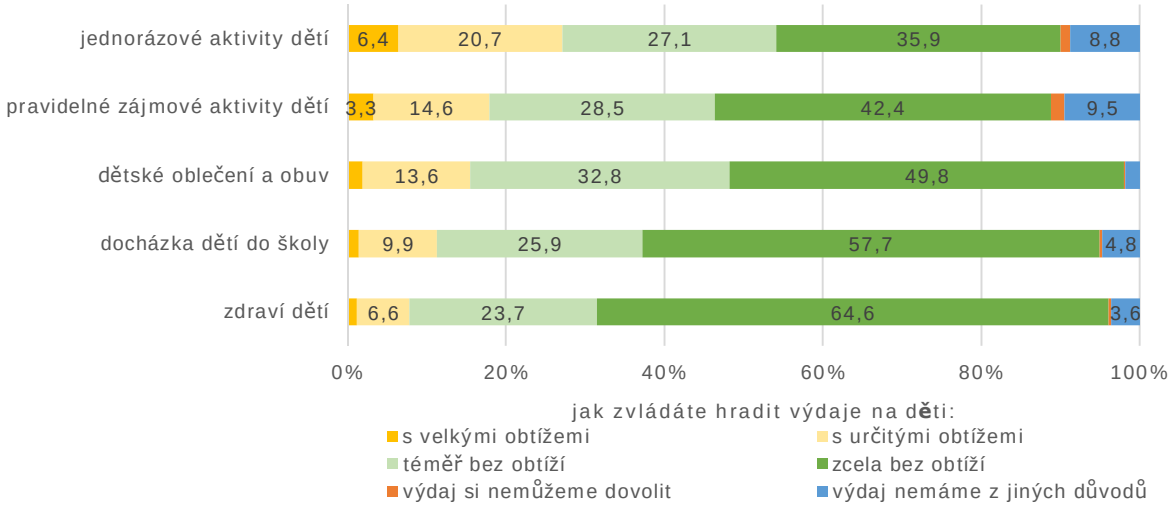

Zdroj: RekRod 2018

V průměru 95 % rodin má alespoň jedno dítě chodící do nějakého školského zařízení a na to navázané výdaje. Náklady na jednotlivých vzdělávacích stupních se přitom mohou lišit (viz např. Kuchařová a kol., 2019a). S určitými obtížemi zvládá hradit výdaje spojené s docházkou dětí do školy desetina rodin. Z hlediska počtu dětí v rodině se tyto potíže prohlubují v rodinách se třemi a více dětmi, z hlediska výše příjmu je nejzávažnější situace opět u příjmové kategorie do 30 tisíc Kč. V závislosti na věku nejmladšího dítěte v rodině se neprokázaly významné odlišnosti.

Nejméně zatěžující se zdají být výdaje spojené se zdravím dětí. Určité těžkosti s jejich hrazením uvádí 8 % rodin. Je-li však některé z dětí zdravotně postižené nebo má dlouhodobé zdravotní potíže, zvládnout zaplatit potřebnou zdravotní péči, léky apod. je pro rodiny ještě obtížnější. Závislost pociťovaných potíží hradit výdaje vázané na zdraví dětí na příjmu rodiny je obdobná jako u výše zmíněných položek. S vyšším počtem dětí v rodině se pociťované finanční těžkosti prohlubují.

Na základě míry zvládání pěti uvedených výdajů jsme sestrojili souhrnný index, který vyjadřuje celkovou míru zatížení domácnosti těmito výdaji.[15] Jedna třetina rodin zvládne uhradit všechny tyto výdaje naprosto bez obtíží (hodnota indexu je rovna pěti). Naproti tomu nějaké potíže s jejich placením připouští čtvrtina rodin (hodnota indexu větší než 10). Lineární regrese prokázala vysokou závislost na příjmové situaci rodiny: hodnota indexu je tím nižší a míra zvládání daných výdajů tím snadnější, čím vyšší mají rodiny příjem, čím lépe se jim s ním daří vyjít a pokud nepobírají žádné sociální dávky. Naopak, větší těžkosti s úhradou výdajů na děti mají rodiny zatížené nějakou půjčkou, rodiny subjektivně více zatížené náklady na bydlení a také ti, kteří uvedli, že svým dětem nemohou zaplatit vše potřebné. Samotný vliv počtu dětí očištěný od dalších faktorů se zde neprokázal.

[15] Souhrnný index nabývá hodnot od pěti do nejvýše 25 a byl sestaven na základě škály hodnotící míru zvládání daných výdajů, kde 1=zcela bez obtíží, 2=téměř bez obtíží, 3=s určitými obtížemi, 4=s velkými obtížemi, 5=výdaj si nemůžeme dovolit. Čím vyšší nabývá index hodnoty, tím větší potíže mají rodiče s úhradou uvedených výdajů.

Současně jsme prostřednictvím logistické regrese zjišťovali, které z těchto pěti typů výdajů mohou nejvíce ovlivnit možnosti rodičů pořídit dětem vše, co potřebují. Zcela jednoznačně se ukázalo, že nejvýrazněji ovlivňují možnosti rodiny finančně pokrýt potřeby svých dětí výdaje na jejich volnočasové aktivity, zejména mají-li jednorázový charakter (tabulka č. 6.5). Významný je i vliv zatížení výdaji na oblečení a obuv pro děti. Na druhou stranu výdaje spojené se školní docházkou dětí a s jejich zdravím statisticky významně neovlivňují celkové možnosti rodiny zajistit dětem vše potřebné.

Tabulka č. 6.5 Vliv vybraných výdajů na děti na možnosti rodiny zaplatit dětem vše, co potřebují – výsledky logistické regrese

	B	S. E.	Wald	df	Sig.	Exp (B)
oblečení, obuv	0,629	0,191	10,862	1	0,001	1,875
pravidelné volnočasové aktivity	0,464	0,176	6,932	1	0,008	1,590
jednorázové volnočasové aktivity	0,735	0,183	16,052	1	0,000	2,085
konstanta	-5,723	0,428	179,134	1	0,000	0,003

Pozn.: Nagelkerke R^2 0,391, Cox & Snell R^2 0,227, metoda Forward Stepwise, test dobré shody Hosmera a Lemeshowa – signifikance 0,365.

Zdroj: RekRod 2018

Kromě v grafu č. 6.3 uvedených výdajů specifikovalo 43 respondentů (5 %) ještě nějaké další výdaje na děti, které výrazně zatěžují jejich rodinný rozpočet. Konkrétní výdaje ne vždy směřovaly přímo za dětmi, některé souvisely spíše s provozem domácnosti a splácením půjček (13x). Často se ale jednalo o výdaje související se vzděláváním dětí (12x), a to jak přímo (školné, pomůcky), tak nepřímo (ubytování při studiu, doprava do školy). Časté byly i výdaje vázané na zdravotní potřeby dětí (9x). Poslední vytvořenou skupinu výdajů tvoří ty související se zájmovými aktivitami dětí (7x).

Vedle výdajů směřujících na zajištění potřeb a vhodných životních podmínek dětí a míry jejich náročnosti byly v šetření *RekRod 2018* sledovány služby a aktivity, které by si respondenti chtěli dopřát ve větším množství nebo kvalitě, ale finanční situace jim to neumožňuje. Ze sedmi nabídnutých variant měli respondenti zvolit nejvýše tři položky (graf č. 6.4). Nejméně dostupná je pro rodiny dovolená, příp. cestování. Častěji nebo lépe či pohodlněji by si ji chtěly dopřát dvě třetiny dotázaných. Představy o ideální dovolené mohou být velmi různé, závislost na finančních možnostech rodiny je však zřejmá. Vzhledem k tomu, že tuto položku vybrala většina dotázaných napříč příjmovým spektrem (s výjimkou nejbohatších rodin, mezi kterými ji uvedlo 42 %), lze soudit, že se za tím skrývá jak zajištění lepší či delší dovolené, tak možnost dovolit si nějakou dovolenou vůbec. Rodiny s více dětmi mají větší problémy vyjít s příjmem, což se odráží i v tom, že přání dopřát si dovolenou sílí s vyšším počtem dětí v rodině.

Celkové pořadí nedostupných položek je obdobné jako v roce 2016, alespoň při srovnání s výsledky šetření mezi rodinami s dětmi školního a vyššího věku (Kuchařová a kol., 2018: 53). Data SILC přináší poněkud jiné údaje, což je dáno odlišným zněním otázky, která zjišťuje, zda si domácnost může dovolit zaplatit alespoň týden dovolené mimo domov (podle dat SILC 2017 si dovolenou nemůže dovolit pětina úplných rodin s dětmi). Z tohoto pohledu se navíc finanční situace rodin v posledních letech zlepšuje, neboť podíl domácností, které si dovolenou nemohou dovolit, podstatně klesá (blíže viz Kuchařová a kol., 2019a; Jirková, Měřínská, 2018).

Zhruba každý třetí dotázaný by případné volné finanční prostředky využil na zajištění volnočasových rodinných aktivit nebo na zvýšení kvality své domácnosti, co se vybavenosti týče. Nedostatek financí v těchto oblastech vnímají zejména rodiny s příjmem do 30 tisíc Kč (až polovina z nich), s vyšším příjmem rodiny se pociťovaný deficit snižuje. Vyšší počet dětí v rodině zvyšuje napjatost rodinného rozpočtu a požadované volnočasové aktivity se stávají častěji finančně nedostupné. Zhruba každý sedmý respondent uvedl, že si členové jeho rodiny nemohou dovolit koupit oblečení a obuv v takové kvalitě nebo množství, v jakém by si přáli. Nižší příjmy jsou opět hlavním faktorem znesnadňujícím uspokojení těchto potřeb, počet dětí rodiny v tomto ohledu nediferencuje. Omezené možnosti koupit si kvalitní potraviny pociťuje 8 % dotázaných, přičemž nízká úroveň příjmů tyto problémy prohlubuje. Přání mít více peněz na léky a zdravotní pomůcky nebo služby je častější v rodinách, v nichž má některý z jejích členů vážnější zdravotní potíže.

Graf č. 6.4 Které zboží, služby a aktivity byste si chtěli dopřát ve větším množství nebo kvalitě, ale nemůžete si to z finančních důvodů dovolit, podíly v %

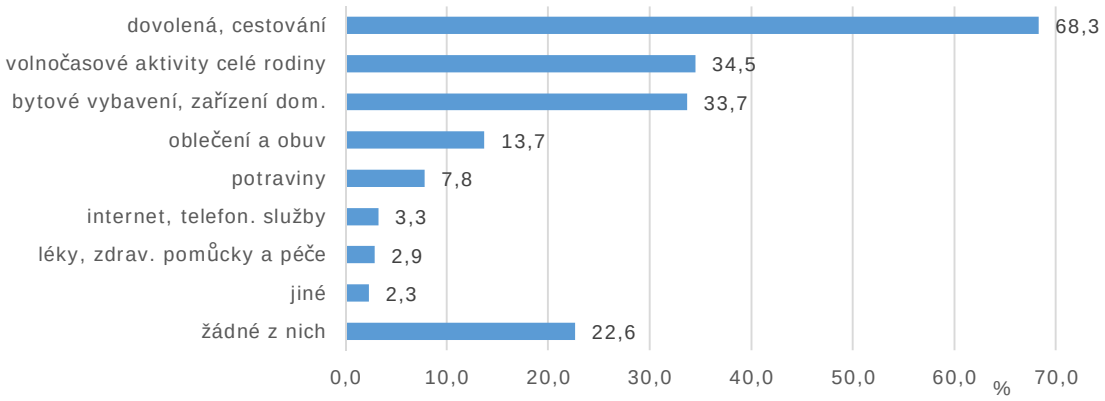

Pozn.: Respondenti měli zvolit maximálně 3 nejdůležitější položky.
Zdroj: RekRod 2018

Pod „jinými“ finančně nedostupnými statky bylo nejčastěji skryto přání mít lepší, nové nebo další auto, příp. lepší bydlení. Necelá čtvrtina dotázaných nevybrala žádnou z nabízených položek. Finanční situace jim tak umožňuje uspokojit potřeby jednotlivých členů rodiny. To se týká až poloviny nejbohatších rodin nebo čtvrtiny rodin s příjmem mezi 40 a 60 tisíci Kč. Zástupci rodin s příjmem nedosahujícím 30 tisíc Kč nezvolili žádnou z položek jen výjimečně (7 %), naopak v nadpoloviční většině vybrali z nabízených možností tři položky. Je tedy zřejmé, že finanční situace a možnosti rodiny vyjít s příjmem jsou pro dosažitelnost vybraných položek zásadní.

6.4 Bydlení

Rodiny s dětmi žijí převážně ve vlastních bytech nebo domech (blíže viz např. Kuchařová a kol., 2019a). Nejinak je tomu i v případě rekonstituovaných rodin, i když podíl majitelů bytů či domů je nižší. Zatímco podle dat SILC 2017 bydlelo ve vlastním bytě nebo domě až 75 % úplných rodin s dětmi, v šetření *RekRod 2018* byl zjištěn o

poznání nižší podíl (58 %). Každá čtvrtá rodina přitom vlastní byt, každá třetí má rodinný dům (tabulka č. 6.6). V nájemním bytě žije více než čtvrtina rekonstituovaných rodin. Typ partnerského soužití má vliv na vlastnickou formu bytu. Manželské páry jsou mnohem **č**ast**ě**ji vlastníky bytu a především rodinného domu, nesezdaní bydlí ve vlastním „jen“ z jedné poloviny, třetina jich žije v nájemním bytě.

S vyšším počtem dětí v rodině přibývá majitelů rodinných domů a ubývá majitelů bytů, souhrnně se ale podíl vlastníků nezvyšuje, neboť nejčastěji žijí ve vlastnické formě bydlení rodiny se dvěma dětmi (podle dat SILC 2017 i podle *RekRod 2018*). Rodiny s jedním dítětem oproti nim ve vyšší míře obývají družstevní byty, rodiny se třemi a více dětmi nájemní byty (tabulka č. 6.6). V průběhu rodinného cyklu se posiluje vlastnická forma bydlení, především v případě bytů, klesá naopak podíl rodin žijících v nájmu. Zatímco rodiny s nejmladším dítětem do dvou let věku vlastní byt ve 20 % případů (a v dalších 31 % vlastní dům) a v nájemním bytě žije 36 % těchto rodin, rodiny s nejmladším dítětem jedenáctiletým a starším žijí ve vlastním bytě ve 30 % případů (a ve vlastním domě ve 34 %) a v nájmu ve 21 %. Přítomnost společného dítěte v rodině celkovou bytovou strukturu neovlivňuje, liší se pouze v rámci vlastnictví bytu a domu (mají-li partneři společné dítě, častěji bydlí v rodinném domě, pokud společné dítě nemají, ve vyšší míře žijí ve vlastním bytě).

Tabulka č. 6.6 Druh bytu podle typu rodiny a po**č**tu d**ě**tí, podíly v %

	typ rodiny		počet dětí			celkem
	manželé	nesezdaní	1 dítě	2 děti	3 a více dětí	
vlastní byt	29,2	24,6	33,7	26,8	16,1	26,4
vlastní dům	38,7	26,9	21,1	35,1	38,7	31,5
družstevní byt	6,0	9,1	11,8	5,8	6,5	7,9
nájemní byt	19,0	32,0	26,9	24,7	30,9	26,9
byt rodičů, příbuzných	6,8	6,1	5,4	7,4	6,0	6,4
jiná možnost	0,3	1,3	1,1	0,3	1,8	0,9

Zdroj: RekRod 2018

S různou vlastnickou formou bytu se pojí rozdílné finanční náklady. Zatímco s bydlením v nájmu jsou spojeny vyšší měsíční platby, vlastnické bydlení je nákladnější při jeho pořizování, kdežto nutné měsíční výdaje bývají o dost nižší. Tento fakt se projevuje i v hodnocení obtížnosti úhrady pravidelných nákladů. Téměř nebo zcela bez obtíží platí náklady na bydlení 86 % rodin žijících ve vlastním bytě nebo domě, ale 69 % rodin v nájmu (graf č. 6.5). Větší obtíže uhradit náklady na bydlení pociťují rodiny se třemi a více dětmi (24 %). Manželé a nesezdaní hodnotí zatížení rodinného rozpočtu výdaji na bydlení obdobně, jak v souhrnu, tak při zohlednění typu bytu.

Graf č. 6.5 Jak zvládáte hradit náklady na bydlení? Podle typu bytu, podíly v %

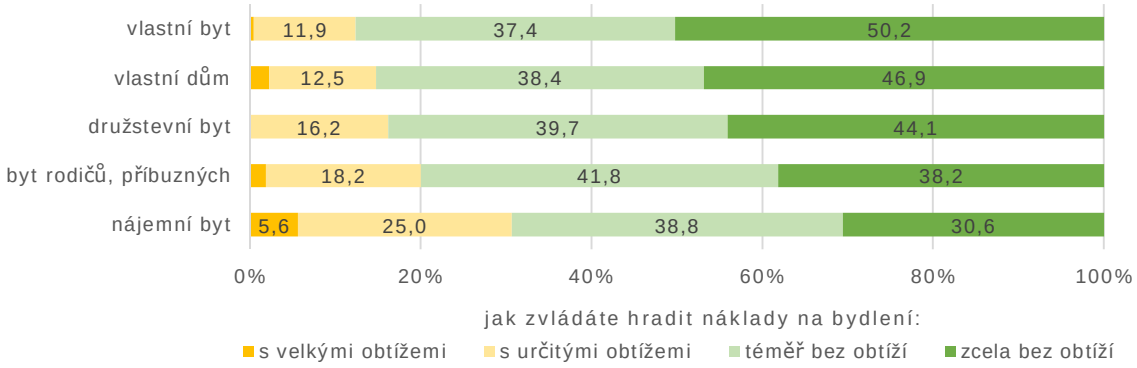

Zdroj: RekRod 2018

Nejen samotná výše nákladů na bydlení ovlivňuje míru zvládání hrazení pravidelných plateb, podstatný je současně vliv výše příjmu domácnosti. Zatímco rodiny se středními a vyššími příjmy (40 tisíc Kč a více) zvládnou hradit náklady na bydlení až na výjimky téměř nebo zcela bez obtíží (93 %), rodinám s příjmem mezi 30 a 40 tisíci Kč to činí velké nebo určité potíže ve čtvrtině případů a rodinám s příjmy pod 30 tisíc Kč ve více než třetině případů. S prohlubováním obtíží při placení nákladů na bydlení se zhoršují i celkové možnosti rodiny vyjít s příjmem, a naopak.

6.5 Majetek

Představitelé rodin měli v dotazníku zhodnotit, kam by zařadili svoji domácnost z hlediska úrovně majetku, nemovitostí, úspor apod., zda (spíše) mezi chudé nebo bohaté, příp. někam uprostřed. **Tři čtvrtiny** dotázaných (74 %) zvolily **střední** variantu označující domácnost za ani bohatou, ani chudou. Ostatní se téměř rovnoměrně rozdělili mezi chudé (3 % chudé, 11 % spíše chudé) a bohaté (1 % bohaté, 11 % spíše bohaté).

Přestože vlastnictví bytu či domu významně ovlivňuje ohodnocení majetku domácnosti, většina rodin i s ohledem na typ bytu se stále řadí do střední varianty mezi ani bohaté, ani chudé.[16] Za spíše bohaté se pak častěji považují rodiny žijící ve vlastním domě nebo bytě, naproti tomu nájemníci bytů se výrazně častěji mají za chudé (graf č. 6.6). Se zvyšujícím se příjmem rodiny vnímají dotázaní svoji domácnosti častěji jako (spíše) bohatou. Hranice, při které se převrací poměr mezi chudými a bohatými, se nachází na úrovni 40 tisíc Kč. V rodinách s vyššími příjmy zůstává podíl rodin pokládajících se za chudé mezi 1 a 2 %, (skokově) roste podíl bohatých domácností, a to na úkor střední varianty (graf č. 6.6). V rodinách s nižšími příjmy naopak převažují chudí nad bohatými, mezi rodinami s příjmy do 30 tisíc Kč je zastoupení chudých téměř poloviční.

[16] S výjimkou rodin žijících v „jiné formě“ bytu, u kterých převažuje pocit chudé domácnosti. Celkově však tento typ bydlení uvedlo je osm respondentů.

Graf č. 6.6 Jak hodnotíte Vaši domácnost z hlediska úrovně majetku, nemovitostí, úspor apod. Podle typu bytu a příjmu domácnosti, podíly v %

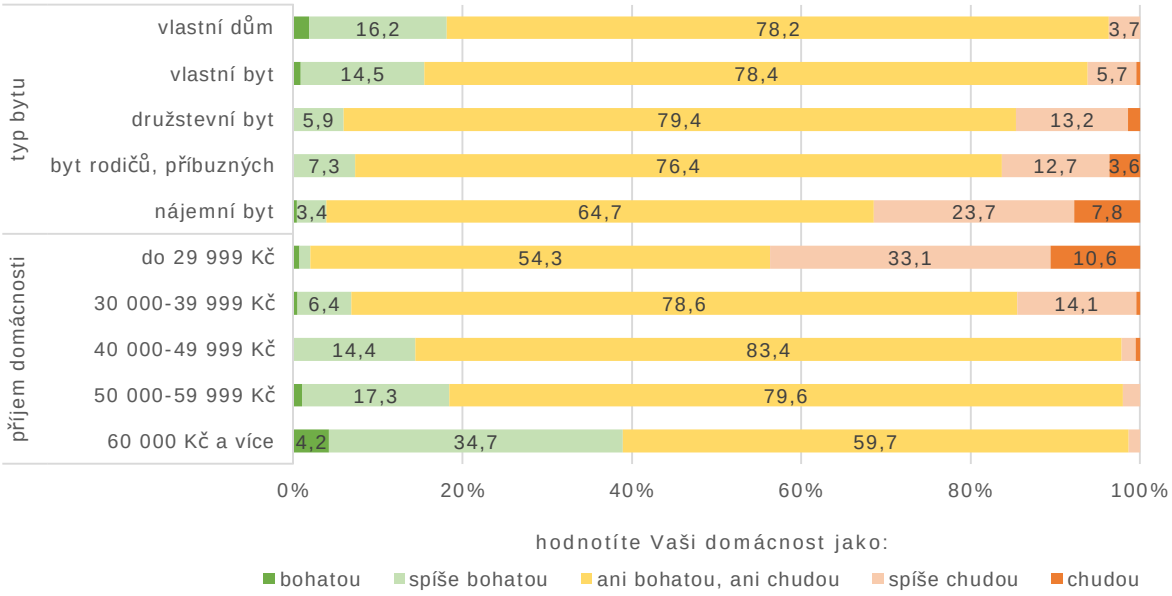

Zdroj: RekRod 2018

Dalším faktorem ovlivňujícím zařazení dotázaných mezi chudé nebo bohaté jsou možnosti rodiny spořit. Nejsou-li rodiny schopny ušetřit vůbec nic, významně častěji se pokládají za chudé (39 %; dalších 59 % se necítí být ani bohatými, ani chudými). Naproti tomu spoří-li rodiny pravidelně každý měsíc určitou částku, ve 29 % případů se řadí mezi bohaté, chudými se necítí být v podstatě v žádném případě (71 % volí střední variantu). Rodiny, které ušetří nějakou částku alespoň občas, se nejčastěji vnímají jako ani bohaté, ani chudé (84 %), odpovědi ostatních jsou rovnoměrně (po 8 %) rozloženy mezi chudé a bohaté.

Do možností rodiny spořit se promítá jak výše příjmů, tak výše výdajů. V souhrnu spoří až tři čtvrtiny rekonstituovaných rodin, čtvrtina pravidelně, polovina občas. S vyšším příjmem rodiny přibývá rodin, kterým se daří spořit pravidelně každý měsíc, a snižuje se podíl rodin, které nic neušetří. Zatímco mezi rodinami s příjmy pod 30 tisíc Kč převládají ještě ty, které nemají volné prostředky na spoření, vyšší příjmy většinou umožňují alespoň občasné ukládání peněz mimo běžný rozpočet. Rodiny s nejvyššími příjmy spoří již převážně pravidelně (tabulka č. 6.7).

Tabulka č. 6.7 Možnosti rodin spořit podle výše jejich příjmu, podíly v %

		Daří se Vám měsíčně něco ušetřit?		
		ano, pravidelně	ano, občas	ne, nic
celkem		24,7	49,5	25,8
příjem domácnosti	do 19 999 Kč	-	34,5	65,5
	20 000-29 999 Kč	7,4	36,9	55,7
	30 000-39 999 Kč	14,5	58,6	26,8
	40 000-49 999 Kč	33,7	51,9	14,4
	50 000-59 999 Kč	38,8	51,0	10,2
	60 000 a více Kč	63,9	27,8	8,3
ekonomická aktivita partnerů	oba pracují	29,5	50,3	20,1
	jeden pracuje	15,2	47,7	37,1

Zdroj: RekRod 2018

Příjmy z výdělečné činnosti sice zvyšují šanci vytvářet úspory, nicméně i v rodinách s oběma pracujícími partnery jich nic neušetří pětina. Téměř dvojnásobný je však tento podíl v rodinách jen s jedním výdělečně činným dospělým. Naopak, pokud oba partneři pracují, pak je podíl rodin, kterým se daří pravidelně spořit, dvojnásobný v porovnání s rodinami s jedním výdělečným členem (tabulka č. 6.7). Z hlediska počtu dětí jsou na tom v otázce úspor podobně rodiny s jedním nebo dvěma dětmi (polovina z nich ušetří občas, necelá čtvrtina vůbec). Rodiny vícedětné se s problémem ušetřit potýkají častěji (třetina neušetří nic, polovina občas).

Forma bydlení a s ní spojené náklady jsou dalším faktorem působícím na možnosti rodiny spořit. Zatímco majitelé bytů nebo domů zvládají spořit až v 82 % (v tom 31 % pravidelně), nájemníci spoří „jen“ v 56 % případů (v tom 12 % pravidelně). Pokud rodiny vnímají při hrazení nákladů na bydlení velké nebo určité obtíže, volné prostředky na spoření jim nezbývají až ve dvou třetinách případů. To se promítá i do celkového vycházení s příjmem. Nadpoloviční většina rodin (55 %), které s příjmem vyjdou s obtížemi, nic neušetří, ostatním se to podaří alespoň občas. Naproti tomu rodiny, které s příjmem hospodaří téměř nebo zcela bez obtíží, nic neušetří spíše jen výjimečně (9 %), často se jim ale daří pravidelně ukládat stranou určitou částku (38 %).

7. Mezigenerační vztahy mezi rodiči a jejich rodiči, prarodiči dětí

Olga Nešporová

7.1 Vzdálenost bydliště respondentů a jejich rodičů

Pro fungování rodiny jsou podstatné nejen vztahy v rámci nukleární rodiny, ale i mezi generacemi rodičů a jejich rodičů, tedy prarodičů dětí. Tyto vztahy přirozeně ovlivňují i vzájemné vazby mezi dětmi a prarodiči. V rekonstituovaných rodinách jsou tyto vztahy o to složitější, že prarodiči některých dětí jsou rodiče bývalého partnera/ partnerky či partnerů/partnerek. Pro zjednodušení jsme sledovali vztahy s rodiči respondentů a s rodiči jejich aktuálních partnerů.

Kvalitu mezigeneračních vztahů sice jasně neurčuje vzájemná vzdálenost místa bydliště, nicméně tato vzdálenost ovlivňuje možnosti pravidelného setkávání či například vzájemné pravidelné výpomoci. Máme na mysli zejména skutečnost, že mnozí prarodiče pomáhají s péčí o děti a tráví čas s dětmi, což ovšem může významně limitovat velká vzdálenost mezi bydlištěm dětí a bydlištěm prarodičů. U zkoumaných rekonstituovaných rodin platilo, že většina žila v blízkosti alespoň jednoho z prarodičů dětí (graf č. 7.1). V úhrnu bylo nejčastější, že rodiny žily ve stejné obci či v blízké obci jako prarodiče. Ve vztahu k rodičům matky tak bydlelo 70 % zkoumaných rodin. Jedná se o součet prvních čtyř kategorií v grafu č. 7.1, tedy buď rodina bydlela společně v jednom bytě či domě s rodiči či rodičem matky, nebo bydlela v bezprostředním sousedství, či bydlela ve stejné či blízké obci jako rodiče matky.

Vzdálenost od rodičů otce byla o něco větší, ve stejné nebo blízké obci žili prarodiče ze strany muže v 64 % rodin. Zjištěný významný rozdíl v tom, že rodiče otce žili častěji dál než rodiče matky, způsobuje především to, že méně rodin žilo s rodiči otce ve stejné domácnosti či domě, i v bezprostředním sousedství a ve stejné obci (graf č. 7.1). Nicméně lze na základě zjištěných údajů konstatovat, že většina dětí má z čistě geografického hlediska možnost se pravidelně stýkat s alespoň jedněmi prarodiči. Nedělí je žádná velká vzdálenost, kterou by musely překovávat.

Graf č. 7.1 Vzdálenost bydliště rodiny od rodičů matky a rodičů otce, v %

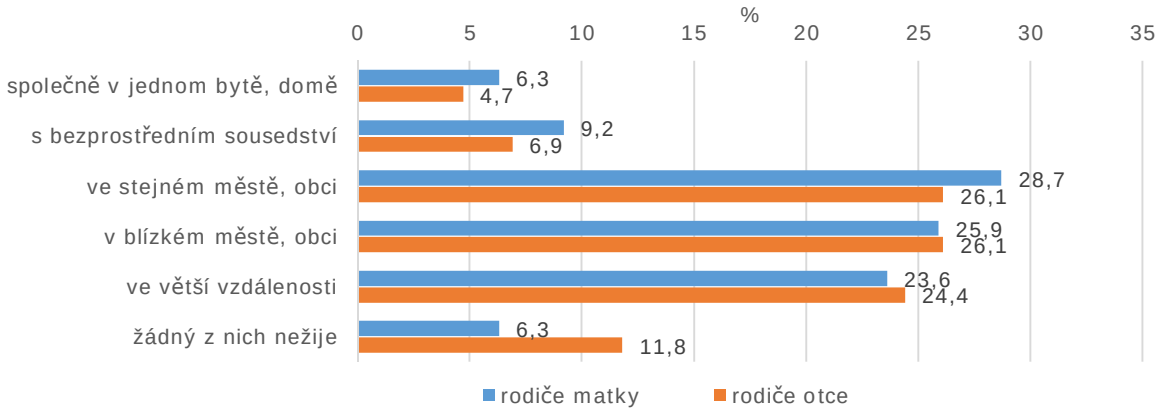

Zdroj: RekRod 2018

Necelá jedna čtvrtina (24 %) rodin z našeho souboru ovšem žila ve větší vzdálenosti alespoň od jedněch rodičů, tedy od rodičů matky či otce. Nepřítomnost prarodičů mohla být též způsobena úmrtím, ani jeden z rodičů matky již nebyl naživu v 6 % případů, u rodičů otce byl tento podíl dvojnásobný (12 %, graf č. 7.1). Z genderového hlediska tedy platilo, že rodiny žily o něco častěji blíže rodičům ženy než rodičům muže.

Porovnáme-li vzdálenost dotázaných rodin od rodičů, pak polovina rodin (50 %) žila blízko rodičů z obou stran (viz tmavší šedé pole v tabulce č. 7.1). Dalších 14 % rodin mělo nejdále v blízkém městě rodiče matky, přičemž rodiče otce žili ve větší vzdálenosti. A naopak, dalších 12 % rodin mělo v dostupné vzdálenosti rodiče otce, ale rodiče matky bydleli dále než v blízké obci. V souhrnu žily blízko alespoň jednoho prarodiče více než čtyři pětiny (84 %) rekonstituovaných rodin. Téměř každá desátá rodina (9 %) bydlela ve větší vzdálenosti od obou rodičů. V necelých 3 % rodin již nemohli být dotázaní se svými, příp. partnerovými rodiči v kontaktu, protože žádný již nežil (tabulka č. 7.1).

Tabulka č. 7.1 Vzdálenost bydliště rodiny od bydliště obou rodičů, v %

vzdálenost bydlení od rodičů otce	vzdálenost bydlení od rodičů matky					celkem
	společně, v sousedství	ve stejném městě, obci	v blízkém městě, obci	ve větší vzdálenosti	žádný z nich nežije	
společně, v sousedství	2,0	1,6	4,0	3,6	0,2	11,5
ve stejném městě, obci	3,4	13,5	5,2	3,4	0,7	26,1
v blízkém městě, obci	3,7	6,3	10,0	5,0	1,1	26,1
ve větší vzdálenosti	4,6	4,7	4,6	9,0	1,6	24,5
žádný z nich nežije	1,6	2,6	2,3	2,6	2,7	11,8
celkem	15,3	28,7	26,0	23,7	6,3	100,0

Zdroj: RekRod 2018

7.2 Výpomoc mezi respondenty a jejich a partnerovými rodiči

Při sledování vzájemných vztahů a výpomoci bylo zjištěno, že nejvyrovnanější pomocí byla emocionální podpora. Tu si poskytovali respondenti s rodiči přibližně na stejné úrovni (srv. tabulky č. 7.2 a č. 7.3). Více než polovinu respondentů (57 %) emocionálně podporovali rodiče vždy nebo občas, dalších 17 % jen výjimečně. Jedna pětina respondentů uvedla, že je rodiče emocionálně nepodporovali, protože to nepotřebovali (tabulka č. 7.2). Respondenti naopak poskytovali emocionální podporu svým či partnerovým rodičům na přibližně stejné úrovni, nakolik deklarovali její přijímání (viz tabulka č. 7.3). Můžeme předpokládat, že podpora byla často vzájemná.

Nejrozšířenější ovšem byla pomoc, kterou prarodiče poskytovali rodinám tím, že pomáhali pečovat o děti, tedy že trávili čas se svými vnoučaty. Zhruba dvěma třetinám (67 %) rodin se dostávalo pomoci s péčí o děti od některého z prarodičů vždy, když to potřebovaly, nebo alespoň občas (tabulka č. 7.2). Pouze menšina (11 %) rekonstituovaných rodin měla k dispozici pomoc s péčí o děti ze strany prarodičů jen výjimečně. Avšak respondenti z více než pětiny (22 %) rekonstituovaných rodin uvedli, že tuto pomoc ze strany prarodičů neměli, že byla zajišťována jiným způsobem, nebo ji respondenti shledávali jako nepotřebnou (tabulka č. 7.2). Další 3 % rodin v našem výzkumném souboru tuto pomoc neměla, protože žádný z prarodičů dětí již nežil. Vždy,

když to bylo potřeba, anebo občas, přijímali mnozí rodiče z rekonstituovaných rodin pomoc ze strany svých či partnerových rodičů také v oblastech týkajících se finančního a materiálního zabezpečení (39 % z nich) a v pomoci s péčí o domácnost (32 %, tabulka č. 7.2). Celkem zhruba polovina rodin pomoc s péčí o domácnost nepotřebovala (45 %) či ji zajišťovala jinak (7 %). Žádnou finanční ani materiální pomoc od rodičů neměly dvě pětiny (42 %) dotázaných rodin, neboť ji většinou vůbec nepotřebovaly (tabulka č. 7.2).

Tabulka č. 7.2 Pomoc rodině respondenta od rodičů či rodičů partnera, v %

	péče o děti	péče o domácnost	emocionální	finanční, materiální
ano, vždy	42,5	18,3	31,5	17,3
ano, občas	24,4	13,6	25,4	21,3
ano, jen výjimečně	10,9	16,2	17,3	19,1
ne, pomoc je zajišťována jinak	4,9	6,5	6,0	7,4
ne, nepotřebujeme to	17,3	45,4	19,7	34,9
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: RekRod 2018

Mezigenerační vztahy předpokládají obousměrnou pomoc, a proto jsme se ptali i na podporu poskytovanou respondentem jeho či partnerovým rodičům. Bylo zjištěno, že poměrně vysoký podíl respondentů pomáhal svým či partnerovým rodičům. Emocionální podpora již byla zmíněna, je to nejhojnější pomoc, kterou respondenti rodičům někdy poskytovali (tabulka č. 7.3). Dále respondenti v různé míře pomáhali rodičům s nákupy či doprovodem k lékaři či na úřady, což uvedlo 56 % z nich. Alespoň někdy pomáhala s péčí o domácnost rodičům zhruba polovina (47 %) respondentů a necelá třetina (31 %) respondentů poskytovala někdy svým rodičům či rodičům partnera osobní péči, tedy např. asistenci při stravování či osobní hygieně.[17] Výpomoc v oblasti finanční se nacházela někde mezi těmito hodnotami. Necelé dvě pětiny respondentů (38 %) uvedly, že někdy poskytují finanční či materiální pomoc rodičům, zatímco více než tři pětiny (62 %) nikoliv. Důvodem bylo to, že rodiče tuto pomoc nepotřebují, případně si ji zajišťují jinak (tabulka č. 7.3).

Tabulka č. 7.3 Pomoc poskytovaná respondentem svým rodičům či rodičům partnera, v %

	osobní péče (stravování, hygiena)	péče o domácnost	emocionální	finanční, materiální	nákupy, doprovod (k lékaři, na úřad)
ano, vždy	10,5	12,4	29,2	11,2	18,3
ano, občas	11,7	16,6	28,0	12,4	17,8
ano, jen výjimečně	8,6	18,3	18,6	14,8	19,6
ne, zajišťují to jinak	3,7	4,1	3,8	6,1	3,8
ne, nepotřebují to	65,5	48,6	20,4	55,4	40,5
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: RekRod 2018

[17] Jedná se o součty podílů kladných odpovědí, tedy kategorií ano, vždy; ano, občas a ano, jen výjimečně.

Přestože neznáme přesné údaje o frekvenci poskytované pomoci, ze srovnání vyplývá, že pomoc starší generace, tedy rodičů respondentů, byla ve sledované životní fázi (při péči a výchově dětí) zpravidla větší než podpora respondentů směrem k rodičům. Pomoc s péčí i pomoc finanční a materiální směřovala více ze strany starší generace k mladší. Naproti tomu s nákupy či doprovodem na úřady častěji pomáhali respondenti svým rodičům. Pomoc s péčí o domácnost byla celkem vyrovnaná, stejně jako podpora emocionální (tabulka č. 7.2 a tabulka č. 7.3). Nemuselo se přitom jednat o vzájemnou výpomoc.

7.3 Problematické vztahy s rodiči

Jak jsme naznačili, vzájemné mezigenerační vztahy mohou rekonstituovaným rodinám přinášet pomoc, ale na druhou stranu pro ně mohou být i zátěží. K péči a výchově dětí se může přidat potřeba pomoci vlastním rodičům v různých ohledech. Navíc si každý rodič přináší z vlastní rodiny určité vzorce chování, které se mohou různit a nemusí být snadné je vždy sladit. Dobře míněné rady ze strany starší generace např. o tom, jak mají rodiče vychovávat děti nebo řešit jiné záležitosti, nemusí mít vždy kladný dopad na rodiny respondentů. Nicméně, zhruba ve třech pětinách zkoumaných rodin (60 %) respondenti uvedli, že vztahy s rodiči nikdy nebyly důvodem napětí nebo sporů mezi nimi a jejich partnerem (graf č. 7.2).

Na druhou stranu téměř dvě pětiny respondentů (38 %) uvedly, že vztahy s rodiči, ať již vlastními či partnerovými, byly někdy důvodem napětí či sporů mezi nimi a manželem/manželkou (partnerem/partnerkou; graf č. 7.2). Byla zjištěna souvislost mezi deklarovaným výskytem napětí či sporů mezi partnery z důvodu napjatých vztahů s rodiči a vzdáleností bydliště respondenta od rodičů. Jako výrazně nejrizikovější bylo identifikováno soužití rodiny respondenta v bytě či domě s rodiči jeho partnera. Při tomto typu soužití uvedlo celkem 57 % respondentů, že vztahy s rodiči byly někdy zdrojem napětí či sporů v jejich partnerském vztahu. U rekonstituovaných rodin se vztahy nepochybně komplikují tím, že rodiče otce často nejsou prarodiči všech dětí. Sice tedy platilo, že čím bydleli rodiče blíže, tím častěji mohli pomáhat, ale zároveň tím častěji mohli vnášet i určitý nesoulad či napětí do vztahů v rámci rekonstituované nukleární rodiny.

Graf č. 7.2 Vztahy s rodiči jako důvod napětí či sporů mezi manželi/partnery, v %

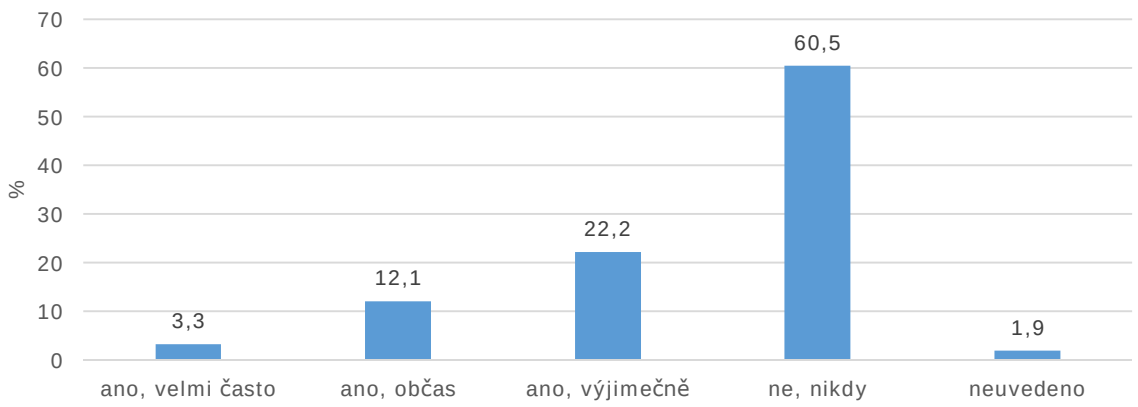

Zdroj: RekRod 2018

8. Slaďování rodiny a zaměstnání

Věra Kuchařová

Při analýze specifik rekonstituovaných rodin je důležité podívat se i na to, jak se může vztahově složitější rodinná situace promítnout do formy ekonomické aktivity, příp. i její míry, a zejména do úspěšnosti a strategií slaďování rodinných a pracovních rolí a aspirací.

Naše poznatky, které dále podrobně popisujeme, lze velmi obecně formulovat tak, že ekonomická aktivita a strategie slaďování rodiny a zaměstnání se podle výpovědí respondentů v našem šetření rekonstituovaných rodin v zásadě neodlišuje od většiny jinak charakterizovaných nebo „běžných" rodin. Nejaktuálnější máme obdobná data za paralelně realizované šetření rodin s více dětmi (Kuchařová a kol., 2019b) z výzkumu rodin s jedním či dvěma závislými dětmi (Kuchařová a kol., 2016) a z výzkumu rodin s dětmi ve střední fázi rodinného cyklu (Kuchařová a kol., 2018), všechny obdobně zkoumané (vedle příp. dalších metod) metodou výběrového dotazníkového šetření[18]. Podle možností zde poznatky o rekonstituovaných rodinách s těmito výzkumy porovnáme.

8.1 Ekonomická aktivita a pracovní vytížení rodičů

V kapitole 3.2 byla uvedena struktura výběrového souboru podle socioekonomického postavení rodičů, tj. respondentů a jejich partnerů, a to celkem i zvlášť za muže a za ženy (tabulka č. 3.5). Bylo ukázáno, že mezi respondenty muži je naprostá převaha ekonomicky aktivních (celkem 95 %, v tom jako zaměstnanci 82 %). V případě žen je podíl ekonomicky aktivních nižší (70 %, resp. 66 %) a hlavní podíl mezi neaktivními zaujímají ženy na mateřské nebo rodičovské dovolené (23 %, mezi nimiž je necelá pětina nějakým způsobem výdělečně činná).

Uvedená fakta opětně potvrzují, že narození dítěte a péče o něj poznamenává především pracovní kariéru ženy a jen málo se dotýká kariéry muže. Proto se zde soustředíme především na rozsah a další charakteristiky zaměstnání u žen.

Pracovní zapojení žen se liší v rodinách různého typu, definovaného tím, které děti v domácnosti aktuálně žijí (viz tabulky č. 3.6 a 3.7 v kapitole 3.3.). Pokud jsou v rodině děti narozené současným partnerům, bývají častěji raného věku a jejich matky pak jsou zhruba z jedné třetiny na mateřské nebo rodičovské dovolené. Pokud jsou v domácnosti jen děti z předchozích vztahů, pohybuje se podíl žen na mateřské nebo rodičovské dovolené mezi 4-11 % (podle toho, čí děti to jsou, což neznamená, že tento fakt je příčinou daného podílu, jen jde o odlišné podskupiny respondentů[19]).

Výrazný je i vliv věku nejmladšího dítěte (tabulka č. 8.1). Ten se projevuje plně v souladu s chováním „běžných" rodin, to znamená, že v rodinách s nejmladším dítětem do tří let věku je převážná většina žen na mateřské nebo rodičovské dovolené, počínaje čtvrtým rokem nejmladšího dítěte nastává převaha ekonomicky aktivních žen, jejíž

[18] Některé otázky ze šetření rekonstituovaných rodin jsou položeny shodně jako v dalších výzkumech. Je třeba poznamenat, že metoda dotazníkového šetření neumožňuje poznat subtilnější rozdíly mezi rodinami odlišného složení a utváření, na druhou stranu má výhodu standardizovaných otázek.

úroveň se stabilizuje od sedmi let věku dítěte, tedy počátku docházky do základní školy (obdobně viz Paloncyová a kol., 2014).

Tabulka č. 8.1 Socioekonomický status ženy podle věku nejmladšího dítěte v domácnosti, v %

	věk nejmladšího dítěte (v letech)				celkem
	0-3	4-6	7-11	12-19	
pracující	31,6	85,8	90,2	91,3	70,5
mateřská, rodičovská dovolená	63,6	1,4	1,4	-	21,5
nezaměstnaná	2,2	5,7	2,8	0,5	2,6
ostatní	2,6	7,1	5,6	8,2	5,5
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: RekRod 2018

Pokud jsou rodiče v našem souboru zaměstnáni (jako zaměstnanci nebo podnikají), pracují převážně na plný úvazek (tabulka č. 8.2), obdobně jako rodiče nezletilých dětí obecně (mj. viz Kuchařová a kol., 2016, 2018). Podle dat SILC 2017 o čistých úplných rodinách s dětmi pracuje 94 % mužů na plný úvazek a 1 % na částečný, ženy na plný úvazek 61 % a na částečný 5 % (vlastní výpočty). Jestliže pracují na kratší úvazek, pak je většinou, zejména u žen, v rozsahu minimálně poloviny plného úvazku.

Tabulka č. 8.2 Rozsah pracovního úvazku ekonomicky aktivních respondentů podle pohlaví, v %

	plný úvazek	částečný úvazek		nemá (stálé) zaměstnání
		0,5 úvazku a více	méně než 0,5 úvazku	
muž	96,6	1,4	1,0	1,0
žena	84,4	11,0	1,0	3,6
celkem	89,6	6,9	1,0	2,5

Zdroj: RekRod 2018

Ekonomická aktivita ženy narůstá s věkem nejmladšího dítěte, oproti „běžným“ rodinám méně plynule (graf č. 8.1).[20] Jako zlomové roky lze nicméně vnímat dosažení dvou let a potom čtyř let věku dítěte. Dále podíl neaktivních žen kolísá zhruba okolo 10 %, podíl žen se zkráceným úvazkem se postupně stává zanedbatelným. Podíly částečných úvazků matek s nejmladším dítětem ve věku 3-14 let jsou velmi podobné, vyšší (22 % proti průměrným 12 %) jsou u matek s dítětem do 3 let. V zásadě se v hlavním trendu sledované rodiny neliší od jiných rodin, ale je tu malý posun k časnějšímu návratu matek do zaměstnání s ohledem na věk jejich nejmladšího dítěte, často pocházejícího ze současného partnerství jako mladší sourozenec matčina dítěte či více dětí z dřívějšího vztahu. Z toho se mohou odvozovat některé okolnosti ovlivňující časování návratu do zaměstnání.

[20] Podobný graf za muže nepředkládáme vzhledem k nízké závislosti jejich (formy) zaměstnanosti na věku dětí.

Graf č. 8.1 Zaměstnanost a velikost pracovního úvazku žen podle věku nejmladšího dítěte, v %

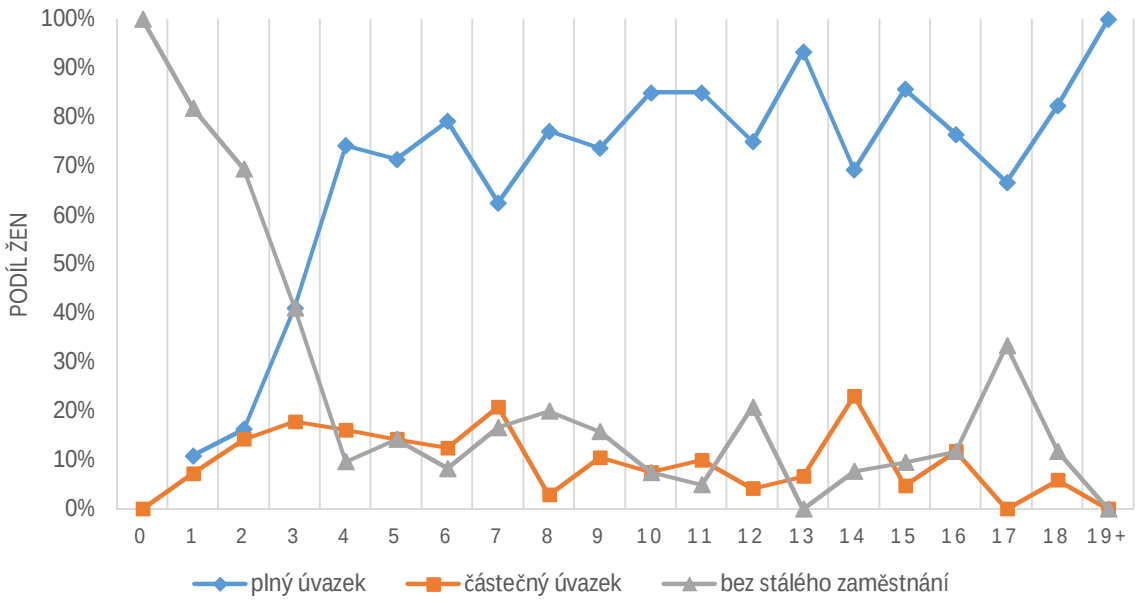

Zdroj: RekRod 2018

Rozsah pracovního zapojení matek se liší také podle počtu dětí (graf č. 8.2). Není tu však velký rozdíl mezi vlivem počtu dětí, žijících aktuálně v domácnosti, a celkového počtu dětí, tj. vč. dětí z předchozích vztahů partnerů, které žijí mimo domácnost. Podstatná je zřejmě situace daná společným soužitím.

Graf č. 8.2 Zaměstnanost a velikost úvazku žen podle počtu dětí žijících v domácnosti a celkového počtu dětí obou partnerů, v %

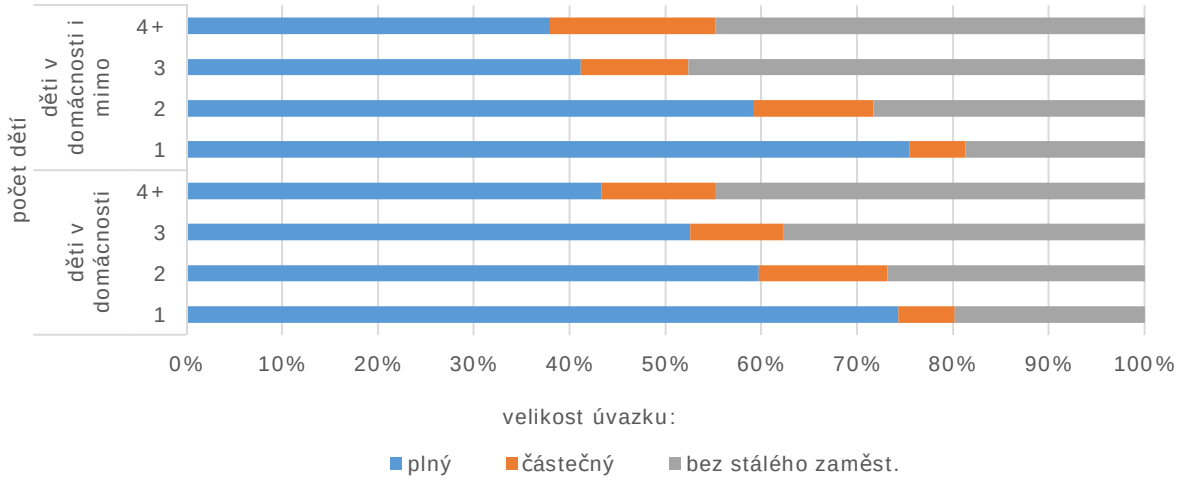

Zdroj: RekRod 2018

Rozsah zaměstnanosti žen v rekonstituované rodině podle toho, jaké děti v rodině žijí[21] (viz kapitola 3.3), představuje několik variant. Určuje je především (ne)přítomnost společných dětí současných partnerů v rodině. Nejméně zaměstnaných matek celkem, a na plný úvazek zvláště, je v rodinách, kde mají partneři společné děti, protože v těchto rodinách je vyšší podíl dětí nejmladšího věku. Tam, kde jsou jen děti z předchozích vztahů, je žena více ekonomicky aktivní, zejména nemá-li vlastní děti. Tyto souvislosti se mohou promítat do finanční situace domácnosti, strategií hospodaření i konfliktů mezi partnery (viz kapitola 10), a tedy také životního způsobu rodiny.

Graf č. 8.3 Zaměstnanost a velikost úvazku ženy podle typu rodinného soužití z hlediska rodičovství partnerů, v %

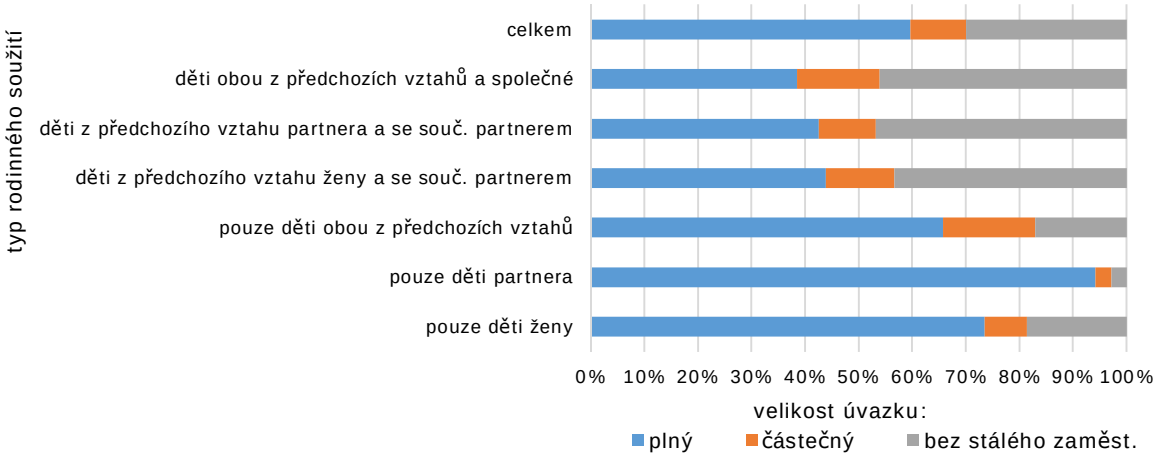

Zdroj: RekRod 2018

8.2 Kombinace plnění rodinných a pracovních rolí

Jakkoliv lze v rekonstituovaných rodinách předpokládat komplikovanější podmínky pro plnění rodinných rolí, mj. pramenící z komplikovanějších vztahům mezi partnery (viz kapitoly 4.1 a 10), podle vyjádření respondentů není nijak častý pocit napětí mezi rodinou a zaměstnáním, ani častější proti jiným typům rodin. Dvě třetiny (64 %) dotázaných deklarují kombinaci obou sfér bez větších problémů, pouze 1 % rodičů vybralo odpověď, že se to nedá zvládnout. Ve 13 % případů jsou zvládány obě tyto role napůl. Rodiče z rekonstituovaných rodin tak vyjadřují vyšší spokojenost než respondenti v jiných šetřeních (Kuchařová a kol., 2016, 2019b[22]).

V případech, kdy se daří v jedné sféře na úkor druhé, je mnohem častější situace, kdy respondent zvládá pracovní povinnosti na úkor rodiny (20 %), než naopak (2 %). Tyto výsledky jsou obdobné se zjištěními, získanými jak ve výzkumu početných rodin

[21] Částečně to souvisí s věkem dětí, a to v závislosti na době trvání současného partnerství a počátku rodičovské dráhy současných partnerů.

[22] V obou šetřeních jde o trochu odlišný záměrný kvótní výběr, takže struktura respondentů podle základních demografických charakteristik, nejen počtu dětí, se liší jak s ohledem na použité kvóty (např. podíl úplných a neúplných rodin), tak kvótami nestanovených charakteristik jako vzdělání a socioprofesní status.

(Kuchařová a kol., 2019b), tak ve výzkumu rodin s jedním či dvěma dětmi (Kuchařová a kol., 2016). Více se blíží druhému jmenovanému.

V tomto ani v žádném z dalších jmenovaných šetření nebyly zjištěny zásadní rozdíly mezi muži a ženami (srovnání ukazuje tabulka č. 8.3). Přesto stojí za zmínku, ač to není překvapující, že muži spíše stíhají pracovní povinnosti na úkor rodiny, ale o ženách to platí recipročně jen velmi omezeně. V rekonstituovaných rodinách, na rozdíl od dalších dvou zmíněných typů, je vyrovnaný podíl těch mužů i žen, kteří zastanou obě sféry napůl.

Tabulka č. 8.3 Porovnání reflexe problémů při kombinování rodinných a pracovních rolí v různých cílových skupinách (typech rodin), v %

	obojí zvládám bez větších problémů	dobře zvládám pracovní povinnosti, ovšem na úkor rodiny	zvládá obojí tak napůl	mám problémy v práci i v rodině nebo zanedbávána práce ve prospěch rodiny
šetření rekonstituovaných rodin 2018				
muži	60,4	24,3	13,2	2,0
ženy	65,7	17,4	12,4	4,5
šetření rodin se 3 a více dětmi 2018				
muži	51,3	27,8	16,5	4,4
ženy	53,4	16,0	22,4	8,3
šetření rodin s 1-2 dětmi 2015				
muži	58,4	28,1	11,3	2,3
ženy	56,1	19,0	19,3	3,7

Pozn.: Soubory se vzájemně liší jak počtem dětí, tak také např. věkovou a vzdělanostním strukturou rodičů, podílem žen a mužů, začleněním neúplných rodin

Zdroj: RekRod 2018, VíceRod 2018, SDA 2015

Respondenti byli dotazováni, nakolik mohou některé potenciální situace a souvislosti přispívat k obtížnějšímu slaďování rodiny a zaměstnání, konkrétně zda pociťují napětí mezi plněním dvojí role z vybraných důvodů - zdravotních problémů dětí nebo někoho z rodiny, zajištění péče a výchovy dětí, kvůli náročnému zaměstnání časově nebo jeho charakterem a kvůli malému podílu partnera na péči o děti a domácnost. Souhrnně lze říci, že hlavním zdrojem napětí jsou jednak „výjimečné situace“, např. zdravotní problémy, kde napětí někdy zažila třetina dotázaných, nebo péče o děti, kde deklarovaly napětí tři desetiny respondentů.

Graf č. 8.4 ukazuje, jak závisí míra spokojenosti se zvládáním rodiny a zaměstnání na vybraných okolnostech. Škála zvládání kombinace pracovních a rodinných povinností je stejně jako v tabulce č. 8.3 zjednodušena z důvodu malých četností některých odpovědí. Graf ilustruje, že k bezproblémovosti kombinace práce a rodiny přispívá zejména uspokojující dělba činností mezi partnery a fakt, že rodina nemá velké problémy se zajištěním mimorodinné péče o děti. Náročné zaměstnání vede k tomu, že je zanedbávána rodina nebo není dostatečně zvládána ani jedna sféra. Oboustranné obtíže podtrhuje také nedostupnost péče o děti.

Graf č. 8.4 Souvislost mezi obtížemi při slaďování rodiny a zaměstnání a mírou komplikací ve vybraných okolnostech slaďování, v %

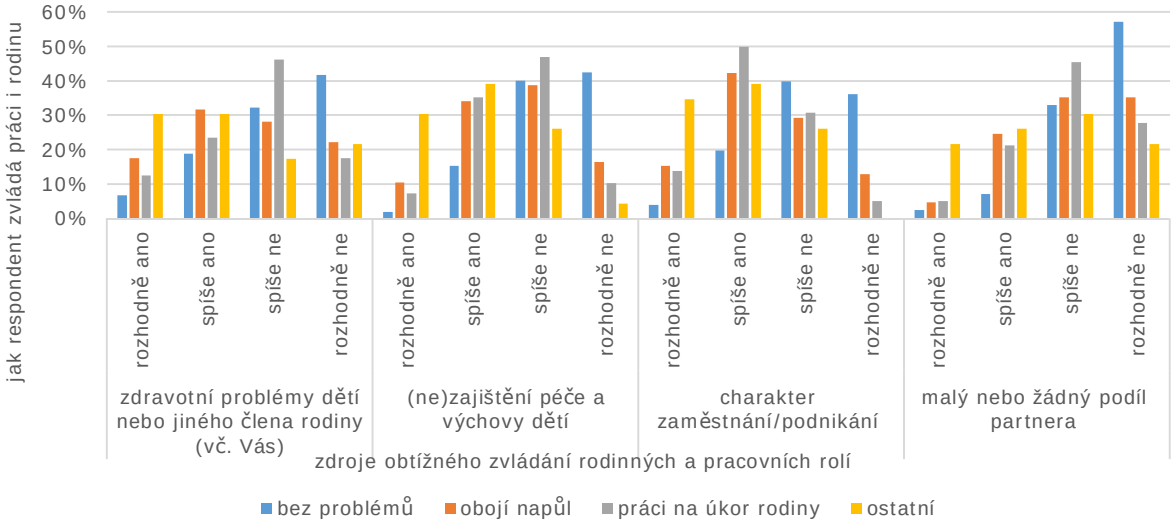

Pozn.: kategorie ostatní zahrnuje zvládání rodiny na úkor zaměstnání plus problémy v obou sférách
Zdroj: RekRod 2018

Zjištěna byla silná korelace mezi hodnocením vlastní úspěšnosti při slaďování rodinných a pracovních povinností a spokojeností s dělbou péče o děti a domácnost mezi partnery. Čím je rodič spokojenější s rozdělením rolí v rodině, tím lépe se mu subjektivně daří kombinovat rodinu a zaměstnání (graf č. 8.5). Jinými slovy, uspokojující partnerská dělba napomáhá spokojenosti se slaďováním. Platí to velmi podobně pro ženy i muže. Mezi těmi, kdo nedeklarují problémy se slaďováním, jsou současně dvě pětiny spokojených s dělbou práce mezi partnery. Lidé nespokojení s partnerskou dělbou práce jsou hlavně mezi rodiči, kteří zvládají obě sféry napůl nebo špatně, zejména na úkor rodiny (kategorie „ostatní“, kde jich je čtvrtina).

Graf č. 8.5 Spokojenost se zvládáním kombinace rodiny a zaměstnání a vnímání partnerského rozdělení rolí v rodině, v %

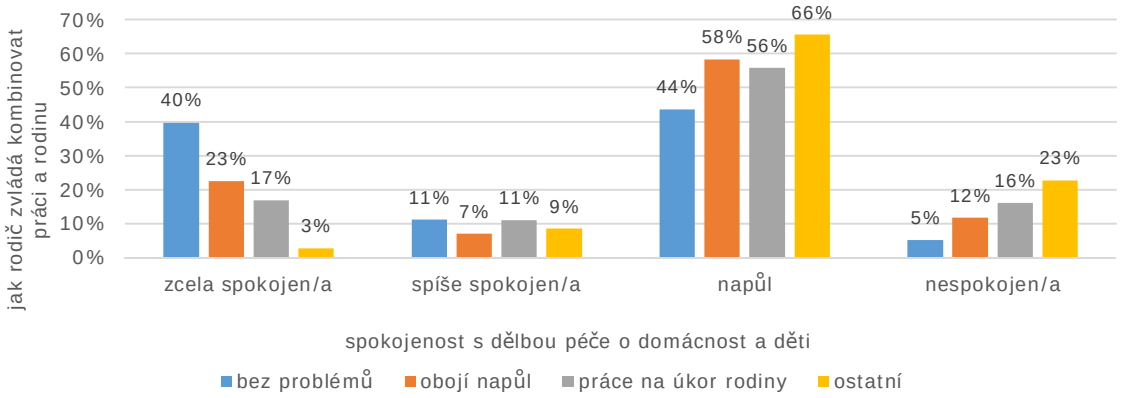

Pozn.: kategorie ostatní zahrnuje zvládání rodiny na úkor zaměstnání plus problémy v obou sférách
Zdroj: RekRod 2018

Při hledání determinant komplikujících či usnadňujících kombinování pracovních a rodinných rolí se nepotvrdilo, že by ho významně usnadňoval kratší pracovní úvazek.[23] Kratší úvazek sice podle našich zjištění snižuje podíl lidí deklarujících problémy v obou sférách, ale nezvyšuje podíl těch, kdo nemají se slaďováním žádné problémy. Těch je v relativních číslech podstatně více mezi pracujícími na plný úvazek. To lze asi vysvětlit řadou souvislostí, mj. třeba tím, že na plný úvazek častěji pracují rodiče starších dětí.

Nebylo zjištěno, že by úspěšnost slaďování byla přímo závislá na vyšším, nebo naopak nižším vzdělání respondenta, či vzdělání partnera. Ono nemusí přímo souviset s vykonávanou prací a neváže se přímo ani na složení rodiny apod. Podobně se neprojevil rozdíl mezi sezdanými a nesezdanými páry. Ani přítomnost zdravotně postižených v rodině nezvyšuje podle našich zjištění napětí mezi zvládáním obou rolí. Slabý vliv má počet dětí v domácnosti a žádný vliv nemá celkový počet dětí v rodině, tj. vč. dětí žijících mimo domácnost respondenta.

Ukázalo se obtížné identifikovat obecněji platné faktory komplikující slaďování rodiny a zaměstnání, spíše se jedná o konkrétní situace v životě rodin. Neplatí zřejmě obecně, že by touto situací byl fakt, že současná rodina vznikla z fragmentů nějakých předchozích rodinných soužití. Jeho vliv není zřetelně přímo viditelný, může však působit skrytě v dílčích projevech.

8.3 Strategie zvládání rodinných rolí

Úspěšnost zvládání rodinných rolí a potažmo též jejich slaďování s dalšími individuálními rolemi závisí na tom, jaké partneři volí strategie plnění těchto rolí, především na dělbě činností, mezigenerační spolupráci a využívání disponibilního času každého člena rodiny, ale i na dalších okolnostech. V případě rekonstituovaných rodin k tomu přibývá i charakter vztahů a komunikace či spolupráce při výchově dětí mezi bývalými partnery apod. (blíže viz kapitola 10). Zde se budeme věnovat obecnějším aspektům, jak se jeví podle výpovědí rodičů v rekonstituovaných rodinách. Zaměříme se na to, jak konkrétně rodiče řeší denní situace, jak si sami tvoří podmínky pro slaďování a jak jsou se svou situací spokojeni.

8.3.1 Dělba činností mezi partnery

Dělba rolí a úkolů nezbytných pro chod domácnosti a žádoucích pro výchovu a zabezpečení dětí mezi partnery je základní součástí rodinného soužití a předpokladem fungování rodiny, má však v realitě mnoho podob. Ty závisejí na hodnotách a normách, jimiž se lidé řídí ve svém jednání, a na okolnostech, v jejichž rámci se volí a vyjednávají konkrétní způsoby řešení každodenních problémů. A také na dosavadních zkušenostech aktérů. Ty mohou být právě v rekonstituovaných rodinách specifické a zvláště důležité. Partneři např. mohou chtít uplatnit ty přístupy, které se jim uplatnit v předchozím vztahu nedařilo, nebo eliminovat postupy, které se ukázaly jako nefunkční (a mohly se podílet na ukončení předchozího vztahu) atd. To, že už tito rodiče mají nějakou praktickou zkušenost z předchozího partnerského soužití, může znamenat pozitiva i negativa pro strategie zvládání rodinných rolí v kontextu těch pracovních a dalších.

[23] Je to překvapivé, ačkoliv v deklaracích respondentů nebývá ve výzkumech zjišťován zásadní přínos kratších úvazků, nicméně vždy se nějaký projevuje. Např. v paralelním šetření vícedětných rodin kratší úvazky byly spojeny s pozitivnějším hodnocením slaďování rodiny a zaměstnání a zejména se zvládáním rodinných rolí, byť na úkor zaměstnání.

Podíváme-li se na přehled toho, jaké činnosti jsou vykonávány ženami a jaké jsou vykonávány muži, základní obecný dojem je, že se to neliší od toho, co zjišťujeme v jiných výzkumech na jiných cílových skupinách rodin (Kuchařová a kol., 2016, 2018, 2019b).

Mezi zde sledovanými aktivitami se vyčleňují tři skupiny podle toho, kdo je zajišťuje (tabulka č. 8.4): 1. ty, které zastávají téměř výhradně ženy (a., b.); 2. ty, které vykonávají oba partneři nebo ženy (c., d.); 3. ty, které zajišťují oba partneři v obdobné míře (e., f. a g.). Žádná z uvedených aktivit se nejeví jako „mužská“[24] na rozdíl od „ženských“ aktivit v první kategorii. Průměrně je žena uvedena jako hlavní vykonavatelka více než třikrát častěji než muž.

S dělbou péče o domácnost i péče o děti mezi partnery je nicméně spokojeno 95 % mužů (zcela nebo spíše), ale 83 % žen s dělbou péče o děti a 80 % žen s dělbou péče o domácnost. Přitom nezáleží na tom, zda jde o sezdaný nebo nesezdaný pár. Vliv nemá ani věk rodiče nebo jeho vzdělání.

Tabulka č. 8.4 Kdo se v domácnosti zabývá vybranými činnostmi, v %

	vždy žena	obvykle žena	oba zhruba stejně nebo společně	obvykle muž	vždy muž
a. dělá běžné domácí práce (vaření, úklid aj.)	24,3	52,4	22,3	1,0	-
b. zabezpečuje péči o malé děti, pomáhá dětem s přípravou do školy	17,6	47,3	32,2	2,8	0,1
c. zajišťuje běžné nákupy	12,7	36,2	44,7	6,3	0,1
d. zařizuje úřední záležitosti	14,4	24,0	44,6	15,1	1,9
e. věnuje se dětem v jejich volném čase	6,7	28,2	62,0	2,9	0,1
f. rozhoduje o běžném hospodaření s penězi	5,0	15,1	69,0	10,0	0,9
g. rozhoduje o způsobu trávení víkendů, dovolené	2,9	15,2	76,8	4,9	0,2
průměrné podíly	*11,9*	*31,2*	*50,2*	*6,1*	*0,5*

Pozn.: Aktivity jsou seřazeny sestupně podle zapojení žen. Šedou barvou je vyznačeno, kdo danou aktivitu převážně zajišťuje.

Zdroj: RekRod 2018

Rozdíly však nacházíme mezi rodinami podle toho, jaké děti v nich žijí (graf č. 8.6). S dělbou péče o děti jsou nejvíce spokojeni rodiče v rodinách, kde žijí pouze děti z předchozích vztahů obou partnerů nebo pouze děti partnera/partnerky. Může to mít „prozaický“ důvod, že v takových rodinách nebývají úplně malé děti vyžadující nejvíce péče. Lze také vyslovit hypotézu, že rodiče jsou poněkud méně spokojeni s rozdělením péče o děti, když v rodině žije některé jejich vlastní dítě, a důvodem může být to, že jsou v takovém případě více nároční nebo se chovají odlišně k vlastním a partnerovým dětem, jakkoliv neúmyslně.

V případě péče o domácnost vyjadřují obdobnou míru spokojenosti i ti, kteří mají vedle dětí z dřívějška také společné děti se současným partnerem.

[24] V jiných výzkumech vycházejí jako „mužské“ aktivity např. údržba a opravy v bytě apod. Zde jsme zahrnuli jen činnosti, které lze považovat za základní pro funkční rodiny s nezaopatřenými dětmi.

Graf č. 8.6 Spokojenost s partnerskou dělbou péče o domácnost a o děti podle toho, jaké děti v rodině žijí, v %

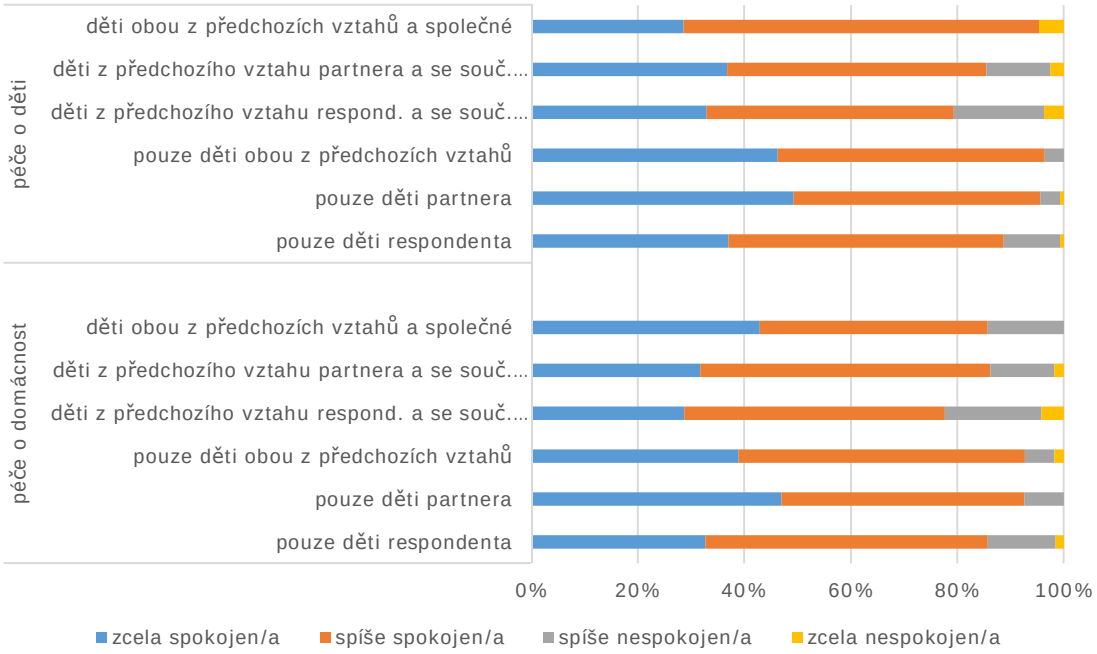

Zdroj: RekRod 2018

Nižší je však spokojenost s tím, kolik času lidé musí, příp. mohou věnovat zmíněným a dalším činnostem v zájmu dodržení povinností a uspokojení svých zájmů (viz následující část).

8.3.2 Spokojenost rodičů s plněním pracovních a rodinných rolí

Jedním ze základních předpokladů plnění rodinných a pracovních rolí je to, zda na ně má rodič dostatek času, nebo také, zda jim nemusí věnovat více času, než považuje za přiměřené, příp. nutné apod. Proto jsme se ptali, jak respondenti hodnotí množství času, tedy jak jsou spokojeni s rozsahem času, který obvykle věnují čtyřem stěžejním sférám života rodiny a jednotlivce: zaměstnání (výdělečná činnost), domácnosti, dětem a vlastním koníčkům a zájmům. Zvolili jsme jako ukazatel subjektivní hodnotící pohled (tabulka č. 8.5), protože by bylo metodicky obtížné poměřovat objektivně měřitelný rozsah času, jenž má u různých činností různý význam a různou (subjektivní) hodnotu.[25]

Celkový obraz získaných odpovědí je takový, že s výjimkou času na vlastní zájmy a koníčky mírně převažuje spokojenost (v rozmezí 54-61 %, v případě zájmů je spokojených pouze 40 %, tabulka č. 8.5). Rozdíly mezi muži a ženami se projevily v případě výdělečné činnosti a péče o domácnost, nikoliv u dvou dalších položek. Muži

[25] Respondenti byli žádáni, aby na tuto otázku odpovídali i v případě, že příslušnou činnost aktuálně vůbec nevykonávají, což se může týkat výdělečné činnosti a vlastních koníčků, výjimečně možná péče o domácnost. Šlo především o to, zjistit, zda např. nepostrádají profesní uplatnění či podíl na výdělcích do rodinného rozpočtu.

si více než ženy stěžují na příliš mnoho času věnovaného zaměstnání, ženy naopak častěji na rozsah času stráveného péčí o domácnost. Podíl spokojených je v prvním případě shodný, v druhém případě je spokojených mezi ženami méně.

Tabulka č. 8.5 Hodnocení dostatečnosti času věnovaného respondentem vybraným okruhům činností, v %

	ano, jsem spokojen/a	ne, chtěl/a bych věnovat více času	ne, chtěl/a bych věnovat méně času
výdělečná činnost	60,4	12,4	27,2
domácnost	61,2	26,6	12,2
děti	54,0	45,3	0,7
zájmy a koníčky	39,6	58,8	1,6

Zdroj: RekRod 2018

Podíváme-li se na jednotlivé položky, pak spokojenost s časem stráveným výdělečnou činností se různí podle socioekonomického postavení (tabulka č. 8.6.). Zejména u mužů, ale i u žen se ukázal velký podíl samostatně podnikajících, kterým se nelíbí, že jim práce zabírá příliš mnoho času. Způsob dotazování umožnil, aby se vyjádřili i lidé ekonomicky neaktivní, tj. v jejich případě šlo o to, zda by se chtěli věnovat výdělečné činnosti. V tomto smyslu se vyjádřila třetina žen i mužů.

Mezi ženami pracujícími na plný úvazek by jich 34 % chtělo pracovat méně (mezi všemi zaměstnanými ženami je takových 25 %). Tyto ženy potvrzují známý a dlouhodobý problém nedostatečné nabídky zajímavých, finančně i obsahem atraktivních zaměstnání na kratší úvazek (viz např. Kuchařová a kol., 2019a). Mezi malým počtem žen a mužů zaměstnaných na kratší úvazek se naopak nacházejí ti, kteří by chtěli pracovat více (na daném počtu respondentů nejde o spolehlivá data, ale korespondují s poznatky jiných výzkumů (viz např. Kuchařová, 2013)).

Tabulka č. 8.6 Hodnocení dostatečnosti času věnovaného respondentem výdělečné činnosti, v %

		ano, jsem spokojen/a	ne, chtěl/a bych věnovat více času	ne, chtěl/a bych věnovat méně času
muž	zaměstnanec	66,1	6,4	27,5
	OSVČ	32,5	10,0	57,5
	ostatní	60,0	33,3	6,7
	celkem	61,4	8,2	30,4
žena	zaměstnanec	63,6	6,1	30,3
	OSVČ	61,5	3,8	34,6
	ostatní	51,9	35,0	13,1
	celkem	60,1	14,4	25,5
celkem	zaměstnanec	64,7	6,2	29,2
	OSVČ	43,9	7,6	48,5
	ostatní	52,6	34,9	12,6
	celkem	60,6	12,2	27,3

Zdroj: RekRod 2018

Čas v**ě**novaný pé**č**i o d**ě**ti není stejně hodnocen rodiči, kteří žijí v domácnosti pouze, nebo také, s dětmi, jež mají se svým současným partnerem, a rodiči v rodinách, v nichž žijí pouze děti z obou předchozích vztahů či pouze děti partnera/partnerky (graf č. 8.7). Podobně jako tomu bylo u hodnocení partnerské dělby práce, spokojen**ě**jší jsou ti rodi**č**e, kt**ř**í nemají se sou**č**asným partnerem spole**č**né dít**ě**. Opět si lze domýšlet, že jednou z příčin může být odlišné vědomí zodpovědnosti za výchovu, zvláště v případě, že děti má jen partner/ka (viz graf č. 8.7). Může záležet i na tom, že v takových rodinách je nižší počet dětí. Uvažovat lze i tak, že prakticky vůbec nedeklarovaný pocit, že by se respondent výchově věnoval z hlediska času příliš mnoho (maximálně necelá 2 % vyskytující se jen ve třech formách soužití s dětmi chce věnovat méně času), naznačuje, že se lidé necítí přetíženi péčí ani o nevlastní dítě/děti. Že je skutečnost složitější, ukazuje kapitola 10.

Graf č. 8.7 Spokojenost s **č**asem v**ě**novaným pé**č**i o d**ě**ti, v %

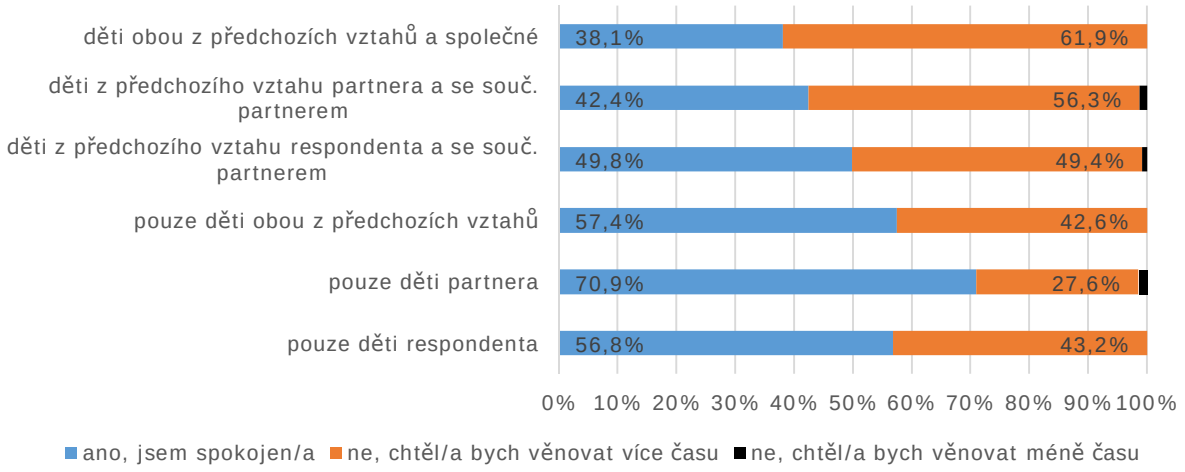

Zdroj: RekRod 2018

Deficit času na péči a výchovu dětí (tzn. že by se jim chtěli věnovat více) vyjadřují nadprůměrně často samostatně výdělečně činní muži, nikoliv ženy, podprůměrně často pak ekonomicky neaktivní muži i ženy. „Nadbytek“ času je zmíněn spíše výjimečně. Překvapivě nebyly prokázány rozdíly mezi muži a ženami.

Vzhledem k vysokému podílu rodičů, kteří by si přáli věnovat dětem více času, je třeba se podívat blíže, jak je tomu v případě jednotlivých forem péče a výchovy dětí. Byly vybrány čtyři položky charakterizující základní oblasti – příprava do školy jako forma podpory studia dětí; povídání si o věcech, které dítě zajímají, jako forma psychologické apod. podpory dětí; společné stolování jako ukazatel pravidelně společně tráveného času podporujícího kontakty mezi členy rodiny; volnočasové aktivity, mj. jako komplementární činnost k organizovaným aktivitám mimoškolním a podobným (jimž se věnujeme dále).

Nejvyšší spokojenost, vyjádřenou volbou odpovědi „tak akorát“, rodiče vyjadřovali u přípravy do školy a „povídání si“ o zájmech, starostech, kamarádech apod. dítěte, a to v 71 %, resp. 70 % (graf č. 8.8). Podobně vysoká je spokojenost s četností společného stravování, je tu však velmi významné zjištění (z hlediska důležitosti této aktivity pro soudržnost rodiny), a to vysoký podíl rodičů (25 %), kteří by tomu rádi

věnovali více času (vč. odpovědi „věnuji se mnohem méně“ je to celkem 29 %). Nejnižší je spokojenost v případě volnočasových aktivit. Těmito aktivitami by rodiče rádi strávili s dětmi více času, deficit deklaruje skoro třetina z nich, 4 % závažný. Ve všech čtyřech položkách se podíly rodičů, kteří by si přáli s dětmi danými aktivitami strávit naopak méně času, pohybovaly v rozmezí 6-12 % (největší podíl byl u přípravy do školy), v tom odpověď „mnohem méně“ v rozmezí 2 % (tři položky) až 5 % (příprava do školy).

Graf č. 8.8 Jak **č**asto rodi**č** tráví **č**as s dít**ě**tem / d**ě**tmi – hodnocení dostate**č**nosti, v %

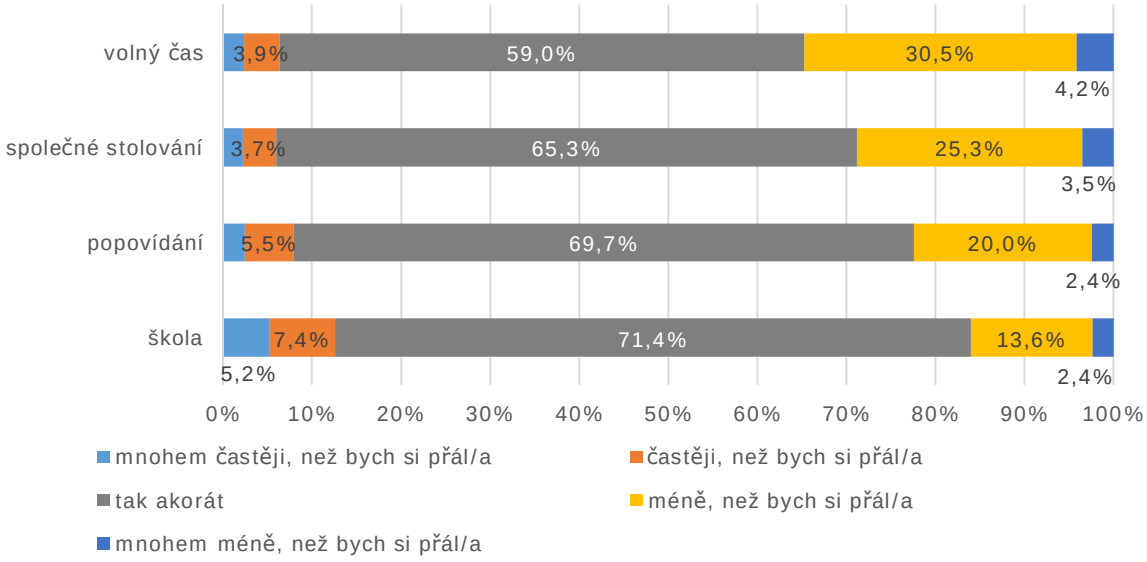

Pozn.: otázka se týkala dětí, které s respondenty žijí v domácnosti trvale, nebo po většinu dnů v měsíci
Zdroj: RekRod 2018

U dalších dvou činností - **př**ípravě do školy a povídání si s rodi**č**i - byly zjišt**ě**ny významné rozdíly podle toho, jaké d**ě**ti v rodin**ě** žijí (graf č. 8.9). Nejmenší spokojenost je vyjadřována, a nejčastěji vyslovováno přání o zvýšení množství času, v rodinách, kde žijí společné děti současných partnerů. Nabízí se jako důvod větší počet dětí, protože čas nejvíce chybí tam, kde jsou děti z dřívějších vztahů obou partnerů i jejich společné děti, mohou to být i větší věkové rozdíly mezi dětmi. Příčiny však budou zřejmě subtilnější, těžko zachytitelné dotazníkovým šetřením.

U volnočasových aktivit hraje trochu roli věk respondenta, tedy zřejmě mimo jiné i fyzické síly a elán s dětmi některé náročnější aktivity provozovat. Starší rodiče v této oblasti nicméně více postrádají dostatek času, mladší, ale jen výjimečně, naopak deklarují nadbytek. Rodiče ve věku nad čtyřicet let deklarují deficit okolo 25 % v případě popovídání a 19 % v případě přípravy do školy, desetině rodičů ve věku do 35 let se jeví čas věnovaný „povídání si s dětmi“ jako trochu nadbytečný.

Určité rozdíly se ukázaly i podle vzdělání rodičů, a to v p**ř**ípad**ě** povídání si o zájmech a problémech dít**ě**te, kde vzd**ě**lan**ě**jší rodi**č**e uvád**ě**jí nedostatek **č**asu. Deficit vyjadřuje 34 % vysokoškoláků, ale jen 20 % rodičů se vzděláním bez maturity. Určité rozdíly, jakkoliv ne příliš významné, existují u všech čtyř položek mezi rodiči pracujícími a nepracujícími a pracujícími na celý nebo na kratší úvazek. **Č**ím vyšší

pracovní zapojení, tím častěji rodiče poukazují, že nemají na své děti dostatek času. Naopak rodiče ekonomicky neaktivní mívají častěji pocit, že jim sledované aktivity zabírají více času, než by jim vyhovovalo, a to v rozmezí od 7 % (stolování) až po 18 % (příprava do školy).

Graf č. 8.9 Hodnocení dostatečnosti času stráveného rodiči s dětmi při přípravě do školy a při povídání si s nimi podle toho, které děti žijí ve společné domácnosti, v %

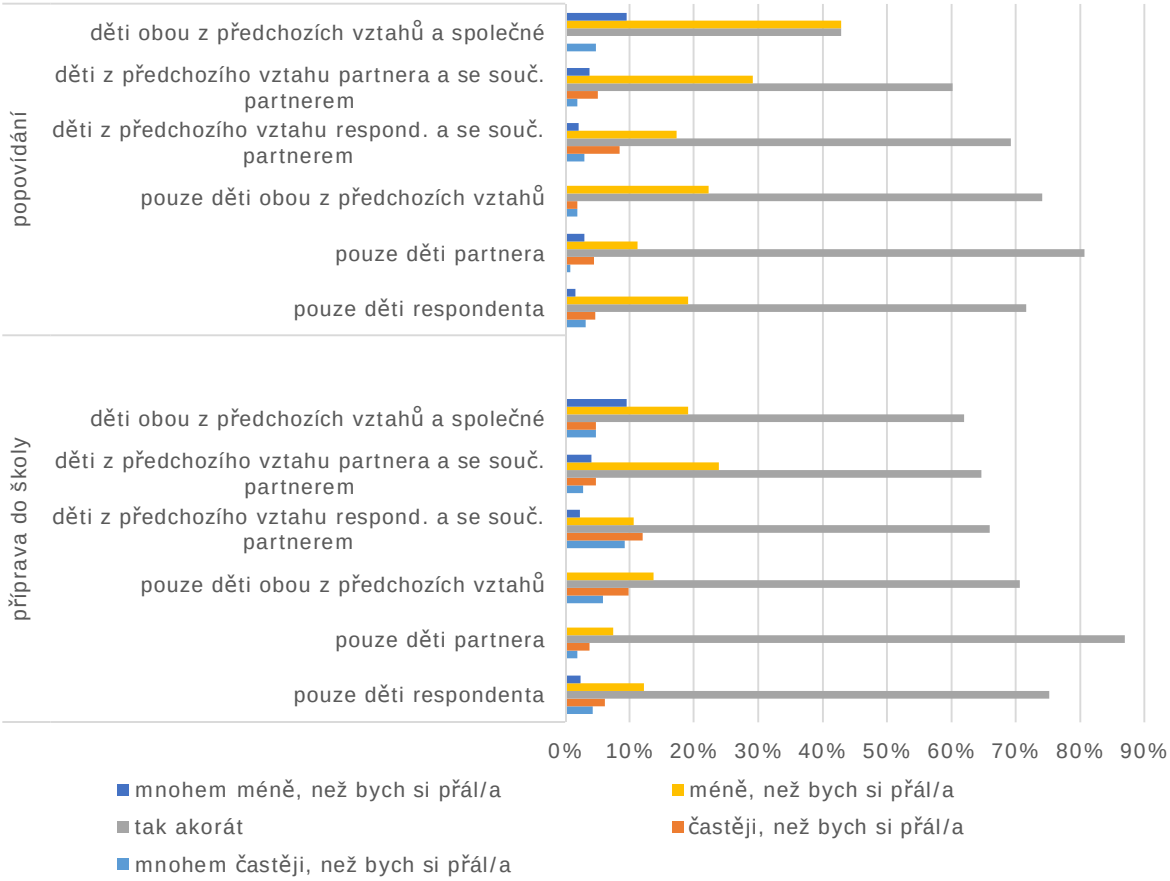

Zdroj: RekRod 2018

8.3.3 Využívání služeb

Ve zvládání rodinných a pracovních rolí a zajištění dostatku času na ně mohou být rodinám nápomocny služby různého druhu, jak zaměřené na provoz domácnosti, tak pomáhající s péčí o děti a jejich výchovou a vzděláváním. Mnohé rodiny potřebují i další formy služeb, které přispívají k předcházení nebo překonávání rodinných konfliktů nebo dysfunkcí. Těmito službami se zde zabývají kapitoly 5 a 10.

Placené služby

Pokud jde o služby pomoci v domácnosti, nejsou v naší společnosti příliš využívány či požadovány a ani rodiny našeho souboru je nijak často neuvádějí. V současnosti je využívají 4 % rodin, v tom alespoň jednou měsíčně 2 %. Nikoliv aktuálně, ale v minulosti se na takovou službu obrátilo 12 % rodin.

Jako aktuální výpomoc je deklarují zejména vysokoškolsky vzdělaní rodiče, záleží však především na vzdělání muže.[26] Nevýrazně více je zmiňují dotázaní z početnějších rodin, v nichž jsou děti z různých partnerství.

Ve větší míře jsou využívány placené služby péče o děti a jejich výchovu. Souhrnně v celém souboru sice v téměř shodném rozsahu jako služby pro domácnost, a to jak pokud jde o zabezpečení předškolních dětí (péčí chůvy apod.), tak v případě péče o děti školního věku (doučování, doprovázení na kroužky). V obou případech takové služby aktuálně využívají celkem 2 % rodin a v minulosti 15 %, resp. 12 %.

Zohledníme-li však relevantní věkové skupiny, pak rodiny s nejmladším dítětem do tří let věku využívají placenou péči o děti ve 4 % rodin, někdy dříve ve 14 % rodin. Mají-li nejmladší dítě ve věku 4-6 let, vypovídají o použití této služby aktuálně zase ve 4 % a o jejím využití v minulosti v 21 % rodin.

Vliv charakteristik rodiny, ani např. počtu dětí na míru využití služeb pro domácnost či péče o děti nebyl prokázán. Stejně tak se neukázal vliv vnějších souvislostí, jako je velikost a charakter bydliště, tedy rozdíl mezi vesnicí a větším či menším městem.

Služby pro děti v období povinné školní docházky

Oblastí péče a výchovy dětí, kde má významnou roli a poslání společenská podpora, je mimoškolní výchova a vzdělávání. Odehrává se především ve školních družinách, příp. klubech a v různých zájmových kroužcích. Dostupnost družin a jejich kvalita je mj. aktuálním společenským tématem. Položili jsme proto několik otázek k získání základních informací k tomuto tématu.

Děti ve věku docházky na základní školu má 70 % rodin našeho výběrového souboru. V 58 % těchto rodin dochází do družiny alespoň jedno dítě, v tom ve 47 % rodin všechny děti daného věku (vč. rodin s jedním dítětem/daného věku). Rozdíly podle ekonomické aktivity nejsou statisticky významné, nicméně matky zaměstnankyně či OSVČ deklarují docházku dětí do družin o 2 procentní body častěji proti průměru. Do družiny docházejí i děti z rodin, kde je matka na mateřské nebo rodičovské dovolené, v 54 % případů (některé matky na rodičovské dovolené v nějak omezené míře pracují).

Z demografických charakteristik má vliv na docházku do školní družiny vzdělání obou rodičů. Hlavní rozdíl je v tom, že je družina signifikantně méně využívána rodiči, kteří nedosáhli maturitního vzdělání.

Pokud děti, příp. některé z dětí, do družiny nedocházejí, pak je jako důvod převážně udána neexistující potřeba takové služby (69 %). Dalším častějším důvodem je nezájem dětí. Finanční či jiná nedostupnost a nevyhovující kvalita jsou celkově zmíněny ve 12 % rodin.

[26] Nebýt tak malých četností, bylo by zajímavé se na tento vztah podívat blíže, pokud by se potvrdila spolehlivost tohoto zjištění. Mohl by to být určitý skrytý projev genderové nerovnosti v rodině, kdyby o takovéto věci rozhodovali muži (máme zde náznak, že ti vzdělanější lépe chápou přínos takové služby pro rodinu a partnerku).

Podíl do družiny docházejících dětí je obdobný jako ve výzkumu „běžných“ rodin ve střední fázi rodinného cyklu (viz Kuchařová a kol., 2018) a ve výzkumu rodin s více dětmi (Kuchařová a kol., 2019b). Stejně jako tam je zaměstnanost matky či obou rodičů v rekonstituovaných rodinách hlavním, nikoliv jediným důvodem docházky dětí do družiny (tamtéž).

Mimoškolní čas dětí je oblast možného dalšího vzdělávání a současně oblast, kdy je z pohledu rodičů žádoucí jistá kontrola nad jeho využíváním dětmi jako prevence před možným vznikem nežádoucího chování. Zajímali jsme se proto, jaký je pohled rodičů na potřebu hodnotného trávení volného času a jak děti docházejí do zájmových kroužků apod. Organizovaných aktivit se zúčastňují děti z téměř tří čtvrtin dotázaných rodin, v tom ve čtvrtině rodin jen některé děti. To lze zřejmě považovat za projev velkého zájmu a využití nabízených možností, je to však celkově méně, než jak vypovídali rodiče v paralelním šetření vícedětných rodin (celkový podíl rodin s dětmi využívajících zájmové kroužky tam dosáhl 87 %, častěji tam však na ně docházely jen některé děti z rodiny; Kuchařová a kol., 2019b). Docházka není prokazatelně podmíněna základními socio-demografickými charakteristikami rodin a rodičů.

Míra souhlasu se třemi výroky měřícími možné postoje rodičů k významu a dostupnosti organizovaných volnočasových aktivit[27] (a zobrazující i jejich zkušenosti) potvrzují vysoký zájem rodičů i kritický postoj ohledně dostupnosti a nabídky. Když odpovědi rodičů souhrnně vyhodnotíme, lze jejich postoje formulovat tak, že vysoce oceňují význam kroužků a podobných aktivit, ale jejich poskytování si do značné míry spojují s finančními náklady na ně (které nemusí být dobře zvládnutelné) a částečně též s omezenou nabídkou v místě bydliště. Spokojenost s touto nabídkou zřetelně roste s velikostí obce.

Tabulka č. 8.7 Vyjádření rodičů k významu a dostupnosti volnočasových aktivit dětí, míra souhlasu s výroky, v %

výroky o volnočasových aktivitách	rozhodně souhlasím	spíše souhlasím	spíše nesouhlasím	rozhodně nesouhlasím
umožňují dětem hodnotné trávení volného času a přispívají k jejich výchově.	56,3	41,0	2,0	0,6
za opravdu kvalitní zájmové kroužky pro děti se platí nemalé poplatky.	42,5	40,4	14,2	3,0
nabídka volnočasových aktivit pro děti je v okolí našeho bydliště pestrá.	26,9	44,6	21,0	7,5
vliv místa bydliště - souhlas s výrokem o pestrosti nabídky volnočasových aktivit v okolí bydliště				
charakter bydliště:				
vesnice	12,8	43,1	29,7	14,4
menší město	26,7	45,9	21,6	5,8
velké město, vč. Prahy	37,1	44,1	14,0	4,8

Zdroj: RekRod 2018

[27] Finanční dostupnost z hlediska rodinného rozpočtu je popsána v kapitole 6.3.

9. Názory a postoje rodičů

Věra Kuchařová

9.1 Postoje a hodnotové orientace

Rodina v evropském kulturně civilizačním okruhu prochází dlouhodobě zásadními změnami, mezi něž patří i snížená stabilita a formování netradičních forem rodinného soužití. Příčiny jsou hledány jak v měnících se ekonomických a společenských podmínkách, tak v oblasti hodnotově normativní. Rodinné chování je výsledkem synergického působení obou vlivů. Proto chceme-li analyzovat toto chování, je nevyhnutelné zahrnout i poznání toho, jaké hodnoty lidé vyznávají a jaké jsou jejich názory a postoje k rodině, partnerským vztahům, genderovým rozdílům, k rodičovství apod. V tematicky šířeji koncipovaných výzkumech lze však většinou tyto aspekty pouze naznačit a tak je tomu i v našem šetření. Ptáme se v něm na základní hodnotové orientace, abychom zjistili, jak je v jejich rámci rodina zakotvena.

Rodina je v souboru rodičů z rekonstituovaných rodin, stejně jako v jiných zkoumaných cílových skupinách, a jak se to stále potvrzuje obecně (Haberlová a kol., 2005; Höhne a kol., 2010; CVVM, 2014), nejvyšší hodnotou (tabulka č. 9.1). Za ní „v těsném závěsu“ následují *peníze* a *práce,* na něž s odstupem navazuje přátelství a kontakty s lidmi (položka zněla *přátelé a známí*) spolu s *volným časem* a *vzděláním*. Jak spolu hodnoty vzájemně souvisí, ukazují výsledky faktorové analýzy. Lze je stručně shrnout tak, že rodina a práce jsou propojené oblasti hlavního zájmu, mezi nimiž je třeba hledat soulad (jak se toto téma prosazuje do popředí v reálném životě, odborném diskurzu i v rodinně politických koncepcích). Tyto oblasti jsou dále propojeny penězi, jež práce pomáhá získat, a v rodině jsou prostředkem naplnění jejích potřeb.

Tabulka č. 9.1 Hodnotové orientace - pořadí hodnot a jejich vzájemné souvislosti

	pořadí podle voleb		podíly odpovědí v %	výsledky faktorové analýzy faktorové skóry		
	„velmi důležitá“	„velmi důležitá“ a „spíše důležitá“	„velmi důležitá“ a „spíše důležitá“	1 rodina a práce	2 volný čas a společenské kontakty	3 vzdělání a občanský rozměr
rodina	1	1	100	0,656	-0,074	0,066
práce	2	3	95	0,728	0,086	0,059
peníze	3	2	97	0,523	0,221	-0,175
volný čas	4	4-5	88	0,103	0,809	0,128
přátelé a známí	5-6	4-5	88	0,045	0,812	0,104
vzdělání	5-6	6	85	0,477	0,069	0,490
politika	7-8	7	18	0,041	0,251	0,740
náboženství	7-8	8	13	-0,082	0,004	0,812
% vyčerpané variance				*18,5*	*18,0*	*18,9*

Pozn.: Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.
Zdroj: RekRod 2018

Z hlediska jejich hodnotových orientací nepředstavují rodiče z rekonstituovaných rodin nijak svébytnou společenskou kategorii (viz např. pořadí hodnot CVVM 2014, viz také Kuchařová a kol., 2019a). Převedeno do praktických závěrů, na životní příběhy lidí, kterým se nevydařil některý pokus o vytvoření rodiny, nemá viditelný vliv jejich hodnotová orientace. Nicméně v rámci našeho souboru se při faktorové analýze projevily určité rozdíly v hodnotových orientacích podle demografických charakteristik jako pohlaví (pouze u faktoru „rodina a práce“ a ne moc výrazně), vzdělání (jehož souvislost byla zvláště patrná u třetího faktoru) a také rodinného stavu. Diferencuje také typ rodinného uspořádání (definovaného podle toho, jaké děti v rodině žijí) a zda je respondent v rodině v postavení nevlastního rodiče. Zde jsou však rozdíly poměrně subtilní. V případě rodinného stavu a typu soužití se diferencující vliv nejvíce projevuje u faktoru prvního a třetího „nadstavbového“. Minimální diferenciace u prvního faktoru je zřejmě projev univerzální platnosti hodnoty rodiny, i když může mít pro jednotlivce odlišný obsah. Možná je zajímavý, ale bez další analýzy těžko interpretovatelný, fakt, že faktor „volný čas a společenské kontakty“ se objevuje více u respondentů, kteří nemají dítě se současným partnerem, a těch, kteří jsou v pozici nevlastního rodiče.

Podívali jsme se dále, jaké jsou postoje respondentů týkající se rodičovství, rodinného života, vnímání jeho hodnotově normativních souvislostí, pohledu na „tradiční“ a „alternativní“ rodinná uspořádání. Použita byla baterie otázek měřící míru souhlasu s předloženými výroky (viz tabulka č. 9.2).

Nejuniverzálnější souhlas zaznamenaly výroky týkající se péče o děti – *potřeba úplné rodiny pro dítě (75 %)* a *povinnost rodičů zabezpečit děti (79 %)*. Ukazuje to na skutečnost, že rodina je vnímána především jako prostředí, kde se rodí a jsou vychovávány děti. V kontextu šetření rekonstituovaných rodin to inspiruje k výkladu faktu znovuzakládání rodiny našimi respondenty[28] jako výrazu potřeby poskytnout dětem péči a zázemí,[29] byť zde hraje roli i fakt, zjišťovaný v jiných výzkumech, že jednou z nejvýše stavěných hodnot na hodnotovém žebříčku je (stálé) partnerství. Nicméně podílem souhlasících respondentů následují dvě položky, vycházející (možná zdánlivě) z odlišných hodnotových orientací, které získaly překvapivě shodnou míru souhlasu: *ocenění manželství či dlouhodobého vztahu obecně jako předpokladu štěstí* (69 %) a *umožnění uzavírat manželství homosexuálními páry (69 %)*. První lze vnímat tak, že rezonuje s předchozími dvěma v tradičním pojetí rodiny (úplná rodina – trvalý heterosexuální vztah – péče o děti), druhou však jako obraz liberálního pojetí rodiny (úplná rodina – formalizovaný vztah jakýchkoliv párů – péče o děti), příp. v souhrnu jako jistou diskrepanci v postojích. Zdá se, že pozitivní postoj k manželství zřejmě nevyjadřuje vždy uznávání „tradičních hodnot“, ale také spíše ocenění formálních svazků jako takových (v zájmu socializační funkce rodiny).

Trochu nižší, přesto vysoký (59 % a 63 %), souhlas respondentů byl zjištěn u výroků operacionalizujících otevřenější přístup k nestabilitě rodin a osamělému rodičovství. Okolo poloviny respondentů by souhlasilo s možností adoptovat děti homosexuálními páry (55 %).[30] Stejnou míru souhlasu (55 %) získala položka formulující

[28] A také uzavírání sňatků/partnerství s těmi, kteří už jednu zkušenost s manželstvím či partnerstvím mají.

[29] Je to třeba chápat jako inspiraci, ne jako důkaz příčinné souvislosti.

[30] Je to výsledek blízký výzkumům veřejného mínění k této problematice (viz CVVM, 2018). Zde se uvádí, že adopci dětí partnera/partnerky, s nimiž daný člověk žije a na jejichž výchově se podílí, by homosexuálním ženám a mužům přiznaly téměř dvě třetiny české veřejnosti (64 %). Z uvažovaných práv nejmenší souhlas česká veřejnost vyjadřuje vůči adopci dětí z institucionální péče, i zde ale odpověď rozhodně či spíše ano zvolilo 48 % dotázaných. V názoru na právo osob stejného pohlaví uzavřít sňatek je česká veřejnost obdobně rozdělená, souhlas vyjádřilo 50 % oslovených.

povinnost péče o rodiče-seniory prováděnou jejich dětmi, což je podstatně menší souhlas oproti položce o povinnosti rodičů postarat se o děti.

Ptali jsme se i na názor na střídavou péči, ačkoliv trochu vybočuje z logiky celé baterie, nicméně je to aktuální téma a úzce se dotýká současných rodin, jmenovitě rekonstituovaných, vedle neúplných. Zde jsou respondenti rezervovanější, souhlas celkem vyjádřilo 32 % z nich.

Tabulka č. 9.2 Souhlas s výroky týkajícími se rodiny, dětí a rodičovství, v %

Nakolik souhlasíte s následujícími výroky?	podíly souhlasných odpovědí	
	rozhodně souhlasím	spíše souhlasím
Dítě potřebuje domov s oběma rodiči, aby vyrůstalo šťastně.	32,4	43,3
Manželství nebo dlouhodobý stálý vztah je předpokladem štěstí.	24,8	44,0
Povinností rodičů je udělat to nejlepší pro své děti i na úkor svého vlastního prospěchu.	36,2	42,8
Dospělé děti mají povinnost poskytovat svým rodičům péči, byť i na úkor svého osobního blaha.	12,5	42,2
Je v pořádku, když se žena rozhodne mít a vychovávat dítě sama, bez muže.	17,9	44,9
Je v pořádku, když se rodiče rozvedou/rozejdou, i když mají děti.	15,5	43,4
Homosexuální a lesbické páry by měly mít možnost adoptovat děti.	16,1	38,7
Homosexuální a lesbické páry by měly mít možnost uzavřít manželství.	27,8	40,8

Pozn.: vzhledem k převaze souhlasných odpovědí nesouhlasné neuvádíme

Zdroj: RekRod 2018

Také pro tuto postojovou baterii byla provedena faktorová analýza (tabulka č. 9.3). Jako nejvhodnější se ukázalo použití dvou faktorů[31], které s jistým zjednodušením vlastně rozdělují soubor na zastánce „tradičního“ pojetí rodiny a zastánce „liberálnějšího“ pojetí rodiny. První faktor je nazván *tradice-zázemí*, což vyjadřuje „tradiční“ pojetí rodiny a důraz na poskytování péče mezi generacemi (proto „zázemí“), pro druhý je použito kratší označení „*volnost*“.

Faktor „*tradice*“ nevyjadřuje jednoznačně postoje nějaké skupiny, která je pro nás vzhledem k tématu zajímavá. Diferencuje soubor slabě podle pohlaví a rodinného stavu. Představuje o něco více postoje žen a lidí rozvedených. Faktor „*volnost*“ *je* příznačný především pro muže a zvláště ovdovělé nebo opakovaně ženaté, dále pro ty, kdo žijí v rodinách, kde jsou jen děti partnera/ky, příp. i společné (respondent je v rodině v pozici nevlastního rodiče). Postoje a hodnoty, které tento faktor shrnuje, také představují, ale s menší převahou, postoje lidí s nižším vzděláním.

[31] Při větším počtu se překrývaly. V zájmu jednoznačnosti faktorů se také ukázalo potřebné z analýzy vyřadit položku o střídavé péči.

Tabulka č. 9.3 Výsledky faktorové analýzy postojů k rodině a rodičovství

	faktorová skóre	
Nakolik souhlasíte s následujícími výroky týkajícími se rodiny, dětí a rodičovství?	faktor 1	faktor 2
	tradice	volnost
Dítě potřebuje domov s oběma rodiči, aby vyrůstalo šťastně.	0,638	-0,355
Manželství nebo dlouhodobý stálý vztah je předpokladem štěstí.	0,713	-0,144
Povinností rodičů je udělat to nejlepší pro své děti i na úkor svého vlastního prospěchu.	0,674	0,224
Dospělé děti mají povinnost poskytovat svým rodičům péči, byť i na úkor svého osobního blaha.	0,597	-0,053
Je v pořádku, když se žena rozhodne mít a vychovávat dítě sama, bez muže.	-0,152	0,624
Je v pořádku, když se rodiče rozvedou/rozejdou, i když mají děti.	-0,248	0,601
Homosexuální a lesbické páry by měly mít možnost adoptovat děti.	0,045	0,828
Homosexuální a lesbické páry by měly mít možnost uzavřít manželství.	0,099	0,813
% vysvětlené variance	*22,8*	*28,7*

Pozn.: Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.
Zdroj: RekRod 2018

Obdobně byla vyhodnocována baterie otázek na postoje ke genderovým vztahům s ohledem na role v rodině a zaměstnání. Zde se ukázaly postoje v rámci sledovaných rodin velmi homogenní, nebylo možné určit nějaké faktory typické pro určitý podsoubor. Se všemi výroky naprostá většina dotázaných vyslovila souhlas. Výsledky lze shrnout tak, že **p**revládá **p**resv**ědč**ení o genderové rovnoprávnosti, konkrétn**ě** o správnosti rovnom**ě**rné d**ě**lby rolí partner**ů** v péč**i** o domácnost a o d**ě**ti, partne**ř**i by **mě**li mít srovnatelnou možnost se v**ě**novat zam**ě**stnání a sou**č**asn**ě** se rovnocenn**ě** podílet na rodinném rozpo**č**tu. Muži i ženy mají srovnatelné předpoklady pro výchovu dětí a pro seberealizaci v zaměstnání.

Svými hodnotovými a postojovými orientacemi se respondenti z výběrového souboru rodičů z rekonstituovaných rodin neodlišují významně od české populace a populace rodičů z různých typů rodin s nezletilými dětmi. Vnitřně je tento soubor z těchto hledisek v nemalé míře homogenní.

Postoje se liší zejména mezi ženami a muži. Pokud jsou u některých výroků zjištěny významné odlišnosti v názorech, podmiňuje je věk matky u výroku o vztahu matky k dítěti (výrok F), ekonomická aktivita muže (výroky C a F), věk nejmladšího dítěte (F). Některé názory v baterii diferencuje vzdělání, typ rodinného soužití a rodinný stav.

Tabulka č. 9.4 Souhlasné odpovědi na baterii výroků týkajících se vztahu zaměstnání, partnerství a rodičovství, v %

		rozhodně souhlasím	spíše souhlasím
A	Oba partneři by měli mít stejnou možnost věnovat se svému zaměstnání.	48,5	46,7
B	Oba partneři by se měli podílet na péči o děti stejným dílem.	48,4	44,1
C	Oba partneři by se měli podílet na péči o domácnost stejným dílem.	38,2	49,1
D	Oba partneři by měli přispívat do rodinného rozpočtu.	58,7	36,4
E	Práce v domácnosti a péče o rodinu je stejně hodnotná jako práce v zaměstnání.	52,2	37,0
F	Pracující matka může vytvořit stejně vřelý vztah se svými dětmi jako matka, která není zaměstnaná.	45,4	40,9
G	Otcové mohou pečovat o své děti stejně dobře jako matky.	45,5	41,4

Pozn.: vzhledem k převaze souhlasných odpovědí nesouhlasné neuvádíme

Zdroj: RekRod 2018

9.2 Vnímání a hodnocení rodinné politiky

Rekonstituované rodiny nejsou specifickou cílovou skupinou opatření rodinné politiky ani na úrovni státu ani na lokální nebo regionální úrovni. Fakt, že současná rodina našich respondentů vznikla alespoň z části ze zaniklé jiné rodiny a má „křivolakou“ individuální historii svého formování, neznamená sám o sobě, že jde o rodinu se specifickými potřebami, na něž se obvyklé nástroje rodinné politiky, a také sociální politiky, zaměřují. Rekonstituované rodiny jsou heterogenní kategorií z řady obecně platných i specifických hledisek. Tyto rodiny mají v zásadě shodné nároky na opatření rodinné politiky (finanční, formou služeb) v tom smyslu, že jejich potřeby se zakládají na obdobných charakteristikách rodiny (složení, věk dětí, příjmová situace, typ bydlení atd.). Rodinně politická opatření[32] jsou tedy pro ně obdobně dosažitelná jako pro jiné rodiny, protože musí obvykle splňovat stejná kritéria pro nárok na konkrétní formu pomoci. Mají však omezení plynoucí např. z toho, že pokud je v domácnosti nevlastní rodič, nemůže uplatňovat slevy, na které by měl nárok biologický či adoptivní rodič.

S ohledem na nastavení rodinné politiky, kde stěžejní součást tvoří systém finančních podpor, sestávající z několika pilířů, se mohou tyto rodiny stát objektem prorodinných opatření zejména na základě splnění podmínek nároku na testované rodinné dávky (s potenciálně rostoucí šancí uplatnit nárok, např. pokud se v nich sejde více dětí z předchozích a stávajících vztahů a/nebo mají potíže se zajištěním dostatečných pracovních příjmů), nebo prostřednictvím zvýhodnění v daňovém systému (slevy na dani za nezaopatřené dítě, „školkovné“), jehož uplatnění je u nich ale komplikovanější. Na druhou stranu je v současnosti výše daňového zvýhodnění progresivně odstupňována podle počtu dětí. Pro rekonstituované rodiny je možná víc než pro jiné důležité, jak jsou oba systémy i v detailech nastaveny a jak také jim toto nastavení umožňuje je využít.

Je nicméně pravděpodobné, že hodnotí svou situaci a společenskou pomoc, jež je jim vzhledem k jejich situaci poskytována, odlišně než jiné rodiny, třeba vzhledem ke složení rodiny, dělbě kompetencí a odpovědnosti vůči dětem s ohledem na to, v které

[32] Zde máme na mysli opatření státní rodinné politiky, koncipované převážně univerzálně a tvořené především třemi formami finanční podpory (dávky, daňové úlevy, sociální pojištění), službami pro (fungující) rodiny. Jinak je tomu v případě sociálních služeb, které mají rodinám pomáhat při jejich speciálních, individuálních potřebách. O tom blíže v kapitole 10.

domácnosti žijí, nebo k dosavadní historii utváření stávající rodiny (domácnosti). Mohou jinak vnímat své možnosti využití nabízených forem pomoci v rámci stávajícího nastavení rodinně politických opatření. V úvahu je nutno brát složitější určování nároků na finanční podporu, jejich uplatňování a subjektivní vnímání adekvátnosti (příp. spravedlnosti) získané pomoci (např. v případě střídavé péče).

Ani v oblasti služeb pro rodiny, kam patří především zařízení nerodinné denní péče o děti, se tyto rodiny nedostávají mezi nějak „zvýhodňované“ cílové skupiny, třeba snížením školného při docházce více dětí. V oblasti sociálních služeb lze předpokládat větší potřebu služeb poradenských a terapeutických, přičemž je známo, že nabídka je v rámci republiky nerovnoměrná a dostupnost ne vždy zaručená (blíže viz kapitola 10, také např. Kuchařová a kol., 2019a; Sociofactor, nedat.).

Rodiče z těchto rodin tedy mohou mít různé důvody k odlišnému nahlížení na rodinnou politiku a na to, co jim nabízí, než jiní rodiče. Proto zde vedle vyhodnocení dotazů na názory a postoje sledovaných rodin také porovnáme některé jejich postoje a zkušenosti z této oblasti s výsledky jiných šetření.

Celkové pojetí rodinné politiky v názorech rodičů shrnuje tabulka č. 9.5, v níž jsou statistické ukazatele hodnocení role státu versus role (vlastní zodpovědnosti) rodiny v zajištění základních potřeb obecně a s ohledem na členy rodiny vyžadující zvýšenou péči. V dotazu byla použita sedmibodová škála, na níž dotázaní měli určit, nakolik je zabezpečení jmenovaných potřeb věcí státu (jeho maximální roli vyjadřuje hodnota 7) nebo rodiny (její maximální roli vyjadřuje hodnota 1), střední hodnota (4) ukazuje nerozhodnost nebo rovnocennou roli obou subjektů. Z výsledků je celkově zřejmá určitá tendence vybírat střední hodnoty, tedy názor, že každá strana má svůj díl odpovědnosti (4 jako nejčastěji zvolená hodnota ze sedmi bodů škály a též 3 nebo 5).

Rovnoměrná role je přisuzována státu i rodině pokud jde o celkovou zodpovědnost a v případě zajištění potřeb starých lidí (průměry blízko středu škály). Zajištění potřeb nezletilých dětí je v námi sledovaných rodinách vnímáno jako spíše záležitost rodiny než státu. O něco méně zřetelně je role rodiny podtrhována v případě řešení vážných finančních potíží. Naopak, stát má podle názorů respondentů hlavní roli v zabezpečení potřeb zdravotně postižených či dlouhodobě nemocných (viz obdobně Kuchařová a kol., 2019a).

V souhrnu to znamená, že v tom, co nepochybně stojí v centru zájmu rodičů v rekonstituovaných rodinách, tj. jejich finanční zabezpečení a péče o děti, rodiče vidí hlavní odpovědnost na sobě samých a jen částečně nebo komplementárně spoléhají na pomoc státu. Je otázkou, nakolik to je založeno na jejich hodnotových orientacích a potřebě autonomie (viz např. Kuchařová, Nešporová, 2017) a nakolik je to reflexe reálných podmínek (dále bude uvedeno, jak hodnotí pomoc, jež jim byla poskytnuta).

Tabulka č. 9.5 Názory na roli státu a rodiny v zabezpečení potřeb rodin podle jejich vybraných specifik, v %[33]

hlavní je role rodiny	upravená škála*					hlavní je role státu	průměr na sedmibodové škále
	1	2-3	4	5-6	7		
rodiny by měly převzít více zodpovědnosti, aby se o sebe dokázaly postarat	11,9	34,6	28,6	18,6	6,3	stát by měl převzít více odpovědnosti za rodiny a zajistit, aby bylo o všechny postaráno	3,57
zajištění potřeb starých lidí je věcí jejich rodiny	5,0	22,4	32,7	32,2	7,6	zajištění potřeb starých lidí je věcí státu.	3,24
zajištění potřeb nezletilých dětí je věcí jejich rodiny	24,1	42,3	21,3	10,0	2,3	zajištění potřeb nezletilých dětí je věcí státu.	2,81
zajištění potřeb postižených či dlouhodobě nemocných je věcí rodiny	3,5	14,6	28,4	39,0	14,5	zajištění potřeb postižených či dlouhodobě nemocných je věcí státu.	4,23
řešení vážných finančních potíží rodiny je věcí jejích členů	15,7	39,4	27,0	14,8	3,2	řešení vážných finančních potíží rodiny je věcí státu.	4,72

Pozn.: Původní sedmibodová škála byla pro lepší přehled převedena na pětibodovou sloučením hodnot 2 a 3 a hodnot 5 a 6. Průměr je spočítán z původní sedmibodové škály.

Zdroj: RekRod 2018

Je vhodné upozornit, že navzdory zkušenosti s problémovým fungováním rodiny vedoucím k rozpadu předchozího rodinného soužití, vlastního nebo partnerova, vyznívají názory a hodnocení rodinné politiky celkem příznivě, ne příliš kriticky. Možná i z důvodu výše naznačené inklinace k autonomii rodiny.

V názorech na roli státu a roli rodiny při podpoře rodin se zkoumaný soubor ukázal jako velmi homogenní. Rozdíly sledujeme v závislosti na vzdělání respondenta a mezi ekonomicky aktivními a neaktivními. Zejména však v závislosti na finanční úrovni rodiny (graf č. 9.1). Přisouzení důležitější role státu se snižuje s výší finanční úrovně rodin. Nejstrměji se tato závislost projevuje v případě celkového hodnocení a dále v případě zajištění potřeb dětí. Teprve na třetím místě je samotné finanční zabezpečení rodiny. U dvou položek péče o nesoběstačné členy rodiny, kde je státu přisuzována větší role, není vliv finanční situace tak zřetelný jako u ostatních.

[33] Znění otázky: Nyní Vám předložím několik dvojic protikladných názorů na roli státu v oblasti podpory rodin. Vyberte číslici mezi jedničkou a sedmičkou podle toho, nakolik výrok vystihuje Váš názor. Jednička znamená, že plně souhlasíte s názorem uvedeným vlevo, sedmička značí, že se naopak plně ztotožňujete s názorem uvedeným vpravo. Čtyřka uprostřed znamená, že souhlasíte s oběma názory tak napůl.

Graf 9.1 Názory na roli státu a rodiny v zabezpečení potřeb rodin podle jejich vybraných specifik v závislosti na příjmové situaci rodiny respondenta, v %

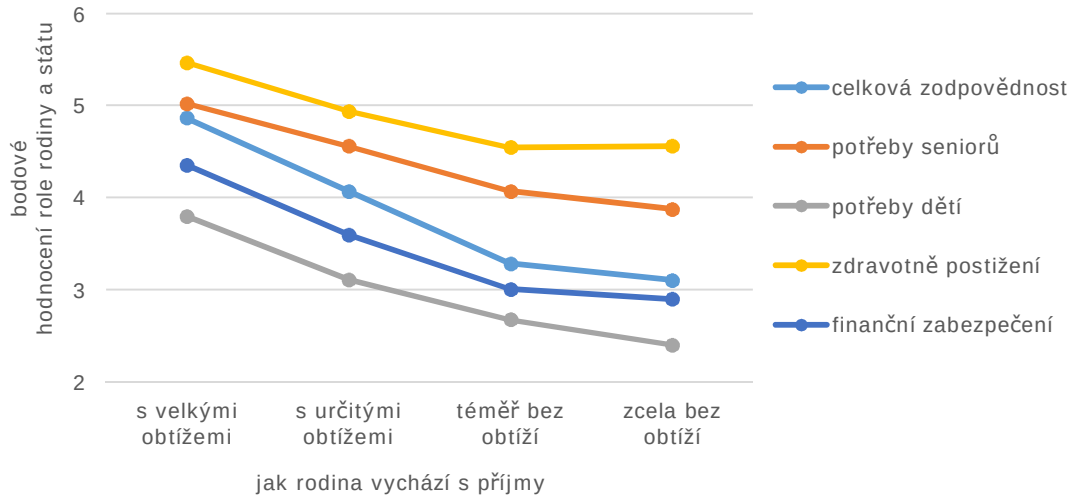

Zdroj: RekRod 2018

Současný systém finančních podpor pro rodiny, který tvoří základ rodinné politiky v současném pojetí, má různé efekty na rodiny různého složení (viz např. Höhne, Kuchařová, 2016), s různými zdroji příjmů a s různou výší pracovních příjmů, příp. z dalších zdrojů, jako např. z nemovitosti. Pro rodiny je proto důležité, na jaký druh finanční pomoci mají nárok a zda a za jakých okolností ho mohou skutečně uplatnit. Základem je to, nakolik jsou pro ně přístupné rodinné dávky na straně jedné a daňové úlevy na straně druhé. Zajímá nás proto, jak lidé z jejich subjektivního pohledu vnímají přínos těchto dvou zdrojů peněz pro jejich rodinu, a obecně, jak je hodnotí jako nástroje rodinné politiky. Otázka byla položena již v několika výzkumech zaměřených na různé cílové skupiny a je tedy možné porovnat jejich názory, a zda se tyto názory pravděpodobně v čase mění (tabulka č. 9.6, ohledně starších šetření viz např. Höhne, 2008).

Data v tabulce č. 9.6 umožňují formulovat hypotézu, že „přitažlivost“ daňových úlev zřejmě narůstá (a další hypotézu, že v tom může hrát roli i nižší nezaměstnanost v posledních letech). Také se zdá, že jsou o něco atraktivnější pro větší rodiny než pro méně početné. Nicméně odlišnost od ostatních šetření zřetelná u dat za rodiny v šetření *Finanční podpora rodin s dětmi 2018*, kdy byl dotazník věnován podrobně příjmům a hospodaření rodin (a zřejmě respondenty vedl k důkladnějšímu zamyšlení nad tématem), nabádá k metodologické opatrnosti a podporuje potřebu dalších analýz.

Tabulka č. 9.6 Preference rodinných dávek vs. daňových úlev v datech různých šetření,[34] v %

	název a rok šetření	upravená škála *)				
		1 dávky	2	3	4	5 daně
A	rekonstituované rodiny 2018	8,8	14,0	23,1	31,7	22,4
B	vícedětné rodiny 2018	10,0	14,5	22,5	25,3	27,8
C	finanční podpora rodin s dětmi 2018	13,7	24,6	17,7	27,0	17,0
D	rodiny ve střední fázi rodinného cyklu 2016	11,6	23,9	27,2	19,4	17,9
E	rodiny s dětmi v ČR 2015	14,2	19,3	25,4	24,9	16,1

*Pozn.: * U všech šetření byla pro přehlednost sedmibodová škála převedena na pětibodovou škálu (sloučením hodnot jednak 2 a 3 a jednak 5 a 6). Soubory se liší kromě roku realizace také strukturou výběrových souborů: C: respondenty byli rodiče dětí ve věku 0-26 let; D: respondenty byli rodiče dětí ve věku 7-19 let; E: respondenty byli rodiče s 1-2 dětmi ve věku do 15 let*

Zdroj: databáze Finanční podpora rodin s dětmi 2018[35] (C); Kuchařová a kol., 2018 (D); Kuchařová a kol., 2016 (E); Kuchařová a kol., 2019b (B); RekRod 2018

V šetření rekonstituovaných rodin rodiče preferují daňové úlevy, necelá čtvrtina dotázaných však přikládá stejný význam oběma formám. Podílem střední hodnoty se náš soubor výrazně neodlišuje od dalších uvedených v tabulce č. 9.6, avšak preferencí daňových úlev se spolu s daty ze šetření vícedětných rodin odlišuje od předchozích výzkumů. Jestli to mohly ovlivnit změny v těchto institutech provedené v posledních letech nelze z našich dat posoudit. Lze jen opatrně vyslovit hypotézu, že rodiny v těchto dvou šetřeních nepociťují velkou podporu v dávkovém systému, nebo se jim naopak jeví daňové úlevy, jak je jejich rodiny využívají, jako efektivní. Současně toto zjištění koresponduje s výsledky jiných srovnání poukazujících na preference daňových úlev mezi různými formami finanční pomoci ve veřejném mínění (Kuchařová a kol., 2018, 2019a).

Preference daňových úlev proti peněžním dávkám roste s dosaženým vzděláním. Vzdělanější lidé, mající vyšší platy, spíše využijí všech úlev, na něž mají nárok, na rozdíl od lidí s nižším vzděláním a nižšími příjmy (viz např. Šatava, 2016; Höhne, Kuchařová, 2016; popsáno též v zatím nepublikované expertní studii S. Höhne a kol., 2019 o působení daní a dávek psané pro MPSV).

Vliv zde má i počet dětí v tom smyslu, že rodiče z početnějších rodin vyjadřují vyhraněnější názory. Buď se víc kloní k podpoře dávek (13 % proti průměrným 9 %) nebo k podpoře daňové (27 % proti průměrným 22 %). Dávky jsou o něco více atraktivní než daně v rodinách s nejmenšími dětmi.

Další základní otázkou koncipování rodinné politiky je hledání optimálního propojení finančních podpor s podporami formou služeb. Proto se i na to ptáme v našich výzkumech v různých typech rodin[36] (viz např. Höhne, 2008), obvykle zase otázkou na preference prostřednictvím hodnotící škály.

Názory rodičů žijících ve složených rodinách jsou rozloženy téměř rovnoměrně po celé šíři použité škály, nicméně s mírným příklonem k potřebě služeb (tabulka č.

[34] Respondenti byli obvykle vyzváni, aby na sedmibodové škále, obdobně jako u dat v tabulce č. 9.5, ohodnotili ve formě porovnání dvou protikladných názorů, nakolik se má státní rodinná politika podporovat spíše dávkami nebo daněmi.

[35] Zpráva z tohoto šetření zatím nebyla publikována, byla zpracována ve VÚPSV, v. v. i. pro MPSV pod vedením S. Höhne.

[36] Většinou s použitím stejné otázky jako v případě porovnání dávek a daní.

9.7). To odpovídá zjišťovanému trendu pomalého narůstání potřeby služeb pro rodiny (viz např. Kuchařová a kol., 2019a; Kuchařová, Nešporová, 2017). Přestože jsou tyto postoje nepochybně odrazem vlastních zkušeností, ukazatele aktuální rodinné situace (počet a věk dětí, věk matky) vykazují jen slabou korelací s postoji. Větší vliv zde má vzdělání a socioekonomický status ženy. Vzdělanější lidé zřetelněji preferují služby před dávkami a také častěji přisuzují obdobnou roli oběma nástrojům rodinné politiky. Lidé ekonomicky neaktivní (nebo jen částečně nebo občas vydělávající) kladou větší důraz na rodinné dávky (obdobné zjištění o rodičích s dětmi školního věku a studujícími viz Kuchařová a kol., 2018). Jde z velké části o matky na mateřské a rodičovské dovolené, pro něž jsou rodinné dávky důležitým zdrojem příjmů. OSVČ na rozdíl od zaměstnanců se kloní buď k jedné, nebo druhé straně, zřejmě podle diferencovaných potřeb této heterogenní kategorie.[37]

Tabulka č. 9.7 Preference peněžních podpor vs. Služeb pro rodiny podle vzdělání a socioekonomického statusu, v %

	upravená škála*				
	1 peníze	2	3	4	5 služby
celkem	11,9	20,4	26,8	27,4	13,6
podle vzdělání respondenta					
bez maturity	18,2	23,6	24,2	33,3	14,5
s maturitou	10,3	20,4	25,3	41,0	12,1
vyšší	5,3	14,6	34,5	49,1	14,6
podle socioekonomického statusu respondenta					
zaměstnanec	8,3	22,0	28,0	42,2	11,7
OSVČ	12,1	22,7	16,7	30,3	16,7
ostatní	24,6	13,7	26,3	36	18,9

*Pozn.: * stejným způsobem jako v tabulce č. 9.6*

Zdroj: RekRod 2018

Peněžní dávky jsou preferovány proti daňovým úlevám i proti službám pro rodiny tam, kde je dítě do tří let věku a matka s ním na mateřské nebo rodičovské dovolené.

Všeobecná podpora finančních nástrojů rodinné politiky může být chápána z hlediska konkrétních provádění různě. Jednou ze základních otázek je, zda vyplácet rodinné nebo sociální dávky plošně nebo podle nějakých kritérií, a pokud podle kritérií, tak jakých. V šetření různě velkých rodin z roku 2018 (nepublikovaná studie S. Höhne a kol., VÚPSV, v. v. i.) z analýzy vyplynulo, že je celkově požadováno, aby systém dávek částečně reflektoval jen obzvláště znevýhodňující okolnosti života rodin různých sociálních charakteristik (zdravotní postižení, příjmovou nedostatečnost). Necelá polovina dotázaných tam byla proti finančnímu zvýhodňování vícedětných rodin, dvě třetiny souhlasily, aby více na dávkách dostávaly nízkopříjmové rodiny. Na tyto dvě kategorie jsme se ptali i v šetření rekonstituovaných rodin (a také v paralelním šetření rodin s více dětmi) otázkou, nakolik by lidé souhlasili s tím, aby se dávky vyplácely jen těmto dvěma typům rodin.

V šetření *RekRod 2018* se pro testované dávky (tj. jen pro nízkopříjmové rodiny) vyjádřilo 31 % dotázaných rozhodným souhlasem a 43 % podmíněným souhlasem.

[37] Do tabulky jsme spojili samostatně podnikající se zaměstnanci i bez zaměstnanců.

Rozhodný nesouhlas vyjádřilo celkem 8 % respondentů. Pro srovnání, ve vícedětných rodinách to bylo 35 %, resp. 43 % souhlasících a 6 % silně nesouhlasících, tedy podobně. Více takto souhlasících je mezi lidmi s nižší vzdělanostní úrovní (celkem 83 % rodičů se vzděláním bez maturity proti 70 % rodičů s vyšším než maturitním vzděláním). K testovaným dávkám se také spíše přikláněji rodiče nejmenších dětí a rodiče s nižším vzděláním. Obecně je tedy podporují lidé, kteří obvykle mívají nižší příjmy než ostatní.

Obdobné znaky charakterizují příznivce poskytování finančních dávek jen početným rodinám, které se často překrývají s nízkopříjmovými.

Kromě obecných postojů k rodinně-politickým opatřením jako takovým je důležité znát také vlastní zkušenosti rodičů s reálným využitím vybraných opatření. Respondenti byli požádáni o zhodnocení, nakolik pro ně byla dostačující podpora, která jim byla poskytnuta ze strany státu, příp. obce. U všech pěti položek zhruba 9 % dotázaných neumělo přínos posoudit, 3-4 % dotázaných uvedla, že danou formu pomoci nikdy nedostala (okolnosti zjišťovány nebyly) a 2-3 % údajně danou pomoc nikdy nepotřebovala. V grafu (graf č. 9.2) jsou uvedeny relativní četnosti odpovědí po očištění od těchto variant.

U tří položek z pěti převládá spokojenost, jako nedostačující rodiče hodnotí obě základní formy finanční podpory. Nejméně jsou lidé spokojeni s rodinnými dávkami. Nejlépe dotázaní hodnotí poskytování vzdělání, vč. mimoškolního. Poměrně vysoká je i spokojenost se službami péče a výchovy dětí předškolního věku - celkem 68 %.

Graf č. 9.2 Spokojenost s podporou poskytovanou rodinám, v %

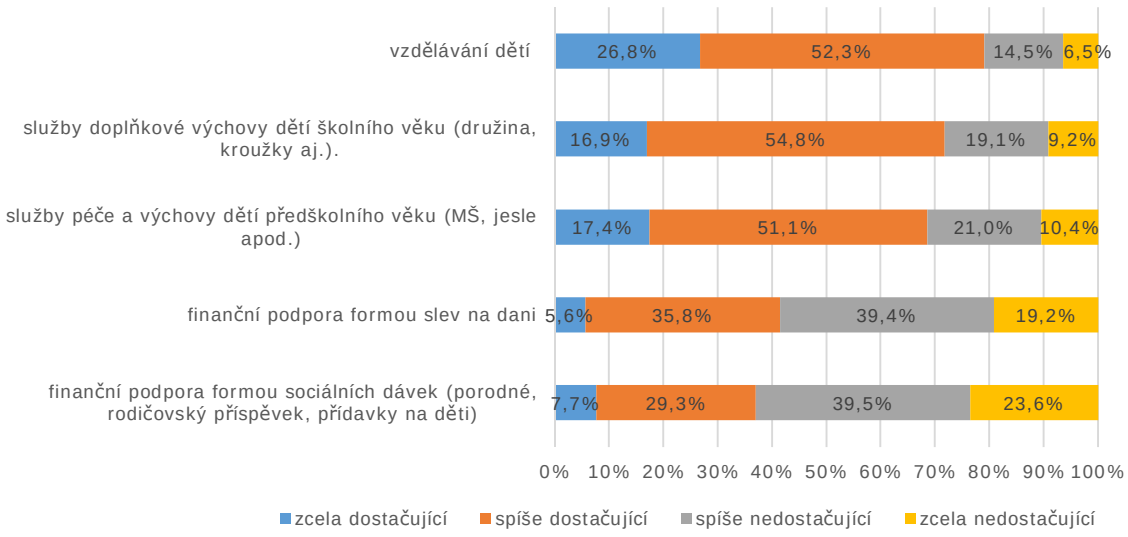

Zdroj: RekRod 2018

Názory jsou to takřka univerzální, nebyla zjištěna podmíněnost žádným z relevantních ukazatelů individuálních charakteristik respondentů, příp. jejich partnerů, ani charakteristik rodin. Jedinou zjevně diferencující proměnnou je hodnocení příjmové situace rodiny respondentem. Závislost je nejvyšší u mimoškolní výchovy a nejslabší u

daní, nicméně příjmově nejslabší rodiny jsou vůči své podpoře v daňovém systému nejkritičtější (mohlo by to být i tím, že nemohou využít celý nárok).

Graf č. 9.3 Hodnocení dostatečnosti poskytnuté podpory podle toho, jak rodina vychází s příjmy, v %

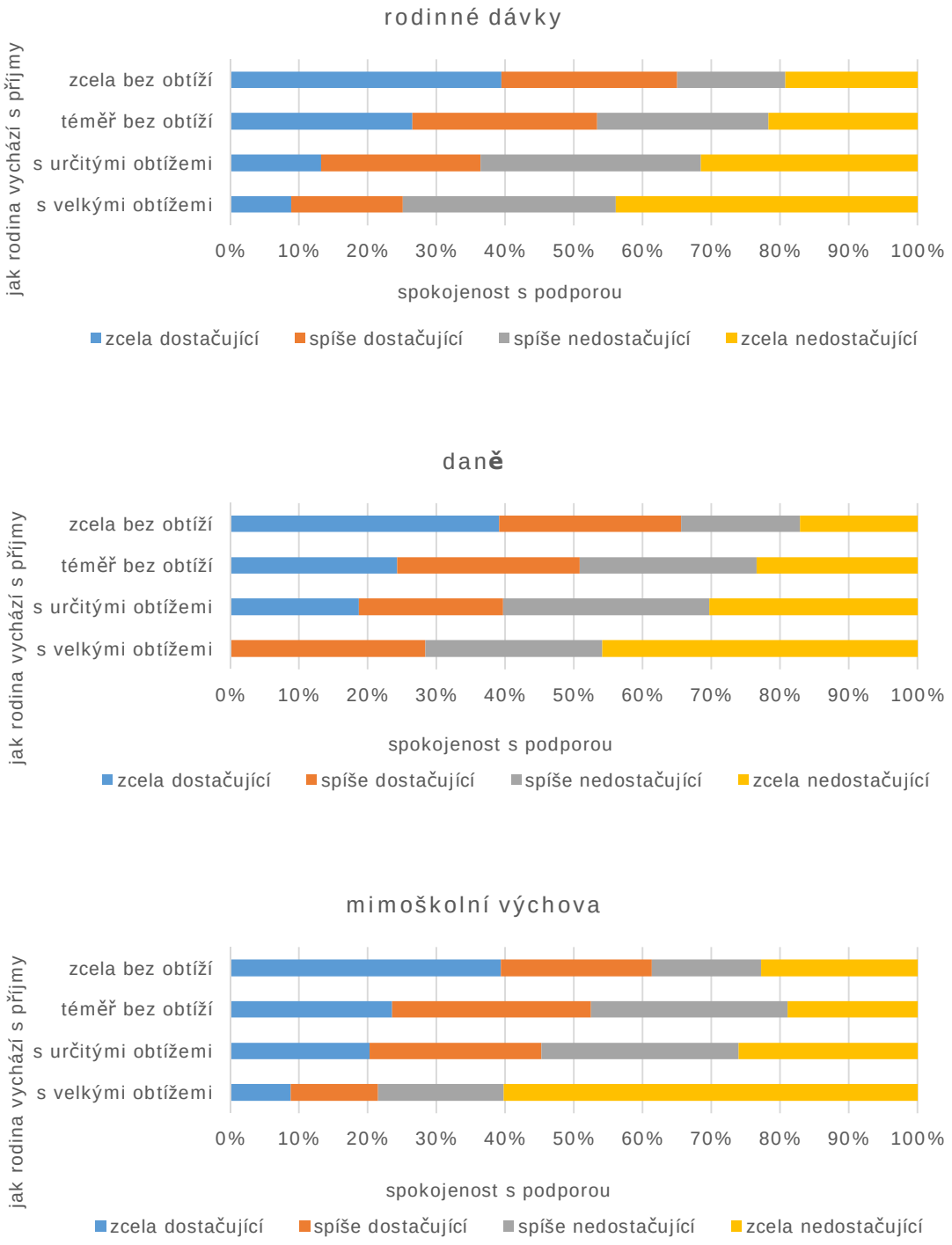

Zdroj: RekRod 2018

III. Rekonstituované rodiny podle kvalitativního šetření

10. Rekonstituované rodiny v hloubkových rozhovorech

Jana Barvíková

10.1 Úvod

Metodika výzkumu

Tato část publikace shrnuje některé výsledky analýzy hloubkových rozhovorů vedených během období října až prosince 2018 s 18 respondenty se zkušeností s výchovou dítěte v rekonstituované rodině. Někteří měli tuto zkušenost v roli nevlastního rodiče, jiní v roli rodiče, který vychovává své dítě spolu s novým partnerem, a někteří ve své současné rodině zastávali obě role. Někteří navíc sami po část svého dětství nebo dospívání vyrůstali v rekonstituované rodině. Rozhovorů se zúčastnilo 12 žen a 6 mužů, kteří se do výzkumu přihlásili na základě výzvy VÚPSV, v. v. i. Mezi respondenty byly i dva páry. S partnery z prvního páru byly rozhovory vedeny odděleně v tentýž den v jiný čas, s partnery z druhého páru byl rozhovor na jejich přání veden s oběma naráz. Pokud jde o vzdělání respondentů, dva respondenti byli vyučeni bez maturity, pět mělo středoškolské vzdělání s maturitou a jedenáct mělo vysokoškolské vzdělání. Věk respondentů se pohyboval v rozmezí 30-55 let, o málo více než dvě třetiny z nich byly ve věku 41-48 let. Respondenti byli z různých míst Čech a Moravy, z velkých i menších měst a venkova.

Cílem rozhovorů bylo zjistit, jak se žije v rodinách, kde je nevlastní rodič. Jaké to je starat se o děti partnera, sdílet s nimi domácnost nebo vychovávat své dítě s partnerem, který není jeho rodičem? Výzkum probíhal víceméně současně s kvantitativním dotazníkovým šetřením, nicméně respondenti hloubkových rozhovorů nebyli jeho účastníky. V kvantitativním šetření byla pozornost, jak bylo uvedeno v kapitole 3.1, věnována obecnějším tématům, která se váží k rodinnému životu, tj. životním podmínkám, slaďování zaměstnání a rodiny, hospodaření, výchově dětí hodnotové orientaci a postojům. Výběr těchto témat vyplývá z nastavení celého projektu, kdy je každý rok předmětem výzkumu konkrétní typ rodiny a cílem je, aby hlavní témata byla zachována pro budoucí srovnání. Kvalitativní výzkum se zaměřil na podrobnější životní a partnerské trajektorie, na okolnosti rozpadu předchozí rodiny a na vznik a současný život té rekonstituované v šíři a hloubce, kterou kvantitativní výzkum nepostihne.

Rozhovory byly nahrávány na diktafon a jejich audiozáznamy posléze doslovně přepsány. Následné kódování a analýzy přepisů byly provedeny za pomoci softwaru ATLAS.ti. Využito bylo otevřené kódování dle obsahu a kategorizace s následnou obsahovou analýzou.

V textu obsažené doslovné citace z rozhovorů jsou v souladu se zvyklostmi v kvalitativním výzkumu ponechány v hovorové řeči. V zájmu zachování anonymity a soukromí našich respondentů v textu samozřejmě neuvádíme jejich skutečná jména. Všechny citované pasáže z rozhovorů byly anonymizovány. S výjimkou dílčích ilustrativních biografií využívajících úryvky z rozhovorů výstupy z rozhovorů publikujeme

v částech věnovaných jednotlivým tématům ve snaze, aby osudy jednotlivých respondentů nebyly rozpoznatelné. Ze stejných důvodů se v textu objevuje mnohem více fiktivních jmen, než odpovídá skutečnému počtu respondentů, případně jejich citace zůstávají bezejmenné.

Motivace respondentů k rozhovoru

Do výzkumu byli zařazeni výhradně lidé, kteří se sami přihlásili na základě výzvy VÚPSV, v. v. i., že hledá respondenty pro toto šetření. V úvodu setkání respondenti často zmiňovali, že je potěšilo, že se o problémy rodin tohoto typu někdo zajímá, o to více formou výzkumu pro potřeby státu a jeho rodinné politiky. V rozhovorech se vyznačovali neobyčejnou otevřeností, s jakou hovořili o svých pocitech, zkušenostech, problémech a rodinných konfliktech. Všichni, ať již v interview vystupovali v roli rodiče vlastního nebo nevlastního, si přinejmenším po určitou dobu svého života procházeli buď dilematy a těžkostmi okolo rozpadu původní rodiny, nebo směsicí problémů, které život v rekonstituované rodině přináší. Mnozí zmiňovali, že když se v těchto těžkostech ocitli, nenacházeli inspiraci k tomu, jak je řešit nebo jim předcházet. Potýkali se s vlastní bezradností, setkávali se se zavádějícími radami okolí postavenými na neznalosti nebo předsudky založenými na nepodložených mýtech. Jejich motivací k účasti na výzkumu tedy byla nejčastěji touha sdílením svého příběhu prospět někomu, kdo si obdobnou zkušeností sám prochází, poskytnout mu inspiraci, jak reagovat a čemu se vyhnout, či mu dodat naději, že i jeho osobní příběh může dopadnout dobře.

> *„Jako proto jsem třeba i reagoval na ten výzkum, protože člověk si něco prožije, řekne si dobrý, jako relativně v uvozovkách draze vykoupená zkušenost. A vím, že třeba je spoustu lidí, který jsou teďka na začátku a kterejm to příde. Mají ty malý děti. A já jako kolikrát jsem říkal, a to jsem i přemejšlel, protože my jsme se seznámili, když mi bylo nějakejch třicet dva let. Oba dva už rozvedení lidi, seznámili jsme se v práci s tím, že člověk s tím jde fakt jako do toho vztahu jako s otevřeným srdcem na dlani, jako oba dva dost podobný problémy, že jo, děti a to. Jenže to není jenom o tom vztahu těch dvou lidí, tam jsou tři lidi. A to jsem jako v tý době absolutně nevěděl a dost i podcenil a říkal jsem ženě zcela na rovinu, protože už po těch letech spolu si jako myslím, že můžou lidi mluvit na rovinu. Tak jsem říkal - hele, kdybych to měl vzít dneska zpátky, tak ti říkám na rovinu, že nevím, jestli bych do toho šel. Protože těch problémů dennodenních...“*

*

> *„Fandím tomu, a proto tady sedím.“*

*

> *„... mě potěšilo, že se o to někdo zajímá, protože si myslím, že tím, že rozvodů přibývá a lidi se chovají čím dál tím nestabilněji a některý jsou rozbitý, tak asi přibývat i bude. Myslím si, že by to prostě mělo vzejít jako... jako používat jako standard určitej, prostě vědět, co v tý situaci dělat a ten náš příběh si myslím, že by mohl bejt jako vzor třeba, já nechci říkat pro film jako, ale že by to mohlo bejt... já jsem to teďka odlehčil, ale nechtěl jsem to tady takhle... Já jsem zažil období, který bylo fakt jako depresivní, kdy mi bylo hodně, hodně špatně. A v tu dobu jsem v podstatě jako vůbec... já nechci tady jako, že bych používal nějaký slova jako konec života a tak. Ne, ale fakt jsem si říkal - ty vole, tak já co teďka jako... je mi 45 nebo 43, co já teďka jako budu vůbec dělat, jo? A fakt jsem neviděl to světlo na konci tunelu... A nebylo mi dobře. A teďka mi dobře je. Tak si myslím, že by... když to zveřejníte, nějak to zapracujete, takže lidi, který třeba se v tý situaci z jakýhokoliv důvodu octnou taky, tak že můžou prostě věřit tomu, že to*

může mít i dobrej konec jako, že v tý situaci… že ty příběhy jsou, že prostě jsou i příběhy, který nekončej někde na nějakým delirium tremens a nějakejma šílenejma situacema, ale že prostě, když člověk tomu věří a prostě tak nějak postupně opravdu to přijímá ten průser a pak ho zase nějak jako řeší, takže má šanci na úspěch. Neříkám, že se to každýmu povede. Nám se to naštěstí povedlo. Takže i to třeba, že to může být vodítko a jako určitá naděje pro lidi, který třeba v tý situaci jsou, že si potom přečtou - hele, nejsem v tom za prvé sám, stalo se to prostě víc lidem než mně a některý prostě měli štěstí a dopadlo to dobře a vlastně si možná polepšili."

„Mně příde, že prostě je potřeba o těch věcech jako mluvit obecně prostě, že o tom jako chybí… (smích) Politický termín - že o tom chybí širší diskuse ve společnosti. Ale že jako, že prostě… o spoustě těch věcí, že se jako nemluví, že jako kdyby to nebylo prostě, že se lidi tvářej jako, jo? Jako kdyby se ty věci neděly, nestávaly, a že pak, když se do tý situace člověk dostane, tak vlastně jako neví vůbec, co a jak s ní, no."

Dalším impulsem, který vedl k účasti ve výzkumu, byla příležitost poskytnout státu návod, jak v některých oblastech přenastavit systém ve prospěch potřeb rodin tohoto typu.

„…já jsem hlavně chtěl tady k tomu výzkumu právě poukázat na těch pár věcí, čím by se mohl stát lidem život jednodušší v tom smyslu, že tady je nastavenej nějakej systém. Ale ten systém mi příde v celý řadě případů trošičku hluchej k těm skutečnejm potřebám těch lidí. Jo?"

Objevoval se i motiv poskytnout svou výpovědí možnost náhledu na ne zcela obvyklou životní realitu (svěření dítěte do výhradní péče otci) odborníkům, jako jsou např. soudci nebo sociální pracovnice OSPOD, jejichž postoj má v konečném rozhodování soudu o tom, komu z rodičů bude dítě svěřeno do péče, zásadní roli.

„Myslím si, že to je správně jako pro ty děti a možná jako i nějaký vodítko pro lidi, který se octnou ve stejný situaci. A čím pestřejší to uspořádání rodiny jako z toho vzejde, tak tím líp pro to, aby z toho nebyl furt ten úzus - děti musej bejt jenom u matky a je to jediný správný. A myslím si, že to je pořád pro mě vzácný, že mám chlapa se synem v péči, protože já nikoho takovýho neznám, ale spíš se potkávám s případama, kdy už by to dávno mělo bejt takhle. A neřeší se to. Tak možná i vodítko jako pro sociálky, pro soudy, no."

U některých respondentů bylo důvodem, proč zareagovali na výzvu k účasti ve výzkumu, že se jedná o téma, ke kterému mají co říci, tak proč tedy neprospět dobré věci. Od vícero respondentů zaznělo, že by tento rozhovor poskytli i bez nároku na finanční odměnu.

Někteří respondenti si od svého zapojení do výzkumu slibovali i to, že se tak dozví více o tom, jak podobným problémům čelí jiné rekonstituované rodiny. Poměrně častá otázka tedy v závěru rozhovoru po vypnutí diktafonu byla: *„Jak si stojíme v porovnání s ostatními rodinami? Slyšeli jste i horší případy?"* Většina respondentů také projevila zájem o zaslání výsledného výstupu z výzkumu.

Výše zmíněné motivy respondentů k účasti na výzkumu ovlivnily pojetí této části publikace. Záměrně je zpracována tak, aby byla přístupná i laické veřejnosti.

10.2 Příběhy

Motto: Takže jako je to těžký, že to jako zabolí prostě… A hodně mi vždycky pomáhá, když vím, že nejsem jako jedinej. Jo? Slyšet prostě příběh někoho jinýho, kdo si prochází třeba tím samým. To je neocenitelný, to je jako super prostě, to pomůže. Jo?

(respondent výzkumu)

Následující stručné biografie poskytují vhled do aktuální životní a rodinné situace respondentů. Ukazují pestrost reality života v rekonstituovaných rodinách, překážek a problémů, s nimiž se jejich členové potýkají. Některým příběhům ilustrujícím specifická dilemata a obtíže je ponecháno více prostoru než jiným, kde byla pozornost zaměřena spíše jen na vybraný aspekt.

Lucie: Nikdo na světě mi nestojí za to, abych ztratila náklonnost svého syna

Lucie prožila krušné dětství – svého biologického otce téměř neznala, byla vychovávána otčímem, týrána matkou, v dospívání sexuálně zneužívána bratrem. Otce svého syna poznala na prahu dospělosti krátce po útěku z vlastní rodiny. Synovi nebyly ani dva roky, když se rozešli - manžel nebyl připraven na zodpovědnost, která s rodičovstvím přichází, zatímco Lucii mateřství pohltilo.

Nepříliš dlouho na to poznala dalšího muže – její syn ho považoval za svého tátu. Ten se mu věnoval a vůbec se k němu choval hezky. To, že ji týrá, před synem tajila. Jednoho dne od něho i se synem utekla.

V období synova dospívání poznala dalšího muže. Syn si s ním rychle porozuměl, byl jím nadšen. I díky tomu se k nim rychle nastěhoval a po pár letech se s požehnáním syna s Lucií oženil. Lucie byla šťastná, že tak synovi zase utvořila úplnou rodinu. Nicméně přišly problémy... Manžel Láďa do rodinného rozpočtu nepřispíval, domácnost finančně táhla Lucie příjmy ze svého podnikání, jenže se jí přestalo dařit... On ji shazoval, ona začala trpět psychickými problémy. Láďa počal tlačit na jejího syna, aby si vedle studia našel brigádu, kterou by domácnost zabezpečil. Docházelo mezi nimi čím dál častěji ke konfliktům. Syn Láďovi vyčítal, že se nechová „jako chlap“ - nechává se živit a z jeho matky že udělal trosku. Když se Lucie ocitla v psychiatrické léčebně s těžkou depresí, mezi synem a Láďou došlo k prudkému konfliktu, po kterém syn společnou domácnost opustil. Odešel bydlet k otčímovi, zde vydržel pár týdnů, než – jak říká Lucie - pochopil, co je to za člověka. Od něho se odstěhoval k přítelkyni, domů už se nevrátil. Když se Lucie po prvním pobytu v léčebně vrátila domů, od svého partnera necítila žádnou podporu ke svému uzdravení. Spíše naopak. Izoloval ji doma a dělal vše pro to, aby se její stav nezlepšil. Její nemoc vnímal jako ekonomicky výhodnou z hlediska dávek. Lucie se pokusila o sebevraždu, při tom si však uvědomila, jak velkou motivací k životu je pro ni její syn. Proto svůj pokus o odchod ze života nedokončila.

Nyní je na svém třetím pobytu v psychiatrické nemocnici během posledního roku. K manželovi se vrátit nechce, cítí k němu nenávist - nahlédla na jeho manipulativní chování a nemůže mu zapomenout, že jejího syna, který je pro ni vším, vypudil z domova.

Lukáš: Kdybych to měl vzít dneska zpátky, nevím, jestli bych do toho šel

Lukáš má se svou současnou ženou Lídou syna a každý z nich má ještě dítě z původního vztahu. Žena dceru, on syna. Oba jsou dnes v dospívajícím věku. Lukášův syn po rozvodu vyrůstal se svou matkou, s otcem se navštěvovali. Střední školu začal studovat ve městě, kde žije otec a od té doby žije s jeho novou rodinou. Přestože se Lukáš se svou ženou seznámili až po rozvodu, její dceři Lence vztah k němu dlouho komplikovalo přesvědčení, že Lukáš zabírá místo jejího tatínka, to kvůli němu, že se rodiče nemohou k sobě vrátit. Trvalo několik let, než pochopila, že tomu tak není. Vztah Lenky a Lukáše je nicméně komplikovaný – zatímco Lukáš má rád pravidla, Lenka je podle něho naopak bohém. Zejména když byla mladší, docházelo mezi nimi ke konfliktům, především co se týče školní přípravy a plnění domácích povinností. Lenka si na Lukáše stěžovala matce, otci, ve škole a ve svém líčení podávala svůj notně přibarvený obraz jejich konfliktu i otčímova chování. Lída jejím verzím věřila a stavěla se za ni. U Lukáše se konflikty v rodině kvůli dceři odrazily zdravotními problémy, vyvolaly u něj potíže s krevním tlakem a náběh na deprese. Lídy postoj změnilo, když se od Lenčina otce dozvěděla, že si mu stejným způsobem začala stěžovat i na ni. Když se Lukášovi ozvala ředitelka Lenčiny školy, že bude nucena podat vůči němu oznámení na policii, neboť ho Lenka obvinila z fyzického napadení, rozhodl se nezůstávat s Lenkou doma sám beze svědků. Začal se obávat toho, že Lenka nemá v používání své fantazie žádné zábrany a že by ho takto příště mohla nařknout třeba i ze sexuálního obtěžování. V období puberty chtěla Lenka odejít bydlet ke svému biologickému otci, zatímco matka nesouhlasila, Lukáš ji podpořil, ať si to vyzkouší. Po pár měsících se Lenka vrátila zpět. Jak Lenka dospívá, konfliktů vyvolaných jejím chováním ubývá. Současně i Lukáš její prohřešky už tolik neřeší jako dřív – *„já už jsem to vzdal. Jsou určitý věci, který prostě v tom člověku nevychováte.“* A už zase bývá doma, i když tam kromě něho a Lenky nikdo další není.

Jakub: Rodičovský originál alternuji už podruhé

Jakub je v roli nevlastního otce již podruhé. Sám má z prvního manželství dvě, dnes již dospělé, děti, které po rozvodu s bývalou ženou vychovávali ve střídavé péči. Tehdy byl několik let současně ve vztahu s partnerkou, která měla své dvě děti z předchozího vztahu. Jeden týden tedy žil s rodinou partnerky a druhý týden se svými dětmi ve svém vlastním bytě. Děti setrvaly v poctivém střídání domácnosti matky a otce i během svých středoškolských a vysokoškolských studií – to aby ani jeden z rodičů neměl pocit, že jsou s tím druhým více. Jakub si střídavou péči nemůže vynachválit, posledních šest let manželství s matkou jeho dětí jejich partnerský vztah nefungoval, doma byla napjatá atmosféra. Ačkoliv to znamenalo plně vybavit nový byt, za roky, kdy byl s dětmi díky střídavé péči sám, je rád, čas s nimi si užíval. Jeho nová partnerka trpěla psychickými problémy, k jeho dětem zejména v prvních letech jejich soužití pociťovala napětí, takže se jejich kontakt snažil minimalizovat, a stejný vztahový problém bohužel pociťovaly děti ze strany nového partnera matky, … *„takže to byla pro ně z obou dvou stran teda velká škola pro mý vlastní děti. Asi lehce negativní, ale nezhroutily se, takže je to posílilo, já jsem to s nima probíral. Dodatečně jsem se jim krapítek omluvil za volbu své partnerky tehdejší.“* S dětmi tehdejší partnerky si velmi rozuměl a hodně se jim věnoval. Kvůli nim v partnerství setrvával, i když už ve vztahu nebyl spokojen. Měl je moc rád, a jak znal svou partnerku, bál se, že o ně přijde, když jejich partnerský vztah ukončí. To se také stalo. Expartnerka si nepřála, aby kontakt s nimi vyhledával. Dětem se prostřednictvím staršího z nich snažil vysvětlit, že odchází od jejich matky, nikoliv od nich, nicméně přesto pod vlivem matky jeho odchodu porozuměly tak, že je opustil a o kontakt s ním nestály a nestojí. Zpočátku to nesl těžce,

ale rozhodl se to respektovat. Nyní je ve spokojeném partnerství se ženou, která má rovněž dvě děti. Poprvé v životě ohledně svého partnerského vztahu s Jitkou cítí, že je to ono a nechce nic pokazit. Jakub zpočátku jejich soužití učinil zkušenost, že dostane-li se s Jitčinými dětmi do konfliktu, ona se vždy postaví za ně, i když zrovna nejsou v právu. Nechce ohrozit svůj vztah s ní, proto se rozhodl vyhýbat konfliktům s jejími dětmi, vyklidil výchovné pole a v jejich výchově se přestal angažovat. Se svými vlastními dětmi, které jsou již dospělé, se vídá, jak samy chtějí a mají čas. Někdy spolu tráví i společný víkend. Na rozdíl od předchozí partnerky Jitka na jeho děti nežárlí.

Valerie: Děti jsou důležitý, biologický rodiče jsou důležití, to neznamená ale, že já ne

Vztah Valerie a Vojty začal po rozpadu jejich předchozích manželství. Již několik let žijí spolu i s dítětem Valerie, jež má ve výhradní péči. Po část měsíce u nich bydlí ještě Vojtovy tři děti, které má ve střídavé péči. Valerii velice záleželo na tom vytvořit pro všechny jejich děti co nejlepší zázemí. Na počátku společného soužití však marně hledala informace, jak na to – *„byla to taková jako frustrace a lítost“*. Je ráda za to, že dnes je situace o něco jednodušší díky tomu, že v mezidobí vzniklo několik facebookových skupin s tímto zaměřením, kde je možno čerpat podporu, a především se na trh dostala kniha Třetí rodič. Sama nejobtížnější situace řešila s psycholožkou, jejíž služby si hradila. Uvědomuje si však, že tato pomoc není finančně dostupná každému, kdo by ji potřeboval. První dva, tři roky společného soužití pro ni byly nejtěžší. Měla náročnou práci, z níž byla hodně vyčerpaná, do toho se snažila zvládnout starosti o domácnost, která se rozrostla o čtyři členy. Jako matka jedináčka byla zvyklá reagovat na všechny jeho potřeby, najednou měla po část měsíce v péči děti čtyři a každému z nich se snažila věnovat se stejnou intenzitou, jako když vychovávala jen to jedno. *„Já jsem šla jako hodně z extrému velmi vytížené manažerky s jedináčkem do extrému tady čtyř dětí, kterým musím dát total vše a naučit se to kuře na paprice, jak to dělá jejich babička, protože prostě jinak mi tu mojí kuchyni jíst nebudou…“* Cítila se zodpovědná za to, aby se partnerovy děti u nich doma cítily bezpečně a chtěly k nim docházet – *„viděla jsem na manželovi, jak mu na tom záleží, takže já jsem byla možná až příliš protekcionistická vůči nim“*. Negativistické projevy dětí a jejich kritiku si brala jako své selhání. Přála si, aby nebyly žádné konflikty, aby všechno bylo skvělé a ona, aby byla vnímána jako skvělá nevlastní máma, a očekávala, že tak bude vnímána i biologickou matkou dětí. Očekávání, která vůči sobě měla, byla nastavena výše než očekávání, která vůči ní mělo její okolí. Postupně se dostala do stavu, *„ … že jsem byla totálně vyčerpaná a vyšťavená a potřebovala jsem nějakej oddech a restart.“* Situace, do které se dostala, ji přiměla k práci na sobě a k větší sebereflexi. *„Jak se snažíte jako co nejcitlivěji, aby všem bylo dobře, tak vlastně v tom je to složitější… Vím, že jako vlastní rodič, že si víc za věcma dokážu třeba stát a nemám nějaký obavy z následků a z toho, co ty expartneři nějak řeknou nebo neřeknou. Kdežto u nevlastních dětí, tak tam ta obava vždycky jako je, vždycky je to někde vzadu, co se stane, co bude, aby to pochopily… aby jako zavnímaly nějaký dobro za tím vším. Tak si musím říct, že jsem to ty první roky toho hodně jako polykala a hodně jsem nedokázala vlastně nějak jako otevřeně říct - ne nebo jo.“* Učí se šetřit energií, předcházet vyčerpání. Opustila zaměstnání. Ve své rodině a ve svém každodenním životě si vedle péče o druhé dělá i prostor pro sebe a své potřeby. *„Děti jsou důležitý, biologický rodiče jsou důležití, to neznamená ale, že já ne.“* Už se nevzdává svých aktivit, které ji nabíjejí a dělají jí dobře (např. lekce jógy), i když má nabitý den. Snaží se nevyčítat si, že si dopřeje masáž. Objevila, jak dobře jí dělá samota, a nedávno se poprvé občerstvila víkendem bez rodiny.

Marta: Znova bych do toho vztahu už nešla – ne kvůli partnerovi a dětem, ale kvůli jeho exmanželce

Když se Marta, matka dvou dětí, po několika letech od úmrtí svého manžela seznámila se svým současným druhem Markem, jeho partnerský vztah s matkou jeho dvou dětí již delší dobu nefungoval. Stále ještě bydleli ve společné domácnosti, ale spali odděleně a Markova žena už měla vztah s jiným mužem. Pro Martu jejich sdílení stejné domácnosti znamenalo, že se k sobě stále ještě mohou vrátit. Proto na Marka nevyvíjela nátlak, aby od své rodiny odešel, požadovala, aby si toto rozhodnutí sám v sobě nejprve vyřešil, než spolu začnou žít. Ještě než se za Markem Marta i se svými dětmi přestěhovala do bytu, který pro ně pronajal a kam se nějaký čas předtím sám nastěhoval, ujišťovala se, zda ještě nezvažuje návrat k manželce a dávala mu svobodu tak učinit. *„… až když jsem se přistěhovala, tak jsem zjistila, že to vlastně vyřešené v sobě nemá. Ale ne to, že nechce odejít od manželky, ale to, že se bojí, že příde o děti. Takže to byla věc, kterou jsem prostě vnímala, ačkoliv to pořádně neřekl, tak jsem to vnímala, takže jsem mu dala znova najevo, že prostě nevadí, že jsem odešla za ním, že já a moje děti se určitě jako umíme o sebe postarat, ale že to je prostě na něm, že aby mi to jednou nevyčítal.“*

Když spolu začali žít, péče a starosti o Markovy děti pohltila tolik jejího času a energie, že se její vlastní děti, které byly starší, dostaly do pozadí. *„Dokonce jsem i jednu chvíli litovala, že jsem se přistěhovala, protože tam samozřejmě byl i problém ze strany jeho exmanželky, která dávala najevo, že prostě děti sama nezvládá, ale jakákoliv péče od nás jí zase připadala, že prostě ji jako musí odmítat. Ale docházelo k tomu teda, že jsme její děti měli častěji, než bylo vlastně i daný potom soudem, takže jako určitě tam nějaký krize byly, protože přece jenom mnohdy to zasahovalo i do toho, co jsem měla já sama vlastně v plánu se svými dětmi a nešlo to, protože najednou, jak říkám, bylo to i o tom, že když už péče o malý kluky, tak prostě na plnej úvazek. Což sice jsem brala, já prostě jsem neměla potřebu mezi nima dělat rozdíly, mezi mýma dětma a malýma klukama, ale uvědomovala jsem si i to, že moje děti vlastně v tu chvíli* [přestěhováním] *přišly o kamarády, vzdaly se jich dobrovolně, přišly o to zázemí a vlastně byly jako já někde mezi cizími. Takže jsem musela trošičku zohledňovat i ty jejich potřeby a ne se věnovat plně jenom malým klukům (…) … než jsme zažádali o střídavou péči, tak jsme kluky měli mít jenom jednou za čtrnáct dnů na víkend plus jeden den v týdnu prostě jenom takový, že kluci u nás chtěli být. Nakonec to ale bylo tak, že jsme kluky měli skoro napůl, že kluci k nám docházeli mnohem častěji, protože jejich matka vždycky měla nějakej problém, nemluvě o tom, že kluci u ní ani jednu dobu být nechtěli, protože je mlátila, nadávala jim. A dělala hodně takový ne zrovna věci, který dělá máma. Takže i na základě toho jsme zažádali i střídavou péči.“*

Jaké pro ni bylo vychovávat nevlastní děti? *„Když byly malinký, tak to bylo hodně jednoduchý, protože ty malý děti, ty si vás získají, ani nevíte vlastně jak. Nemluvě o tom, že jim chybělo takový to mazlení od jejich mámy, která prostě se asi neuměla projevovat. Takže kluci vyžadovali ode mě hodně mazlení a já jsem se strašně ráda jim věnovala, mně to přišlo prostě takový hezký, takový odreagování, takže to bylo jako ze začátku fajn. Až teď poslední vlastně rok se to začalo hrotit, protože jejich matka už od začátku dělala to, že kluky jakoby trochu vydírala tím, že - kluci, když odejdete, já kvůli vám budu nemocná nebo já umřu, když se mnou nebudete. A dokud byli kluci malý, tak jim nedocházela ta váha těch slov, tak to bylo docela dobrý. (…) No, ale teďka vlastně už kluci jako jim dochází určitá váha určitých slov, takže jako na ně samozřejmě zkouší - vy jste jediní, který já mám. A kluci samozřejmě nechtějí ranit svojí mámu, ať je jakákoliv, takže vlastně najednou se stavěj do její takový… do takový pozice jako těch ochránců a vlastně najednou i víc naslouchají tím pádem tomu, jak já jsem špatná, jak jsem odvedla jejich tátu, kdyby nebylo mě, tak určitě by se usmířili a určitě by se k ní*

jejich táta vrátil a podobně. Takže jako tohle to najednou vlastně jakoby k nim už doléhá. (...) Pro mě… cítím se v tom hrozně, protože za prvý je mi strašně líto toho, že o děti, o které jsem se starala osm let, tak najednou jako by mě odstrkují, najednou mají pocit, že vlastně za všechno můžu já. Je mi líto, že máma, která se o ně vlastně pořádně nějakých sedm let nestarala, všechno upřednostňovala a vlastně samu sebe před těmi kluky, tak najednou teďka ten poslední rok věnuje tomu, aby ty kluky přetáhla jakoby na svou stranu. A vlastně těch sedm let mých se smazalo a je tam jenom ten jeden jedinej rok jejich mámy. Tak bolí mě to, cítím se trochu i zrazená, je to něco, co prostě dost dobře nechápu. Z jedný stránky vím, že to je jejich máma, ale z druhý stránky si říkám - tak dobře, a kde byla celých těch sedm let, proč se o ně nestarala tak, jak měla, jak by máma se prostě k dětem chovat měla?"

Podle Marty je jádro problému v tom, že se Markova bývalá žena stále nesmířila s tím, že jejich manželství ukončil Marek, a v jejím agresivním a manipulativním jednání vůči druhým. *„...ona je dost agresivní, což teda jako ukazuje i na tom chování ke mně, protože mě slovně napadá třeba na ulici. (...) I před dětmi. Bydlíme v jednom městě kvůli dětem. Takže mě dost často napadá. Já vlastně jsem si kvůli tomu vytvořila takovou… takovej strach, že když je doma, tak nevycházím z domu, protože opravdu je to hodně silnej člověk, na rozdíl ode mě, a tak jako prostě… (...) Nemá zábrany. Nevadí jí udělat scénu před lidmi, naopak spíš kolikrát čím více lidí, tím líp. Ale hlavně ono jí to nevadí dělat před klukama. A to vadí mně. (...) Třeba se nám stalo, že se mnou i bouchla o zeď domu."*

„A vlastně jejich tátu ponižuje před klukama taky. Takže je to opravdu takový jako… A není to o tom, že by ho tak strašně milovala. Ona dokonce svého tehdy ještě manžela zpeněžovala. Ona mi řekla, ať jí zaplatím čtyřicet tisíc, když teda se mnou bude. No a za tu dobu vlastně, za těch osm let, co kluky vychovávám, tak měla už deset partnerů, o kterých víme, které kluky… které představovala a říkala jim, že to jsou teda strýčkové a že budou bydlet s nimi. Takže jako… jako kdyby asi byla natolik závislá na partnerovi, neumím si představit, že by to tak střídala s těmi jinými chlapy. No a kluci se samozřejmě naučili z toho těžit, protože každej strýček přináší dárečky, takže vlastně jim najednou to ani nevadilo. Nejdřív se jim to nelíbilo, ale potom postupem času vlastně až zjistili, že to má svoje výhody."

„Většinou, když se s partnerem pohádáme, tak je to vlastně kvůli… většinou je to jenom kvůli dětem, anebo kvůli ní. Je to právě z toho důvodu, že ona má tendenci vydírat nejenom děti, ale i toho mého partnera, takže ona řekne - tak děti nepudou na lyžák, když jim to celý nezaplatíš, jo? Takže ona vždycky… a samozřejmě partner, protože si neumí představit, že by dětem nevyhověl, protože on prostě se v dětech vidí, tak samozřejmě řekne - tak já to zaplatím."

Kvůli jednání bývalé ženy se vůči Martě postavila Markova rodina. S většinou příbuzných se dodnes nestýká, neboť ji nepřijali. *„...ona řekla třeba partnerově mamince, že pokud nebude stát při ní, tak už nikdy neuvidí děti. A jelikož ona byla na dětech hodně závislá a později teda i onemocněla rakovinou a věděla, že teda dlouho tady nebude, tak samozřejmě jakýkoliv jenom náznak toho, že by děti neměla vidět, byl pro ní víc než stresující, takže udělali všechno, aby ty děti měli. (...) Vlastně než* [partnerova maminka] *zemřela, tak se mi několikrát omlouvala, že se neměla nechat zatlačit do kouta, že ví, že je Mirka, jako teda ta exmanželka, vlastně že je taková. Ale že si furt myslela, že to dělá jenom ze žalu, že až později pochopila, že vlastně i proč ten její syn odcházel od ní, že prostě to je člověk, kterej s lidma manipuluje, vyhrožuje, ale že prostě už s tím asi nic neudělá. Takže ona vlastně umírala s tím, že se omluvila mně osobně a potom ještě i před partnerem teda."*

Kromě strachu z agresivního chování partnerovy exmanželky Martu velmi trápí, jaký dopad má její jednání na jejich děti. *„...že vlastně ty kluky úplně vlastně z nich udělala najednou lidi, který nepoznávám. Právě kvůli tomu lhaní, kvůli tomu, že podvádí a že vydírají. Proto se mě to dotýká, protože prostě ty kluky mám ráda, tak někdy to zvládám těžko.“*

Problémy s partnerovou bývalou ženou u Marty vyústily ve vážné psychické obtíže, které ji přivedly do péče psychologa, psychiatra a následně do psychiatrické nemocnice. Rozhovor s ní probíhal několik málo dní před jejím propuštěním z dlouhodobého léčebného pobytu.

> *T: „A vy osobně jste v něčem silnější díky této zkušenosti?“*
>
> *R: „To bych asi až tak neřekla, ale vlastně doteďka jsem se nesnažila sama sebe bránit. A vlastně i díky tomu, jak ona se ke mně chová, jsem se dostala sem a díky tomu, že jsem tady, tak jsem přišla na to, že pokud chci začít žít normální život bez strachu, tak musím začít hájit sama sebe. A to je asi pro mě takový to... protože do tý doby vlastně, když to řeknu, si mohl každý o mě otřít nohy a já jsem držela, že vlastně teďka mi to vlastně jakoby ukázalo určitou sebehodnotu.“*
>
> *T: „Jo. To není málo.“*
>
> *R: „To není málo. Teď jenom jde o to to se naučit použít i v tom reálu, protože přece jenom už teďka se mi blíží konec pobytu a já začínám cítit zase tu paniku z toho, že přídu do města, kde bude ona a kde na mě zase kdykoliv zaútočí. (...) Takže jako určitě mi to dalo to, že se budu snažit se naučit tomu bránit. Vlastně, kdyby se to nestalo, tak bych pořád byla ta, která prostě jakoby se pořád bude něčeho bát. Takže svým způsobem mě to dělá silnější. Ale došla jsem až sem kvůli tomu.“*

Ačkoliv právě partnerský vztah Marty a Marka je velmi dobrý, dnes říká, že kdyby mohla vrátit čas, nikdy by nevstupovala do vztahu s mužem s dětmi, které ještě nedospěly. Ne kvůli svému partnerovi, jeho nebo svým dětem, ale kvůli chování jeho bývalé ženy.

Běta: Svého nevlastního syna už prostě nikdy nechci vidět

Běta a Bořek se seznámili na inzerát před téměř dvaceti lety. Ona měla z předchozího vztahu dceru, on syna. Oběma dětem bylo šest let, *„což jsem teda jako věřila, že to bude úžasný, že budou prostě jako sourozenci. A asi zhruba po dvou letech, kdy jsme se tak nějak jako scházeli o víkendech, jsme spolu začali žít, sestěhovali jsme se do jednoho bytu jako jedna rodina, což bylo teda prioritou, aby ty děti měly každej svůj vlastní pokoj, protože to byl kluk a holka. Takže to bylo bezvadný a čekala jsem, že teda jako můžu nahradit maminku, která to druhý dítě odmítla.“* Bořek vychovával Bena sám zhruba od jeho tří let. Maminka s ním podle Běty byla v dětství v kontaktu jen sem tam, když v dospívání začal mít problémy, její kontakt s ním ustal zcela. Pro svoji dceru Běta v novém partnerovi hledala náhradního tatínka. Dokud se obě rodiny scházely jen o víkendech, vše fungovalo bez problémů. Když se sestěhovaly a děti začaly chodit do stejné školy i třídy, přišly první problémy. Zatímco její dcera patřila mezi jedničkáře a nejšikovnější děti ve třídě, Ben měl potíže s chováním a prospěchem. *„Takže to bylo pořád takový - Bohunko, vyřiď doma, řekni doma. No a ona to potom schytala jako, že jo, aniž by třeba něco říkala jako nahlas nebo - dneska bylo tohle nebo dneska provedl tohle. (...) A já jsem tam prostě furt běhala soudcovat jako, jo? Protože on jí držel dveře, nechtěl jí pustit na nějakou flétnu, nebo kam to chodila, a prostě takový tam už byly nějaký trochu třenice.“* Starosti s Benem se prohloubily v posledních ročnících základní školy. *„A tam už to začalo bejt horší a horší a začalo se trošku*

přitvrzovat od nějaký tý šestky. To už byly takový ty jako, já jsem ráda měla takový tu školu pod kontrolou, že jo, co se učej, jestli mají úkoly a tohle. (...) A už tam začalo takový to - a co ti je do toho, ty nejsi moje máma a vždyť tebe to nemusí zajímat. A hlavně to nechtěl sám dělat, že jo, nějaký úkoly z angličtiny a takový. A tam začaly jako docela problémy, co se týče chování, že docela začal i šikanovat děti ve škole, my jsme tam v podstatě byli každou chvíli v tý škole. S dcerou problémy nebyly, takže on nám to tak nějak potom dával i sežrat doma." I když to tehdy byly *„furt ještě malý starosti"*, někdy tehdy si Běta připustila, že její přání a očekávání být Benovi náhradní matkou se jí nepodaří naplnit. Ohledně řešení starostí s Benem a výchovného přístupu vůči němu se dostávala do rozporu s Bořkem. *„... ten táta mu strašně jako se snažil všechno vynahradit a strašně mu dovoloval, strašně mu dopřával. A nebyl důslednej. A v tom jsme se často rozcházeli, že já jsem říkala - nemůžeš polevit, nemůžeš. A on polevil, vždycky polevil. A pak se to odrazilo vlastně, když šel na střední školu a tak už prostě s tím tátou vyloženě cvičil a docházelo i k tomu, že ráno odešel do školy a za půl hodiny se vrátil a lehl si do postele a ležel v posteli."* Vážné starosti s Benem začaly po jeho osmnáctých narozeninách. Ben začal užívat drogy, lhal, doma se ztrácely peníze. Bětě ukradl a prodal všechny šperky, jak její vlastní, tak rodinné památeční. Tehdy se vztah Běty a její dcery Bohunky k Benovi zlomil. Střední školu Ben nikdy nedokončil, studium si několikrát prodloužil, ale nikdy se mu nepodařilo dosáhnout toho, aby byl připuštěn k maturitě. Od svých jednadvaceti let, kdy byl vyhozen ze školy, do pětadvaceti, kdy ho Běta viděla naposledy, pracoval dohromady asi jeden a půl roku. Jinak ležel doma, *„...z bytu dělal skládku, smrad tam byl neskutečnej, kradl jídlo."* Dcera i Běta s Bořkem si zamykali své ložnice. Do ložnic zamykali i jídlo a své hygienické potřeby. *„Já už jsem k nám nechtěla brát ani návštěvy prostě, už jsme nikoho ani nepozvali. Naši k nám třeba nechtěli ani jet, ty prostě... mamka říkala - jak takhle můžeš žít, vždyť to není k žití. A sedm let to takhle trvalo, docela mazec."* Když se dcera učila, Ben schválně pouštěl hudbu nahlas. Býval agresivní. Běta se bála nechávat dceru s ním doma samotnou, že jí ublíží. *„No bála jsem se potom, aby jí něco neudělal, protože když prostě jako on s náma nekomunikoval, my o něm taky nic nevěděli, jenom tam prostě přebejval a kolikrát třeba v noci začal skákat, řvát v tom pokoji. Táta na něj samozřejmě vlítnul třeba - co tady děláš, ticho, uklidni se nebo na tebe zavolám policajty. (...) ... no a loni to vygradovalo vlastně začátkem září, kdy jsem teda řekla přítelovi - buď on, nebo já. Protože už jsem to fakt nedávala. Když prostě nás úplně začal šikanovat, dělal před náma opičky, prostě skákal tam, úplně jsem se bála, domů chodil prostě ožralej, řval tam, nadával, kouřil si tam."* Běta neměla kam jinam odejít než k rodičům na venkov. Dokud dcera studovala, nedostala by se odtamtud do školy, proto Běta měla za to, že musí zůstat bydlet v jejich bytě. Impulsem k odchodu bylo, když Bohunka nastoupila do zaměstnání a Ben na ni poslal ze své e-mailové adresy falešné udání, které se pak v práci prošetřovalo. Několik měsíců pak matka s dcerou každodenně dojížděly několik hodin do města za prací a zpět. Ačkoliv Běta po Bořkovi během těch let žádala razantnější zásah vůči Benovi a jeho vystěhování, aby Ben padl na dno, ze kterého by se mohl odrazit, mu doporučovali i odborníci, jejichž podpůrné služby využívali, Bořek toho nebyl schopen. Asi dvakrát Bena vyhodil, ale když se vrátil, vzal ho zpět. Teprve když po odstěhování Běty a Bohunky začaly domů chodit upomínky na Benovy nesplacené půjčky, Bořek na něj ve strachu z exekuce podal žalobu k soudu. Ještě než došlo k soudnímu vystěhování, Ben jejich byt sám opustil. Na odchodu však svůj pokoj zcela zdemoloval a znečistil. Běta s Bohunkou se vrátily domů teprve poté, co Bořek Benův pokoj vyčistil a zrekonstruoval.

Zpětně Běta nechápe, jak vůbec mohla sedm let těch nejhorších problémů s Benem vydržet. Stres, ve kterém žila, se jí odrážel v problémech s páteří. Od té doby, co Ben definitivně odešel, již žádnými bolestmi netrpí. Zpětně dává za pravdu dceři, že si na jejich situaci zvykla a přizpůsobila se jí, *„... to už prostě předvídáte, co musím, jak*

musím. Pak jsem si říkala – vždyť my fakt žijeme jako blázni.“ Její motivací proč setrvávala, byla víra ve vztah s Bořkem, nechtěla o něj přijít.

Karolína: Snažila se mi přes děti škodit, nasazovat vůči mně, dokazovat, že jsem špatná matka

Karolína a Jan se rozešli, když jejich dnes už plnoletí synové byli v předškolním věku. Brzy na to přibližně ve stejnou dobu si oba našli nové partnery. Jan není ten typ otce, který se dětem věnuje, povídá si s nimi... Karolína má za to, že on sám neměl jednoduché dětství a co nezažil ve své rodině, ani nemůže předávat dál svým dětem. A jelikož je starší, v období, kdy ho synové nejvíce potřebovali, už na ně možná neměl energii. Ve finančních záležitostech okolo dětí se s ním Karolína však nikdy nedostala do sporu - *„A to si myslím, že je vlastně jediná věc, v který* [jako otec] *fungoval dobře, v těch finančních věcech.“* Vždy s ním velmi dobře vycházela a nebýt jeho manželky Anity, myslí si, že by si ve všem nějak dokázali vyjít vstříc. Anita se podle Karolíny nezbavila žárlivosti a obav, že se s Janem kvůli dětem k sobě vrátí, a to poznamenalo jejich vztahy. Současně se ale Karolína domnívá, že nebýt Anity, děti by za otcem vůbec nechodily, *„protože on by je asi neobstaral“*. To Anita, která vlastní děti nemá, je v tomto ohledu velmi spolehlivá, *„... nicméně jinak je nastavená úplně jinak než… úplně je jinak nastavená než já. Takže my jsme bohužel s ní měli dost velký rozpory o tom, jak ty děti vychovávat. Nebo respektive ona vůbec to, že já jsem nějaká… že jsem jejich matka, takže mi dělala taková věci, že je o víkendu ostříhala, že mi nosila do schránky jejich ostříhaný nehty, aby mi ukázala, že jsem teda špatná matka. Takovýdle věci mi dělala, jo? A ona mě fakt jako… myslím, že vlastně přes ty děti… přitom já jsem teda byla velmi smírčí, já jsem se s ní několikrát sešla, snažila jsem se ty věci řešit. Ale pochopila jsem, že ona vlastně používá ty děti proti mě. Takže ona tam napáchala dost bohužel v tomhle tom… dost škody, což jako jsem těžko mohla ovlivnit. Já jsem se vždycky stahovala... Já jsem sama prošla rodinou, kdy ty rodiče se opravdu hodně nesnášeli, hodně jsem tím trpěla, takže já jsem to chtěla těm dětem tohle ulehčit. Já jsem vždycky ustupovala a snažila jsem se, aby tam nebyl konflikt.“*

Když bylo staršímu synovi Honzovi šestnáct let, *„... tak se odstěhoval k tatínkovi, protože jsme se v tý době hodně hádali. Já jsem po něm chtěla, aby se trošku víc osamostatnil, takže jsem mu přestala dělat takový ty věci, který on očekával ode mě.“* Až do jeho dvaceti let, kdy odešel, se tedy o něj fakticky starala Anita. Zatímco Anita je podle Karolíny *„generál, takže ona měla na všechno ty pravidla“,* ona sama se cítí být nastavená liberálně, *„...já neříkám, že jsem měla volnou výchovu, to určitě ne. Pravidla byly, ale těm dětem jsem dovolila mnohem víc, než třeba vrstevníci měli dovolený, co jsem takhle sledovala, jo? I to chození ven, přespávání u kamarádů, tady ty takový… takový věci, co já jsem nemohla, tak jsem jim povolovala. (smích)“*. Karolína se snažila s Anitou domluvit na základních pravidlech, která by Honzovi, ale i jeho mladšímu bratrovi, jejich zcela odlišné světy přiblížila, např. pokud jde o kapesné nebo čas na počítači, z její strany však vůli ke vzájemnému sladění necítila.

Karolína Anitě zazlívá, že Honza je kvůli její péči a příliš úzce nastaveným mantinelům na svůj věk málo samostatný. A mrzí ji, že se jí vzdálil. Během let, kdy s ní nebydlel, se vídali velmi málo. Dodnes neví proč. Neví, zda jako teenager neměl potřebu, nebo to bylo proto, že by si to Anita nepřála. Rovněž pokud jde o hodnoty, životní styl i vkus, zdá se jí, že Honza má nyní více společného s Anitou než s ní. *„Je pravda, že mu je dvacet, já doufám, že se projeví ta moje výchova někde někdy, ale momentálně to tak nevypadá. A to mi vadí…“.* Je jí líto, že kluci připisují Anitě zásluhy, které její nejsou. *„A já jsem s těma mejma dětma vždycky jezdila na hory, protože jsem takhle taky byla zvyklá od dětství, takže jsem je naučila lyžovat poměrně záhy, byť jsem to jako dřela*

sama tam. Ale Ben má v hlavě, že ho naučila lyžovat Anita, protože s nim jednou zrovna v období, kdy on si to pamatuje, jezdila v těch [místní název] *nebo ho tam jako cepovala na tom vleku. A to mě hrozně štve takovýhle věci jako… (smích) Víš, takový ty… ty vydřený víkendy s těma dětma na těch horách, kdy prostě máš dvě děti, sama seš tam, už jenom je sbalit na ten svah. A teď tam, že jo, jsi musela jedno dítě… ono v tý době, když jsou takhle malý, to je dost velkej rozdíl každej měsíc, že jo, protože jeden už stál, druhej sotva stál a teďko jsem tam musela nějak mezi jedním, mezi druhým, teď občas nějakej nemocnej. No, ale pak se dozvíš, že je naučila Anita za jeden víkend lyžovat. No. (smích)"*

Ač si to dříve velmi přála, dnes již nevěří, že by se její vztah s Anitou mohl někdy narovnat. *„A že už mi udělala tolik jako hnusných věcí skrz ty děti, že já už byť jsem jako velmi smírčí, tak že ta antipatie jako narůstala, vlastně těma rokama to narůstalo, že vlastně jednak jsme teda úplně jiný už nastavením a jednak prostě tam z její strany vzniklo tolik šprajců, že já už tam tu cestu… ta cesta zarostla teda hodně, no."*

Monika: Dělala jsem otce, matku

Monika se s Milanem seznámila, když její děti byly malé. Od začátku jejich vztahu věděla, že Milan děti nechce, takže po něm nikdy nežádala, aby jim nahrazoval otce. *„Já myslím, že to pro něj byl bonus jako, že už já ty děti mám, že on je nebude muset… Já myslím, že to u něj nemít děti, že je trošku otázka toho, že vlastně nechtěl tu zodpovědnost. Ale takhle, když to bylo někoho cizí děti, on to tak nebral, že to jsou jeho děti, že vlastně ta zodpovědnost teda, ta je na tatínkovi. Možná taky díky tomu se do toho moc nepletl. Tak si myslím, že to má v tý hlavě srovnaný. A takže myslím, že měli poměrně hezkej vztah, ale na tu výchovu těch dětí jsem tam vždycky byla já. Tatínek, neříkám, že nefungoval vůbec, on si je bral, ale pro ně tam jako moc nefiguroval. Jako ta otcovská figura, to, že by si s nima sedl a něco… to, jak si představuju toho tátu, že s nima tráví čas, on s nima trávil čas, ale pasivně absolutně. Takže z mýho pohledu… jako on nebyl funkční, vlastně ani ten jeden, ani ten expartner ani ten partner nebyl vůči nim v tý pozici toho otce moc. Že tam nemají tu otcovskou figuru úplně, což dneska si myslím, že je jako velká chyba, ale to už je pasé."*

Na řešení záležitostí dětí se mnohdy cítila sama, současně připouští, že rozhodovat podle svého může být snazší než spolu s rodičem, s nímž je obtížná komunikace. *„Já jsem… taky člověk zná ty vztahy, kdy teda ten tatínek, který tam není, se snaží všechno řídit nebo že některý ty holky musely všechno konzultovat s tím otcem, třeba co se týče výběru školy nebo tak. To mu* [otci dětí] *bylo úplně šumák, kam pudou do školy, jaký budou dělat kroužky nebo… To mu bylo úplně jedno, to jsem si prostě… Já říkám, dělala jsem otce, matku, všechno jsem si musela řešit s těma dětma sama, což někdy bylo jednodušší v tom, že jsem se nemusela ptát někoho, jak to mám dělat."*

Milan je podle Moniky klidný, mírumilovný, takže ač nebyl *„takovej ten milující otec"*, vztah jejích dětí k němu dlouho vnímala jako bezproblémový. *„Samozřejmě v pubertě se to začne lámat - ty mi nebudeš říkat, co mám dělat, nejseš náš táta. A takový to, co asi, co slyšej všichni nevlastní rodiče. A ten starší, ten je takovej… to moje starší dítě, to je takový smířlivější, vlastně si myslím, že poddajný strašně, takže to, co se mu řekne, tak nakonec udělá, poslušnější. Takže ten s tím nikdy asi neměl problém a dodneška nemá. Ale ten mladší, ten byl… ten vždycky měl jako svojí hlavu ve všem, ego. A ten teda, s tím začal bejt velkej problém, protože ten se teda hodně vymezoval, i vůči mně, i vůči tomu Milanovi. A postupně… jako teď je to ve stádiu, kdy oni… kdy si myslím, že ta antipatie je tak silná, že oni nejsou schopný být vlastně … v jedný domácnosti spolu."*

Přestože Milan pro syny neplnil otcovskou roli, jak by si pro ně dnes přála, je si vědoma, že jeho přítomnost v domácnosti ji výchovu dětí usnadňovala. Měla v něm oporu a zastání. *„No já si myslím, že určitě jako mně to rozhodně pomohlo, protože někdy jako dva kluci prostě jsou dva kluci a je potřeba na ně trošku houknout nebo jako… Což on dělal. Ne nějak násilně, ale dělal to. A minimálně tam byl… mně třeba v to období s tím Danielem, jak bylo fakt jako složitý, v těch šestnácti, když měl ty agrese různý, tak Milan rok vlastně pracoval v zahraničí. A jezdil teda domů, ale to byly takový jako stavy, kdy já jsem se bála být s tím Danielem sama doma někdy, když měl tyhle ty… Je pravda, že já jsem… většinou jako do toho byl dotlačenej do tý agrese, že já jsem po něm něco chtěla a teďko on se dostal do toho kouta a teď jako vyjel na mě. On Milan tuhle tu příležitost měl a já jsem říkala - jo, jeď, to bude jako fajn pro tebe. My jsme se rok ne neviděli, on jako tady byl poměrně často zpátky, jo? Ale v tom… v takovým tom denním životě on vůbec nefiguroval. A tehdy mi to hodně scházelo. Asi kdyby tam byl tehdy, tak by to bylo o dost jednodušší, protože Daniel by prostě stáhnul ocas a jenom proto, že tam je chlap vedle, určitě by si na mě tak nedovolil. A myslím, že to se dá aplikovat i na to období předtím, že přece jenom, když ta matka tam je na to sama, tak ty děti si můžou na ní víc dovolit. (…) To je další věc, že on je… jak je Milan pořádnej, tak on po nich chtěl, aby si uklízeli… aby tam nebyly ty hromady, že jo, jak to tak někdy bývá, i včetně mých hromad. (smích). Takže je vlastně nutil, aby si po sobě uklízeli. Takže v tomhle tom trošku… Ale jestli to ovlivnilo nějak jako na ten život, to těžko říct, no. Rozhodně tu dynamiku to asi ovlivňovalo, to jo.“*

Monika věří, že díky tomu, že synové vnímali partnera po jejím boku, nemuseli jeho roli vůči ní v rodinném systému zaujímat a mohli si tak dovolit projít přirozeným pubertálním vzdorem. V rodinách svých kamarádek, které žijí s dětmi samy bez partnera, Monika pozoruje, že jejich synové mají potřebu své maminky ze strachu o ně chránit před starostmi, zůstávají hodnými hochy a jako takoví se zdráhají začít žít svůj vlastní život.

> *„A je pravda ale, co znám kamarádky, co ty děti vychovaly samy, že ty děti vlastně… většinou singl matky s jedním dítětem, většinou takhle znám teda ty moje kamarádky, že všichni ty kluci, že jsou vlastně jako… to jsou takový ty hodný děti, co ve všem vycházejí vstříc, dělají všechno, co ta maminka po nich chce, že vlastně tam hrajou trošku… hráli trošku toho partnera, já z toho mám pocit. Tak to já neznám, to jako u nás…Vlastně jsem vždycky považovala to naše za takový normálnější. (…) A že vidí to, že já vlastně nemám jenom je, že tam mám toho Milana… že to je vlastně i důležité z tohohle důvodu, protože tyhle kluci, co jsem takhle pozorovala, řekneš si - ty jo, ty to máš skvělý, takovýdle dítě. Vždycky jako jsem to třeba záviděla, že žádný problémy v zásadě mýho typu neřeší. Ale že pro rozvoj toho děcka, že vlastně nemají… neprojdou si tu pubertu, takovej ten vzdor, protože mají trošku strach o to, aby tu mámu… protože ta máma je vlastně sama a co ta máma bude dělat, když já teda odejdu z toho domu nebo když nepřídu domů, když se někde ožeru. To jako moje děti teda… (smích) moje děti neřešily. A myslím si ale taky proto, že věděli, že teda, když tam nebudou oni, tak tam je ten… že tam je ten Milan, že tady ty kluci nahrazujou toho partnera trošku, no. Takže z tohohle hlediska si myslím, že určitě to mělo pro ně nějakej pozitivní efekt. A i to vlastně, že do toho Milan nezasahoval, může být jako nějakým způsobem pozitivní.“*

Klára a Robert: Takže to byl takovej jako střet kultur ze začátku

Zrod nové rodiny

Klára a Robert bydlí na statku v malé vesničce, která leží uprostřed venkovského regionu, vzdálená z dosahu velkých měst. Jako pár spolu žijí teprve rok a čtvrt, společně vychovávají čtyři děti ve věku čtyři až sedm let ze svých předchozích manželství.

Klára i její bývalý manžel Vláďa se ve zdejším kraji narodili a vyrostli. Spolu si tu postavili nový moderní dům, který po jejich rozchodu zůstal Vláďovi. Robert s Markétou se přistěhovali z velkého města do starého selského stavení, kde nyní žije Robert s Klárou. Vesnice, v nichž obě mladé rodiny bydlely, od sebe dělí jen kopec. Klára a Markéta se přátelily, i spolu po určitý čas spolupracovaly. Rozpad obou manželství odstartovalo, když Markéta, která dlouhodobě trpěla těžkými psychickými problémy, Robertovi sdělila, že ho nikdy nemilovala a že dospěla k tomu, že deprese, které ji sužují, by mohlo vyřešit, kdyby změnila život i partnera, a začala vyhledávat paralelní vztahy.

> *„Pak to prostě nějak se ta situace vyhrotila v březnu, kdy prostě mně začala oznamovat, že prostě se mnou je dlouhodobě nespokojená, že mě nikdy nemilovala a podobný věci. A že prostě už se necítí být vázána manželstvím, že jako se mnou tady ráda bude bydlet, ale jenom jako kamarádi s tím, že ona si bude chodit, jako kdy chce, jak chce, a prostě byl tam i ten spor o tu péči o ty děti, protože vlastně my jsme… s bývalou ženou jsme vlastně fungovali dlouhodobě takovým způsobem, že jsme to v podstatě měli už rozdělený ty děti půl na půl, že vlastně půlku večerů jsem ukládal já, půlku večerů ona, abychom tak jako… aby se to jako rozložily ty povinnosti na oba dva vlastně stejně, což mně jako vyhovovalo. Já jsem s tím problém neměl, mně se to i líbilo. Ale pak vlastně třeba mě postavila před to, že jako se možná bude muset odstěhovat a na tři měsíce mi děti jako nechat a pak se zase třeba vrátit nebo takhle. Že to spíš mi přišlo, že se to snažila trošku nastrčit do tý situace, že jako já budu poskytovat servis, všechno. A ona když jako bude se jí chtít, tak teda jako nějakým způsobem se zúčastní, a když se jí nebude chtít, tak se nezúčastní. (…) Načež teda já jsem na to zareagoval postupně jako tak, že jsem se prostě od ní úplně odstřihl…“ (Robert)*

Paralelně s Robertovou manželskou krizí se začalo rozvíjet jeho kamarádství s Klárou. Oba pojila stejná volnočasová aktivita, a aby ušetřili peníze, dojížděli za ní jedním autem. S prohlubujícím přátelstvím se během těchto cest začali navzájem svěřovat i se svými manželskými problémy. Klára v partnerství nebyla spokojená, na děti i starosti o rodinu se cítila být sama, Robert byl zlomený krachem manželství a jednáním své tehdejší ženy. *„A v podstatě ona byla jakoby první, která věděla jako z mý strany, že ten vztah mezi mnou a mojí ženou je prostě u konce, že tam nevidím šanci na pokračování, načež teda jsme se dali dohromady, z její iniciativy jsme se teda dali dohromady, že teda… že ona by jako chtěla bejt se mnou. Což mě… do tý doby mě to vůbec nenapadlo, protože jsem myslel, že je jakoby spokojeně v manželství, ale vlastně v tu chvíli jsem zjistil, že by se mi to taky líbilo, tak jsme se takhle nějak jako dali dohromady. Ono to zní tak jako nešikovně. Ale se já to snažím spíš věcně popsat, jak to došlo, bez těch nějakejch zbytečnejch nebo nějakejch emocí prostě, který tam samozřejmě byly obrovský v tom. (…) Což se odehrálo někdy zhruba v květnu, nebo přelom dubna, května loňského roku se to odehrálo celá tahle věc, kdy vlastně ta moje krize jakoby toho manželství trvala někdy od února prostě takhle zhruba a tímhle tím vykulminovala.“ (Robert).* Robert má za to, že vztah s Klárou ho zachránil… *„…všechny pocity byly strašně bolestivý, tak jsem je prostě odstřihl. Jo? To byla vlastně jediná reakce, kterou jsem dokázal, že jsem ty pocity od sebe odstřihl. A já právě jsem to Klárce i říkal, že jako ona mě jako dost zachránila v tu chvíli, protože já jsem v tomhle*

stavu byl asi tak tejden, jsem byl v tomhle stavu, možná míň ještě, dva tři dny. A já jsem cejtil, že prostě každej ten den to jde strašně rychle a já nevím, co by se stalo třeba za další tejden, jo? Už by třeba to bylo úplně jako nezvratný, jo? Kdežto tím, že v podstatě ona mě v tuhle chvíli vlastně chytla a nepustila mě ještě jako hloubš, já prostě vím, že bych byl schopnej prostě v podstatě… Já bych jako žil nějakým způsobem, nebo nevím, možná bych prostě to někde narval do stromu, to nevím. Ale asi bych byl jako schopnej fungovat, ale v podstatě vevnitř bych byl úplně jako vyprázdněnej, protože by mi to všechno bylo jakoby jedno, protože to by bylo jediný, jak vlastně bych v tom byl schopnej žít. Takhle jako jsem to nějak jako vnímal a viděl. A myslím, že by to tak prostě nějak dopadlo. A vím, že jsem tohohle toho schopnej prostě, že to jako v sobě úplně jako všechno udusit prostě. Jo? A nevím jako, jak dlouho bych takhle vydržel žít. Jo?" (…) *„… ve chvíli, kdy my jsme se dávali dohromady, tak to bylo vlastně tak, že já jsem nebyl schopnej cítit vůbec nic. Já jsem byl vlastně úplně jako na dně a úplně… Já jsem to i jako líčil, já jsem byl v podstatě jako mrtvej, jo? Že prostě to všechno ve mně umřelo. A teprve díky Klárce jsem zase jako ožil, zjistil jsem, že vlastně jsem schopnej někoho mít rád, že prostě… jo? Že to ve mně tak postupně zase rostlo. Ale vlastně ze začátku to bylo v podstatě tak, že dá se říct, že ona mě jako vlastně… Ona se mě na nic neptala a řekla - tak budem spolu. A já jsem jako vlastně řekl - jo. Ale jako… já jsem jí to i říkal, já jsem vlastně ze začátku, já jsem jí jako nebyl schopnej milovat ze začátku, vůbec. A teprve postupně to ve mně jako narostlo a spíš to bylo jako, že jsem nebyl schopnej milovat nikoho v tu chvíli."*

Následující vývoj událostí dostal poměrně rychlý spád. Klára i s dětmi odešla od manžela nejdříve k matce. Robert se svou ženou domluvil, že ona do poloviny léta z jejich domu odejde, aby se tam mohla přistěhovat Klára s dětmi. K tomu došlo s koncem letních prázdnin. Současně Klára, do té doby na rodičovské dovolené, začátkem školního roku nastoupila do práce a její děti začaly navštěvovat mateřskou školu v celodenním režimu. Sešlo se tak naráz více zásadních životních změn, které obnášely velkou zátěž.

Mysleli jsme, že budeme kamarádi

Zpočátku to vypadalo, že Klára s Markétou zůstanou kamarádky, Markéta že bude novou rodinu navštěvovat a čas od času na statku i pobývat. Nechala si tu i některé své osobní věci a pracovní vybavení. Jenže záhy všichni zjistili, že to tak fungovat nemůže. *„My jsme byli hrozně jako naivní…"* (Klára) Markéty přítomnost se začala jevit jako vpád do teritoria jiné ženy *„Ono prostě stačí, že příde a podívá se, že máme jinak zahrádku vlastně, než by to udělala ona a nedej bože, když to ještě jako okomentuje, tak prostě je to jako strašně nepříjemná věc." (Robert)* I kvůli nejednoznačnému začátku jejich partnerského vztahu Klára, obklopena osobními věcmi bývalé partnerky, cítila nejistotu, s kým že to Robert vlastně chce žít. *„…teď už vlastně vůbec to neřešíme tohle, ale v tom září, říjnu jsem samozřejmě ještě jako řešili, že si nebyla jistá, jestli já nechci náhodou jako tu Markétu zpátky (…), jestli jako nechci to vrátit."* To, že si Markéta neodvezla všechny své věci, Robert vnímal, jako že si takto pro sebe nechala otevřená zadní vrátka. Zpětně lituje, že vůči ní nebyl jednoznačnější a nezasáhl dříve. *„Člověk jako vždycky udělá chyby. Ale vím, že teďka bych prostě opravdu jako věděl, že prostě je potřeba bejt mnohem víc jako… mnohem víc vlastně nekompromisní a jako jednoznačnej prostě v tom. (…) Já jsem to nechal hodně na ní, já jsem to jako moc neřešil vlastně. A měl jsem se jako do toho asi víc zapojit a bejt na ní vlastně mnohem nepříjemnější. Já jsem nechtěl bejt na nikoho nepříjemnej, tak jsem to prostě tak jako… a doufal jsem, že se to prostě v klidu vyřeší. A ono se to prostě nedá jako vyřešit jako úplně v klidu. A příde mi, že to oddělení tam prostě musí bejt velmi jako jasný, jasná*

prostě tlustá čára. A klidně i za cenu toho, že prostě odsud zmizí půlka nádobí a že prostě první měsíc prostě se nebude skoro z čeho jíst. Až za takovýhle jako… klidně až do extrémů, že tady zmizí půlka vybavení prostě nebo… Dneska vím, že prostě bych se radši devadesáti procent věcí prostě vzdal, aby si je odvezla, než aby prostě jako tady nějak zůstaly a bylo to takový nejasný." Klára se domnívá, že teprve když se Markéta měla stěhovat, uvědomila si, že se jí tak úplně odejít nechce a později jí došlo, že je jí vlastně nepříjemné, že Klára s Robertem v domě žije a stará si s ním i o Markétiny děti a řeší jejich bolístky. Jelikož se Markéta již dlouho předtím s Robertem v péči o děti střídala, Klára si domýšlí, že očekávala, že to tak bude fungovat i po jejich rozchodu a o jejich děti se bude starat výhradně on. Ačkoliv si Klára dává pozor, aby se do mateřské role Markéty nevměšovala, jsou situace, kdy přirozeně vyhledávají spíše ji jako ženu, než svého tátu. O praktických záležitostech dětí jsou obě ženy schopny se spolu domlouvat, vycházejí spolu, z jejich komunikace se však podle Kláry vytratila otevřenost i hloubka a jejich kontakt je studený.

Domluva na péči o děti

Pokud jde o nastavení péče o děti, Robert a jeho bývalá žena mají dceru a syna ve společné péči, ta nicméně fakticky probíhá jako péče střídavá – děti v pravidelném rytmu střídavě a rovnoměrně pobývají u matky, či otce. Hlavním důvodem, proč se shodli na společné péči, podle Roberta bylo, že si chtěli všechny podmínky péče o děti domlouvat sami, aniž by jim do toho jakkoli zasahoval stát. Klára má s Vláďou ve střídavé péči dva syny. Vláďův zájem o střídavou péči ji nepříjemně zaskočil, neboť dokud ještě žili jako rodina, na rodinném životě se příliš nepodílel a o syny se starala výhradně ona. S tímto uspořádáním nakonec s těžkým srdcem, podpořena četbou literatury, souhlasila kvůli dětem – začaly po kontaktu s tátou toužit a z toho co si nastudovala, se dozvěděla, že je pro ně důležité, aby jim ho umožnila.

Přestože v obou původních rodinách fakticky probíhá střídavá péče, rytmus střídání dětí je jiný. Děti se znaly ještě předtím, než spolu Klára a Robert začali žít, chodily spolu do mateřské školy a obě rodiny spolu podnikaly výlety, aby si děti zvykly. I když jsou mezi nimi rozbroje, mají se rády a chtějí být co nejvíce pohromadě.

> *„A v tejdnu je to tak, že já kluky mám celej tejden, protože vlastně bývalýmu manželovi se líbil ten čas v kuse a já jsem jako oproti němu taková dost neprůbojná, já bych to třeba chtěla jinak, ale to nešlo nějak, nebyla jsem schopná to s ním vyřídit. A nakonec jsem zjistila, že asi pro ty kluky je to v něčem snazší to mít týden, týden. Pro mě třeba ne, ale pro kluky asi zřejmě jo. A vlastně Robertovo děti to mají tak, že jsou, v pondělí jsou, každý pondělí jsou s náma, tak to. Jo, vlastně, takže máme děti společně pátek, sobota, neděle, pondělí, jo? A potom oni vlastně na úterý jdou k mamce po škole, ona si je… že jo, my si je předáváme skrz školu, školku, takže tam neprobíhají žádný. A takže jdou k mamce, pak jsou tady u nás, ve čtvrtek k mamce a buď to jako od čtvrtka pokračujou k mamce a v pondělí jsou zase tady, jo? Že to mají trošičku jinak v tejdnu, ale ty čtyři dny spolu mají jako vždycky. A kluci byli hrozně naštvaný, že jo, protože to mají v tejdnu trochu jinak než jako Kiki s Vašíkem. A oni jsou nejradši, když jsou tady všichni. A když se nám to o prázdninách úplně nepovedlo kvůli různým jako táborům, akcím, dovolenejm u moře a tak dále, když se nám to jako nepovedlo udělat tak, aby tady byli buďto všichni nebo nikdo, tak to bylo jako dost hrozný, jo? Že vlastně oni jsou zvyklý na to tady bejt spolu. A když nejsou, tak jsou naštvaný, protože je to nuda samozřejmě." (Klára)*

Robertovy děti Kláru i její děti doma přijaly hezky. Pro syna Kláry však bylo těžké přijmout za svůj domov Robertův starý venkovský statek. Chyběl mu jejich nový,

moderně zařízený dům, který má rád. Jak Klára, tak Robert, si prošli fází, kdy jako by se více věnovali dětem svého partnera, než svým vlastním, neboť si je žádaly či přitahovaly jejich pozornost. Zejména Klára si potřebovala svoji roli vůči nevlastním dětem ujasnit.

> *„…mám pocit, že i ta Kristýnka si to v průběhu tý zimy nějak jakoby řešila, chvíli jsem měla pocit, že nevěděla jako, protože se hrozně jako ze začátku upnula na mě. A pak najednou, když jsem jí jako dala najevo, že tohle jsou ale moje děti a ty máš svojí mamku, oni už jinou nemají, tak chvilku byla nějaká taková jako revolta. Ale mám pocit, že ona si uvědomuje jako, že já jsem dítě týhle mamky, že to tak jako… hm. Nevím, jestli přirozeně nebo i našim nátlakem přešlo v takový to jako, že aby každý dítě vědělo, kam patří. Že jim jako dáváme stejně, ale prostě ten klín je dost jako omezenej prostor. Takže takhle, no. To je takovej ten problém, že jo, že člověk vlastně najednou jako neví, jaká je přesně ta jeho role, že si to musí jako sednout. Jako chtěla jsem se vyhnout tomu to nějak jako přehánět na začátku. A pak zjistit, že to je průser hroznej. (smích) Tak jsem se nějak tak… a třeba i průběhu prázdnin jsem si tak jako snažila ujasnit, co všechno vlastně mám dělat, co už nemusím, jo?“ (Klára)*

Střet kultur

Sžívání nové rodiny Klára i Robert popisují jako střet kultur, který je dán především rozdílnými výchovnými styly Kláry a Roberta. Zatímco Klára je dle svých slov vůči dětem příliš ochranářská a pečující, Robert je přísný a důsledný v pravidlech a jejich dodržování. Jelikož se Kláry kluci ani u svého otce (*„…vlastně taťka jako jim žádnou výchovu nějak jako neposkytoval, takže on je spíš takovej rozmazlovací typ, když už něco…“, Klára*) a širší rodiny s takovým přístupem nesetkali, Robert je první u koho narazili na pevnost hranic, které nepovolí. To přináší konflikty mezi nimi a Robertem, ale mnohdy i mezi Robertem a Klárou, byť si je vědomá, že bez jeho aktivní účasti na jejich výchově by se těžko obešla.

> *R: …Robert je jako mnohem přísnější, (…) zrovna jsme včera jako strašně řešili, že pro mě je to, že se musím strašně jako sebezapřít, protože já z celý širý rodiny, tam jsou takový jenom jako ty ochranářský úplně strašný ty, ale já vidím, co to jako s těma klukama dělá, že prostě ten mladší, to je hodně velký zvíře. No, takže… (smích) Jo? Že já, když jako po většinu, jako vcelku chci, aby to Robert takhle dělal, že jsme jako přemejšleli, jak to vlastně, jestli jako, aby nezasahoval nebo zasahoval. Tak to spíš děláme tak, že zasahuje, ale snažíme se, abych já měla jako trochu přednost. Ale já jsem dost jako v tom pomalá, spousty věcí si nevšimnu, spousty věcí je mi dost jako jedno. A pak až jako vlastně vidím ten brutální konflikt na konci, kdy prostě do sebe moji kluci píchají vidličkou, protože něco, jo? Takže jsme na to spíš tak usnesený, že jako já bych nechtěla, aby se nemontoval do toho, to by asi dopadlo dost špatně, to nevím, jak bysme tady jako vedle sebe žili.*

> *T: Takže teďko je tak, že Robert má z vaší strany jakoby povolení nebo dovolení vychovávat je úplně stejně jako vychovává svoje děti?*

> *R: Hm, je to tak, no, no. Jo? Je to tak, ale musí opravdu chudák jako… občas musí vydržet to, že já mám tendenci jako ty děti prostě bránit, jo? (…) Já, když vidím svoje řvoucí dítě, jako že ono to fakt umí, tak prostě mě to zbavuje veškerejch rozumovejch schopností. (smích) Že jako okamžitě bych jako samozřejmě a nejlépe ještě třeba přebalit, jo? Tak se jako snažím nějak, nějak se snažíme najít takovou střední cestu, aby… jo? Ale kdyby vysloveně on od toho chtěl dát ruce pryč, tak to by pro mě bylo jako blbý hrozně, protože to by mi přišlo takový jako dost tady pak studený, to jako nevím, to by se tady díval, jak já se tady jako morduju, že jo? (…) … moji kluci jsou o dost divočejší než jeho děti.*

Klára si Robertova zájmu o děti cení. V jejím okolí je téměř jediným mužem, který se stará o děti a věnuje se jejich výchově. Robert ve výchově razí mužský přístup.

„A on prostě mužskej a ženskej přístup k výchově dětí je prostě rozdílnej. A podle mě to tak je správně, má to tak bejt, jo? Ale dneska je problém ten, že vlastně ta společnost je strašně zaměřená na to, že děti vychovávají ženy. Jenom. Jo? To dítě prostě odmala je s ženskou, chlap je v práci. Jde do školky, tam má paní učitelky. Jde do školy, tam má paní učitelku, vychovatelku v družině školní, jo? On se v podstatě má šanci kluk potkat s chlapem buďto ve skautu nebo na fotbalovým tréninku a tam prostě záleží, jak na koho jako narazí, jo? Ale prostě chyběj otcové, jo? Dneska ve společnosti jako brutálním způsobem chyběj otcové. A vlastně Klárka tím, že na kluky byla… taky mi příde, že vlastně poměrně extrémně sama… A jediný, kdo jí s tím pomáhal, tak byla třeba jako babička, ale jako prostě nebyl tam chlap, kterej by jí s těma klukama pomohl. A zejména kluci aspoň, jak je vidím já, tak oni opravdu toho chlapa hodně potřebujou.“ (Robert)

O výchově dětí - a synů zvlášť - hodně přemýšlí. Čte a přemítá i o mužství, co je podstatou a úkolem muže. Učí chlapce zacházet s vlastní agresivitou (dát nekontrolované agresi pravidla, umožnit ji bezpečně vybít a přitom neublížit), přijímat rány, zvládat neúspěch, čelit nesnázím. Je přesvědčen, že syn od otce potřebuje cítit, že má sílu, která by mu dokázala ublížit, kdyby ji vůči němu použil… Vadí mu, že mužský přístup k výchově se dnes příliš neuplatňuje.

„Ono se o tomhle tom nemluví. Ale jeden ze způsobů, jak chlap může projevit lásku i ženě, i dítěti, všem, je že to dítě z něj cítí tu sílu. Cítí to, že v každýmkoliv okamžiku on by mohl hodně ublížit. … A on jí nepoužije. I když to dítě dělá strašný věci třeba, i když ho štve, tak největší síla je, když ten chlap v tuhle chvíli tuhle sílu nepoužije proti tomu dítěti a každý to dítě to vnímá. Tohle strašně silně vnímá, protože to je v nás zakódovaný od doby pravěký tlupy, kdy prostě se to opravdu řešilo pouze ručně, jo? Kdy nemluvili, protože neuměli ještě mluvit. A tak si to řešili ručně. (…) A ono takhle to dítě ví - ano, s tímhle jsem v bezpečí. A to je vlastně i to, co třeba ženy, mně příde, strašně často jako chtějí od chlapů, chtějí od mužů. Chtějí cejtit přece tu sílu. Jo? Přece vy jako žena nechcete jako slabýho muže, kterej je slabší než vy nebo jako prostě… jo? Chce toho silnějšího muže, ale s tou jistotou, že to nepoužije proti ní. Ale tu sílu musí mít. On musí vědět, že on by byl schopnej jí třeba prostě zabít, klidně, že tu sílu má. Ale neudělá to. To mi příde strašně jako cenný a je to věc, která v tý společnosti dneska prostě strašně není. Protože se toho všichni strašně bojej.“

Jeho výchovný styl se vyznačuje vyšší mírou neústupnosti a tvrdosti vůči chlapcům, než je dnes obvyklé. To vzbuzuje nepochopení a nesouhlas v okolí. Především u žen a co se týče jeho nevlastních synů.

„A to je třeba věc, kterou já mám obecně s ní jako problém, protože já strašně cejtím jako z okolí, že viděj otčím, ten je musí nenávidět a bejt na ně hnusnej, jo? A viděj za tím jenom tohle. Jenom tohle vlastně. A plus je tam ten pohled, že většinou tohle to si myslej ženský nebo ženy a že já vím, že já jsem na ty děti prostě ostřejší než většina… než devadesát procent lidí jsem na ty děti ostřejší, ale je to prostě proto, že já si myslím, že to zejména ty kluci prostě potřebujou. A že to je věc, která tady dlouhodobě chybí.“

Z pohledu Roberta je pro partnerčiny děti výhodné, když mezi nimi vyvolají konflikt – tím, že se jich maminka zastane, oslabí jeho důslednost. A v tom spočívají jejich „hry“.

R: „…ona má hodně špatnej vzor vlastně toho, jak jako otcovství vypadat nemá, právě tu nezvládnutou agresi. Tak to je prostě… takže apriori jakákoliv agrese v ní vlastně vyvolává jako problematickou…“

T: „Že jí to něco oživuje…“

R: „Že jí to něco oživuje tu vzpomínku, vlastně jakýkoliv… jo? I když prostě houknu na kluky, což prostě chlap je taky od toho, aby prostě dokázal na toho kluka houknout prostě, jo? Prostě ukázal tu sílu. Já tu sílu musím ukázat nějakým způsobem, aby věděli, že mě nepřetlačej, já už ji nemusím použít, já ji jenom musím ukázat. Ale pro ní to znamená, že jí tam naběhne to, že jako chci tu sílu použít, že teďka jim bude strašně špatně, že tohle to bude, že se budou vlastně strašně bát. A když je situace v klidu, tak to zvládne. A když je pozdě večer a je to už desátá situace za ten den, tak prostě to bejvá občas problém. A pak je průšvih, že třeba ten Pája hodně tohle to cejtí a jako samozřejmě pro něj je v tu chvíli výhoda, vlastně pro Páju je výhoda, když my se s Klárkou hádáme. Tak pro něj z toho plynou jenom výhody, takže jako on vlastně občas ty situace jako záměrně se snaží přiživit tak, aby jako došlo ke konfliktu mezi náma.“

T: „Protože tím vlastně jakoby vás oslabí.“

R: „Tím nás oslabí a vlastně většinou to pro něj dopadne tak, že prostě Klárka k němu přiběhne a začne ho opečovávat.“

T: „Jo, že přivolá tu její ženskou stránku, tu péči.“

R: „Tu péči, což je to, co chce v tu chvíli, že jo, protože on se prostě nechce oblíkat, on nechce jakoby zesílit, protože to je pohodlnější samozřejmě nechat se opečovávat.“

Co vidí lidi

Rychlá výměna Robertových partnerek vzbudila reakce okolí. Mnoho lidí si myslí, že svou bývalou ženu vyhodil, aby se mohla nastěhovat Klára. Neznají příběh rozpadu jeho předchozího vztahu, nevědí nic o tom, jak se chovala jeho žena. Pro Kláru to bylo těžké ustát, nechtěla věci uvádět na pravou míru – *„jako nemůžu na svojí kamarádku naprášit (…) pro mě jako jít do obchodu, to bylo prostě strašný. A teď už je mi to jedno úplně, teď tam jdu klidně se všema čtyřma dětma sama a je mi to prostě jedno. Ale chtělo to ten rok.“* Některé situace obrečela. Nikdy jí nikdo neřekl nic přímo, ale donášely se k ní řeči, které kolovaly. S nejhoršími reakcemi se Klára s Robertem setkávali ve školce a v kostele. Robert přišel o řadu svých kamarádů z katolických kruhů.

10.3 Společné dítě v rekonstituované rodině

Společné dítě se stávajícím partnerem má necelá třetina respondentů. Ovšem ne všem, kteří si společné dítě přáli, se jejich touhu podařilo naplnit. Někdy se pár nebo jeden z páru v prvních (vyčerpávajících) letech soužití, kdy se všichni členové rodiny (včetně expartnerů) sžívají s novou situací, na děti necítí. Další dítě se v danou dobu zdá být nad stávající kapacity energie a sil. Když se situace usadí a zvládne, na dítě se pak již vzhledem k věku zdá být pozdě, nebo se již otěhotnět či donosit dítě nepodaří. Bolest a lítost kvůli tomu cítily ženy, které měly jen jedno vlastní dítě a přály si jich mít víc. Jedna z nich zmínila, že si dítě se současným partnerem přála, ale bohužel se jí nepodařilo miminko donosit. Další pokus vzhledem k věku obou již vzdali. Jiná hovořila o tom, že kdyby mohla vrátit čas, byla by bývala o společné dítě ve vztahu více bojovala. Ženám, které jsou v podobné situaci jako před lety ona, by doporučovala, aby si na počátku soužití, ve fázi prvotního souznění a zamilovanosti, otázku společného dítěte důkladně promyslely a připustily si, co to pro ně bude znamenat, když společné dítě

nepřijde. Aby zvážily, zda se s tím dokážou smířit, a s partnerem vše otevřeně sdílely a prodiskutovaly. Lze se tak vyhnout pozdějším nedorozuměním a bolesti.

Společné dítě je respondenty vnímáno jako společné pouto – díky pokrevnímu příbuzenství s ním se stává z nových partnerů a jejich dětí rodina. Několik respondentek zmínilo, že společné dítě je všechny spojilo, ukotvilo, z jejich pohledu i nevlastní děti pociťují větší sounáležitost, že k sobě všichni patří. Několik respondentek, které dítě se současným partnerem nemají, ač po něm toužily, hovořilo o tom, že mají za to, že by byli ještě více rodina, kdyby se dítě narodilo. Jedna z nich uvedla, že takovým symbolickým pojítkem, a to jak dovnitř rodiny, tak i navenek vůči okolí se pro ni nakonec stala svatba, k níž došlo až po několika letech soužití - kdyby však s partnerem měli i společné dítě, děti v rodině by to ještě více ujistilo v tom, že všichni tvoří opravdovou rodinu. Několik respondentů, kteří se současným partnerem dítě mají, rovněž zmínilo, že společné dítě pro ně bylo nejvyšší motivací, proč v novém rodinném uspořádání setrvávají, navzdory všem problémům, které přináší – nechtěli by připravit další dítě o možnost vyrůstat s oběma rodiči.

Dvě z žen, které dítě se současným partnerem mají, zmínily, že partner by si přál ještě jedno. První z nich, nyní na rodičovské dovolené, další dítě zatím odmítá. Má obavy, že by s ním přišla o možnost vrátit se do původního zaměstnání. Na rodičovské dovolené se cítí nevyužitá, postrádá příležitosti ke komunikaci s dospělými a obává se zakrnění. Už nyní hledá práci na poloviční úvazek, nebo aspoň brigádu. V ČR postrádá vstřícnost zaměstnavatelů vůči matkám vracejícím se po rodičovské dovolené do zaměstnání (nedostatek částečných úvazků, provozní doba mateřských škol do 17 hodin, nemocnost dětí), což podle ní přináší matkám stres. Druhá, starší z nich, už váhala s prvním společným dítětem, a to kvůli těžkostem s jedním ze starších partnerových dětí. Toho, že nakonec souhlasila, rozhodně nelituje. Další dítě by už však na rozdíl od manžela rozhodně nechtěla. Její reprodukční plány byly naplněny a spolu s manželovými dětmi překročeny. Také tehdy vnímala, že vzhledem k věkovým rozdílům mezi dětmi v rodině na další děti už nemá kapacitu, vedle toho tenkrát řešila své zdravotní problémy a současně při zaměstnání dokončovala studium na vysoké škole.

Jedna z nejmladších respondentek v našem výzkumu se druhému společnému dítěti (v rodině celkově již čtvrtému) do budoucna nebrání.

10.4 Stabilita současného partnerství

Z výpovědí mužů a žen, kteří se přihlásili do našeho výzkumu, se jako nejvýznamnější faktor stability rekonstituované rodiny jeví kvalita vztahu současného páru. Život v rekonstituované rodině, jak dokládají i ostatní kapitoly této publikace, přináší specifické nároky a krize. Někteří respondenti uvedli, že už by do vztahu, kde jsou ještě závislé děti, znova nevstupovali. Nikoliv kvůli svému partnerovi, ale kvůli svým zkušenostem s chováním biologického rodiče dítěte partnera a jeho zasahováním do života nové rodiny, nebo s problémovým chováním tohoto dítěte.

Dva respondenti (Lucie a Jakub) mají z dřívější doby zkušenosti se životem v rekonstituované rodině i s jinými partnery, než je ten aktuální. Příčiny rozpadu jejich dřívějších vztahů byly z jejich pohledu v obou případech v projevech, chování a rysech osobnosti partnera (žárlivost, duševní nemoc, domácí násilí). Zatímco Jakub je ve svém současném vztahu spokojen, partnerský vztah Lucie se v době, kdy se zapojila do výzkumu, rozpadal. Další respondentka naznačila, že ani ve svém současném partnerském vztahu příliš spokojená není.

„…až tady [na pobytu v psychiatrické nemocnici*] jsem pro to našla termín, že můj manžel je takovej ten psychickej upír. Pomalinku v klidu vysává a vy si ničeho nevšimnete, až trefil do toho černýho, což je můj syn. Za to nestojí… mně nestojí nikdo na světě za to, abych ztratila náklonnost svého syna. (…) A pomyšlení na něj, že ho uvidím nebo uslyším, vylejzají ze mě takový… taková zloba, taková zlost strašná, nezpracovaná nenávist, která mně není vlastní.“* (Lucie)

*

T: „Co vás to… nebo byla někdy nějaká chvíle v tomhle vztahu, kdy jste si říkal - tak to mi za to nestojí, tak to skončím… nebo?“

R: „Ne, ne, v tom druhým určitě ne. To ne. Tahle ta ženská je strašně fajn a já mám vlastně historicky poprvý… nebo ne poprvý, ale mám prostě pocit, že to je to ono. Doufám, že se to nepokazí.“

T: „Takže to, co vás v tom nejvíc drží, tak je ten vztah?“

R: „Hm, hm, hm. I když taky je tam fůra věcí, který bych byl radši, kdybysme měli víc věcí společnejch, co se týče těch koníčků, ale holt nemáme. Tak to se nedá nic dělat.“ (Jakub)

Ostatní respondenti uváděli, že dochází-li v jejich současném partnerství ke konfliktům a napětí, pak je to především kvůli chování dětí a případným rozdílům v názorech na výchovu mezi partnery (jeden obvykle klade důraz na důslednost vůči dětem a jejich zodpovědnost, druhý hranice povoluje nebo nedrží). Častější než konflikty mezi partnery kvůli problémům s expartnery bývá společné prožívání problémů a napětí, které působí - bývá náročné ustát jejich zásahy do nové rodiny, konflikty s nimi, případně jejich chování, které škodí nebo ubližuje dětem (zanedbávání, manipulace a citové vydírání, výchovný styl). Respondenti často zmiňovali, že zažili chvíle či období, kdy více či méně vážně uvažovali, že už se vzdají a současné soužití ukončí. Důvodem, proč setrvávají, a co jim pomáhá zažívané těžkosti přestát, je právě kvalita současného partnerského vztahu (láska, kvality partnera, kvality vztahu – vzájemné porozumění a touha trávit spolu čas). Váží si ho a o tohoto partnera zkrátka nechtějí přijít. Pro všechny tyto respondenty je toto partnerství to nejlepší, co kdy zažili. Někteří uváděli, že tím, že už je to v pořadí další manželství nebo nebyli-li sezdáni, tak další vážný partnerský vztah, a také proto, že jsou již starší, ve vztahu už neřeší podružné malichernosti a jsou tolerantnější. Od několika respondentů zaznělo, že si uvědomují a je pro ně podstatné, že starosti s dětmi nebo expartnerem jsou dočasné, v řádu několika let do doby, než děti dospějí, kdežto partnerství, je-li spokojené, zaujímá v lidském životě mnohem delší časový úsek. Ve dvou rodinách problémy s dítětem jednoho z nich vyústily v dočasné odstěhování nevlastního rodiče ze společné domácnosti, partnerský vztah však nadále trvá. Dalším silným důvodem, proč setrvat a netrhat tuto rodinu, bývá společné dítě. A pro někoho závazek manželství.

T: „Deniso, a jak se to dá zvládnout, jako… co vám pomáhá, že…“

R: „Manžel. (smích) Manžel. Já myslím, že my dva bez toho druhýho bysme to asi nedali ani jeden. Opravdu jako… já si to nedovedu jinak přestavit.“

T: „Měla jste někdy třeba takovej pocit jako - já už toho mám dost, jako tohle to já nechci nebo…“

R: „Hm… občas, ale je to tak jenom vždycky na chvilku a je to spíš… ne kvůli… jako… víte co, když ono to s ní [s manželovou expartnerkou*] je takový hrozně náročný.“*

T: „Co je důležitý pro to, aby člověk jakoby teda zvládnul to, že máma dětí, který jí je jako vychovávám, strávím s nima spoustu času, učím je spoustu věcí, tak jakoby mě… na mě nasazuje, pomlouvá mě.“

R: „To asi nejde nic jako programově říct jako - to chce tohle. Ale já nevím, opravdu já myslím si, že když jsou ty správný partneři, tak tohle to jsou spolu schopný zvládnout a jakoby mezi sebou si to… si třeba i zanadávají na tu osobu a tím to ze sebe vypustěj. To kolikrát opravdu, když třeba jsou děti právě u ní a přídou nějaký zprávy nebo hovor nebo něco se takhle řeší, tak kolikrát opravdu my… když se to, tak nadáváme jenom, protože si prostě potřebujeme ulevit, abysme… A pak je nám dobře a už o ní nemluvíme, jo?“

*

T: „Když se ještě vrátím k tomu, jak jste říkal, že vlastně, když jste do toho vztahu vstupoval, takže jste nepředjímal jakoby to, že tam je ještě vlastně to dítě, že to může mít takový komplikace. A že jste říkal ženě, že byste do toho třeba už znova jakoby nešel. Tak co vás v tom vlastně udrželo, přes ty těžkosti?“

R: „V těch těžkostech? No tak jako asi víra v ten vztah samotnej jako s tou partnerkou, kde musím říct, že 98 procent všech problémů, který jsme kdy měli, se týkaly jenom záležitostí kolem našich dětí a třeba i různejch náhledů na výchovu a tak dále. Ale vztahově jsme nikdy problém neměli. Na druhou stranu to soužití tý smíšený rodiny někdy dokáže bejt takový peklo, že ať s tím člověk do toho vstupuje se sebelepšíma úmyslama, tak se to dokáže zvrátit ve věci, kde… říkám, kde prostě vím, že já jsem vydal ze sebe hodně, jako v tom smyslu… není to jednoduchý. (…) …to společný dítě hraje dost důležitou roli, protože jako chraň bože, že jo, aby člověk zase jako další dítě, který by bylo jako bez obou rodičů. To bylo taky to, co mě hodně drželo. Protože samozřejmě člověk jako může říct - hele, tak si to dělej, jak chceš a já jdu od toho, že jo. Ale to už… tam, říkám, dva faktory. Určitě vztahovej, kde si člověk zváží pro a proti a řekneš si jako - kdyby se neřešily tady ty věci kolem holky, tak ten náš vztah je fajn, je to v podstatě nějak to, co jako je člověk v tom rád. No a samozřejmě to dítě, to jako vždycky toho chlapa vrátí na zem. Takže to byly určitě ty dvě věci, který nás držely.“

*

„Ale vždycky to bylo jako o tom mým vztahu s mužem, jo? Že já si ho nesmírně vážím a že ho jako určitě nechci ztratit.“

*

„…ale jako ten můj přítel je tak úžasnej člověk a tak skvělej, že já jsem prostě všechno to, co se stalo potom, prostě přetrpěla jenom kvůli němu. Mně už vždycky lidi říkali jako - proč ty tam ještě seš, co ty tam ještě děláš? Ale já jsem prostě věřila, že my můžeme žít úplně spokojenej, klidnej život…“

*

T: „Kdybyste do toho šla znova, co byste s tou zkušeností, co máte dneska, sama sobě poradila před těma lety?“

R: „To je dobrá otázka. (smích) Asi si moc jakoby nepředstavovat, neidealizovat si to, jo? Teď budeme velká šťastná rodina. Tak nějak to brát prostě, jak to bude, tak to bude nějak, jak ty věci přichází přirozeně. No, to asi. Jinak nevím, jestli některý věci, já mám totiž pocit, že některý věci, který řešíme, nejsou ani jakoby na bázi toho, té rodiny, toho partnerství, ale spíš jako na bázi osobnosti každýho, teda teď mluvím konkrétně o sobě a o manželovi, že prostě každej jsme nějakej

a vím, že ho prostě v něčem třeba nezměním, takže to je asi těžký, no. (smích) To bych do toho musela jít třeba s někým jiným nebo…“ (smích)

T: „Co vám v tom jakoby pomáhá zůstat, jako říkala jste, že už jste třeba kolikrát přemejšlela o tom, jestli…“

R: „Hm, tak asi ten závazek toho manželství si myslím, že je jakoby… A potom i třeba si říkám, že to okolí si nezaslouží, protože já třeba nejsem úplně spokojená, tak si nezaslouží to, abych zase něco rozbila. Myslím tím syna, ale i děti třeba manžela, i manžela, takže tohle, no, nějaká zodpovědnost vůči okolí. A jako uvědomuju si, že člověk asi nikdy nebude šťastnej, nebude žít ten život, kterej si myslí, že je ideální, kterej by si představoval, takže je to vždycky o nějakým kompromisu. A fakt mít nějaký ventily, kde to může nějak…“

T: „A máte vy ventily?“

R: „No mám sport určitě, pak mám spoustu výborných kamarádek.“

10.5 Rodinné finance a výživné

Zabezpečení potřeb rodiny

Z 18 respondentů hloubkových rozhovorů jich ve screeningovém dotazníku sedm uvedlo, že jejich rodina s celkovými měsíčními příjmy vychází „zcela bez obtíží“, dalších šest respondentů vybralo možnost „téměř bez obtíží“. S „určitými obtížemi“ hospodaří se svými příjmy pět respondentů (vyjma jednoho se jednalo o respondenty s vysokoškolským vzděláním). Variantu „s velkými obtížemi“ nezatrhl žádný z nich.

Mezi doporučeními, která od respondentů zazněly k tomu, jak by společnost nebo stát měly podpořit rekonstituované rodiny, nebylo žádné, které by se týkalo jejich finanční podpory. Přisuzujeme to tomu, že finance nejsou v jejich rodinách problém, který je trápí nejvíce, nebo více než jiné rodiny v jejich okolí, se kterými svoji životní úroveň porovnávají.

„My nějak totiž neřešíme extrémně jako problémy s financema … Já jsem v podstatě… od manžela jsem nic nechtěla, máme střídavou péči a já vydělávám nějak, partner taky něco vydělává, takže tady u nás asi tohle to nějak extra? Jo, žijem tak jako, že na hraně, ale to kdo ne jako? Já vnímám kolem sebe lidi, kteří to řešej úplně jako stejně. No, takže tohle asi ne.“

Doporučení ženy, jíž zasáhly dluhy zapříčiněné finančními potížemi (v době rozhovoru již bývalého) partnera, se vztahovala na ochranu členů rodiny v takové situaci. Doporučení dalších respondentů se týkala dosahování dohody expartnerů na výši a způsobu platby výživného (1. využití služeb mediátora, 2. platby obou rodičů na účet dítěte).

Dostává dítě výživné pravidelně a ve správné výši?

Výživné je v rodinách našich respondentů druhým rodičem hrazeno buď bez problémů, nebo s určitými výpadky, či v mnohem nižší částce, a to jen příležitostně, nebo vůbec. Problémy s neplacením výživného se v rozhovorech nevyskytují jen na straně otců, objevují se i u matek. Nesrovnalosti s hrazením výživného matkami se dostavovaly, když dítě, které bylo v péči matky, přešlo do péče otce. V několika rodinách byla vůči rodiči neplnícímu svoji vyživovací povinnost podána žaloba. V jednom případě skončila mimosoudní dohodou, kterou povinný rodič stejně neplní. Exekuce vůči

neplatícímu rodiči nebyla nařízena ani v jednom případě. Ve dvou rodinách za povinného, který svoji povinnost neplní, výživné v symbolické míře hradí prarodič (rodič povinného). V jedné rodině byl otec dítěte za neplacení výživného dvakrát odsouzen k výkonu trestu (poprvé za neplacení alimentů dítěti respondentky, podruhé dítěti z jeho dalšího vztahu, od třetího výkonu trestu ho uchránila jeho matka, která začala výživné zasílat místo něho).

Zdaleka ne ve všech rodinách, kde povinný rodič svoji povinnost neplní, jak by dle rozhodnutí soudu měl, nebo ve výši, která by odpovídala potřebám dítěte, se druhá strana snaží výživné vymoci. V několika případech to druhý rodič přijímá s pochopením k finančním poměrům povinného. Většinou se jedná o matky, jejichž současný partner dokáže jejich novou rodinu velmi dobře zajistit. Případně je v pozadí motiv neriskovat zhoršení vztahů – nehrotit konflikt s rodičem, nenarušovat vztah povinného s dítětem. V jedné rodině se matka s otcem dítěte dohodla na svěření dítěte do její výhradní péče výměnou za to, že jí nebude povinen hradit výživné.

Několikrát zaznělo, že rodič, který má povinnost hradit výživné, záměrně u soudu neuvedl všechny své příjmy. V jednom z těchto případů se rodiče mimo soudní řízení neformálně dohodli, že otec bude ze svých nepřiznaných příjmů dítěti hradit školné. Když tuto ústní dohodu svévolně přestal plnit, matka se jejího plnění nemůže domáhat.

Pokud se rodič hrazení výživného vyhýbá, obvykle to má negativní dopad na vztah jeho dítěte k němu.

Felix, otec Františkova nevlastního syna Filipa, výživné na svého syna neplatí. Před několika lety kvůli tomu proběhlo soudní řízení, které vyústilo v mimosoudní dohodu matky s otcem, že otec bude hradit výživné v nižší výši, než mu byla vyměřena. Ani tak ale výživné neplatí. Poslal je dvakrát a vícekrát už ne. Podle Františka Filipovi velmi vadí, že jeho otec výživné na něj nehradí, a má to i dopad na jeho vztah k biologickému otci. František je přesvědčen, že právě to je jedním z důvodů Filipových osobních potíží a problémového chování.

„Felix za těch mnoho let dal tak tisícinu toho, co by mělo bejt podle jako nějakejch těch tabulek. A tak řekněme pětisetinu toho až setinu toho, co by tak jako reálně bylo domluvený, tak vlastně nic, jo? A mě to trochu jako mrzí, protože jak jsem tam zaškrtnul [pozn. ve screeningovém dotazníku]*, tak jako vycházíme nějak tak, ale rozhodně jsem nikdy nechtěl bejt ten, kdo by chtěl tahat peníze jako z otce a tak. No a žena taky nechce jako tahat, protože ten Felix, ten jeho táta, má kromě toho ještě čtyři nebo pět dalších dětí různě zase jinde. A prostě ty priority, komu to výživný v jaký výši dávat, ty jsou jako nějak jinak. Takže Filip vlastně nedostal téměř nic za ty roky, ale možná dobře, že jste se zeptala, protože já si myslím, že to je jeden z důvodů jeho problémů, protože on to ví a štve ho to. Tak jsem zvědav, jestli sami nějak něco dohodnou teďka na tom, ale... jo? Že teď si to víc uvědomuje, že za celou dobu od pravýho táty prostě nic jako nedostal, a teď on už vidí, už si umí spočítat, kolik prostě set tisíc dluží a tak. A on řekne - no tak to kdybych teď dostal... Tak to už zase má takový ty puberťácký - tak si koupím auťák a to. Ale takže v tomhle je to špatný. A co se týká teda těch vztahů a stavů Filipa, tak jeden jako z vlivů to určitě bude taky.“*

František to, že otec jeho nevlastního syna výživné nehradí, toleruje, ale vadí mu to. Přál by si, aby Felix posílal alespoň část peněz, které přislíbil. Aby ho motivoval, navrhoval, ať Felix přispívá výhradně formou příspěvků na konkrétní synovy potřeby, zájmové aktivity nebo jednorázové akce - fotbal, fotbalový turnaj, výlet k moři atp. Tak by měl Felix jistotu, že se jeho příspěvek jen tak nerozpustí v rodinném rozpočtu. Navíc i Filip by

věděl, *„tak táta ti zaplatil tábor“.* Nicméně nestalo se. František kvůli tomu cítí vztek a bezmoc. Zároveň má zábrany využít vůči Felixovi všechny zákonné možnosti. *„Takže to je úplně marný, jo? No a teď, kdyby se na něj dala exekuce, tak prostě příde úplně o všechno a bude to škoda, prostě to nemá dobrý řešení tohle to.“* V tom, aby se ženou vůči Felixovi uplatnili všechny zákonné prostředky mu brání - jak sám říká možná přehnaný - soucit s ním, který on a jeho žena mají, pochopení vůči jeho situaci (vyživovací povinnost vůči dalším dětem a výše jejich nároků), tolerance, znalost Felixe – je mu v podstatě sympatický, jejich určitá skromnost a vědomí, že i když jako rodina mají finanční problémy, dokáží přežít i bez jeho alimentů.

R: „No, asi prostě ten soucit, nějaká tolerance a znalost toho Felixe, to je asi ten jakoby hlavní důvod. A prostě pocit, já nevím, jestli jsme tak skromní nebo tak, prostě, že to jako jde, že to jde i bez toho.“

T: „Jde to zvládnout.“

R: „Ale nikdo s tím není úplně spokojen, to je jasný. A právě bohužel Filip v současnosti obzvlášť ne, že jako si to uvědomuje. Že to jsou vlastně jeho peníze, který nikdy nedostal.“

Jak se s výživným nakládá

Výživné je v rodinách našich respondentů buď zasíláno rodiči, který má dítě v péči, nebo je od určitého věku (od 12, respektive od 15 nebo 18 let) vypláceno přímo dítěti, a to v hotovosti nebo na účet. Je-li vypláceno přímo dítěti, pak je chápáno jako kapesné a určeno výhradně na úhradu jeho nezbytných výdajů jako např. průkazka MHD, obědy, doučování apod. Škála výdajů, které rodiče očekávají, že si dítě z této částky bude hradit, je logicky dána její výší – tedy čím vyšší částka, tím širší záběr osobních výdajů dítěte má pokrýt. V rodinách našich respondentů bylo výživné vypláceno častěji rodiči, dítěti pouze v případech, kdy rodič měl důvěru v to, že dítě s částkou, kterou obdrží, naloží rozumně. I tak byly tyto děti v tomto ohledu rodiči do jisté míry kontrolovány.

„My jsme to měli tak, že můj expartner dává v podstatě výživný ve výši kapesnýho, a já, protože jsem zabezpečená, tak nemám potřebu ho prostě drtit, když víc nemá, tak já nepudu k soudu se domáhat víc, protože by si to dítě víc zasloužilo. Já tomu dítěti můžu dát to, co potřebuje, a když taťka nemá, tak… Ona to ví, takže už když jí bylo asi dvanáct, tak já jsem se s ní domluvila, že ať si ty peníze, který přinese taťka, nechává. Ona dostává tisícovku. A od dvou let vlastně doteď. A tak jsem říkala - nech si jí. Ale tehdy se platily ještě takový kredity do telefonů. A říkala jsem - kup si z toho legitku, kup si z toho kredit a zbytek je tvůj. Ale udělala jsem jí excelovou tabulku a říkám - a tady si zapiš, nemusíš mi napsat sušenky, napiš prostě jídlo, napiš prostě jídlo, dárek kamarádce. Já ani nemusím vědět, co to je. Jenom chci vědět jako přehled, za co jsi ty peníze utratila.“

Jak se řeší financování výdajů nevlastních dětí

V rodinách našich respondentů je zvykem, že partner rodiče se více či méně na úhradě výdajů nevlastních dětí podílí. Velmi zjednodušeně řečeno, v souvislosti s tím, do jaké míry odpovídá výše výživného potřebám dítěte, jaký je přístup povinného rodiče k financování potřeb dítěte, jaké jsou vztahy mezi bývalým a novým partnerem a jaké

jsou hodnoty a charakterové vlastnosti nového partnera, velmi souvisí i to, zda se na těchto výdajích podílí dobrovolně a s jakým pocitem, či vnitřním postojem.

> Např. partner jedné respondentky se na výdajích za její děti vždycky zcela samozřejmě podílel (platby dovolené, společné akce s dětmi, večeře, polovina nákladů na byt), aniž by jakkoli dával najevo, že by to pro něj představovalo nějaký problém. Velkorysost je v jeho přirozenosti, takže soudí, že mu to skutečně nevadilo. Nicméně fakt, že to vlastně neví jistě, jí někdy nebyl úplně příjemný, ale nikdy se na to partnera nezeptala. Proti vlastní vůli se na nákladech svých bonusových[38] dětí podílí jiná respondentka. Potřeba financovat jejich potřeby je prostředek manipulace, který používá jejich biologická matka jak vůči jejich otci, tak vůči členům širší rodiny, respektive prarodičům. V rámci širší rodiny jej staví do role otce uzurpovaného svou současnou ženou, která mu nedovoluje hradit vlastním dětem, co potřebují.

Několik respondentek uvedlo, že finanční odpovědnost za děti z předchozího vztahu vždy vnímaly jako svůj úkol a nikdy jí nechtěly zatěžovat nového partnera. I tak ale tu a tam nový partner nějaký výdaj spojený s dítětem zaplatí. V běžném životě si lze jen těžko představit, že by se skutečně dařilo všechny výdaje striktně oddělovat.

Jsou finance, respektive výživné zdrojem napětí či neshod v rodině?

Respondenti uváděli finanční záležitosti jako důvody neshod v rodině jen výjimečně. Jedna respondentka uvedla, že výživné je jediná oblast, v níž je na otce jejich dětí skutečně spolehnutí. Mezi stávajícími partnery byly finanční záležitosti zdrojem závažných konfliktů pouze v jednom jediném případě, a to v souvislosti se zadlužením domácnosti v důsledku především patrně gamblerství partnera ve spojení s nesplacenou hypotékou.

> Podle zkušeností Sofie, ač to není její případ, obecně bývají v rodinách na pozadí partnerských konfliktů rodinné finance, respektive finanční tíseň. Bylo tomu tak například u Julie. S manželem si vzali hypotéku. Avšak její partner se „jako podnikatel“ dostal do potíží, zadlužil se a své dluhy ve skutečnosti neřešil, ačkoliv své ženě tvrdil opak. Julie má indicie, že ve skutečnosti jeho dluhy nepocházely z podnikání, ale že její muž propadl sázkaření. Nikdy jí pravdu neobjasnil. Jelikož on nepřiznává své příjmy, exekutoři obstavili její účet a srážkami jí postihli mzdu. Jeho nespolehlivost byla posléze hlavním důvodem jejich rozvodu – jak říká, zjistila, že ji táhne ke dnu, namísto aby jí pomáhal, a po dobu jeho několikaměsíční služební cesty si vyzkoušela, že se bez něho obejde lépe.

Častěji byly respondenty zmiňovány konflikty kvůli výživnému nebo výdajům na potřeby dětí právě mezi expartnery. Přičemž v některých případech šlo v jádru sporu

[38] Přívlastek „bonusový“ (bonusová máma, bonusové dítě atd.) je dnes používán zejména nevlastními rodiči. Údajně má jeho užívání původ ve Skandinávii, hodně se s ním lze setkat v němčině a začíná se ujímat i mezi nevlastními rodiči u nás – především mezi těmi, kteří se sdružují v rámci svépomocných skupin, ať už v realitě nebo na internetu. Souvisí to s hledáním identity nevlastních rodičů a vlastní pozice i role v rekonstituované rodině (zejména vůči dětem partnera, tedy kým jsem pro jeho děti, co jsou mé úkoly vůči nim a co již ne) a pojmenování, které nebude významově a emočně negativně zatíženo (oproti „macecha“ či „nevlastní“).

skutečně o výdaje na potřeby dětí, jindy byly zneužívány v rámci rodičovského konfliktu jako nástroj nátlaku či pomsty.

> Vilmy současný manžel jejich rodinu dokáže velmi dobře zajistit. Konflikty kvůli financím spolu nemají. *„My jako finančně nemáme problémy a já vlastně nemám úplně vysoký nároky. Já když nepojedu na dovolenou k moři, nepojedu na hory, mně to nevadí, já prostě umím bejt šťastná doma a když hrajeme Člověče, nezlob se, nebo když se koukáme na společnej film, takže jako finančně jako nepotřebuju."* Vilma by tedy pracovat nemusela, pracuje, aby mohla sobě nebo dětem příležitostně koupit něco - z pohledu jejího muže - zbytečného. *„Manžel nás finančně jako velmi dobře zajišťuje, já pracuju, abych mohla jako občas, když chlapi mají všichni, i ty, co jsou finančně velmi dobře… občas tendenci, že si kupujete něco zbytečnýho, což já jako zase si říkám - prostě z tvýho pohledu zbytečnýho, já mám taky pocit, že ty sis koupil to a to, tak by ses bez toho obešel. Takže já pracuju a občas sobě a dětem koupím něco z pohledu muže zbytečnýho. (smích)"*
>
> Vilmy bývalý manžel mívá finanční potíže. V minulosti se několikrát stalo, že se se zaplacením výživného zpozdil. Nikdy kvůli tomu však mezi nimi nedošlo ke konfliktu s jednou jedinou výjimkou, a to když se s ohledem na svou finanční tíseň v souvislosti s jeho dalšími výdaji jejich společné dceři omluvil, že dárek k patnáctým narozeninám dostane se zpožděním. To Vilmu kvůli dceři rozlobilo, měla za to, že se otec na významné narozeniny dcery měl předem připravit. *„A právě, když se jí blížily ty patnácté narozeniny a nedostala třikrát výživný a byla upozorněna, že dárek dostane s odkladem, protože on měl nějaký vedlejší výdaje, tak mě to rozzuřilo a rozzuřilo mě to tak, že jsem věděla, že mu nemůžu ani zavolat, protože bych byla hodně ošklivá. Tak jsem mu jenom napsala, že by si měl uvědomit, že má jediný dítě, že nemá žádnou další rodinu a že jestli se bude chovat… že samozřejmě chápu, že může mít nějaký finanční potíže, ale ona by neměla bejt ten, na kom si to on jakoby bude hojit. Já jsem říkala - hele, můžeš si pučit od bráchy a prostě ta tisícovka nejsou tak velký peníze. A napsala jsem mu tam, že teď se chce jmenovat Nováková, aby se jmenovala jako my, jestli budeš takhle pokračovat, že ona je ta, která to pochopí, byť je to v podstatě dítě i v těch patnácti, tak se můžeš dostat tam, že se bude chtít jmenovat Nováková, aby se nemusela jmenovat jako ty. A to bylo všechno, co jsem k tomu napsala. Za pár dnů přijel s výživným, nevím, kde si pučil nebo jak k tomu přišel nebo jestli si nekoupil to, co měl v plánu si koupit, to je mi jedno, a přinesl jí i dárek. Tak to byl vlastně jakoby jedinej problém, co kdy jsme měli."* Výživné, které expartner dceři hradí je ve výši jejího kapesného. Důvodem jsou finanční poměry otce, a především to, že Vilma, finančně zajištěná ze strany současného manžela, nemá potřebu na otce dcery vyvíjet nátlak, aby jí přispíval více. Přednější je pro ni, aby pro dceru fungoval jako otec. Vilmy manžel s jejím postojem není v rozporu. Stejně v otázce financí přistupoval i ke své bývalé ženě, matce vlastních dětí. *„A my opravdu prostě tady ty finanční problémy nemáme, to jako neřešíme, neděláme dusno v těch dalších rodinách jako jenom kvůli tomu, že to tak má bejt, jo? Protože jestli Věruška bude chodit k tátovi, kterej je prostě vystreslej z toho, že jí musí dávat peníze, který nemá, tak to může narušit i ten její vztah. A prostě tátu má jenom jednoho a já to ustojím…"*

Podle Tadeáše by se mělo sledovat, jak příjemce výživného pro děti s těmito prostředky nakládá, zda je užívá ve prospěch dětí, nebo svůj vlastní. Sám má v tomto ohledu negativní zkušenost s bývalou ženou – *„…klukovi, když byl v deváté třídě nebo tak už v osmé, tak jsem mu platil nějaký peníze navíc na doučování, kde samozřejmě celá řada pracovních povinností a tak dále, platil jsem to, příliš jsem to neřešil, protože to pro mě asi nebyly takový peníze, asi čtyři tisíce jsem dával jako bejvalý ženě na to, aby prostě kluk se připravoval do školy. No, ale v podstatě já jsem zjistil v deváté třídě, že všechny ty peníze, který jsem posílal, tak moje bejvalá žena je rozjuchala někde v nějaký restauraci pravidelně* [bývalá žena má potíže s nadměrným užíváním alkoholu]*, což mě samozřejmě už potom naštvalo, jo?“* Ve svém okolí má více známých, kteří jsou s matkou svých dětí v konfliktu kvůli výživnému a kdy otec matku podezírá, že výživné využívá nejen na úhradu potřeb dětí, ale i svých. Sám se dostal s bývalou ženou do soudního sporu v okamžiku, kdy se jejich syn od matky přestěhoval k němu, a Tadeáš žádal, aby nyní synova matka posílala výživné na syna jemu. Spor vyústil v mimosoudní dohodu, kdy matka akceptovala Tadeášův návrh, aby synovi zřídili účet a bankovní kartu a co měsíc mu na tento účet poukazovali každý za sebe tři tisíce korun. Syn pak z těchto prostředků hradil své výdaje mj. na školní obědy, oblečení a průkazku na hromadnou dopravu. Toto řešení se podle Tadeáše ukázalo jako velmi funkční a oběma velmi pomohlo v jejich vzájemné komunikaci. Další konflikt hrozil, když se syn dostal na vysokou školu a Tadeáš navrhl zvýšení této částky z 3 000 Kč na 5 000 Kč. Bývalé ženě se tato částka zdála vysoká. Jejich počínající spor tehdy ukončilo synovo rozhodnutí ve studiu nepokračovat. I po více než patnácti letech od rozvodu se mezi oběma rodiči objevily emoce, které bránily racionální dohodě, a tak má Tadeáš za to, že v takových situacích by mělo být zvykem využívat pomoc mediátora.

„Ale jak říkám, to [dosahování dohody expartnerů na výši a způsobu platby výživného] *je taková věc, kde si myslím, že je celá řada variant, který dneska třeba ten systém nezná. A to takový… ty zajetý rutiny, strašně těm rodinám ubližuje, strašně, protože to zatím… to není jenom tak, že máte někde nějaký stání, že jo, a tam se to rozhodne a tak dále. Ale potom to se přenáší do toho jednání těch lidí dál…“*

Jedna respondentka zmínila svůj konflikt s dospívajícím, dnes již zletilým synem. Představoval si, že by měl automaticky dostávat výživné od otce on, matka to s ohledem na jeho zahálčivý životní styl nedovolila ani po jeho osmnáctém roce. Syn nedokončil školu, nepracuje, žije stále u ní doma a nechává se živit. Výživné, které jí otec posílá, tak akorát pokrývá náklady, které s ním má. Syn nedostává ani kapesné – kradl peníze matce i otčímovi z peněženky. Matka nyní uvažuje, že by kapesné/výživné od otce mělo být navázáno na nějaký synův výkon nebo aspoň projev snahy – např. chození na brigády.

„… ten Jenda přišel vlastně s tím, že… teďko jako asi před dvouma rokama, že vlastně ty peníze, co mu posílá táta, že by měly jít přímo na něj. Že by je měl dostávat on do ruky. Tak kvůli tomu jsme měli teda pár sporů, protože… (…) … já jsem si i říkala, že vlastně už v těch 18 letech on už by to měl posílat vlastně Jendovi na účet, teď už by to tak bylo. Ten táta to ještě posílá teda pořád mně, ale… myslím, že to tak pokrývá to, že vlastně tam žije jako nazdařbůh, ale… Ale Jenda jako tvrdě začal vyžadovat - ty mi dlužíš teďko… A spočítal, kolik za ty roky mi ten táta zaplatil - a ty mi dlužíš jako takovýhle peníze a to jsou moje peníze.

Já jsem říkala… jako nedokáže nebo nechce pochopit, že taky jsou s ním nějaký náklady a taky jsou věci, který platíme, který neprojí a který se neutratí tou běžnou… že se musí platit něco na fond oprav a takovýhle, to jako nezná tyhle náklady, že telefonuje, že má internet v telefonu, to už vůbec neřeší, že jo. Takže v tomhle tom myslím si, že co se týče tý finanční gramotnosti, že vlastně jsme to nedělali úplně dobře, protože to kapesný si myslím, že hraje roli, ale že musí být vždycky navázaný na nějakou… že tam musí být nějaký podmínky - dostaneš kapesný, ale…"

10.6 Problémy a konflikty kvůli expartnerovi

Vztahy a komunikace mezi expartnery navzájem a mezi bývalými a novými partnery bývají mnohdy komplikované. Jak vyplynulo z rozhovorů, mezi nejvýznamnější faktory, které je ovlivňují, patří povaha, osobnostní rysy a osobní vyzrálost všech zúčastněných, dále pak míra konfliktu, rozjitřenosti emocí mezi expartnery a spokojenosti v jejich současné životní situaci (např. žijí-li oba ve spokojených partnerstvích). Svoji roli hraje i to, do jaké míry jsou vlastní rodiče přítomni v životě dítěte, jak se chtějí podílet na jeho výchově a jaké místo v tomto ohledu zaujme nevlastní rodič. Vliv má nepochybně i životní styl a míra shody životních hodnot i výchovných cílů a stylů. Pokud jde o vztahy mezi bývalým a novým partnerem rodiče dítěte, v rodinách našich respondentů byly častěji méně komplikované a komunikace méně problémová mezi muži než mezi ženami. Matky dětí měly častěji tendence do výchovy dítěte v nové rodině zasahovat. Nová partnerka je matkou dítěte mnohdy mnohem více vnímána jako konkurentka v mateřské roli než nový partner otcem jako konkurent v otcovské roli. Souvisí to patrně i s tím, že ženy vykonávají více úkonů péče o děti a domácnost než muži a u nevlastních dětí se jich často automaticky ujímají. Naopak, pro nové partnerky trvalé spojení expartnerů rodičovstvím někdy bývá zdrojem žárlivosti, nejistoty a obav z možného návratu partnera k původní rodině.

Častější než konflikty mezi partnery kvůli problémům s expartnery bývá společné prožívání, sdílení nepříjemností a napětí, které působí - bývá náročné ustát jejich zásahy do nové rodiny, konflikty s nimi, případně jejich chování, které škodí nebo ubližuje dětem (zanedbávání, manipulace a citové vydírání, výchovný styl) a nefér jednání vůči partnerovi (manipulace dětí proti němu, agresivní výpady, pomlouvání). Má-li jednání expartnera-vlastního rodiče negativní dopady na dítě, nevlastní rodiče obvykle prožívají pocity lítosti, bezmoci a naštvání.

R: „Já mám pocit totiž, že žila celou dobu sama sebou a že příliš řešila to, že je sama nebo že od ní ten partner odešel, protože vlastně ještě pět let potom, co vlastně už byli rozvedený, tak ona o něm mluvila jako o svém manželovi. Takže já si myslím, že ona prostě jenom nějak neudělala tu čáru, kterou by měla."

T: „Že se nesmířila s tím, že partnerství skončilo."

R: „Ale přitom ona sama už v tý době podváděla, ona vlastně ho při hádkách i napadala, takže vlastně to byl i jeden z důvodů, proč od ní odešel a proč vlastně řekl, že už se k ní nevrátí. Protože ona sama byla… ona je dost agresivní, což teda jako ukazuje i na tom chování ke mně, protože mě slovně napadá třeba na ulici."

*

„My se nehádáme s manželem, u nás je opravdu veselo jenom pokud teda… jako jenom ve vztahu s dětma, když něco udělají, nějakej průšvih, tak vznikají konflikty. A pak samozřejmě vzniknou konflikty kvůli teda bejvalce, o což jí jde teda samozřejmě, ale jako ne, že bysme my mezi sebou nebo i s dětma, ale spíš jakoby

je to ve směru k ní, že my jsme rozčílený, takže prskáme, ale ne na sebe navzájem, ale jako… Zandáváme si, slušně teda, ale zandáváme si jako - proč to říká, co to dělá, vždyť to není pravda."

*

„Ale tohle bylo přesně, že jsem říkala - hele, jako ale tady se nedají vychovávat další dvě děti, prostě nám nemůže tvoje bejvalá partnerka diktovat, jak máme s ním [s manželovým synem] *zacházet, když ho k nám odloží. Takže to vlastně bylo nejvíc, co dělalo problém."*

*

„A u holek zase teda maminka se rozešli se svým dlouholetým partnerem, tak tam je to teď takový citlivější, nebo bylo, já myslím, že teď už se to taky nějak usazuje. Ale je to o tom, že i ten život vlastně těch vašich bývalejch partnerů ovlivňuje ten váš, ať chcete nebo ne, skrze děti, který to přinášejí, skrze jejich reakce a je to furt takovej jako živej organismus, kterej je širší než byste si vlastně přála. Vy byste chtěla mít tady ten svůj domov, kde máte všechno tak nějak jako v rukou. A neřešíte to, co je jinde a vlastně vy jste neustále pod nějakou další kontrolou. Jo? Tak to není tak jednoduchý si úplně zvyknout. Na druhou stranu zase všude, jako i v rodinách, který nejsou rozvedený, tak tam taky nemá ta máma a táta všechno v rukou, že jo, ty děti rostou. Ale v tom je to těžší. V tom je to těžší si nepřipadat jako vlastně něčím tak nějak svázanej, v nějakým takovým, jo? Připadat si svobodně. Tohle se naučit, že to tady je, bude to a neznamená to, že bych se měla cejtit nějak nesvobodně. A učit se bejt jako otevřenej a vlastně i nějak sebevědomej. Tak to taky je jako kus práce na sobě a okolo. No. (smích)"

*

„Tak jako mně do toho nejvíc asi zasahuje to, že jako nějakým způsobem nefunguje ta komunikace [mezi matkou dětí a současnou partnerkou] *tak dobře, jako nám funguje mezi těma chlapama, že prostě my dva nějakým způsobem si jsme schopný zavolat, potkat se, vyřešit si to. Tady prostě ony se tam dostaly v určitých stavech do nějakých jakoby konfliktních situací a tam jako to mi to komplikuje, ale tak prostě holt jsem se s tím naučil žít."*

*

M: „Moje bejvalá žena nám do vztahu vstupuje tím, že občas blbne syna na nějaký kravině, že ten přijede domů a má vymytej mozek, jak já tomu říkám, protože některý názory já nevím, jestli je myslí vážně nebo ne, ale vnucuje to tomu klukovi. A on pak někdy příde s celkem nechutnejma názorama, ať už je to rasismus, ať už je to politika, ať už je to cokoliv, co vás ani nenapadne, že je potřeba řešit. Ale on to prostě má, když je s ní prostě víkend nebo já nevím, víkend tam už dlouho asi nebyl, ale prostě stačí večer, tak najednou…"

Ž: „Jak houba nasává..."

T: „Že tam jsou nějaký rozdílný hodnoty, postoje."

M: „My se ho snažíme motivovat k tomu, aby ve škole měl nějaký výsledky, že to prostě za to stojí, že to zvládne... A on příde od mámy a řekne mi - hele, máma stejně říkala, že je to jedno, stejně jako to a takový a makový. Tak nám se zbortí domeček z karet, kterej jste stavěli tři měsíce pečlivě, postupně, protože u takovýdleho děcka to není jednoduchý. A ona to potom, když to zjistí, tak nám to dělá podle mě i naschvál, tak ho demotivuje jako, takže…"

Ž: „Kolem volby školy to bylo taky hodně."

M: „(…) Takže v tom jako do toho našeho vztahu vstupuje, že my potom musíme oba na něm nějakou dobu zase pracovat, abysme ho zase dostali tam, kam si představujeme my, že by se to mělo ubírat.“

*

M: „Já jsem z Michala [bývalý manžel současné partnerky*] napnutej chvilkama, co ti provádí.“ (smích)*

Ž: „Tak takhle, no, ale ne, že bysme se kvůli tomu hádali. To možná…“

M: „Mě to jako chlapsky rozčiluje některý ty situace, protože jsou nefér, jsou nemorální, jsou za hranou, jsou to podrazy, takže mám tam problém já osobně se sebou. Ani se vlastně s ním taky nepotkávám, takže nehrozí, že bych něco provedl. Mě to strašně vytáčí, protože Magda je z toho nešťastná oprávněně, musí psát nějaký zprávy, komunikovat s právníkem, nechat si prostě vysvětlovat situace, který jsou nepochopitelný.“ (…)

M: „Takže v tom jako já mám v sobě napětí, ale není to mezi námi napětí, ale z tý situace, to mě rozčiluje.“ (…)

T: „A pro chlapa je to teda, pro vás takový jako, že je to, že někdo ubližuje vaší ženě a že máte potřebu jí chránit jako, jo? O tom to je?“

M: „Jasně, no jasně. Já se nabízím, že mu pudu rozbít hubu. (smích) Aby se probral. Chápu, že to je špatně, ale v některých situacích by to možná tu situaci řešilo. Chápu, že bych možná potom měl problémy, ale…“

Ž: „No, tam by to asi jako bylo přes Maxe blbě.“

M: „A teďka nemyslím problémy jako s nějakýma policajtama nebo tak, teďka v tý naší rodině, že by to samozřejmě… tahle ta věc, kdyby se něco takovýho stalo, takže bysme si to museli potom vyřešit doma a nebylo by to jednoduchý. Oprávněně.“

T: „Takže vlastně i Max je jedna taková brzda, která jakoby…“

M: „Brzda není asi hezký slovo, no, brzda.“

Ž: „Kontrolka možná.“

M: „No, jasně, myslíme při tom na Maxe, a možná i proto některý věci neděláme.“

*

R: „Víte co, možná jenom jako, ale to je asi otázka jakoby na partnera, ne na mě, že jako spoustu komplikací nám způsobuje i ta jeho předchozí partnerka, že to je jako hodně komplikovaný. A ten jeho syn nebo obě děti si to jako hodně odnáší vlastně, to co, jak já se snažím uchránit vlastně syna tady od toho možná. Jako budou mít asi školu života, to je pravda, ale myslím, že je to jako formuje až jako negativně, že to má na ně dopad, což je mně taky jakoby líto. Ale prostě já se vždycky hrozně rozčílím, strašně jsem z toho úplně, že to nedokážu pochopit prostě, proč lidi takhle se chovají. Ale vlastně v tom nic nemůžu udělat.“

T: „Jo, že je tam nějaká bezmoc určitá.“

R: „No, no, no. A jako nejvíc je mně to fakt líto, když vidím, že ty děti vlastně za to nemůžou. Ale musí to prostě snášet. Takže to je ještě další jakoby aspekt, na který jakoby narážíme, že tam ta domluva je opravdu jako hodně složitá a syn vlastně manželův se snaží zavděčit, on je jako podstatou hrozně hodný nebo já nevím, jak to mám říct, takový jako vzorný syn a nechce nikoho zklamat, takže on se pořád staví do role jako, že všechno je fajn, všechno je super. No ale já vlastně nikdy nevím, co si myslí, že on na všechno řekne - to je super. Ale vlastně vidím, že to není upřímný, jo? Kdežto můj syn jako je třeba v uvozovkách

rozmazlený fracek, ale přesně vím, kdy je naštvaný, kdy veselý, kdy prostě… kdežto manželův syn je jakoby… chce se zavděčit na všechny strany a pořád jako musí předstírat něco, což je jako hodně těžký. A myslím si, že u tak malýho dítěte to je špatně.“

10.7 Co pomáhá zvládat problémy

Text této kapitoly shrnuje doporučení respondentů, která mohou pomoci zvládat problémy, kterým ve své rekonstituované rodině sami čelí, anebo způsoby, které jim samotným pomáhají.

Spolupráce na výchově dítěte s expartnerem navzdory zraněním z rozchodu

Cítí-li se člověk chováním druhého rodiče v souvislosti s rozchodem zraněn, pro udržení nadhledu v komunikaci s ním pomůže připomínat si, že vzájemný kontakt se děje ve prospěch společného dítěte, a jeho dočasnost do doby, než dítě vyspěje do té míry, že bude samostatné.

R: „Prostě přistoupit na to, že to bude stejně trvat už jenom pár let a ona si už bude dělat všechno sama, takže to tak jako vydržet, prostě brát to, že to děláte kvůli těm dětem a nemyslet na to, co bylo, hodit to za hlavu. (…) *Takže můj názor je ten, že občas jako, když sleduju to svoje okolí, tak si myslím, že lidi si zbytečně komplikujou věci a neříkám, že to nebylo jako jednoduchý, samozřejmě první dva roky jsem jako těžce skousávala, že s ním musím telefonovat a něco řešit. A to jsem se kousala jako do rtu a říkám si - mám já to zapotřebí, proč se na to nevybodnu? A ono, když přes to jako přejdete, vydržíte to, tak ono se to fakt zajede do nějakejch kolejí a dneska už mi to příde úplně normální.“*

Rozvod nemusí mít tak tragické dopady na život dospělých, ani dětí, jak se traduje. K tomu je však zapotřebí, aby rodiče dokázali dobře komunikovat a domlouvat se o záležitostech dítěte.

T: „Je něco, co jste ještě nezmínila a co byste doporučila někomu, kdo je v podobný situaci, že teda i třeba zůstal s dítětem sám a teďko se snaží založit novou rodinu?“

R: „No, doporučila bych, že i přesto všechno, co se samozřejmě… člověk je tvor emotivní, že jo, furt se rozhoduje na základě emocí, to je prostě vidět ve všem, že jo. A prostě, jak je v tom zacyklenej, v tom svým problému, tak vůbec se nedokáže od toho oprostit, že třeba to okolí to může vnímat jinak, že to není taková tragédie. Mimochodem v tom časopisu Téma, jak je tam rozhovor s tou právničkou, tak ona říká, že nejlíp, kdo se rozvádí, jako nejpoklidnější rozvody probíhají ve Skandinávii, kde je až sedmdesátiprocentní rozvodovost, tam jsou na to tak zvyklý, že jim to nepříde vůbec divný, že prostě rodiče jsou většinou rozvedený a tak. A oni si dokážou tu péči o dítě jako vyjednat. Tady mi příde, že furt je jako, že jsme pokročili v tom, že jako ta střídavá péče je hodně, protože jak dělám hypotéky, tak mi dodávali lidi rozvodový rozsudky a často tam byla střídavá péče, takže si myslím, že už ty soudy jako v tomhle jsou zběhlejší. Nicméně furt v těch ženách je nějaký zakořeněný, že dítě náleží prostě jenom matce, jo? A to je prostě z tý doby totality, kdy prostě soudy většinou odkleply dítě matce, přesně já jsem takovej případ. Mě taky odklepli hned matce a vlastně nějaký návštěvy táty vůbec neřešili, to se úplně… nikdo se mě neptal na nějakej názor nebo takhle, to se úplně vystřihlo. Takže furt to máme jako zakořeněný, ještě si myslím, že to bude chvíli trvat, než se ta společnost k tomu změní, že nebudeme brát rozvod jako nějakou tragédii, ale že nejdůležitější je se jako dohodnout.“ (…)

T: „Takže když se člověk rozvádí, tak nejdůležitější je komunikace?“

R: „Rozhodně...“

Když domluva a dohoda mezi rodiči není možná, než nechat o dítěti rozhodovat soud a zbavit se tak své zodpovědnosti za něj je třeba zkoušet jiné možnosti – jako např. najmout si mediátora.

R: „Já myslím, že... aspoň jsem zaslechla zprávu, že lidi, který... nejdřív, který se rozvedou, tak by měli jít, a teď nevím, jestli se ta pozice... nazývám jí správně, nevím, jestli to má bejt nějakej jako mentor.“

T: „Mediátor?“

R: „Mediátor, ano. Mediátor, aby se za prvý dohodli na péči o dítě, než pudou k tomu soudu, a to si myslím, že je rozumný, protože proč má soudce rozhodovat za ně, on tam zrovna v tý ložnici nebyl, když si to dítě dělali, proč jako má někdo třetí rozhodovat za to? To by... ty rodiče nesou za něj tu zodpovědnost. Mně to příde absurdní. Já chápu, že jsou situace, kdy ten druhej třeba může bejt alkoholik nebo narkoman a že asi tam už jako se s ním nedohodnete, protože... Ale to jsou extrémy, ale to já ze svýho okolí neviděla. Většinou, když se jako lidi rozváděli, tak je, že si někdo našel někoho jinýho. Ale pak jsme v těch emocích a to a ty lidi si nejsou schopný sednout, protože... Takže si myslím, že ten mediátor je jako rozhodně dobrá volba, protože jim to vysvětlit, že tady budou teda holt rodiče.“

Pokud se nedaří rozchod a emoce s ním spojené zpracovat, je vhodné vyhledat odbornou pomoc psychologa nebo psychoterapeuta. Přátelé a rodina nejsou nestranní, proto nebývají těmi nejlepšími rádci.

„Mimochodem, já když jsme se ještě... my jsme se rozváděli, tak samozřejmě to, že si našel cizinku a že si jí chce vzít, bylo samozřejmě pro mě jako složitý, samozřejmě ne, že bych se z toho vysloveně složila, ale jako cítila jsem, že jsem na to sama, a vyhledala jsem, tady ve městě byla psychologická poradna pro rodiny. (...) Ale lidi to, že by měli jít do nějaký psychologický poradny nebo za odborníkem, viděj furt jako, že jejich vlastní selhání, ale tak to není. Vždycky se dostanete do nějaký situace, kdy potřebujete ten nadhled a vy sami ho nemáte. A přátelé? Ty ho taky většinou nemají, protože když je to kamarádka, tak vám bude přitakávat, že jo, protože je to kamarádka - to víš, že jo, on je debil, on je úplnej idiot, dobře jsi udělala, že se s ním rozvádíš, no, hned bych ho hnala, že jo. (smích) Takhle prostě jsou typický reakce. Ale vy potřebujete ten nadhled, že jo, a ten vám dá, jako si myslím, někdo nestrannej, a nemyslím si, že to je soud.“

Důležité je nebrat otci (ale ani dítěti) prostor, aby otec mohl být otcem a matka matkou. Přitom je nutné slevit na svých nárocích ohledně toho, jak v nepřítomnosti jednoho bude druhým o dítě postaráno. Otec se o dítě bude určitě starat a zabezpečovat jeho potřeby jinak, než by to dělala matka. Ke klidu, toleranci, zdržení se výčitek a kontroly pomůže udržovat si nadhled. Na táboře také dítě nemívá všechen obvyklý komfort a bezpečí, podstatné je, že domů se vrátí zdravé a plné zážitků.

R: „No, já si myslím, že by se lidi neměli brát tolik vážně, protože když to dělají, že si prostě právě ty ženy, co furt jako dítě jenom v tý svý péči, protože já to umím nejlíp, což je sice pravda, že ten chlap nezastane ty věci úplně stejně, ale jak říkám, když to dítě se vrací celý a přežije to, tak jako, když ho odvezete na tábor, tak taky tam nemá stoprocentní all inclusive, že jo. (smích) Když Adéla jela na tábor, přišel vždycky korespondák a tam bylo napsáno pouze jedna věta - mami, pošli balík. (smích) Já myslím, že tady to funguje úplně stejně, prostě brát to, že když jde k otci, že jde jako na tábor, ona to přežije, ano, ale bude to trošku menší luxus. (smích) Ale nastavit si to, aby tatínek byl třeba na zábavu, ty kina, divadla,

nějaká ta kultura, výstavy. Říct mu, že ať má nějakej přínos a vzdělává to dítě, tak právě třeba ty… vždyť toho je tolik, když se podívám na Slevomat nebo na Kudy z nudy, těch akcí je dneska. A tak se tatínek může předvést a nějak se ukázat. Dobře, tak dítě bude mít McDonald, hlavně, že ho někam veme, že jo. (smích) Tak prostě to vzít s nadhledem. Já občas ten nadhled potřebuju taky, ale musí mě přítel vždycky do toho vpravit, jo - prosím tě, uklidni se, vždyť se nic neděje. No jo, vlastně máš pravdu, vždyť ono se nic neděje." (smích)

T: „A jak jste říkala o tom, že vlastně ta vaše zkušenost je výjimečná oproti okolí, tak ten hlavní důvod je, že se berou ty mámy příliš vážně v tom vašem okolí?"

R: „Určitě. Já když sleduju na… když někam jako jdeme do nějaký… to nejsou ani restaurace, nějaký ty dětský klubíky a poslouchám tam ty rozhovory. Anebo třeba, když chodíme na to plavání, tak potom vlastně ty děti se jdou najíst a to a já poslouchám ty rozhovory, tak všechny chtějí bejt tak strašně stoprocentní, tak strašně jako super a úplně všechno mít pod kontrolou a to. A já jsem si říkala - vždyť to je tak strašně vyčerpávající, že ona večer, jestli ten chlap něco chce, tak s ní už nic bejt nemůže. Protože ona chce úplně všechno super jakoby, jo? Dítě navařeno, jedině domácí stravu a nejlépe, aby to bylo z nějakýho chovu a bio zelenina a všechno perfektní. Ty děti jsou čistý, načančaný, úplně všechno hygienicky čistý. A ony musej bejt večer, musej padnout úplně vysílením. Takže já uklízím tady pouze, když už mi to leze na nervy nebo když mám pocit, že to je havarijní stav. Anebo když někoho pozvu na návštěvu, jako že přijede tchýně, tak uklidím, aby teda neřekla, že její syn je… že je o něj špatně pečováno. Ale jinak já bych se z toho asi zbláznila bejt jako stoprocentní."

„No a pak jak chtějí bejt ty stoprocentní matky, tak samozřejmě ty ostatní jim nestíhají, že jo, tudíž ten tatínek to nemůže taky stíhat, protože kde by on na to vzal za a) ten čas. A on příde a vidí uklizenou koupelnu, ale on tam nevidí, že jo, ty další věci, zatímco my vidíme kdejakou uschlou kapku. Takže nad tím se prostě povznést, že to nebude stoprocentní péče, že bude mít třeba ten hod dog k večeři, ale přežije to, jemu se nic nestane, otrava z toho nejspíš nebude. No, prostě předat dítě a nepřemýšlet nad tím, co bude. Jo, v neděli v pět vyzvedávám. (smích) A asi si nevezme tu čepici, když je takovýhle počasí a asi nebude mít ani rukavice. Možná mi ho vrátí bez oteplováků a příde třeba v sukni, já nevím, jo? Ale musí… ale prostě fakt to neřešit, povznést se na to, jako kdyby to dítě jelo na tábor."

Je důležité, aby oba rodiče, jak matka, tak otec, dávali vlastnímu dítěti najevo lásku a zájem a navzájem udržovali co nejlepší vztahy a komunikaci. To, aby dítě nezažívalo mezi rodiči nesoulad nebo rozpory a cítilo jejich zájem o něj.

T: „A co je potřeba udělat pro to dítě, aby tím procházelo dobře?"

R: „Jak mi řekli v tý poradně a nad tím paní měla pravdu, ona nám řekla - dobře, už nejste prostě… nebudete manželé, ale jste stále rodiče a prostě musíte jí dávat najevo, že jí máte rádi. Prostě, že je pro vás důležitá. A toho se držíme, to si myslím, že byla asi nejlepší rada, takže to bych převzala, jo? Takže dáváte jí najevo, že je prostě pro nás důležitá, že prostě jí pořád chceme a takhle bych to postavila. A hlavně, když ona vidí, že se jako nehádáme, že on sem příde a prostě řešíme třeba její věci do školy a aby jela teda třeba teď, jak pojede na ten lyžák a do tý Anglie a tak, že řešíme to, tak ona vidí ten zájem o ní, o její jako osobu, takže myslím si, že to je prostě o tom, že tam je celou dobu ten dialog, no."

Jsou-li mezi expartnerem-rodičem dítěte a novými partnery dobré vztahy, panuje mezi nimi důvěra a funguje otevřená komunikace, pro dítě je taková rodinná situace bezpečnější. A je tak pro ně těžší případnou manipulací těžit ze situace – pokud se snaží jednu stranu obalamutit, ta druhá se o tom dozví, řeknou si to.

T: „A tohle je to, o čem jste mluvila, že slýcháte, že to máte jinak, než je zvykem?"

R: „No, že vlastně většinou ono vlastně asi není zvykem, aby exmanžel chodil normálně na návštěvy na kafe, normálně si tady sednul, rozvalil se do křesla a povídal si se současným přítelem úplně jako kamarádi, to většinou nebývá.“

T: „Nebývá, ale pro to dítě je to asi ideální.“

R: „Jasně. A když to samozřejmě zkouší na někoho zahrát, tak si to všichni řeknem, že jo? Anebo bylo taky dobrý, když přítel jí bral na nějakou akci, co měli v práci, jako pro děti a já jsem jí potom nemohla vyzvednout, tak on se svolal s mým bývalým manželem a prostě předali si jí a prostě v pohodě. Jo? Že i tohle prostě zafunguje, že tam neřešej nějaký osobní nějaký problém. Ale oni spolu žádnej nemají, protože já jsem poznala přítele v době, kdy on už se oženil, bývalý manžel, takže tudíž se nejedná o dva kohouty na jednom smetišti a o to je to taky jednodušší.“

Dospělí by měli problémy mezi sebou (jak ty aktuální, tak i ty, které se táhnou z minulosti) řešit. Neřešené problémy automaticky dopadají na děti. Do problémů, které jsou mezi dospělými, se nevyplácí zatahovat děti. Neměly by být vyříkávány před nimi. Naopak, do řešení záležitostí, které se jich týkají (např. plány na víkend), je dobré je úměrně k jejich věku zapojovat a respektovat jejich přání.

T: „Co vlastně rodiče, ať už ty vlastní nebo nevlastní, můžou pro ty děti udělat, aby jim to usnadnili?“

R: „Co můžou udělat? Ježišmarja, to mám radit, jo? To já nevím. Tak jako já myslím, že je to stejný jako to, co v normální rodině, vlastně snažit se řešit veškerý problémy pokud možno co nejvíc, to znamená jako za první, když se to těch dětí netýká nebo nemusej to slyšet, tak aby si to vyříkali mezi sebou, aby děti nezatahovali do problémů, který děti prostě nemůžou řešit nebo nepatřej do toho, jo? No a pak zase naopak, když jsou ty problémy, který se těch dětí týkají, tak je do toho jako kdyby zapojit, jo? To vidím, že to ty děti potřebujou často. Já nevím, plánujeme nějakej víkend a oni řeknou - no a my do toho chceme jako mluvit. Jo? Že oni už jsou jako větší, rozumnější, takže jako nechce, aby se to řešilo bez nich. Takže jako respektovat vlastně ty děti, slyšet, co chcou opravdu a… A potom vlastně… protože jedna ta část těch problémů jsou ty problémy, který se týkají dětí, jo? A neříkám, to jsou teďko problémy jako divný, jako věci, to nemusí být problémy, ale jsou to… (…) Nákup, pokazil se mobil, já nevím, co mají mít do školy a tak dále. A pak jsou ale věci, který se týkají jako těch partnerů, jo? Ať už těch stávajících nebo těch minulejch, tak taky se to jako musí řešit. A když se to neřeší, tak se automaticky přenáší na ty děti, že jo? No to je… já myslím, že jako většina těch problémů právě vzniká tady a pak se přenáší na ty děti, jo? Že jako… nebo aspoň u nás to tak jako je, jo?“

Nový partner a dítě

Pokud vztahy v rodině fungují a dítě s nevlastním rodičem si rozumí, třetí rodič může být pro dítě skutečně bonusem – předat mu, co biologičtí rodiče nemohou, doplnit je, ukazovat mu i další modely ženství a mužství, vztahů, chování, hodnoty a záliby. Rodič dítěte by neměl svého nového partnera zatěžovat rodičovskou rolí a zodpovědností vůči dítěti, které není jeho vlastní. Ty by měl ponechat druhému biologickému rodiči.

T: „A co byste takhle jakoby poradila těm ženám v tý situaci, kdy vlastně už teda vzniká ta nová rodina a je tam to nový partnerství? Co je důležitý?“

R: „Aby na toho novýho partnera hlavně nedelegovaly úkoly otce. Aby nenutily děti říkat mu táto. Adéla to neděláděteďka, říká mu Kájo, prostě on to její táta není. Tak tím bych začla. Na partnera neházet, že je to tatínek. Jasně, když se ti něco nebude líbit, aby to řekl, že jo? Nějakej dialog tam vést, že jo, můžeme si všichni

sednout a říct si to třeba. Když jsi v koupelně a já nevím, vykoupeš se, tak potom uklidit po sobě vanu, jo? Já nevím, co se řeší, tak jako, abysme všichni byli schopný jako spolu fungovat a žít. Takže vést to k tomu dialogu, ale hlavně netlačit toho novýho partnera k nějaký zodpovědnosti za to dítě, protože ono není to jeho dítě, jo? Možná ho dát do pozice jakoby i toho staršího a chytřejšího kamaráda nebo toho kamaráda, co má ty zkušenosti. Takže tam bych to viděla, tam bych… já si myslím, že ty nový partneři, když už se potom na ně háže, že jsou to jako, že si nabrali ženu s dětma, tak oni se prostě podvědomě bojej za prvý peněz, že jo, že je to bude něco stát. A za druhý i tý morální zodpovědnosti. Já bych tam nezbavovala hlavně toho biologickýho otce."

Dětem je třeba vysvětlit roli nového partnera v rodině, nastavit jim hranice, aby ho respektovaly, zároveň aby mohly sdílet případná nedorozumění s ním.

T: „A co může udělat táta pro to, aby vlastně jakoby děti vycházely dobře s jeho novou partnerkou?"

R: „Co může udělat táta, aby děti vycházely s partnerkou?"

T: „Aby jim v tom pomohl."

R: „No tak já myslím, že jako vysvětlit jim tu roli tý partnerky a vlastně i tu jejich jako, aby se dokázaly zorientovat v tom vztahu, aby jí jako respektovaly, protože ten respekt je důležitej. Ale na druhou stranu, aby se třeba nebály jako, když třeba s něčím mají nedorozumění, aby o tom taky mluvily. Což ale je velmi podobný jako u vlastních rodičů, taky potřebujete to tam definovat pořád vlastně. Mám pocit, že furt se definuje nějaká nová role prostě, jak ty děti rostou, tak furt se člověk jako hledá…"

T: „A mění se jejich potřeby."

R: „Hledá, kde vlastně jsou ty mantinely a furt nastavujete někde nějaký hranice, jo?"

Rodič dítěte a nový partner by vůči dětem měli být zajedno.

„…snažím se jim dát maximální jistotu v tom, že já jsem tady, že je to takhle a v žádným případě nic nehodlám měnit. (…) Co jsem to chtěla říct? Jo, že jako to nesou s nelibostí, ale překlenulo se to v takový to, že jako vidí, že stejně nepovolím a že jako, pokud partner po nich něco bude požadovat, že je… nebo pokud jako syn začne jako brečet, takže neřeknu - no to je jako strašnej chlap, to okamžitě jako odcházíme. (smích) Tak to taky zkoušeli, že jo. No tak nějak to jako většinou funguje."

*

Ž: „Maxovi chyběl mužskej vzor (…) … jemu chyběl vyloženě chlap. A teď tady nastoupil Richard se svojí přirozenou autoritou a já myslím, že od samýho začátku to bylo v pohodě. To víš, že to zkoušel jako posouvat, ale my jsme od samýho začátku řekli, že to, co řekne Richard tak platí stejně, jako kdybych to řekla já, tím, že jsme na stejný vlně, tak to nemělo důvod nějak…"

M: „(…) My máme tak nějak asi ty mantinely jako tím, že máme na spoustu věcí opravdu stejnej názor, a to je úplně báječnej základ, tak my se vlastně nemusíme moc dohadovat, a ty děti prostě jednou je nasměruje nebo usměrní jeden, jednou druhej."

Nevlastní otec v nové rodině

Nevlastní otec potřebuje používat empatii, aby rozpoznal, kam až může vůči dítěti zajít. Velmi záleží na tom, jak v životě dítěte funguje biologický otec, zda je pro dítě mužskou otcovskou figurou, na příběhu rozpadu vztahu rodičů a jak jej dítě zpracovalo (nevlastní rodič bývá dítětem často vnímán jako překážka k obnovení soužití původní rodiny); na postoji expartnera k nevlastnímu rodiči (je-li negativní, konflikt loajality k rodiči zpravidla přinejmenším dočasně brání vztahu dítěte k novému partnerovi) a na věku dítěte v době seznámení. V nižším věku, a je-li otcovská figura volná, děti spíše přijmou i podíl nevlastního rodiče na jejich výchově, jejich vztah se pak nemusí příliš lišit od vztahu s vlastním otcem. V případě navázání vztahu s dítětem v teenagerovském věku otcům spíše funguje, když se s dítětem věnují společným volnočasovým aktivitám (např. sport), spojují-li je nějaké, a když výchovné působení více či méně nechávají na matce dítěte a konfliktům s ním se vyhýbají.

„A vůči Maxovi si nedělám vůbec žádný nějaký omezení, prostě když Max udělá něco, co se mi nelíbí, tak mu rozumným způsobem, protože my nekřičíme doma, my se neperem, my se nefackujem, my si věci vysvětlujem, tak mu řeknu prostě – Maxi, ne. A snažím se mu vždycky říct důvod, proč ne. Aby to nebylo takový jako - nedělej to jako, nedělej to protože… To na něj celkem funguje, protože on je vnímavej, je chytrej, věci si pamatuje a to, že to někdy zkusil, je spíš úsměvný, devítiletý… Co já jsem dělal v devíti letech, to se neptejte jako.“

*

„…brát je [nevlastní děti] *takový, jaký jsou a snažit se je samozřejmě někam stimulovat, někam motivovat, nějak utvářet, ale ne nějak násilně (…) To je asi nejhorší, co může bejt.“*

„Hm, hm, hm, prostě oprostit se od svýho ega, oprostit se od toho, že třeba i stokrát víte, že máte pravdu prostě, ale prostě ta empatie, no. To je asi alfa a omega. Jinak to člověk nedá.

„A pro mě primárně je důležitější vztah k přítelkyni než k jejím dětem. Tak to prostě je. A je to pro mě prostě důležitější, takže jestli se nějakým konfliktům můžu vyhnout, tak to udělám. I za cenu toho, že to třeba bude míň výchovně správný.“

Zásahy expartnera do života rodiny

Zásahy expartnera do života rodiny respondentům nejvíce pomáhá zvládat, drží-li partneři při sobě a mají kvalitní partnerský vztah.

T: „Co je důležitý pro to, aby člověk jakoby teda zvládnul to, že máma dětí, který jí je jako vychovávám, strávím s nima spoustu času, učím je spoustu věcí, tak jakoby mě… na mě nasazuje, pomlouvá mě.“

R: „To asi nejde nic jako programově říct jako - to chce tohle. Ale já nevím, opravdu já myslím si, že když jsou ty správný partneři, tak tohle to jsou spolu schopný zvládnout a jakoby mezi sebou si to… si třeba i zanadávají na tu osobu a tím to ze sebe vypustěj. (…) Ale tohle to zvládnout? Já nevím. Já ani nevím, jestli na to je nějakej návod. Já ze všech stran slyším, že by to nikdo nedal. Ale já si myslím, že když člověk chce, tak si najde ten způsob, jak to zvládnout. A já jsem… já si fakt myslím, že to je o těch partnerech…“

Vytváření zázemí v nové rodině na vlastní úkor

Ženy někdy mívají v roli nevlastní matky tendenci poskytovat zázemí všem členům rodiny na vlastní úkor. Mnohdy ze zažitého a okolím posilovaného přesvědčení, že potřeby dětí jsou na prvním místě. Už kvůli partnerovi si přejí vycházet s jeho dětmi co nejlépe. Proto se cítí být odpovědné za to, aby se jeho děti v jejich domácnosti cítily dobře. Záleží jim na tom, aby pro děti byly skvělé nevlastní mámy a byly tak vnímány i svým okolím. Jejich negativní projevy nebo negativistické reakce pak vnímají jako své selhání. Několika respondentkám v tomto pomohla práce na sobě pomocí psychoterapie. Podařilo se jim snížit příliš vysoká očekávání od sebe sama, začít cítit vlastní hodnotu a důležitost, vnímat své limity, více se na ně ohlížet, dovolit si postavit se za sebe a vymezit se vůči členům rodiny.

> *„Ale je to přesně… je to ta práce na mě. Spoustu věcí si vlastně házíme klacky sami pod nohy, neřeknem si o pomoc, neřeknem si o peníze, dřeme jako mezci, abysme si zasloužili, že nás někdo má rád, to jsou prostě věci, který si musíme uklidit každej sám v sobě. A s tím asi stát nic nezmůže. Společnost a ten konstrukt jako, já třeba, než jsem se vymanila z toho, že - nebudu s váma jezdit na hory, protože na horách je mi zima, na lyžích se bojím, vy na mě čekáte, já jsem z toho zpruzelá, vy si pořádně nezalyžujete. Tak přesto, že rodina má jezdit na dovolenou pohromadě, asi rodina, který to vyhovuje. A já jsem prostě řekla - hele, já s váma nejedu, mě to tam otravuje a abysme zaplatili za mě ubytování, a já jsem tam byla v chatě, kde se netopí, protože oni to pustí až na pátou, když lyžaři se vracejí, protože přestanou jezdit vleky, tak jako… jo, já si tam můžu číst, já můžu spát, já se můžu jít projít. Ale já budu radši doma, kde si prostě udělám něco v klidu, co si neudělám, když vy tady jste. A to byla vlastně zase práce na mně, protože říct rodině - já s váma nebudu - bylo pro mě možná to nejtěžší, co jsem jim kdy řekla.“*

> *„…to jsme teď řešili s tou nejstarší, když přijeli, já jsem byla po nemoci a oni byli zvyklý na ten servis. A já jsem říkala - užijte si tenhle oběd, protože tak, jak je, je poslední, příště buď každej udělá něco, nebo pudem do restaurace anebo se budem střídat, jednou u nás, jednou u vás, jednou u vás, protože já už takhle dál nehraju. Tak z toho bylo trošku dusno doma, to uznávám, ale já jsem to potřebovala udělat pro sebe. (…) A já prostě stárnu, byla jsem nemocná, dělám věci, který mě bavěj a pracovat a chodit na denní studium a mít rodinu není žádná legrace. A když do toho příde nemoc a na dva měsíce jsem prostě vyřazená z provozu, tak jo, já se na ně těším, ale to neznamená, že jim budu poskytovat servis, jak jsem poskytovala. A jestlise jich to dotkne, tak něco nefunguje, protože já jsem se vymezila a řekla jsem jako - mně to takhle dál nevyhovuje. A jestli je to z jejich strany problém, tak to ale není můj problém. Já jsem udělala to, co jsem potřebovala, aby mně v tom bylo dobře. A jestli chcete, abych dál vařila a dělala tady hody hody a pak byla večer unavená anebo byla znovu nemocná, tak já do toho nejdu.“*

10.8 Využívání podpůrných služeb při řešení problémů členů rodiny

Služby využívané dospělými

Z podpůrných služeb naši respondenti pro sebe nejčastěji využívají, nebo v minulosti využili, služeb psychologa či psychoterapeuta, a to v souvislosti se 1. zpracováním rozchodu s původním partnerem, rozpadu rodiny a potřebou poradenství, jak provést tímto náročným obdobím své děti; nebo 2. potřebou práce na sobě, která vyvstala ze situace v rekonstituované rodině. Vyhledání odborníka u těchto respondentů, respektive respondentek, obvykle předcházelo vyčerpání (blízké tělesnému kolapsu

a syndromu vyhoření) ze snahy poskytovat všem členům složené rodiny zázemí, uspokojovat jejich potřeby na vlastní úkor, popřípadě konflikty s biologickým rodičem dětí. Psychoterapie v těchto případech přinesla zejména snížení vysokých očekávání od sebe sama, posílení vlastní sebeúcty, hodnoty, důležitosti, hledání vlastních zdravých limitů a nastavení hranic vůči ostatním, zejména vůči členům rodiny. Tito respondenti povětšinou v rekonstituované rodině narazili s tím, jak byla jejich osobnost zformována už v jejich primární rodině. Pokud se jim podařilo s pomocí psychoterapie na problémech v rekonstituované rodině osobně vyrůst, považovali to za cennou školu života.

> *R: „...a jako v tý zběsilý době dokázat si ještě zachovat chladnou hlavu a nějaký racio a myslet na sebe je fakt těžký, zvlášť, když těch dětí je hodně, tak se naučit i v tom fofru, kterej je, tak nevydávat tu energii totálně, ale pořád si říkat - hele, jsem tady a musím to přežít hlavně já." (smích)*
>
> *T: „To znamená jakoby mít to svoje místo v tý rodině a udržet ty svoje hranice, jak se píše v tý knížce Třetí rodič? Je to to ono?"*
>
> *R: „Ano, ano, určování hranic. To si myslím, že je takový... je to velmi dobře pojmenovaný v tý knížce a asi si musí každý projít nějakejma krizema, kdy si uvědomí, že je to opravdu důležitý nejen pro něj samotnýho, ale i pro to okolí."*
>
> *
>
> *T: „Vaše očekávání vůči sobě byly vyšší než očekávání těch ostatních?"*
>
> *R: „Rozhodně, rozhodně. Měla jsem to nějak hodně vysoko, jak budu ta nejlepší a všichni řeknou - to je super, ty seš tak skvělá nevlastní máma! Ale nemůžu to očekávat od tý biologický maminky jako, že bude k tomu takhle přistupovat. Tak teď jako jsem ráda za to, jak to je."*

V některých případech návštěva poradny či psychoterapeuta vyústila v dlouhodobější spolupráci, někomu postačila pouze jednorázová konzultace – jako např. v případě Miroslava, který se chtěl v poradně poradit, jakou formou dětem říci o rozvodu. Jeho tehdejší žena se zabývala alternativními ezoterickými metodami a jít k psychologovi odmítla. Děti informovala sama v jeho nepřítomnosti. I tak do poradny zašel, po jedné individuální konzultaci usoudil, že si nějak poradí sám. I Pavel od své jediné návštěvy psychologa očekával poradenství, chtěl vědět, jakým způsobem se synem komunikovat o vyhrocených situacích, k nimž u nich v rodině docházelo kvůli konfliktu jeho bývalé ženy s ním.

> *„Já sám jsem byl u psychologa jednou a v situaci, kdy jsem... neuměl odpovídat na otázky, který mi přišly jako zcela zásadní u kluka, kterýmu je tolik, kolik mu je, formujícího jeho... A přišlo mi to ode mě jakoby strašně nezodpovědný mu ty věci vyprávět jenom z pozice jako nějakýho chlapa, kterej si myslí, že jako takhle by to mělo bet, protože jsem si říkal - tady když teďka se stane jako něco špatně a udělám nějakou chybu, tak to může bejt taky průšvih na celej život, kterej už třeba nepude opravit. Prostě to bylo v období, kdy opravdu on chytal ty názory, kdy měl pubertu a ty situace byly absolutně vyhrocený. Takže já jsem šel k psychologovi, aby mi právě přesně poradil, jak v těch situacích se chovat. A to si myslím, že celkem prospělo, protože k mému překvapení mi řekl k některý situaci, že třeba není potřeba ani řešit. A já jsem měl tendenci řešit úplně všechno a úplně do detailu. Rozebrat to na atom a každej atom vysvětlit. A to on říká - nechte to plynout, nechte to bejt."*

Naopak Sylvie cítila, že potřebuje podporu odborníka, ale nevěděla, kam se obrátit (vesnický region), k nikomu neměla důvěru, bála se, aby se nesetkala se stejnými předsudky a odsuzováním jako ve svém okolí: *„Prostě mít někoho rozumnýho nebo*

nějak… někde prostě, aby se dalo dostat na nějakej kontakt, kde budou prostě lidi zkušený tady v tom, protože nikdy člověk neví, jestli nedojde za psycholožkou a ta jako jenom nadzvedne oči - vy jste jako dopustila střídavou péči, co jste to za matku?“ Na doporučení kamarádky absolvovala seminář rodinných konstelací, k nimž měla nedůvěru a rezervovaný odstup,[39] nicméně právě tam získala, co v dané době a rodinné situaci potřebovala. *„…já jsem třeba na ty rodinný konstelace vždycky jako nadávala, moc se mi to nepozdávalo, že to je nějaká jako duchařina a tak. A pak, když už jsem byla zahnaná do ouzkejch a když už jako ta moje kamarádka několikrát jako, že by mi to pomohlo, tak jsem tam šla.“*

Zatímco někteří naši respondenti a jejich rodinní příslušníci poradenské a psychoterapeutické služby využívají nebo využili a někteří respondenti vůči tomu mají zábrany nebo vnitřní obrany (případně další rodinní členové, kteří by podle nich odbornou pomoc potřebovali), jiní tuto potřebu nepocítili, své problémy zvládají sami. Z výpovědí respondentů vyplývá, že ten rozhodující moment, kdy člověk vnitřně dospěje k tomu, že vyhledá odbornou pomoc, je, když začne cítit, že mu nestačí sdílet své starosti se svými blízkými a být jimi utěšován a chlácholen, ale že potřebuje odbornou pomoc a radu. Pro někoho byla psychoterapie i prevencí potřeby psychofarmak.

Několik respondentů zmiňovalo počínající nebo rozvinuté deprese či úzkostné stavy jako důsledek vypětí, které v rekonstituované rodině zažívali nebo stále ještě zažívají. Dvě respondentky v době rozhovoru absolvovaly léčebný pobyt v psychiatrické nemocnici.

Služby využívané dětmi a rodinami

Typy služeb, které byly v rodinách našich respondentů využívány dětmi, se odvíjely především od problémů, které bylo zapotřebí řešit. V rozhovorech zazněly zkušenosti s dětskými psychology a rodinnými terapeuty při řešení osobních problémů dětí a vztahových problémů v rodině, dále pak zkušenosti s pedagogicko-psychologickými poradnami při řešení specifických poruch učení (dyslexie, dysgrafie apod.). V rodinách, kde se děti vyznačovaly problémovým chováním (poruchy chování, šikana, krádeže, experimentování s drogami) byla škála využívaných služeb pochopitelně ještě širší – středisko výchovné péče, ambulantní služby pro uživatele drog a jejich rodiče. Několik rodin mělo zkušenosti s dětskými psychiatry a dvě rodiny s pobytem dítěte v psychiatrické nemocnici. S OSPOD jsou (vyjma období okolo rozvodu) často v kontaktu rodiny, kde jsou biologičtí rodiče ve vyhroceném konfliktu (oddělení péče o děti), nebo kde jsou závažné výchovné problémy s dětmi (kurátoři pro děti a mládež).

> *R: „No tak tam jsme taky chodili. To bylo víceméně kvůli těm drogám a kvůli tomu, že jako ta rodina se prostě rozpadala, tam jsem teda řekla, že už nepudu, ale přítel přišel, že tam s ním byl a požádal mě, jestli bych mohla, že ta paní o to stojí. Tak jsme tam chodili asi, já nevím, my snad rok a půl, ale on už tam pak nechodil.“*
>
> *T: „To byla rodinná terapie?“*
>
> *R: „Ano. A když teda najednou se všechno ukazovalo tak jako, že my nejsme úplně ty špatný, že taky jako chlapec nějak v tom jede, tak on řekl, že se na to může vykašlat a my jsme tam chodili sami s tím přítelem.“*

[39] Metoda rodinných konstelací bývá odbornou veřejnosti mnohdy považována za spornou. Část kritiků se vymezuje vůči metodě samotné, nejčastěji je však předmětem kritiky fakt, že vedle kvalifikovaných odborných lékařů a psychoterapeutů ji často provozují osoby bez kvalifikace v psychoterapii.

T: „To znamená, že když to začalo mít nějakej nárok na něj, tak to vzdal.“

R: „Tak, no, no, řekl, že takový kraviny nebude poslouchat a řekl, že s náma nepude. A to už byl takovej jako úplně definitivně jako… konec mezitím, no, prostě. A my jsme tam chodili, teda bych řekla, možná klidně i rok ještě spolu.“

T: „Jo, takže to pro vás bylo nějakým způsobem užitečný?“

R: „No, abysme mohli fungovat prostě, protože víte, jak je to, když řeknete chlapovi něco, a nedej bože, na jeho dítě, tak tomu nevěří, že jo, nechce to slyšet, nechce to poslouchat. Ale když to potom slyší od někoho dalšího, tak má na to úplně jinej nadhled, takže… Takže my, abysme prostě mohli nějak doma fungovat, protože jsme to nechtěli úplně zabalit spolu, tak jsme tam chodili sami.“

T: „To znamená, že tam slyšel o nějakejch pravidlech pro toho syna nebo o nějaký potřebě důslednosti jakoby od třetí osoby?“

R: „No určitě, určitě, ale to už slýchával i tam v tom zařízení na tý základce, že jo.“

T: „A dokážete ještě říct jakoby něco, čím to pro vás bylo užitečný, ten kontakt s těma službama?“

R: „Že jsem to vůbec mohla přežít. Mně to strašně pomáhalo, prostě tam se řeklo nahlas to, co se doma neřeklo, co se jako třeba bálo vyslovit, tak tam se to prostě, tam jsme to oba řekli, slyšeli, každej prostě dokázal tam říct, co by doma neřekl.“

T: „Čím to je, že se to tam jako dalo a doma se to nedalo říct?“

R: „Nevím, no, tím přístupem, doma prostě… on [partner] *to nechtěl slyšet, nechtěl se o tom bavit, ani teď prostě kolikrát na něco jsme narazili, když jsem se tam vrátila. Ne, takhle. Tím, že jsme to teda dali k tomu soudu a tohle, tak on už mi pak jednou řekl - a už o tom nemluv, už je to uzavřený. A vím, že jako se k tomu nechce už jako vracet. Ví, že to tak je, že prostě to dítě nějak zklamalo nebo asi on to tak bral, že jo, každej jsme měli jedno a on viděl, že ta holka je prostě schopná fungovat, schopná se učit, schopná vystudovat.“*

T: „A říkala jste, že vlastně v těch poradnách nebo v těch službách, že vám pomáhal jakoby ten přístup k tomu - asi těch pracovníků, způsob jednání?“

R: „Jo, jo, byla tam paní a pán a to byl takovej mladší, ten pán, takže ten měl takovej asi jako k němu lepší přístup, než když se bavil s tou paní s náma dohromady. Ale myslím, že to bylo bezvadný teda, že to mně fakt pomáhalo, nebo nám vůbec všem pomáhalo. A už je to teda nějakej pátek, ale…“

T: „A dá se nějak jakoby říct, co je potřeba k tomu, aby člověk jakoby cejtil, že mu to pomáhá? Aby to pro něho bylo užitečný? Co potřebuje dostávat od těch odborníků?“

R: „No, myslím si, že je dobrý, že na tom sezení byl i on, že jsme to slyšeli všichni, že jsme mu mohli jako říct - teď se nechováš tak, jak máš, že ti tam něco říkali nebo nám říkali, radili a ty si to děláš po svým vlastně.“

V jedné rodině se vyskytl spor o vhodnost využívání alternativních služeb ezoterického rázu při řešení potíží dítěte.

Výhrady k práci OSPOD

Ve výpovědích respondentů zazněly i výhrady vůči práci pracovnic pracoviště OSPOD, s nímž byli v kontaktu. Lze je rozdělit do tří hlavních skupin:

- Nedostatek zájmu se případem zabývat

Nevlastní syn Matyáše se potýká s problémy, kvůli kterým se dostal do kontaktu s OSPOD. Nicméně podle informací, které má od své ženy, se jimi OSPOD odmítl zabývat, s odůvodněním, že nejsou dost vážné. To Matyáše zklamalo, on sám jeho problémy za vážné považuje a předpokládal, že OSPOD vůči jeho nevlastnímu synovi bude vykonávat určitý dohled. Považoval by to v dané situaci za adekvátní. Domnívá se, že ze strany OSPOD jsou za tímto krokem pragmatické důvody – pracovníci OSPOD buďto že nestíhají, nebo mají za úkol ušetřit.

T: „A když jste mluvil o tom, že vlastně pro ten OSPOD jakoby jste málo vážnej případ, že… tak je něco, co byste od nich očekával, co neudělali nebo…“

R: „Já jsem na tom jednání nebyl totiž. Jo? Takže já to vím jenom od Martina a od Moniky. No prostě přišlo mi, očekával bych, že ten případ jako neodložej, že se o to budou dále zajímat, protože jedna věc bylo to jako suicidní jako chování, který ale asi se odložit dá, to se nějak tak jako vysvětlilo, i když ne úplně teda, jako stoprocentně, ale pak totiž se Martin jaksi přichomejtnul k nějakejm asi dvěma snad dalším jako policejním zásahům, a to mi příde vážnější, jako už proč tam vůbec byl a tak. A týkalo se to samozřejmě těch drog a tak. A to mi připadá, že by se odložit jako nemělo, že to prostě u patnáctiletýho kluka jako je závažný, že by se to mělo nějak aspoň sledovat. Takže tam mi to přišlo, že to jako neudělali úplně jako ideálně.“

T: „Jak by podle vás měli udělat, aby to…“

R: „Ale to já nevím, to bych si musel nastudovat, co je vlastně přesnou náplní tý sociálně-právní ochrany.“

T: „Nebo co myslíte, že by Martinovi pomohlo jako, aby se dělo z jejich strany?“

R: „Tím, že nevím, jak to má fungovat, tak to nemůžu hodnotit, prostě já si myslím…“

T: „Ale možná můžete mít nějakou představu…“

R: „Představu třeba takovou, že by tam jednou za dva měsíce prostě přišel na výslech nebo na podání vysvětlení jako dalšího vývoje, jo? Jako jak se to prostě celá ta věc nějak jako vyvíjí. Alespoň tohle, aby prostě byl nějakej záznam. Ale to je moje jako zjednodušující představa, že takhle jsem si myslel, že by to mohlo trochu bejt. A pokud se nic jako nebude dít delší dobu špatnýho, no tak se to dá ukončit a vyřídit.“

T: „Jasně. Takže by měl trošičku bejt jako nějakej dohled z jejich strany?“

R: „Tak něco, myslím si, že by to takhle mělo trochu bejt.“

T: „Jo, jo. Hm.“

R: „Pokud není nějaký podezření jako vážnější, tak ne, že by museli chodit na inspekce k nám domů a podobně, ale takhle mi to vyznělo, že vlastně se to úplně odkládá a konec.“

- Laxnost k ohrožujícímu chování matky vůči dětem

  Dva respondenti zmiňovali, že ačkoliv OSPOD upozorňovali na špatné zacházení matek s dětmi, a v jednom případě to ve své výpovědi při pohovoru se sociální pracovnicí uvedly i děti, trvalo mnoho měsíců, než OSPOD vůbec začal situaci řešit.

- Nedostatky v odbornosti sociálních pracovnic

10.9 Výhrady respondentů k systému a přístupu státu

Následující pasáž shrnuje výhrady a podněty respondentů vztahující se k systému pomoci a k obecným principům fungování státu.

- Omezené možnosti výběru pomáhajících služeb v regionech

  Jedna z respondentek pracuje v organizaci, která zastřešuje většinu sociálních služeb v regionu. Má za to, že pokud by její blízcí chtěli vyhledat odbornou pomoc, aby se o tom nedozvěděla, nemají šanci, pokud se nerozhodnou dojíždět mimo region. Domnívá se, že to může být obecně platná bariéra k využívání odborné pomoci v regionech.

  „Tak v tu chvíli vlastně jsem si uvědomovala, že kdyby Alois chtěl pomoct, tak nemá kam jít, že vlastně jsme taková rozpínavá organizace, ale není nás moc, takže se všichni známe, že by tu pomoc nenašel, pokud by nebyl natolik aktivní, že by chtěl jezdit do [název velkého, vzdáleného města] *na individuál. Ale jezdit tam dvakrát tejdně na skupinu s jeho prací by stejně nešlo, takže… Ale myslím, že to takhle může mít… můžou mít lidi v jinejch oborech taky takhle. Stejně tak můj brácha, ten, se kterým jsem vyrůstala, tak ten zase minimálně jede na marihuaně, ale vzhledem k tomu, jak mi ostatní popisovali, jak vypadá, tak si myslím, že tam může bejt i pervitin. A to je to samý, protože ten, když pude tady k někomu, tak to bude můj přímej kolega, kterej odjíždí do poradny v jeden den a já v nějakej den dojíždím zase do jinýho města. Takže za mě by to bylo úplně v pořádku, byla bych ráda, že si najde tu pomoc, ale on si tu pomoc nenajde, protože bych to věděla, já bych se to dozvěděla. Jestli tak vůbec přemejšlí, že jo, třeba mu to je úplně jedno.“*

- Nedostupnost psychologických a poradenských služeb v regionech

  „A nevěděla jsem kam prostě zavolat a vlastně i tady, co je jako školní nebo poradna pedagogicko-psychologická, tak tam furt naháním jednu paní, který jako důvěřuju, ale ona furt má jako zlomenou nohu nebo je nemocná, chřipka. (…) Teďka už je jako před důchodem, takže je taková už jako… už si to hlídá, to zdraví.“

- Nedostupnost psychiatrů poskytujících vedle léčby psychofarmaky i psychoterapii
- Ustupování systému (zejména soudy a OSPOD) těm, kteří vystupují agresivně, bezohledně, používají neférové strategie či nedodržují pravidla

  „Takže my řešíme opravdu hodně pitoreskní situace. Situaci, kdy on [bývalý manžel partnerky] *porušuje rozhodnutí soudu. On si dělá srandu ze soudu a ten soud si s tím neumí z mýho pohledu poradit. Vůbec nechápu proč. Já mám pocit, že stačí jeden dopis, jedno klepnutí přes prsty a mělo by to všechno fungovat. A ono už to vůbec nefunguje a ten soud tak jako se tváří - co máme dělat jako?“*

- Nedůvěra vůči mužům, že se dokáží postarat o děti – společnost neočekává, že se otcové chtějí starat o děti, a když chtějí, neví, co s tím. Systém na to v mnoha oblastech není připraven a nastaven.

  „… sociální pracovnice v podstatě dost obtížně skousávaly, že chceme mít děti jako na střídačku, že by nejradši byly, aby dítě bylo svěřeno u matky. A to jsme zase u toho, co jsem říkal jako od začátku, jo? Že prostě ve chvíli, kdy chlap má zájem starat se o děti, tak je to obrovskej problém, jo? I ze státu, i ze společnosti, všichni

jako mají tendenci, jo? Já třeba… i jsem to říkal partnerce. Vím, že prostě ona, kdyby u toho soudu prostě, kdy se o tom rozhodovalo, u koho budou děti nebo jak ty děti budou, tak ona, kdyby tam prostě trošku natáhla slzičky a řekla, že by ty děti teda jako chtěla, tak v tu chvíli ten soud přiklepne, že prostě budou stoprocentně u partnerky a že ten otec jejich vlastní prostě nemá nárok. To samý vím, že kdyby mně udělala prostě bývalá žena, tak je prostě nevidím v podstatě."

*

„Teďka jde o to, že vlastně institut společný péče třeba tady na [název okresu] *skoro nikdo nezná, takže já vím, že kdybych přišel na úřad a řekl společná péče, tak na mě koukají jako - cože, co si to vymejšlím za nesmysl? A teprve by to začali nějak zjišťovat, co a jako vlastně, jak je to… Třeba nikde na internetu, nikde se jako člověk nedočte, když jsou děti ve společný péči, tak jak je to s přídavkama na děti, to se jako neřeší třeba. Jo? Protože všichni znají střídavou péči nebo úplně všichni znají péči jednoho z rodičů. To se vůbec jako divili tady."*

Ø Ned**ůvě**ra státu v kompetence rodi**čů** – stát by se nem**ě**l bát p**ř**enést odpov**ě**dnost za d**ě**ti zpátky na rodi**č**e.

R: „To vnímám jako z hlediska toho státu a tý společnosti. To, že se nevěří těm rodičům."

T: „A jak se to projevuje, že se nevěří rodičům?"

R: „Příde mi zajímavý, že ve chvíli, kdy probíhalo rozvodový řízení, tak ve chvíli, kdy zažádám soud, aby rozhodoval o děti, tak se tam objeví sociálka, která najednou vlastně je opatrovníkem těch dětí a brání zájmy dětí proti těm rodičům. Čili se automaticky předpokládá, že ty rodiče jdou proti těm dětem, že je nemají rádi, že chtějí pro ně to nejhorší. Jo? Já chápu, že v některých případech to takhle je, ale ono ve spoustě případů to takhle je, protože ten stát je do toho jako natlačí. Já jsem… my jsme byli s bývalou ženou na všem dohodnutý. My jsme si stejně sehnali právníka, ne kvůli nám, ale kvůli tomu, aby nám právník pomohl v souboji proti státu. Jo? Aby to mohlo být podle toho, jak chceme. Aby to mohlo být podle toho, jak si myslíme, že pro ty děti je nejlepší."

„Já jsem musel na sociálce trošku bojovat za to, že asi mi nepříde jako ideální nápad pro ty děti, aby si k pětiletýmu dítěti najednou přišla cizí paní, zavřela se s ním do místnosti a teď si s ním povídala o tom, koho má radši, jestli maminku nebo tatínka. Jo? Ale takhle přitom ta sociálka jako je nastavená, že tohle má udělat. Ono vlastně nám trošku tím, že jsem jako byl nepříjemnej a takovej neústupnej, tak nám jakoby dala vlastně, jako že teda ne, že to teda v našem případě nebude potřeba. Blahosklonně."

„Ale to je jako obecně, je to vlastně takovej ten… takovej ten přístup, že my jsme ten stát, my to víme všechno nejlíp a vy jste jen ti občani. Což je to babišovský stát je firma, což je to komunistický soudružka na to má papír, takže prostě tomu rozumí líp. Takový to kolektivní. Ale to je… ono to je všude, od školství, kdy ty učitelé vědí líp jak ty děti prostě, má tam třicet dětí, ale každýmu rozumí líp než ty rodiče. Jo? Kdy ten stát mnohem líp ví, co je pro ty děti, kdy v kterej ten okamžik, že prostě nejlepší pro dítě je, aby se v listopadu učilo písmenko E. Ve chvíli, kdy se učí v listopadu písmenko L, tak prostě je ohrožen jeho mravní vývoj málem. Protože všechny děti jsou stejný, potřebujou to samý."

*

„Stát uvažuje o tom, že zakáže některý homeopatika a ty homeopatika, důvod, proč já beru homeopatika je ten, že možná mi to nepomůže, ale alespoň mi to neuškodí. Jo? Kdežto když se podívám na to… Honzík je trošku alergik a jako, že

má občas nějaký záchvaty dušnosti nebo kašle, jo? A v jednu chvíli kašlal trochu víc, tak partnerka zašla k doktorovi s ním, ten předepsal léky, ona si to vyzvedla poslušně v tý lékárně, donesla a pak si přečetla vedlejší příznaky, jedno z deseti dětí zvracení, záchvaty dušnosti, astma. Jo? Strašlivej chemickej dryák, kterej možná pomůže, ale určitě ublíží. Jo? Ano, ve chvíli, kdy pomůže, tak by to za ublížení stálo třeba, ale já radši jako volím lék, kterej sice možná nepomůže, ale alespoň neublíží. Jo? A stát mi teďka zase to chce jako zamezit, protože já tomu přece nemůžu rozumět, já přece nemám co rozumět svýmu tělu, já nemám co rozumět tomu, kdy jsem zdravej, kdy jsem nemocnej.“

10.10 Doporučení respondentů na podporu rekonstituovaných rodin

Respondenti se v rozhovorech měli vyjádřit mj. k tomu, jakým způsobem může společnost, stát, případně kraj nebo obec[40] podpořit rodiny, jako je ta jejich. Doporučení, která se nejčastěji opakovala, se vztahovala 1. k dostupnosti podpůrných služeb pro dospělé (psychoterapie a poradenství, mediátor) a děti (psycholog), 2. k informovanosti a osvětě laické i odborné veřejnosti a 3. ke školství. Ostatní se objevovala spíše jednotlivě. Jak již bylo zmíněno na jiném místě této publikace, mezi doporučeními respondentů nebylo žádné, které by se týkalo přímé finanční podpory rekonstituovaných rodin. Finance totiž zjevně nejsou v rodinách našich respondentů problém, který je trápí nejvíce, nebo více než jiné rodiny z jejich okolí, se kterými svoji životní úroveň porovnávají. Přehled doporučení zmiňovaných respondenty uvádíme níže.

- Stát by měl zajistit větší informovanost laické veřejnosti, a zejména rodičů před rozvodem i po rozvodu, o tom,
  - že je vhodné začít řešit partnerské problémy, jakmile se objeví, než se prohloubí do té míry, že mohou vést k rozpadu vztahu a rodiny;
  - že je vhodné vyhledat odborníka k řešení vlastních osobních problémů, nejistot a ke zpracování vlastních emocí, aby se nepřenášely na děti;
  - že je vhodné dítěti zajistit podporu psychologa/psychoterapeuta;
  - že jsou i jiné a pro rodiče i děti mnohem lepší možnosti, jak postupovat v soudním řízení než sporný rozvod, že je např. vhodné nechat se rozvodem provést psychologem a k dosažení dohody ve sporných věcech využít mediátora; že je možné vyhnout se případnému podezírání o zneužití výživného např. dohodou na úhradě výživného formou příspěvků na konkrétní aktivity a potřeby dítěte, nebo poukazováním dohodnutých částek od jednoho či obou rodičů přímo na účet dítěte.
- Stát by měl zajistit dostupnost odborných služeb na podporu nekonfliktního rozchodu/rozvodu (mediace, poradenství a psychoterapie) a snížení jeho negativního dopadu na děti a dospělé.

  V této souvislosti se objevovaly i úvahy, že návštěva psychologa/psychoterapeuta/manželského a rodinného poradce by mohla být legislativně zakotvena jako součást procesu rozvodu.

[40] Pro lepší čitelnost textu v následujících pasážích delegujeme doporučovaná opatření na stát, byť některá z nich jsou rovněž v kompetenci krajů a obcí.

- Stát by měl zvážit, jak zařídit a systémově uchopit, aby se dětem v období rozchodu/rozvodu rodičů a sžívání nové rodiny častěji dostávalo podpory psychologa/psychoterapeuta.

  R: „Což si myslím jako, že tohle je věc, která by se měla možná u každýho toho… po každým tom rozvodu řešit defaultně, jak to vnímají ty děti, protože dneska vlastně, když se ty lidi rozvedou, tam se tam řešej, dobře, nějaký materiální stránka, jako péče o dítě a tak dále, ale v podstatě, co se týče toho dítěte samotnýho, tak to je v nějakým prostoru, který neumí pochopit a jako potom z toho plyne celá řada úplně zbytečnejch problémů. Takhle to třeba vidím já. (…) jenomže, když si to vezmete, tak jako tam ta psychologická péče bych řekl, že je poskytována jenom v případě, když projeví o to zájem ten rodič.“

  T: „Přesně tak.“

  R: „Jenže na druhou stranu ono tohleto je těžký. Já dokážu pochopit, pokud jako skutečně existuje… existujou rodiny, který si dokážou skutečně ukočírovat úplně sami, dobrý, ale myslím si, že jich je strašně málo, protože ty problémy tam prostě vznikají. A otázkou je to, jestli by se to dalo uchopit v rámci nějakýho systému, protože jako budiž dětem pomoženo, potažmo tý nový rodině, protože to není vůbec jednoduchý. Já vím, že těch problémů je dneska spousta, jako já samozřejmě mám pár přátel, který taky jsou rozvedeni, mají nový rodiny a tak dále. A jsou to záležitosti jak přes kopírák, je to jedno a to samý, jsou to neustále se opakující věci.“

- Stát by měl podpořit informovanost rodičů v rozvodu a rekonstituované rodiny v souvislosti s nastavením péče o děti, rolí a vztahů v rodině a dostupnost podpory při řešení krizových situací odborníky zkušenými v této problematice.

  Ze strany respondentů zaznívalo, že s výjimkou výstupů platformy Třetí rodič[41] není kde čerpat vzory pro to, jaká je role nevlastního rodiče vůči dítěti, jak má nevlastní rodič správně fungovat ve vztahu a výchově vůči vlastním a nevlastním dětem, čeho se vyvarovat atd. Pomohl/a by např.:

  - Specializovaná poradenská a krizová linka pro rodiče v rozvodu/po rozvodu, řešící nastavení péče o děti, třetí rodiče a rekonstituované rodiny

    „Nebo i nějakou jako poradenskou linku třeba, kam by člověk jako mohl zavolat prostě, kde by věděli, kde by s tou situací jako uměli nějak naložit, že bych třeba - helejte se, já řeším tenhle a tenhle konkrétní problém nebo nevíme si rady. Třeba i trošku jako akutní nějaký věci byly, který jsem jako vždycky hrozně řešila a pak nějak jako časem jsme si poradili vlastně sami, ale byla jsem hrozně opatrná, abych neudělala nějakej průšvih. Jak to řešit ve škole, jak to řešit ve školce, jo?“

  - Manuál pro rodiče v rozvodu, co je třeba zařídit na úřadech, ale i třeba co kde nahlásit např. v mateřské škole, ve škole

    „Nebo dát nějakej manuál jako rodičům, že vlastně v případě takovýchhle, že musej informovat tu školku. Já jsem to asi prostě zanedbala, že jo. Že se jako… že se rozvádíme a že jim bude volat sociálka, to já jsem vůbec netušila, že to bude řešit.“

[41] Webový portál platformy www.tretirodic.cz a kniha Petrovská, K. Třetí rodič: praktický průvodce nevlastním rodičovstvím. Praha: Asociace třetích rodičů, 2018.

*

T: „Kdybyste jakoby mohla vrátit čas, co by vám pomohlo, abyste tím vším mohli projít snáze?“

R: „Hm… asi jako možnost se obrátit na někoho, kdo nás šmahem neodsoudí a kdo naše dítě nepojmenuje jako batůžkáře nebo že střídavá péče je prostě něco špatnýho, když my jsme si fakt jako ověřovali předem, že to je nejhorší, co bych mohla dětem udělat je to, že si je nechám sama u sebe, jo? Že jim jako neumožním kontakt s tím rodičem stejně jako se mnou. A i teď jsem o tom přesvědčená, že je to dobře. Prostě mít někoho rozumnýho nebo nějak… někde prostě, aby se dalo dostat na nějakej kontakt, kde budou prostě lidi zkušený tady v tom, protože nikdy člověk neví, jestli nedojde za psycholožkou a ta jako jenom nadzvedne oči - vy jste dopustila jako střídavou péči, co jste to za matku prostě?“ (…)

*

R: „Myslím si, že… nevím, a asi jsem jako zmínila tu obtížnost těch rolí, prostě nějak jako kouknout na to jako… my tak nějak jako víme, jak to bylo v historii v rodinách, ale tak co víme o macechách, že svoje děti… nebo ne svoje děti nejlépe otrávily a ve všech pohádkách. Ale jako jak to vlastně má fungovat nebo… stejně to je pokaždý jinak, ale jako na co by si člověk měl dát pozor vlastně? Jo? tak něco na tom třetím rodičovi něco je, o těch rolích. Ale nebo to jako zviditelnit, nějak tu informační podporu, jako na co… Mně přídou asi nejobtížnější ty role jako, co teda člověk znamená, když je v tomhle tom, jo.“

T: „Co znamenám jako pro děti mýho partnera?“

R: „Třeba, jo?“

T: „A co můj partner znamená pro moje děti.“

R: „Jaká je ta hierarchie vůbec. Jo? Jestli teda to jsou moje děti, tak na ně nešahej a asi si to stejně každej udělá jako po svým, ale aby byla taková trošku jako… ten, od čeho se odpíchnout. Absolutně nechápu, jak si s tím kdo může jako poradit. Viděla jsem nějakej jako natočenej příběh.“

T: „A co to bylo za příběh?“

R: „To bylo právě na tom Třetím rodičovi [web platformy Třetí rodič[42]], *jak se jako dali dohromady a každej měl podle mýho svoje děti… A jinak jako nemá člověk to, jak by to mohlo fungovat, jo? Nemá kde brát jako inspiraci, no, to je blbý jako inspiraci, ale vím, jak to bylo u mejch rodičů a tak dále a tak dále. Ale to jsou jako ty normální partnerství, že jo, kdežto takhle, co pro moje děti má znamenat tenhle člověk? Asi stejně to bude pokaždý jinak. To mi příde takový jako nejdůležitější, no. A to, aby se jako v těch krizovejch situacích mohl člověk někam fakt obrátit, to taky… protože fakt jako z toho okolí podporu moc nedostanete. Dostanete spoustu hroznejch jako nesmyslů, úplně strašnejch nesmyslů. Jako - to já bych svoje děti nikdy jako nedala a to nikdy nebude fungovat, protože je spousta těch předsudků, který vás úplně jako vyděsí a toho partnera taky, to já se jako divím, že do toho prostě partner jde. Já bych do toho prostě nešla, bejt chlapem. Já bych se tak bále, že prostě…“*

T: „Do čeho byste se bála… do toho bejt nějakým aktivním otcem nebo…

R: „Jako do tý aktivní jako nějaký role v tý rodině, já bych prostě asi jako stagnovala, protože všichni předpokládají, že on je úplně nejhorší jako na

[42] http://www.tretirodic.cz/

světě, že jo? - To stejně nikdy nebude jako to jejich [jako jejich vlastní rodič]*. - No to není, on jim to taky nikdo jako netvrdí, já jim ani netvrdím, že ho musej mít rádi. Jako kdyby se tady vztekali - já ho nemám rád. Protože přesně věděli, co na mě platí. Já říkám - no a já jako neříkám, že ho musíš mít rád. A teďka už je to jako jinak, ty kluci ho jako rádi mají, i když samozřejmě je štve, že něco musej, ale prostě… prostě jít proti těm předsudkům, který jsou úplně šílený teda, to pak člověku hrozně stíží všechno. Ale oni se právě všichni bojej, aby neusnadnili cestu těm, kteří chtějí jít od sebe. Tu samozřejmě jako… a možná i těm lidem jako, že než by se zbytečně jako rozcházeli, rozváděli, tak fakt jako, že makat na těch vztazích, kde se dá, když jako… ono se leckde fakt jako nedá. Ale že pak je to jako hodně tvrdej oříšek."*

T: „To znamená, že když se dostanou do krize jako v manželství nebo v partnerství, tak tu krizi začít aktivně jakoby řešit."

R: „A co nejdřív prostě."

T: „Co nejdřív."

Ø Stát by měl podpořit informovanost laické i odborné veřejnosti o fungování rekonstituovaných rodin a jejich problémech.

Respondenti opakovaně uváděli, že od svého okolí k řešení svých problémů dostávají často zavádějící a zkušeností nepodložené rady a že se setkávají s předsudky, někdy i odsuzováním. Podobně narážejí i ve školských zařízeních, případně na OSPOD. Uvítali by, kdyby se ve společnosti o fungování rekonstituovaných rodin a jejich problémech, včetně zkušeností se střídavou, výlučnou a společnou péčí, více mluvilo a k laické i odborné veřejnosti se dostávalo více faktických informací a odborných doporučení.

R: „Nebo já nevím, jestli jako v těch školách, v školkách, jestli by měly bejt informovaný ty učitelé nějak."

T: „Informovaný jako víc obecně o tom, co to pro ty děti znamená jako?"

R: „Co to znamená pro děti, co to znamená pro rodiče a že třeba opravdu nejvýhodnější, co se jako zjistilo je předávání dětí pro ně, že je to nejmíň jako stresující a všechno, tak předávání dětí skrz školku, že si tam prostě může objevit batůžek jako s věcma, aby to nebylo jako hanlivý. My se snažíme to nedělat, protože bydlíme blízko sebe, tak já prostě i dokonce jako vozím obědy třeba, tak to tam prostě k bejvalýmu manželovi hodím ty věci nebo to. Takže ve školce radši nic nenecháváme, ale nějaká jako, jako že nejsme úplný odpad světa, jo?"

T: „Jo, jo, hm."

R: „Ale nevím, jestli by to jako nějak extra tohle pomohlo, nějaká jako osvěta pro ty pedagogy, co je střídavá péče, co je to nevlastní rodičovství prostě, protože u nás už ve škole ani ve školce nikdo takovej není."

T: „Jste tam jediný?"

R: „Hm."

Ø Stát by měl zajistit, aby školy připravovaly děti a studenty na život v 21. století.

V rekonstituovaných rodinách jsou časté konflikty s dětmi ohledně plnění školních povinností, což negativně ovlivňuje klima a vztahy v rodině. Velká část informací, které se dnes děti ve školách učí, jsou v dnešním světě nepoužitelné a v reálném životě jim nijak nepomohou. Děti to cítí a pro rodiče (vlastní i

nevlastní) je těžké je pro školní přípravu motivovat, zvláště když i oni ve smysluplnost dané školní látky nevěří. Změna školství k lepšímu by tedy leckdy výrazně přispěla ke zklidnění domácí atmosféry. Ve výpovědích respondentů zaznívaly výhrady, že ve školách se děti neučí uvažovat, tříbit si názory a dalším dovednostem, které jsou pro to, aby v životě obstály, důležitější než encyklopedické znalosti, na které je při výuce pořád ještě kladen příliš velký důraz.

„...od toho dítěte se chce, aby si hrálo spokojeně a když mu je šest let, nastoupí do školy, kde najednou musí prostě sedět v lavici, celou dobu poslouchat, co jeden člověk říká, velký člověk tam něco říká, vypráví, jednou za čas nějaké dítě si to prohodí s tím velkým člověkem, zase říká, pokouší se co nejvěrněji zopakovat to, co říkal ten velký člověk. A podle toho, jak se mu to podaří zopakovat, tak je ohodnoceno číslem od jedničky do pětky. A ten, kdo má na konci nejmenší součet, vyhrál. Nebo já nevím, jo? To je prostě úplně absurdní. A ty děti jsou najednou zavalený strašně úkolama, který vedou jenom k tomu, aby se naučily přesně opapouškovat to, co mu řekl ten dospělej, rozhodně ho nevedou k tomu, aby se to dítě naučilo uvažovat. Ve většině škol ty děti se rozhodně neučej uvažovat. Naopak, spousta učitelů ve chvíli, kdy to dítě tam začne uvažovat, tak je to tak znervózní, že to dítě radši sprdnou, aby si to nedovolovalo...“

Ve školách mnohdy chybí výuka k finanční gramotnosti.

„...třeba finanční gramotnost by měl bejt prostě předmět, kterej je podle mě stejně důležitej jako naučit se násobilku a vyjmenovaný slova. Protože těch lidí, který se dneska dostanou do dluhový pasti a lepěj jeden dluh dluhem..., a pak to jako může skončit fatálně...“.

Děti by se měly učit i to, jak fungovat v mezilidských vztazích a pečovat v nich o sebe sama.

- Stát by měl reagovat na nárůst počtu rodin, kde se na péči a výchově podílí nevlastní rodič a usnadnit těmto rodinám život v nejrůznějších praktických záležitostech – např. pokud partner zastupuje rodiče jako doprovod dítěte k lékaři.

„... pokud například jdete s dítětem k lékaři a jste partner, řekl bych, ne přímo rodič, tak to přináší celou řadu problémů. Tohle si myslím, že je třeba jedna z věcí, které by bylo dobré narovnat, protože samozřejmě vy třeba tam máte tu zástupnou roli toho rodiče, kdy samozřejmě, pokud třeba ten tatínek nemůže, což je většinou, tak v tý nemocnici vám řeknou - vzhledem k tomu, že nejste rodič, tak nemůžete ani udělit souhlas s výkonem jakýhokoliv ošetření. A to přináší celou řadu problémů. My teda máme vlastně, respektive moje partnerka má z předchozího manželství dceru šestnáctiletou, která trpí panickou poruchou s tím, že jako už odmalička těch doktorů tam bylo hromada, hromada, hromada.“

- Stát by se měl v rámci své bytové politiky snažit o dostupnost bytů pro rodiny s nízkými a průměrnými příjmy.

Pokud se rekonstituovaná rodina tísní v malém bytě, konflikty, ke kterým v těchto rodinách dochází, jsou hůře snesitelné a mohou intenzivněji ohrožovat stabilitu rodiny.

„Ale u těch normálně příjmovejch rodin nebo nízkopříjmovejch rodin, tak ... ty byty jsou alfa a omega v těch rodinách. To je prostě... a to si myslím, že ten stát se chová jak dobytek. To nevymažte. (smích) (...) Kdybych neměl tu možnost pořídit

velkej byt a tísnili jsme se v tom 2+1, tak samozřejmě ty konflikty jsou daleko častější a daleko hůř se řešej. Takhle, když každej může zalízt do vlastního pokoje, kde vychladne, tak je to samozřejmě daleko jednodušší.“

- Stát by neměl pomáhat plošně, ale jen jedincům, kteří pomoc skutečně potřebují.

„Mně příde nesmysl plošně rozdat pastelkovný, když si pořídím dítě, vím, že za šest let pude do školy. A pořídit pastelky, aktovku a pár, nevím, per a pravítek, prostě pro tu rodinu..., nota bene, když se podíváte, tak většina těch rodičů má cigáro v ruce, poslední mobil a pak si jdou pro pastelkovný, protože na to mají nárok. Kdyby věděli, že ten nárok nemají, tak ty pastelky koupěj. Takže pro mě jsou z mýho pohledu tohle vyhozený peníze, protože ty lidi se nemuseli snažit, vědí, že to dostanou a jdou si pro to, což vlastně není jejich vína. To je otázka nabídky a poptávky.“

- Usnadnění návratu žen na trh práce podporou institucionálních služeb péče o děti a cenově dostupných alternativních forem (chůvy) může přinést vyšší stabilitu partnerství v rodinách s malými dětmi, kde třecí plochou mezi partnery je finanční situace

„Já si myslím, že je spoustu problémů, který vzniknou ještě v těch vztazích, je to, že vlastně žena, když otěhotní nebo potom je doma na mateřský, tak samozřejmě ten příjem jde strašně rapidně dolů. Já tomu říkám totální sociální propad, že jo, protože máte nějakej příjem a teď jste skoro na jedný třetině, když dobře, tak jedný čtvrtině ještě nebo já nevím jako, jo? A samozřejmě se to projeví. Ten partner najednou zjišťuje, že už teda ty peníze v rodině nejsou tolik, co byli, když sjet byli dva. A ten, pak je tam složitější ten návrat do práce, protože já třeba to se svým zaměstnavatelem řeším, ale on teď nemá, on teď je šťastnej, že budu jako dva roky doma, protože v tuto chvíli on pro mě, když se chci předčasně vrátit, práci nemá, v závislosti na trhu. (...) A myslím si, že právě, když na toho chlapa je veškerý to finanční zatížení, že to vyvolává ten konflikt v rodině a tu nestabilitu, že já mám pocit, že nejvíc lidi se rozvádějí, když jsou ty děti malý. Jo?

Že prostě on se cítí finančně úplně vyčerpanej a ta žena taky samozřejmě má trošku jiný představy. Takže kdyby stát pomohl dřív nebo když ty ženy budou chtít snadněji návrat jako do práce (...) … a myslím si, že ubyde jako těch rozvodů taky proto, že si budou moct přivydělat. No, co si budeme vykládat, o penězích se to točí hodně, láska je důležitá, to jo, ale jako když potom jdete a chcete koupit třeba něco dítěti a počítáte každou korunu, že asi si to nemůže dovolit, základní třeba věci nebo. Tak si myslím, že potom přídete domů úplně vytočená, naštvaná a na toho chlapa si to vylejete, že jo. Nikdo nemluví o exkluzivních dovolených. Takže proto i já se snažím mít jako nějakou brigádu, abych prostě jí mohla nějak dopřát a platit jí kroužky, protože zase nemůžu říct - tatínku plať to její.

(...) Tohle jedině, že trošku se snažit vycucat ze západních modelů, třeba jako v tom Švýcarsku, něco, aby ty ženský měly snadnější návrat. Pak si myslím, že třeba to usnadní i, aby na těch chlapech nebyla veškerá ta finanční zátěž. Já vím, že se chlubíme tím, že skoro žádnej stát nemá takhle dlouhou mateřskou. To je sice strašně super, ale když jste zase v situaci, kdy potřebujete do tý práce a zároveň musíte vyřešit, kam dát to dítě, protože chůvy, když jsem se na to dívala, ty si berou, 100, 150 korun na hodinu. No, ale takhle se pohybuje skoro klasická mzda, no tak to tu situaci neřeší. (smích) Vlastně vy děláte na tu chůvu, abyste jí to dali, tak to tam nemusíte zase chodit. A jste zase na startu. Nevím samozřejmě, jak to funguje ve Státech, že tam je to třeba obvyklý, že hlídají ty chůvy, ale nevím, jak je to poměr ony, co berou, k tomu platu tý daný matky, co jde do práce.“

- Kdyby stát dokázal propojit informace, které o občanech má, a nebylo nutné na úřadech stále znova dokládat tytéž údaje a potvrzení, rodičům by to podle jednoho respondenta ušetřilo spoustu práce, energie a času, kterých není nazbyt. Stát by tyto informace mohl používat i k tomu, aby sám upozornil občana, že má nárok na dávku.

  R: „Stát, že… já mám takovou radikální myšlenku, že by lidi neměli žádat o příspěvky žádný, přídavky, že by jim je měl stát poskytovat samostatně, jako sám od sebe, aniž by ty lidi o to zažádali, protože stát má všechny informace, má jich víc než já.“

  T: „Takže by stát měl ty informace sám použít a…“

  R: „Sám použít a sám mi říct, že mám nárok na nějakej příspěvek nebo nemám. (…) A myslím si, že obecně těm rodinám by strašně pomohlo, kdyby prostě tohle to za ně řešil ten stát, kterej na to přece jenom ty lidi má, který tomu rozumí a ty informace taky má. Má je všechny. Některý dokonce třikrát, jo?“

Shrnutí

Předkládaná publikace shrnuje hlavní zjištění z výzkumu rekonstituovaných rodin realizovaného VÚPSV, v. v. i. v roce 2018. Pozornost byla zaměřena na stěžejní oblasti života těchto rodin. Výzkum přinesl sice celou řadu odpovědí, zároveň však otevřel cestu k dalším otázkám, jež nemohly být beze zbytku zodpovězeny. Jednou z příčin je omezená velikost výběrového souboru, jež se odvíjí od ceny výzkumu, ale i míry zastoupení těchto rodin ve společnosti. Řada témat se rovněž výrazně dotýká citlivých oblastí, jež není možné v dotazníkovém šetření dost dobře postihnout. Proto byla kvantitativní metodologie doplněna kvalitativní v podobě hloubkových rozhovorů. Ty přinášejí podrobnější vhled do každodenního života rodin, do jejich radostí a strastí. Tyto rozhovory ukázaly, jak jsou biografie rekonstituovaných rodin velmi různorodé, poukázaly prostřednictvím výpovědí na to, s čím se tyto rodiny potýkají, kde potřebují pomoc zvnějšku a co se jim naopak ve společném životě daří. Tento výzkum a jeho výsledky mohou být zdrojem informací nejen pro samotné rekonstituované rodiny, ale i inspirací pro další výzkumy tohoto typu rodiny.

Rekonstituované rodiny nejsou v České republice zatím běžnou statistikou podchyceny. Dle našeho výběrového šetření je to většinou muž, kdo je v rodině nevlastním rodičem. Ve dvou pětinách domácností žily dvě děti, častější byl případ, kdy bylo jedno z předchozího vztahu některého z partnerů a jedno společné, v každé třetí domácnosti žilo pouze jedno dítě, v každé čtvrté tři a více dětí. V každé páté rodině však byly nějaké děti, které v šetřené domácnosti většinou nebydlely, tj. bydlely převážně jinde, např. u svého druhého rodiče. Vezmeme-li tedy v úvahu všechny děti (do 26 let), které partneři mají, ať již z předchozích vztahů, nebo spolu, pak měla každá čtvrtá rodina jedno dítě, více než třetina dvě děti a stejný podíl tři, nebo více dětí.

Na rozdíl od běžných rodin jsou partneři tvořící rekonstituovanou rodinu většinou nesezdaní. Navíc platí, že čím více je v rodině dětí, tím je nesezdané soužití obvyklejší. Naproti tomu mají manželé na rozdíl od nesezdaných častěji společné dítě. Partnerství v rekonstituované rodině spojené s přítomností nevlastních dětí na jedné straně omezuje natalitní plány, na druhé straně touha po společném dítěti s novým partnerem vede k tomu, že má nakonec respondent dětí více, než si původně ve svém životě představoval. Současné partnerství hodnotili respondenti většinou jako velmi šťastné či převážně spokojené. Čím více dětí rodina má, tím se o něco hůře hledá shoda v oblasti hospodaření, pracovního vytížení a výchovy dětí. Na rozdíl od běžných rodin musí ty rekonstituované zvládnout zátěž, kterou si s sebou partneři nesou ze svého minulého života, ať se již týká vztahů s dětmi nebo s bývalými partnery. Kvalitativní rozhovory naznačují, že právě to je nezřídka důvodem úvah, zda v daném partnerském vztahu dále setrvávat. Nejlépe jsou hodnoceny vztahy mezi respondentem i jeho partnerem a jejich společnými dětmi. Málo napětí je i mezi dětmi z předchozích vztahů žijícími v domácnosti a jejich vlastním rodičem, s nevlastním rodičem jsou o něco horší. Jako poměrně problematické se zdá být postavení dětí z bývalých partnerství, které žijí jinde, tj. většinou se svým druhým biologickým rodičem, neboť dle názoru respondentů nevycházejí nejlépe ani s ním. Nejvíce napětí a neshod je v rekonstituovaných rodinách mezi bývalými partnery.

Podle výpovědí respondentů kvalitativního šetření se jako nejvýznamnější faktor stability rekonstituované rodiny jeví kvalita vztahu současného páru. Respondenti často zmiňovali, že zažili chvíle či období, kdy pod tlakem vztahových konfliktů a problémů, které život v rekonstituované rodině přináší, více či méně vážně uvažovali, že rezignují a současné soužití ukončí. Právě kvality současného partnerského vztahu – jako láska,

vzájemné porozumění, touha trávit spolu čas – a kvality partnera jsou u většiny důvodem, proč setrvávají a co jim pomáhá zažívané těžkosti přestát. Dalším silným motivem, proč vytrvat a nerozvrátit tuto rodinu, bývá společné dítě. Společné dítě je navíc vnímáno jako společné pouto - pokrevním spřízněním s ním se z nových partnerů a jejich dětí stává rodina.

Data o finanční situaci rekonstituovaných rodin s dětmi v dostupných statistikách nejsou. Provedené výběrové šetření a navazující hloubkové rozhovory tak umožňují získat obraz o příjmech, výdajích a materiální situaci těchto rodin a o případných problematických oblastech finančního hospodaření. Vliv sociodemografické struktury domácnosti na její příjem je zřejmý i zde. Častější ekonomická aktivita dospělých a jejich vyšší vzdělanostní úroveň předpokládající vyšší výdělky je spojena s lepší příjmovou úrovní rodiny, což se odráží např. v celkově vyšších příjmech manželských párů oproti párům nesezdaným.

Ve srovnání s jinými výzkumy a daty hodnotí zástupci rekonstituovaných rodin své příjmy častěji jako celkem dostačující jejich potřebám. Nicméně i u nich platí, že s vyšším počtem dětí v rodině potíže vyjít s příjmem narůstají, což souvisí s jejich častějším pobíráním sociálních dávek, ale i s pociťovanou větší zátěží při úhradě potřeb dětí. Občasné docházení dětí z předchozích vztahů partnerů do domácnosti a také přítomnost společného dítěte obou partnerů v rodině může do jisté míry obtíže vyjít s příjmem prohlubovat. Častější jsou v těchto rodinách i partnerské neshody v oblasti hospodaření s penězi než v rodinách, ve kterých partneři společné dítě nemají.

Možnosti vyjít s příjmem tedy závisí jak na jeho výši, tak na výši (nutných) výdajů. Obtíže související např. s hrazením nákladů na bydlení, s existencí půjček a nutností jejich splátek nebo s platbami za děti, se promítají do horšího nakládání s celkovými příjmy rodiny. K nejnáročnějším výdajům vázanými na děti pak patří platby za jejich volnočasové aktivity, což není ani tak specifikum rekonstituovaných rodin, ale vyplývá to i z jiných šetření mezi rodinami s dětmi.

Výživné na své děti nárokuje zhruba polovina dotázaných rodin. Třetina z nich však při jeho získávání čelí určitým problémům, ať už se jedná o nepravidelnost plateb, chybějící platby vůbec nebo o nižší částku, což se může negativně odrážet jak v celkových příjmech rodiny, tak například ve vztazích. Rekonstituované rodiny, potažmo rodiče, však nejsou jen častými příjemci výživného, mnohdy musí rodiče sami platit výživné na své děti, které s nimi nežijí trvale v domácnosti.

Převažující vlastnická forma bydlení rodin s dětmi platí i pro rekonstituované rodiny. Každá čtvrtá rodina vlastní byt, každá třetí má rodinný dům. Častěji (než jiné rodiny) však bydlí v nájemním bytě. Nájemní bydlení je co do výše měsíčních plateb nákladnější než bydlení vlastnické, což se projevuje v hodnocení obtížnosti jejich úhrady.

Více než čtyři pětiny rodin ve výběrovém souboru žily v blízkosti alespoň jednoho prarodiče. Z čistě geografického hlediska se tedy mohly generace zpravidla stýkat bez toho, aby musely překonávat velké vzdálenosti.

Výpomoc mezi generacemi byla poměrně častá. Větší podpora směřovala zpravidla ze strany starší generace k mladší. Tak tomu bylo jednoznačně u péče (o děti) a finanční a materiální pomoci. Vyrovnaná byla mezigenerační pomoc s péčí o domácnost, stejně jako podpora emocionální. Respondenti byli svým rodičům k dispozici, když potřebovali např. doprovodit na úřad nebo nakoupit.

Ekonomická aktivita a strategie sladďování rodiny a zaměstnání se podle výpovědí respondentů v našem šetření rekonstituovaných rodin v zásadě neodlišuje od většiny jinak charakterizovaných nebo „běžných“ rodin. Většina rodičů pracuje na

plný úvazek, pokud jsou zaměstnaní. Matky malých dětí jsou většinou na mateřské nebo rodičovské dovolené, které si vybírají v délce u nás obvyklé. Nejčastěji je to v rodinách, kde mají současní partneři společné dítě.

Rodiče v rekonstituovaných rodinách nevyjadřují větší problémy se slaďováním rodiny a zaměstnání než rodiče z jiných rodin. Existující rozdíly v rámci těchto rodin souvisí zejména s odlišným chápáním role otce a matky, jaké se obvykle nachází v české společnosti. K bezproblémovosti kombinace práce a rodiny přispívá zejména uspokojující dělba činností mezi partnery, nejvíce ji problematizují nároky na péči o děti nebo jiného člena rodiny. Partnerská dělba rolí nese rysy tradičního chápání, ale většina rodičů je s ní spokojená.

V menší míře, ale také převážně spokojeni jsou dotázaní rodiče s tím, jak se mohou věnovat své rodině a domácnosti, byť to bývá komplikováno nesnadno zvládnutelnými pracovními povinnostmi. Jako problém se jeví nedostatek času na aktivity s dětmi a osobní život.

Rozsah využívání služeb pro domácnost i služeb péče o děti se nevymyká běžnému standardu zjišťovanému v jiných výzkumech na jiných populacích.

Hodnotové orientace dotazovaných rodičů vykazují obdobné charakteristiky, pořadí a vzájemný vztah životních hodnot jako u jiných sociálních kategorií. Rodina je jednoznačně na prvním místě. Podle deklarovaných postojů je hlavním zájmem a úlohou rodinného soužití výchova dětí a péče o ně i další členy rodiny, hlavním přáním rodičů je trvalý vztah. Současně ale byla zjištěna vysoká míra tolerance k volnějším či alternativním formám rodinného soužití.

Dotazovaní rodiče ve svých postojích vyjadřují požadavky na genderovou rovnoprávnost, která nekoresponduje s jejich skutečnými strategiemi zajišťování rodinných funkcí.

Státu i rodině je přisuzována obdobná role, pokud jde o celkovou zodpovědnost za podmínky pro život rodin a za plnění rodinných funkcí. V péči o děti je větší důraz na autonomii rodiny, v péči o slabší členy rodiny je větší důraz na pomoc státu. Od státu je očekávána finanční podpora (spíše v daních než dávkách), ale o něco více pomoc nefinanční, jež je relativně méně dostupná.

Ze strany respondentů kvalitativního šetření zaznívalo, že s výjimkou výstupů platformy Třetí rodič není kde čerpat vzory pro to, jaká je role nevlastního rodiče vůči dítěti, jak má nevlastní rodič správně fungovat ve vztahu a výchově vůči vlastním a nevlastním dětem, čeho se vyvarovat atd. Od svého okolí k řešení rodinných problémů dostávají často zavádějící a zkušeností nepodložené rady, setkávají se s předsudky nebo i odsouzením. Doporučení respondentů na podporu rekonstituovaných rodin tedy nejčastěji cílila na dostupnost podpůrných služeb pro dospělé (psychoterapie a poradenství, mediátor) i děti (psycholog) a osvětu laické i odborné veřejnosti.

Cílem výzkumu bylo zachytit zejména složení rekonstituovaných rodin a jejich každodenní život. Standardní demografická i jiná statistika těmto rodinám nevěnuje pozornost. Podchytit existenci a složení těchto rodin by přitom mohlo jak sčítání lidu, domů a bytů, tak jiná rozsáhlejší šetření, a to podrobnějšími informacemi o vztazích mezi členy domácnosti. Dle širší definice jsou členy rekonstituovaných rodin i bývalí partneři, tj. biologičtí rodiče dětí, případně i další děti, které žijí po většinu času jinde. Tito členové nebyli do předloženého výzkumu zahrnuti, neboť definice rekonstituované rodiny byla zúžena tak, aby se co nejvíce podobala běžné rodině. Je nasnadě, že výpovědi „vzdálenějších“ členů rodiny by byly rovněž velmi zajímavé, zvláště pokud by

mohly být porovnány s výpověďmi členů rezidenční rodiny. Na to nebyl bohužel v tomto výzkumu prostor, ale může to být podnětem pro další, zejména kvalitativní výzkum. V neposlední řadě by bylo zajímavé zaměřit se na to, v jaké rodině partneři tvořící rekonstituovanou rodinu vyrůstali, větší pozornost by si zasloužilo i to, proč došlo k rozpadu jejich předchozí rodiny a jaká byla obecně jejich partnerská historie.

Literatura

Assemblée nationale. 2014. [cit. 20. 2. 2019]. Dostupné z: <http://www.assemblee-nationale.fr/14/ta/ta0371.asp>.

Bartošová, M., Slepičková, L. 2009. Složené rodiny a perspektiva dětských aktérů. Nové tematické a metodologické přístupy ve výzkumu rodin po rozvodu. *Sociální studia*. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 4, PP: 73–90.

Beaujouan, É. 2016. Second Unions Now More Stable than First? A Comparison of Separation Risks by Union Order in France. *European Journal of Population, 32 (2),* pp: 293-321. [online]. [cit. 20. 2. 2019]. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/297746986_Second_Unions_Now_More_Stable_than_First_A_Comparison_of_Separation_Risks_by_Union_Order_in_France>.

Beck-Gernsheim, E. 2002. Reinventing the Family. In search of New Lifestyles. Cambridge: Polity Press. In. Wehner, C., Abrahamson, P. 2004. *Individualisation of family life and family discourses.* [online]. [cit. 16. 3. 2019]. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/242452901_Individualisation_of_family_life_and_family_discourses>.

Beck-Gersheim. 2013. *Interview with Elisabeth Beck-Gernsheim on Individualization*. [online]. [cit. 16. 3. 2019]. Dostupné z: <https://www.theoryculturesociety.org/interview-with-elisabeth-beck-gernsheim-on-individualization>.

Bedrošová, M., Hlavová, R., Macháčková, H., Dědková, L., & Šmahel, D. (2018). *České děti a dospívající na internetu: Zpráva z výzkumu na základních a středních školách*. Projekt EU Kids Online IV – Česká republika. Brno: Masarykova univerzita.

Berger, L. M, Panico, L., Solaz, A. 2018. Maternal Repartnering: Does Father Involvement Matter? Evidence from United Kingdom. *European Journal of Population*, 34 (1), pp. 1-31. [online]. [cit. 5. 2. 2019]. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/314197531_Maternal_Repartnering_Does_Father_Involvement_Matter_Evidence_from_United_Kingdom>.

Bumpass, L. L., Raley, K. R., Sweet, J. A. 1995. The changing character of stepfamilies: Implications of cohabitation and nonmarital childbearing. *Demography*, 32, pp. 425-436.

CVVM. 2014. *Jaké hodnoty jsou pro nás důležité – červen 2014*. Praha: SoÚ AV ČR. [online]. [cit. 2. 10. 2018]. Dostupné z: <http:// cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7263/f3/ov140717.pdf>.

CVVM. 2016. *Postoje českých občanů k manželství a rodině - únor 2016.* Tisková zpráva. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1 /a7524/f3/ov160315a.pdf

CVVM. 2018. *Postoje veřejnosti k právům homosexuálů – květen 2018*. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4650/f9/ov180614.pdf

Dudová, R. 2007. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru.* Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.[edice Sociologické disertace].

Favez, N., Widmer, E. D.; Doan, M., Tissot, H. 2015. Coparenting in Stepfamilies: Maternal Promotion of Family Cohesiveness with Partner and with Father. *Journal of Child and Family Studies*, 24 (11), pp.: 3268-3278. [online]. [cit. 3. 2. 2019]. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/271416963_Coparenting_in_Stepfamilies_Maternal_Promotion_of_Family_Cohesiveness_with_Partner_and_with_Father>

Fialová, L. a kol. 1996. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha. Mladá fronta.

Gustavsen, G. W., Nayga, R. M, Jr; Wu, X. 2016. Effects of Parental Divorce on Teenage Children's Risk Behaviors: Incidence and Persistence. *Journal of Family and Economic Issues*, 37 (3), pp.: 474-487. DOI:10.1007/s10834-015-9460-5

Guzzo, K. B. 2017. Is Stepfamily Status Associated With Cohabiting and Married Women's Fertility Behaviors?. *Demography*, 54 (1), pp.: 45-70. [online]. [cit. 22. 2. 2019]. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/312302252_Is_Stepfamily_Status_Associated_With_Cohabiting_and_Married_Women's_Fertility_Behaviors>

Haberlová, V., Kuchařová, V., Ettlerová, S., Svobodová, K., Šťastná, A. 2005. *Rodina, zaměstnání a vzdělání. Sekundární analýza dat sociologických výzkumů*. Praha: STEM, VÚPSV.

Höhne, S. 2008. *Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití*. Praha: VÚPSV, v. v. i.

Höhne, S., Kuchařová, V., Svobodová, K., Šťastná, A., Žáčková, L. 2010. *Rodina a zaměstnání s ohledem na rodinný cyklus*. Praha: VÚPSV, v. v. i.

Höhne, S., Kuchařová, V. 2016. „Změny finančních nástrojů rodinné politiky v letech 2006-2015 a jejich potenciál měnit natalitní chování.“ *Politická ekonomie,* roč. 64, č. 7: 867-890.

Höhne, S., Godarová, J., Jahoda, R., Kuchařová, V., Víšek, P. 2019. *Působení daňového zvýhodnění na dítě a přídavku na dítě na sociálně-ekonomickou situaci rodin s nezaopatřenými dětmi a jejich reflexe rodiči*. Praha: VÚPSV, v. v. i. (dosud nevydané)

Jirková, M., Měřinská, S. 2018. *Životní podmínky 2017. Podklad k tiskové konferenci ČSÚ s výsledky šetření Životní podmínky 2017*. 10. 4. 2018. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/80030476/csu_tk_silc_souhrnny_popis.pdf/b73fb64f-d5cc-4af6-93bf-e9edb22ac10b?version=1.0

Kreyenfeld, M., Martin, V. 2011. Economic Conditions of Stepfamilies from a Cross-National Perspective. *MPIDR WORKING PAPER*. [cit. 5. 10. 2018]. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/241755749_Economic_conditions_of_stepfamilies_from_a_cross-national_perspective>.

Kuchařová, V. 2013. *Ekonomické podmínky slaďování rodiny a zaměstnání v České republice a ve Francii: Komparace se zaměřením na kontext potřeb a zájmu o služby denní péče o děti*. Praha: VÚPSV, v. v. i.

Kuchařová, V., Paloncyová, J., Janurová, K. 2016. *Zabezpečení životních podmínek dětí v rodinách*. Praha: VÚPSV, v. v. i.

Kuchařová, V., Nešporová, O. 2017. „Česká rodinná politika - podpora rodin s nezaopatřenými dětmi a autonomie rodiny." *FÓRUM sociální politiky*. Roč. 11, č. 2: 2-13.

Kuchařová, V., Barvíková, J., Höhne, S., Janurová, K., Nešporová, O., Paloncyová, J., Svobodová, K., Vidovićova, L. 2017. *Zpráva o rodině*. Praha: VÚPSV, v. v. i. [online]. [cit. 5. 10. 2018]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/30514/Zprava_o_rodine_ 2017.pdf>

Kuchařová, V., Barvíková, J., Janurová, K., Höhne, S., Paloncyová, J., Svobodová, K. 2018. *Rodiny ve střední fázi rodinného cyklu*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_440.pdf

Kuchařová, V., Barvíková, J., Höhne, S., Janurová, K., Nešporová, O., Paloncyová, J., Svobodová, K., Vidovićova, L. 2019a. *Česká rodina na počátku 21. století. Životní podmínky, vztahy a potřeby*. Praha: Sociologické nakladatelství (v tisku)

Kuchařová, V., Höhne, S., Nešporová, O., Paloncyová, J. 2019b. *Rodiny se třemi a více dětmi*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_460.pdf

Lapinte, A. 2013. Un enfant sur dix vit dans une famille recomposée, *INSEE PREMIER*E, č. 1470. [online]. [cit. 22. 2. 2019]. Dostupné z:<https://www.insee.fr/fr/statistiques/1281054>.

Maclean, M. J., Drake, D., Mckillop, D. 2016. Perceptions of Stepfathers´Obligations to Financially Support Stepchildren. *Journal of Family and Economic Issues*. 37, pp: 285-296. [cit. 5. 10. 2018]. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/282535753_Perceptions_of_Stepfathers'_Obligations_to_Financially_Support_Stepchildren>.

Maříková, H., Vohlídalová, M. 2012. „Rozpady kohabitací, rozvody manželství: jiné a/nebo stejné sociální fenomény?" *Gender, rovné příležitosti, výzkum,* roč. 12, č. *2,* s. 3-15. In. Kuchařová a kol. 2017. *Zpráva o rodině*. Praha: VÚPSV, v. v. i.

Matějček, Z. 1999. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti.* Praha. Grada

Matoušek, O. 2003. *Rodina jako instituce a vztahová síť.* Praha: Sociologické nakladatelství.

Paloncyová, J., Barvíková, J., Kuchařová, V., Peychlová, K. 2014. *Nové formy denní péče o děti v České republice*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_381.pdf

Parker, K. 2011. *A portrait of stepfamilies*. Washington, DC: Pew Research Center. [online]. [cit. 22. 2. 2019]. Dostupné z: <http://www.pewsocialtrends.org/2011/01/13/a-portrait-of-stepfamilies>.

Petrovská, K. 2018. *Třetí rodič: praktický průvodce nevlastním rodičovstvím*. Praha: Asociace třetích rodičů.

Seltzer, J. A. 2019. Family Change and Changing Family Demography. *Demography*. [online]. [cit. 22. 3. 2019]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s13524-019-00766-6>

Schnor. Ch., Pasteels, I., Bavel, J. V. 2017. Sole Physical Custody and Mother's Repartnering After Divorce. *Journal of Marriage and Family*, 79, pp.: 879–890. [online]. [cit. 20. 2. 2019]. Dostupné z:<https://www.researchgate.net/publication/308919359_SOLE_PHYSICAL_CUSTODY_AND_MOTHER'S_REPARTNERING_AFTER_DIVORCE>.

Singly, F. de. 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.

SocioFactor. Nedat. *Návrh optimalizace řízení systému ochrany práv dětí a péče o ohrožené děti*. Ostrava – Mariánské Hory: SocioFactor. [online]. [cit. 14. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14319>.

Šance dětem. 2015. [online]. [cit. 20. 2. 2019]. Dostupné z: <https://www.sance detem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/rodina-na-druhy-pokus-jake-je-byt-nevlastnim-rodicem-164.html>.

Šatava, J. 2016. *Podpora rodin s dětmi prostřednictvím daňově dávkového systému.* Studie IDEA 5/2016, březen 2016. Praha: Národohospodářský ústav AV ČR, v. v. i.

Šťastná, A. 2006. Rozvody a děti: vliv rozvodu rodičů na životní dráhu dětí. In Hamplová, D., Šalamounová, P., Šamanová, G. (eds). *Životní cyklus. Sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 175 – 191. ISBN 80-7330-082-6.

Šťastná, A., Paloncyová, J. 2012. „Sňatek a rozchod jako dva možné způsoby ukončení nesezdaného soužití.“ *Demografie*, roč. 54, č. 3, s. 214-232. In. Kuchařová a kol. 2017. *Zpráva o rodině*. Praha: VÚPSV, v. v. i.

Thomson. E. 2004. Step-families and Childbearing Desires in Europe, *DEMOGRAPHIC RESEARCH,* Special Collection 3, Article 5. pp. 117-134.]. [cit. 22. 2. 2019]. Dostupné z: <http://www.demographic-research.org/special/3/5/>.

Toulemon, L., Knudsen, L. B. 2004. *La fécondité des familles recomposées au Danemark et en France : résultats d'une étude préliminaire fondée sur deux échantillons de très grande taille*. [online]. [cit. 20. 2. 2019]. Dostupné z: <https://www.ined.fr/fr/actualites/rencontres-scientifiques/les-lundis/la-fecondite-des-familles-recomposees-au-danemark-et-en-france-resultats-d-une-etude-preliminaire-fondee-sur-deux-echantillons-de-tres-grande-taille/>.

Usnesení Vlády č. 654 o Koncepci rodinné politiky ze dne 18. září 2017. [online]. [cit. 15. 4. 2019]. Dostupné z: <https://apps.odok.cz/djv-agenda?date=2017-09-18>.

Vanassche, S., Corijn, M., Matthijs, K., Swicegood, G. 2015. Repartnering and childbearing after divorce: differences according to parental status and custodial arrangements. *Population Research and Policy Review,* 34(5), pp.: 761-784. [online]. [cit. 5. 2. 2019]. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/279213072_Repartnering_and_Childbearing_After_Divorce_Differences_According_to_Parental_Status_and_Custodial_Arrangements>.

Wilson B. 2010. Children with a non-resident parent. *Population Trends*, 140: 53 - 81. [online]. [cit. 22. 2. 2019]. Dostupné z:<https://doi.org/10.1057/pt.2010.12>.

Datové zdroje

RekRod 2018. Výběrové šetření rekonstituovaných rodin. Praha: VÚPSV, v. v. i.

SILC 2017. Příjmy a životní podmínky domácností, datový soubor. Praha: ČSÚ

Finanční podpora rodin s dětmi 2018. Výběrové šetření rodin s nezaopatřenými dětmi. Praha: VÚPSV, v. v. i.

Výtahy z oponentských posudků

PhDr. Hana Hašková, Ph.D.

Kvalitu dat a jejich zpracování považuji za dobrou.

Kvalitu závěrů považuji za dobrou. Za dobře informující o problémech v rekonstituovaných rodinách považuji zpracování kvalitativní části studie. Na zpracování kvantitativní části studie je zase nutné ocenit analýzu sledovaných aspektů života v rekonstituovaných rodinách z hlediska jejich různých typů a z pohledu jejich různých členů, a dále také porovnávání zjištění z dotazníkového šetření rekonstituovaných rodin se zjištěními z dotazníkových šetření jiných typů rodin s dětmi nebo rodin s dětmi obecně. Přestože mají taková srovnání svá omezení, domnívám se, že jsou ve studii tohoto typu přínosná.

Jedná se o rozsáhlou studii, která mapuje fenomén, který sice není v České republice marginální, ale ze sociologického hlediska byl zkoumán doposud ojediněle. Předložená studie tedy představuje důležitý materiál, který by měl být veřejně přístupný a inspirovat budoucí studie v této oblasti. Vzhledem k rozsahu studie považuji za dobré rozhodnutí vložit na její začátek „Shrnutí hlavních zjištění." Vzhledem k tomu, že ve studii samotné je na více místech uvedeno, že by měla sloužit jako inspirace pro další výzkum v této oblasti, bylo by ještě více čtenářsky přívětivé, nikoliv však nutné, kdyby studie obsahovala ještě „Shrnutí doporučení pro další výzkum," případně kdyby byla tato doporučení vložena do stávajícího „Shrnutí hlavních zjištění." Kvalitativní i kvantitativní část studie totiž poukazuje na oblasti, které by bylo vhodné zkoumat v souvislosti s rekonstituovanými rodinami podrobněji, než umožnil stávající výzkum.

Studie má potenciál sloužit i jako zdroj informací pro samotné rekonstituované rodiny, jejichž zájem o informace o tomto typu rodin byl ve studii na několika místech zmíněn.

Zároveň ze studie vyplývají i doporučení pro sociální politiku, například v oblasti osvěty a dostupnosti podpůrných služeb pro rodiny (mediátoři, poradenství, psychologická podpora pro rodiče i děti).

Mgr. Petra Michalová, DiS.

Zajímavou, a ne zcela obvyklou součástí studie jsou příběhy respondentů, pojaté jako kazuistiky rodinných soužití. Tyto výpovědi mají velkou hodnotu v kombinaci s dalšími výzkumnými daty – najednou se ukazuje, jak různorodá je realita rekonstituovaných rodin, v čem se podobá rodinám původním, kde jsou kritická místa a zvýšené nároky na děti i dospělé, vyplývající mj. z předchozích životních peripetií partnerů, kteří rekonstituovanou rodinu založili.

I mezi rekonstituovanými rodinami se tedy setkáváme s tématem slučitelnosti rodiny a zaměstnání, velké vazby na prarodiče, kteří jsou pro velké procento respondentů zdrojem různých forem podpory, a zejména s chybějícím zázemím v podobě dostupných poradenských a terapeutických služeb pro rodiny. V případě rekonstituovaných rodin existuje předpoklad, že by jejich využití mohlo být ještě vyšší, což vyplývá z komplikovanějšího přediva vztahů mezi současnými a bývalými partnery, jejich dětmi a jednotlivými členy rodinných systémů mezi sebou.

Kvantitativní výzkum je součástí dlouhodobého a komplexního zájmu výzkumného týmu o situaci rodin v ČR, který je nezbytným předpokladem pro nastavení funkčních opatření rodinné politiky.

Současně je důležitým zdrojem informací pro obory, které zkoumají společenské jevy, proměny společnosti, generační souvislosti a charakteristiky.

Velkým přínosem kvantitativní části je i možnost porovnání s daty z dalších výzkumů, a pro čtenáře je velmi komfortní, že nemusí tato data hledat sám, ale že je mu komparace nabídnuta přímo v textu. I to je výsledkem dlouhodobé a jednoznačně zaměřené výzkumné činnosti.

Kvalitativní část potom umožňuje velmi detailní pohled na problematiku, která není dosud z celospolečenského hlediska příliš často reflektována - totiž že rekonstituované rodiny mezi námi žijí a jejich počet se pravděpodobně bude zvyšovat, že mají specifické potřeby a čelí specifickým obtížím. Vyjádřil se k tomu ostatně i respondent, citovaný na s. 95 - věci, o kterých se nemluví, jakoby neexistovaly.

Ze závěrů výzkumu jednoznačně vyplývá, jaké formy podpory pro rekonstituované rodiny by mohly usnadnit jejich soužití a preventovat obtíže, spojené s tímto křehkým rodinným systémem. Doslova si o podporu v oblasti poradenství a terapeutických možností říkají sami respondenti kvalitativní části. Pokud bude existovat vůle rodiny v jejich úsilí podpřit, výzkum ukazuje cestu, kterou jít.

Zvolený výzkumný design a využitelnost jeho výsledků považuji za jednu z největších předností studie. Autorský kolektiv VÚPSV rozšiřuje soubor publikací, které se zaměřují na dílčí segmenty a cílové skupiny rodinné politiky. Vzniká tak unikátní a podrobný výzkumný obraz českých rodin v různých životních fázích a situacích a stále zřetelněji také vystupují témata, která jsou rodinám společná.

Aktuální studie je cenným materiálem využitelným v poradenství. Např. různorodé finanční strategie rodin, způsoby, jak se oba aktuální partneři podílejí na financování potřeb vlastních i nevlastních dětí, včetně dětí, které nežijí ve společné domácnosti, jsou důležitou inspirací pro ostatní.

Před každou nově vzniklou rekonstituovanou rodinou bude stát úkol rozhodnout o vlastní strategii, ať už v oblasti vztahů, financování, rozdělení odpovědnosti za jednotlivé oblasti života rodiny. Když bude možné někde se inspirovat, nebo třeba ověřit si, že naše cesta je sice originální, ale nikoliv nesmyslná, může to do sžívání nového páru a celé rodiny vnést další prvky stability, spočívající mj. v legitimizaci zvolené cesty – takhle jsme to vyřešili my, a nejsme první. Inspirace je ostatně vítána i v jiných oblastech života rekonstituovaných rodin, jak vyplývá např. z vyjádření respondenta hloubkového rozhovoru na s 94.

Ing. Dana Lipová

Teoretická část předkládá revizi dostupných kvantitativních datových souborů a zdůvodňuje potřebnost specifického kvantitativního šetření.

Nezabývá se kvalitativními studiemi - bylo by vhodné zmínit, zda nějaké kvalitativní studie vůbec na toto téma v ČR vznikly.

Práce nabízí pečlivě zpracované základní frekvenční tabulky pro dílčí oblasti života a charakteristiky rodin. Tyto tabulky jsou okomentovány a doplněny dalšími detaily/ rozpady dat, které umožňují větší vhled do získaných dat.

Samotná charakteristika rodin na základě kvantitativního šetření je přínosná.

Ocenila bych srovnání s běžnými rodinami: závěr nenabízí interpretaci ve smyslu, čím jsou tyto rodiny specifické nebo stejné ve srovnání s běžnými rodinami. V některých částech k takovému srovnání dochází a z pohledu praxe by takové srovnání bylo velmi přínosné u všech základních aspektů, které jsou zmíněny v závěru publikace.

Kapitola 9.1 má jiný styl práce s daty a nabízí více interpretací, což považuji za přínosné.

Celkově považuji závěry za adekvátní a přínosné pro praxi.

Výsledky nabízejí základní charakteristiky rodin. Kvalitativní část umožňuje vhled do jejich života, co potřebují a s čím se potýkají.

Pokud dojde ke srovnání těchto zjištění s jinými skupinami rodin, lze z takového srovnání identifikovat, v čem se liší potřeby těchto rodin, a na základě toho vytvořit specifickou nabídku služeb nebo podpory. Např. zjištění o nedostatečné informovanosti, jak vychovávat cizí dítě, může být impulsem pro další aktivity na podporu těchto rodin.